

Šolska kronika

1-2

24/2015

Šolska kronika

1-2

Šolska kronika - 24
Revija za zgodovino šolstva in vzgoje - XLVIII
Ljubljana

School Chronicle - Journal of the
History of Schooling and Education

24/2015

SCHOOL CHRONICLE - JOURNAL OF THE HISTORY OF SCHOOLING AND EDUCATION
- BULLETIN OF THE SLOVENIAN SCHOOL MUSEUM. LJUBLJANA, SLOVENIA.

Urednica / Editor: mag. Marjetka Balkovec Debevec

Sourednik / Co-editor: Anton Arko

Uredniški odbor / Editorial Board: dr. Teodor Domej (Avstrija / *Austria*), dr. Darko Friš, dr. Boris Golec, Ksenija Guzej, Tatjana Hojan, Polona Koželj, mag. Marija Lesjak Reichenberg, Marko Ljubič, dr. Zdenko Medveš, mag. Stane Okoliš (odgovorna oseba izdajatelja / *Responsible person of the publisher*), Slavica Pavlič, dr. Mojca Peček Čuk, dr. Leopoldina Plut Pregelj (ZDA / *USA*), dr. Edvard Protner, Mateja Ribarič, dr. Branko Šuštar, mag. Mladen Tancer, dr. Andrej Vovko

Članke je recenziral uredniški odbor. Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. / *The articles have been reviewed by the Editorial Board. The authors are solely responsible for the content of their articles. No parts of this publication may be reproduced without publisher's prior consent and full mention of the source.*

© Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum, Ljubljana*

Redakcija te številke je bila zaključena 13. 11. 2015.

The editing of this issue was completed on November 13th, 2015.

Prevodi / *Translation:*

Maja Visenjak - Limon (angleščina / *English*),
Marinka Krenker (nemščina / *German*)
in avtorji člankov

Lektoriranje / *Proofreading:*

Valentina Tominec

Uredništvo in uprava /

Editorial and administrative office:

Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1,
SI-1000 Ljubljana, Slovenija
telefon, fax / *Phone, Fax:* +3861 2513 024

e-pošta / *e-mail:*

solski.muzej@guest.arnes.si
www.ssolski-muzej.si

Transakcijski račun / *Bank account:*

01100-6030720893

Sofinancira / *Co-financed by:*

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport /
Ministry of Education, Science and Sport
Agencija za raziskovalno dejavnost R Slovenije - ARRS /
Slovenian Research Agency

Izdajatelja / *Publishers:*

Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum*
Zveza zgodovinskih društev Slovenije /
Historical Association of Slovenia

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and computer typesetting:

Matjaž Kavar, Laura Bolčina, RAORA d.o.o., Kropa

Tisk / *Printed by:*

Evrografis d.o.o., Maribor

Naklada / *Number of copies:*

650 izvodov

Revija je vpisana v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije pod zaporedno številko 43, z dne 14. 2. 2002.

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje je vključena v: / *School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education is included in:*

ProQuest/Periodicals Acquisitions, Michigan, USA

EBSCO Publishing, Ipswich, USA

COBISS - Co-operative Online Bibliographic System Services, Slovenia

Š O L S K A K R O N I K A
REVIJA ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA IN VZGOJE
Glasiló Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

Leto 2015, številka 1–2

Letnik 24 – XLVIII

School Chronicle / Schulchronik
Journal of the History of Schooling and Education.
Bulletin of the Slovenian School Museum. Ljubljana. Slovenia.
Zeitschrift für Schul- und Erziehungsgeschichte. Organ des
Slowenischen Schulmuseums. Ljubljana. Slowenien.

VSEBINA / CONTENTS / INHALTSVERZEICHNIS

**ČLANKI IN PRISPEVKI / ARTICLES AND OTHER CONTRIBUTIONS /
ARTIKEL UND BEITRÄGE**

- Teodor Domej: **Načrt za organizacijo šolstva v vojvodini Kranjski iz leta 1754** ...7–24
A plan for the organisation of education in the Duchy of Carniola in 1754
Schulorganisationsplan für das Herzogtum Krain aus dem Jahr 1754
- Milan Hladnik: **Matematično in pedagoško poslanstvo dr. Franca Močnika** ...25–54
The mathematical and pedagogical mission of Dr. Franc Močnik
Die mathematisch-pädagogische Mission von Dr. Franc Močnik
- Anton Arko: **Razstava Z vrlino in delom: Občasna razstava ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (1814–1892)** ...55–56
Cerkno (30. 9.–31. 12. 2014), Ljubljana (2015)
- Anja Dular: **Življenje gojenk v ljubljanski Mladiki (1912–1935)** ...57–69
The life of the charges of the Mladika lyceum in Ljubljana (1912–1935)
Das Leben der Schülerinnen im Ljubljanaer Schülerheim Mladika (1912–1935)
- Aleš Drošč in Tjaša Lajovic: **Splošna matura in njenih drugih deset let** ...70–91
The general baccalaureate and its second decade
Das allgemeine Abitur und sein zweites Jahrzehnt
- Vesna Tomc Lamut: **Anton Lamut (1882–1975), narodnozavedni slovenski učitelj (ob 40-letnici smrti)** ...92–113
Anton Lamut (1882–1975), a patriotic Slovene teacher
Anton Lamut (1882–1975), ein nationalbewusster slowenischer Lehrer

240-letnica Splošne šolske naredbe, prvega osnovnošolskega zakona iz leta 1774
Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja

Tita Porenta: **Blaž Kumerdej (1738–1805), slovenski razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec. Ob gostovanju potujoče razstave Mestnega muzeja Radovljica v Slovenskem šolskem muzeju ob 240-letnici izida Splošne šolske naredbe, prvega osnovnošolskega zakona iz leta 1774** ...114–142

Blaž Kumerdej (1738–1805), Slovenian representative of the Enlightenment, pedagogue and linguist. On the occasion of the guest appearance of the Radovljica Municipal Museum's travelling exhibition at the Slovenian School Museum on the 240th anniversary of the publication of the Splošna šolska naredba, the first primary school law from 1774

Blaž Kumerdej (1738–1805), slowenischer Aufklärer, Pädagoge und Sprachwissenschaftler. Zur Gastierung der Wanderausstellung des Stadtmuseums Radovljica im Slowenischen Schulmuseum zum 240. Jahrestag des Erscheinens der Allgemeinen Schulordnung, des ersten Grundschulgesetzes aus dem Jahre 1774

Andreja Legan Ravnikar: **Blaž Kumerdej kot jezikoslovec in prevajalec** ...143–154

Blaž Kumerdej as a linguist and translator

Blaž Kumerdej als Sprachwissenschaftler und Übersetzer

IN MEMORIAM

Stane Okoliš: **Dr. Andrej Vovko (1947–2015)** ...155–156

Andrej Vovko: **Pregled srednjega šolstva na Dolenjskem** ...157–180

An overview of secondary education in Dolenjska

Ein Überblick über das Schulwesen in Dolenjsko

**IZ MUZEJSKEGA DELA / MUSEUM ACTIVITIES /
AUS DER MUSEUMSTÄTIGKEIT**

Stane Okoliš: **Slovenski šolski muzej v letu 2014 – Poročilo o delu** ...181–232

Slovenian School Museum in 2014 – Report on activities

Slowenisches Schulmuseum – Der Jahresbericht 2014

**DROBTINICE IZ ŠOLSKE PRETEKLOSTI / BITS AND PIECES FROM PAST
SCHOOL TIMES / SPLITTER DER SCHULVERGANGENHEIT**

Slovenski begunci pred sto leti (Učiteljski tovariš 1915) ...233
(pripravila Tatjana Hojan)

Slovene refugees hundred years ago (Učiteljski tovariš 1915)

(prepared by Tatjana Hojan)

**POROČILA IN OCENE / REPORTS AND REVIEWS /
BERICHTE UND REZENSIONEN**

Šolstvo v domžalski občini: zbornik ob 150-letnici ustanovitve osnovne šole v Domžalah (Miroslav Stiplovšek)	...234–237
Gimnazija Črnomelj po sedmih desetletjih (1944/45–2014/15) Mozaik, Glasilo Srednje šole Črnomelj, jubilejna izdaja ob 70-letnici Gimnazije Črnomelj (Marjetka Balkovec Debevec)	...238–241
Pot domov (Neža Trdin)	...242–243
Pol stoletja našega poslanstva v slovenski šoli »Stati inu obstati« (Polona Koželj)	...244–245
Šola v mozaiku časa: zbornik ob 25-letnici OŠ Loka Črnomelj (Marjetka Balkovec Debevec)	...246–248
AVTORJI PRISPEVKOV Šolske kronike št. 1–2, 24/XLVIII, 2015 / LIST OF CONTRIBUTORS / AUTOREN	...249
SODELAVCI Šolske kronike št. 1–2, 24/XLVIII, 2015 / LIST OF CONTRIBUTORS / MITARBEITER	...250
NAVODILA AVTORJEM IN AVTORICAM / INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS / ANLEITUNGEN FÜR AUTOREN	...251–252

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje. Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana (Slovenija) je slovenska znanstvena in strokovna revija za zgodovino šolstva, pedagogike in vzgoje, ki jo od leta 1992 samostojno izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani. Revija ima začetke v skupnem zborniku šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, ki je začel izhajati leta 1964 kot Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete.

School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education. Bulletin of the Slovenian School Museum. Ljubljana (Slovenia) is a Slovenian scientific and professional publication concerned with schooling, pedagogy and education. Since 1992 it has been independently issued by the Slovenian School Museum in Ljubljana. The Miscellany has developed from a joint publication of the school-pedagogical museums in Ljubljana, Zagreb in Belgrade, which began to be published in 1964 with the title A Miscellany of the History of Schooling and Education.

<http://www.ssolski-muzej.si/slo/schoolchronicles.php>

Članki in prispevki

UDK 37.014.5(497.4)«1754»

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prejeto: 27. 9. 2015

Teodor Domej*

Načrt za organizacijo šolstva v vojvodini Kranjski iz leta 1754

A plan for the organisation of education in the Duchy of Carniola in 1754

Izveček

Leta 1754 je reprezentanca in komora za vojvodino Kranjsko izdelala stališče k pobudi dunajskega dvornega urada o možnosti ustanovitve t.i. političnega seminarja, poklicno izobraževalne šole. Članek prikazuje razpravo, v kateri so sodelovali uradniki, zastopnik ljubljanskega magistrata, rektor ljubljanskega jezuitskega kolegija in predstavnik ljubljanske škofije. Posebno pozornost posveča načrtu za organizacijo šolstva na Kranjskem, ki ga je izdelal Johann Joseph pl. Hofmann, svetnik reprezentance in komore.

Abstract

In 1754, the authorities drew up an opinion in relation to the Duchy of Carniola and the initiative by the Vienna court office concerning the possibility of founding a "political seminary", a vocational school. The article talks about the discussions between officials, the representative of the Ljubljana town hall, the rector of the Ljubljana Jesuit College and the representative of the Ljubljana diocese. There is a special focus on the plan for the organisation of education in Carniola created by Johann Joseph von Hofmann, a councillor representing the imperial authorities.

4. novembra 1752 je študijski oddelek dvorne pisarne na Dunaju (Directorium in publicis et cameralibus) sestavil dopis, naslovljen na reprezentance in komore Moravske, Šlezije, Avstrije ob Aniži, Štajerske, Koroške, Kranjske in Tirolske, s katerim je naročil vsem deželnim upravam, da presodijo priloženi načrt za tako imenovano »po-

* Teodor Domej, mag. dr., strokovni nadzornik za slovenščino na Deželnem šolskem svetu v p., Celovec, Avstrija, e-pošta: theodor@domej.at

** Opomba uredništva: Dr. Teodor Domej je v letu 2015 prejel nagrado za življenjsko delo na področju zamejskega šolstva. Uredništvo Šolske kronike mu za prejeto visoko nagrado na področju šolstva iskreno čestita.

litično šolo« in izoblikujejo mnenje o vzpostavitvi izobraževalne ustanove.¹ »Z uvedbo različnih razredov naj bi politično mladino, ki se nima volje posvetiti višjim študijem, postopoma izobrazili za deželnoknežjo službo in jo vzgojili v dobrobit države.« Iz drugih virov vemo, da je češka reprezentanca in komora dobila podobno nalogo že nekaj tednov prej. Vse tedanje habsburške dedne dežele so torej prejele enake dopise s pobudo ustanoviti šolo, kakršne dotlej na ozemlju habsburške monarhije ni bilo. Poskus ustanavljanja šolskega tipa, imenovanega seminarium politicum, predstavlja začetek prizadevanj za vzpostavitev poklicno izobraževalnega šolstva v habsburških dednih deželah. Dvorna pisarna je dopisu na Kranjsko priložila tiskane izvode po obsegu drobne publikacije (16 strani v kvartu), ki je izšla leta 1739 v Nürnbergu². Tisk ima dolg naslov, tipičen za baročno obdobje.³ Kako so se odzvali v deželah, ki jih je Dunaj pozval, ne vemo v vseh podrobnostih. Z gradivom dvorne študijske komisije Avstrijskega državnega arhiva je najboljše dokumentirana razprava, ki se je razvila na Kranjskem, nekaj podatkov o usodi tega šolskega projekta v drugih dednih deželah pa vsebujejo redke publikacije ali znanstvene razprave.

Avtor tiskane publikacije o šolskem projektu »političnega seminarja« je bil Johann Gottfried Groß (1703–1768). Po nezaključenem študiju teologije (na univerzah v Halle in Leipzigu) je bil hišni učitelj in profesor, nazadnje (1740) na viteški akademiji v Erlangenu, nakar se je posvetil novinarstvu. V Erlangenu je izdajal in pisal časopis »Auszug der neuesten Weltgeschichte« oziroma »Der Erlanger« (*slov. Izvleček najnovejše svetovne zgodovine, Erlangenski [časopis]*). Izšlo je vsega 38 letnikov (1741–1768). Bralcev ni našel le v Nemčiji, temveč širom Evrope in nekaj celo v Ameriki, tako da je dosegla naklada 18.000 izvodov. V 1. šlezijijski vojni se je postavil na stran Marije Terezije (in proti pruskemu kralju Frideriku Velikemu), v sedemletni vojni pa je prešel na stran pruskega kralja. Johann Gottfried Groß je bil ugleden predstavnik nemškega razsvetljenega izobraženstva.⁴

Kaj je vsebina tankega tiska izpod peresa nemškega avtorja? Njegov prvi biograf (G. A. Will⁵) je spis imenoval »popoln načrt realke« (»vollständiger Entwurf einer Realschule«) oziroma »komercialne akademije« (»Commerzien-Akademie«). Šol te vrste v habsburški monarhiji tedaj niso poznali. Nekaj predlogov za ustanovitev poklicnih šol za srednji sloj je nastalo že v 17. stoletju, vendar niso postali stvarnost ali

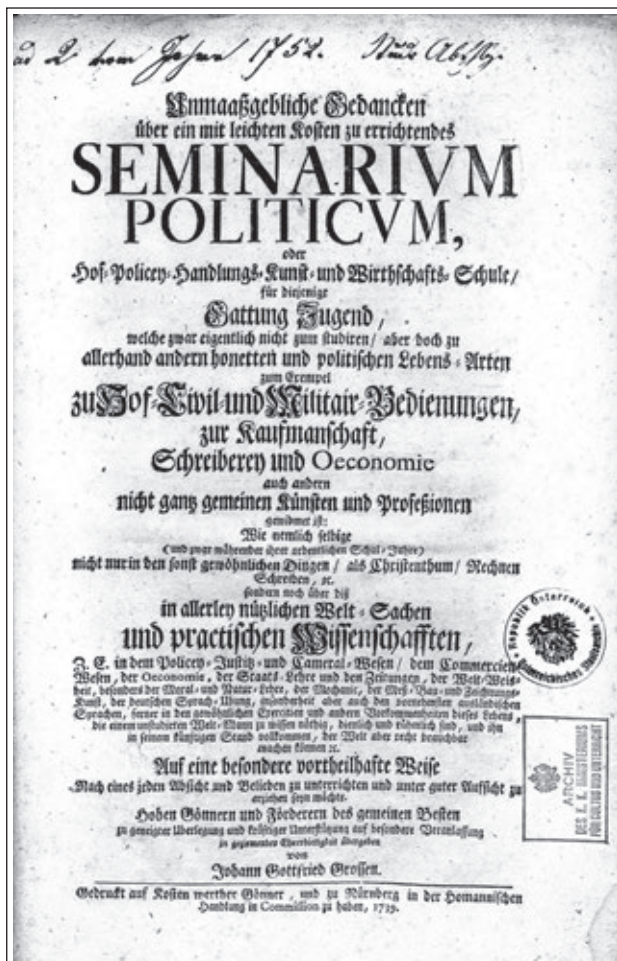
1 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Studienhofkommission, Karton 76, Politische Schulen (Sign. 16), Mapped 8: Politische Schulen (in genere und in Schlesien).

2 Johann Gottfried Groß, *Unmaaßgebliche Gedancken über ein mit leichten Kosten zu errichtendes Seminarium politicum* [...] Nürnberg 1739. Spletni naslov <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd18/content/pageview/1882312> (26. 09. 2015); tisk je ohranjen tudi v kartonu 76 (glej op. 1).

3 Slikovna priloga 1.

4 Anton Ernstberger, Groß, Johann Gottfried", *Neue Deutsche Biographie* 7 (1966), str. 141 sl. <http://www.deutsche-biographie.de/ppn118698095.html> (26. 09. 2015)

5 G. A. Will, *Lebensgeschichte des sehr berühmt gewordenen Hofraths Johann Gottfried Groß, gewesenen Erlanger Zeitungsschreiber*, Nürnberg 1788. <https://books.google.at> (26. 09. 2015)

*Načrt političnega seminarja,
naslovna stran tiska (hrani
Avstrijski državni arhiv).*

pa so imele te izobraževalne ustanove kvečjemu lokalni pomen oziroma le zelo nizko število učencev (tako na primer dunajska viteška akademija, ustanovljena 1682, name-njena plemiškim mladeničem). Glavna ciljna skupina teh šol je bila moška plemiška mladina. V prvi polovici 18. stoletja je nastalo nekaj novih poklicno izobraževalnih ustanov. Tako je bila 1717 na Dunaju ustanovljena inženirska akademija, ki pa je prav zaživela šele za časa Marije Terezije. V prvih letih njene vlade so se ustanovitve vrstile nekoliko hitreje. 1744 je Kremsmünster dobil viteško akademijo, 1746 Dunaj »Collegium Theresianum«, 1751 je v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt) začela z izobraževanjem vojaška akademija, leta 1754 na Dunaju Orientalna akademija, predhodnica diplomatske akademije, torej v glavnem zelo specializirane vsebine, ki so bile večinoma namenjene plemiškim sinovom. Groß je na naslovni strani defniral ciljno skupino šole. Namenil jo je »tisti vrsti mladine, ki ne namerava študirati, temveč se hoče posvetiti drugim poštenim in političnim načinom življenja, na primer dvornim,

civilnim in vojaškim službam, trgovstvu, pisarniškem delu in gospodarstvu ter drugim ne čisto navadnim umetnostim in poklicem«. Mladi naj bi se izobrazili »(in sicer v letih njihovega rednega šolanja) ne le v sicer običajnih stvareh, kot so krščanstvo, računanje, pisanje itd., temveč tudi v vsakovrstnih koristnih zadevah in praktičnih znanostih (...) na posebno primeren način«.

Kdo naj bi obiskoval šolo? Uvodoma je Groß poudaril svoje načelno gledanje na vlogo in pomen izobraževanja: »Otroci so dragocen biser in od njihove dobre ali slabe vzgoje ni odvisna le njihova sreča ali nesreča, temveč velik del blagostanja in gorja države. Najznamenitejše med starimi republikami so za umno vzgojo svoje mladine skrbele v enaki meri kot za obrambo države pred zunanjimi silami. Veljalo je spoznanje, da največ zmešnjav, ki prizadenejo svet, povzročijo ljudje, ki so odraščali v nevednosti in slabih navadah.«

Mladostnike je Groß razdelil v tri skupine. K prvi je prišteval študente, ki študirajo, da bi postali teologi, zdravniki ali učitelji. V drugi je videl mladostnike, ki ne študirajo. Imenoval jih je politična mladina, ki pa naj ne bi postala del preprostega prebivalstva, temveč naj bi se posvetila uglednejšemu načinu življenja in prav takim službam. Tretjo kategorijo zanj predstavlja mladina, ki izvira iz spodnjih slojev mestnega prebivalstva in kmečkega stanu. Ker je avtor izhajal iz nemških šolskih razmer, je menil, da je za prvo kategorijo mladine poskrbljeno s tako imenovanimi latinskimi šolami, za tretjo pa z nemškimi. Največ pozornosti je posvetil mladeničem druge kategorije, ki nimajo namena postati niti latinci niti rokodelci, vojaki, kmetje in dninarji. »Ta zares žlahtni del mladine je do zdaj popolnoma zanemarjen in v Nemčiji, rekel bi v celi Evropi, vse do danes nima na razpolago nobene primerne šole. Čeprav so Angleži in Francozi pred dolgimi leti začeli ustanavljati akademije za mlade ljudi, ki ne študirajo, so vendar te namenjene samo eni ali drugi vrsti življenja, na primer mladini, ki se hoče posvetiti pomorstvu ali vojaštvu. Vendar se tudi že na tem vidi, da so začeli skrbeti za tretjo vrsto šol.« Opazil je, da mora ta sloj mladine obiskovati ali latinske šole ali pa mora imeti zasebne učitelje. O obojih je imel slabo mnenje. Latinske šole je imel za preostanek bivših samostanov, kjer se le težko poslovijo od stare površnosti in učenci »v njih zapravljajo najboljša šolska leta s praznimi početji«, na primer z deli Cornelia Neposa, z zamotano slovnico grškega jezika ali pa s popolnoma nepotrebniimi zgodbami ali frazami starih Rimljanov in barbarov. Med zasebnimi učitelji po njegovem mnenju samo eden od sto razume svoj posel in zna mladega učenca spretno naučiti stvari, ki so svetu primerne. Ob tem se je spraševal, kje naj bi se usposobili ti ljudje, ki so pogosto slabo vzgojeni, niso videli veliko sveta in jim gre le za pičli ljubi kruhek.

Primerne možnosti izobraževanja te vrste mladine Groß ni videl. »Če takega fanta pošljejo v javne šole, potem se v nemških šolah, kjer sedijo skupaj učenci vseh slojev prebivalstva, ne nauči nič več kot vsak mestni ali kmečki otrok, hkrati pa se nauči tudi navad in načina življenja takih otrok. Če pa ga pošljejo v latinske šole in on že ve, da ne bo študiral, se posveti lenobi in se preda z ostalo množico nebrzdani svobodi. V kolikor meni, da bo študiral, se dolga leta zastonj muči z nepotrebniimi rečmi in če je

predrsal vse šolske klopi, na koncu ve o stvareh, ki bi jih moral poznati, tako malo kot poprej. Izkušnja pove, da starši teh otrok tožijo, da ne vedo, kam s svojimi sinovi.«

Šolo novega tipa je namenil otrokom plemiškega stanu, ki ne nameravajo študirati ali pa študirati le viteške večšine (cavalierement), s pripombo, da imajo taki na voljo tudi še viteške šole; obiskovali naj bi jih tudi oni, ki nameravajo postati vojaki ali oficirji, pa ne najdejo mesta v kadetnicah ali pa tja niti nočejo. Izobraževala naj bi za delo v uradih vseh vrst od dvora navzdol, obiskovali naj bi jo vsi, ki si služijo kruh s pisanjem in računanjem, na primer upravniki, notarji, bankirji, trgovci, poštni uslužbenci itd. Pritegniti je hotel tudi vse, ki so nameravali izbrati delo kot umetniki, lekarnarji, padarji, gradbeni mojstri, inženirji, mehaniki, bakrorezci, knjigotržci, tiskarji, kiparji, slikarji, gostinci itd., pa tudi tiste, ki živijo od svojih rent. »Vsi ti poklici ne zahtevajo študirane, vendar pa spretnega moža, ki ima bistro glavo, ki pozna boga, sebe in današnji svet in z vsakim zna ravnati, kot se spodobi.« Politična mladina, kot jo imenuje, naj bi se spoznala v javnem življenju, ravno tako pa poznala najvažnejše zakone naravnega in meščanskega prava, po katerih se je treba ravnati. Groš je torej hotel šolo, ki bi se osredotočila na potrebe gospodarstva.

Ob vstopu v šolo naj bi bili učenci stari sedem, osem ali pa tudi več let. Od samega začetka (od opismenjevanja) do konca naj bi trajalo šolanje sedem ali osem let, torej nekako do 15. ali 16. leta starosti. »V teh osmih letih, ki so drugače ponavadi napol ali povsem izgubljena, bi se lahko mladi človek naučil neizmerno veliko koristnih stvari in evropskih jezikov, ne da bi se pri tem do kraja izmučil. Ostalo bi mu še dovolj časa, da bi se ob tem izpopolnjeval v pisarnah, v trgovinah, gostinskih obratih ali pa tudi na dvoru, na potovanjih itd., da bi popolnoma obvladal svoj bodoči posel.« Šolali naj bi se učenci, ki stanujejo v šoli ali pa taki, ki so v šoli samo čez dan. Lahko bi se odločili za celodnevno prisotnost ali pa samo za izbrano število ur. Lahko bi na šoli začeli in zaključili svojo izobraževalno pot, lahko bi jo na njej nadaljevali ali pa se po njej vpisali še na gimnazijo ali akademijo.

Groš je imel svoje predstave tudi glede vodstva in učiteljev. Seminar naj bi imel dva predstojnika, pri čemer naj bi bil eden učenjak, drugi pa uradnik (svetnik) ali trgovec. Vsak seminar naj bi imel tudi nadzornika, neke vrste pedagoškega vodjo, ki naj bi bil odgovoren, da doseže ustanova svoj namen, namreč mladino poučevati samo v dejanskih in koristnih stvareh. V nasprotju s tedanjim osnovnošolskim in gimnazijskim poukom naj bi na šoli poučevali strokovni ali predmetni učitelji, ne razredni, kot je bilo tedaj pravilo. Učitelji naj bi imeli univerzitetno izobrazbo (taki, ki so dosegli akademsko stopnjo kandidatov) in sicer različnih fakultet. Groš ni videl vzroka, da bi bilo poučevanje v pristojnosti teologov. Strokovnost naj bi bil pogoj tudi za učitelje jezikov, računanja, pisanja, risanja. Prav tako naj bi poučevali gradbeniki, umetniki in tudi v predvidenih vajah naj bi študente vodili izvedenci v svojih strokah.

Učni predmeti naj bi bili naslednji: teološke zadeve ali pa navodila krščanstva, branje sv. pisma, v kolikor tega drugod dobro ne poučujejo. Te vsebine naj bi ali nadzornik ali pa duhovnik (pridigar) po možnosti poučeval starosti učencev primerno.

Drugi učni predmeti naj bi bili črkovanje in branje, pisanje s pravopisom, računanje. Poseben poudarek je dal Groß pouku tujih jezikov, začenši z latinščino, vendar v omejenem obsegu, saj naj bi učenci usvojili le osnove. Med tujimi jeziki je navedel francoščino, italijanščino, nizozemščino, angleščino itd. (v kolikor so na razpolago primerni učitelji). Nadaljnji predmeti naj bi bili vedenje o državi in času (z zgodovino, geografijo, poukom o najiminitnejših državah, posebej še o lastni državi), umetnost in strojništvo (z matematiko in mehaniko ter raznimi praktičnimi znanji), gradbeništvo, fizika in naravoslovje, morala in нравstvenost, pravo in politične vede, nemško govornišstvo in dopisovanje, trgovstvo, gospodarstvo ali ekonomija ter posebnosti.

Obširna so izvajanja o učni metodi. V razredu naj bi ne bilo več kot 12 učencev. Ne manj, ker bi bili sicer stroški previsoki, ne več, ker jih po njegovem mnenju učitelj s pridom več ne more poučevati. Poudaril je, da naj se učitelj ravna po splošnem pravilu »jasnosti, temeljitosti in pravega reda«. Kolikor je le mogoče, je treba stvari pokazati na stvareh samih in jih tako poučevati. Pojme je treba poučevati hkrati s stvarmi. Stvari, ki jih ni mogoče prikazati, je treba spraviti v dobro tabelo ali pa v zgodovinsko podobo. Učiteljem je treba tabele razložiti (predlagal je torej neke vrste priročnike za učitelje). Menil je, da je treba poučevanje mladine pospremiti z aktivnostmi, in poudaril, da je treba snov ohranjati v spominu in jo pridno ponavljati. »Nekaj stvari lahko pokažemo v naravni podobi, druge v obliki majhnih delov ali vzorcev. Nekatere lahko prikažemo v obliki modelov, pri drugih spet se lahko zadovoljimo z načrti ali bakrorezi. Posebej pa je k temu načinu poučevanja treba prišteti poskuse. Korist je v tem, da takšen pouk ni le živahnejši, temveč tudi nagovori čute, pri tem pa prištedi odvečne besede in pri mladini ohrani trajni užitek in zbranost.« Prepričan je bil, da je treba besede/pojme poučevati hkrati s stvarmi, na primer pri poučevanju jezikov ne iz nekoristnih in suhih ali nabuhlih spisov, temveč iz takih knjig, kjer je vsebina enako koristna kot jezik, ki se ga učijo. Vse po pregovoru: *Vitae, non scholae discendum*.

V razredih naj bi bili mehanični instrumenti, stroji, telesa, kovine, vzorci itd., stenske tabele, grbi, načrti, slike in figure. Vsak razred naj bi bil tudi bivalni prostor, za tiste, ki v šoli stanujejo, je to lahko tudi soba. Mladino je treba aktivirati in jo navaditi, da to kar vidi in se uči, tudi naknadno naredi in izdela. Kar se tiče discipline, je bil mnenja, da ne sme biti ne nebrzdane svobode niti hlapčevske podložnosti. »Oboje trajno škoduje do kraja življenja.« Pomislil je tudi na rekreacijo oziroma razvedrilo: »Čeprav naš pouk ni nič drugega kot razvedrilo, zahteva precej sedenja. Mladi ljudje se radi igrajo. Zato jim je treba omogočiti igranje, vendar tako, ki ne prinese le užitka srca, temveč tudi zmerno gibanje telesa, da raztegnemo živce in ude, da postanejo gibčni in močni in se škodljiva in odvečna tekočina spoti.« Omenja tudi glasbo, govore; pri starejših učencih pa ne izključuje vojaškega ekserciranja ali telesnih vaj na prostem.

Za izobraževanje na šoli je predvideval Groß plačevanje šolnine. Poleg tega je izhajal iz tega, da bo možno stroške, ki nastajajo z njo, pokrivati z darili, volili, štípendijami, pa tudi z javnimi sredstvi, prenamenjenimi od drugih šol. Pripomnil je, da vzdrževanje take šole zahteva manj sredstev kot pa stroški, ki nastanejo z eno kompanijo vojakov, pri čemer pa prinaša več koristi kot cel regiment.

Že kratek povzetek tiska pokaže, da take šole v habsburški monarhiji tedaj ni bilo nikjer. Kako so v deželnih glavnih mestih sprejeli poziv k razmisleku o vzpostavitvi takega zavoda, ostaja v veliki meri odprto vprašanje, ker imamo na razpolago samo omejeno število uradnih pisnih virov. Primerjamo zaenkrat lahko samo dva odziva in sicer kranjskega s češkim.

Kranjska reprezentanca in komora se na dunajsko pobudo dolgo ni odzvala. Šele 19. februarja 1754, torej več kot 15 mesecev po pismu z Dunaja, se je v Ljubljani sestala skupina za izobraževanje pristojnih ljudi. V dokaj podrobnem zapisniku⁶ so kot udeleženci v razpravi zabeleženi: grof Johann Seyfried Herberstein, predsednik c.kr. reprezentance in komore vojvodine Kranjske, svétniki baron Franz Raigersfeld, Johann Joseph pl. Hofmann⁷, Johann Andre Uhris (vojni komisar), baron Johann Benjamin Erberg, Niclas Rudolph pl. Raab, generalni vikar ljubljanske škofije Karl pl. Peer, neki svetni duhovnik (Copriunik/Kopriunik), ljubljanski mestni sindik Franz Joseph pl. Raditsch⁸ ter dva pisarja.

S pisnim stališčem, ki so ga vključili v zapisnik, se je na poziv reprezentance in komore odzval tudi rektor ljubljanskega jezuitskega kolegija Joseph Nitsch. Uvodoma je pohvalil, da je načrt hvalevreden, zelo koristen in zelo jasen. Imel pa je vrsto pomislekov. Svoje pripombe je omejil na učence, učno snov in financiranje. Glede učencev je trdil, da je v deželi le malo takih, ki bi sedeli doma in bili samo staršem v breme. »Največji del obiskuje latinske šole in se uči svobodnih umetnosti, ko pa dosežejo primerno starost, se izučijo obrti ali pa katere od drugih umetnosti. Zato bi le težko dosegli v 13 znanostih po najmanj 12 učencev na razred, kot to predvideva avtor spisa. Če bi sprejeli tudi tiste fante, ki morajo zaradi skromnega učnega uspeha po enem ali dveh letih zapustiti latinske šole, bi sicer mogoče nekoliko lažje dosegli to število, vendar bi to le malo koristilo, ker znanosti, ki naj bi se poučevale v seminarju, zahtevajo najmanj povprečno nadarjene učence, za nekatere pa, če naj jih usvojijo popolnoma, morajo biti nadpovprečno nadarjeni. Takih pa ne moremo pričakovati med tistimi, ki se v enem ali več letih brez napak ne naučijo niti kake latinske konstrukcije.« Podvomil je, da bi lahko učenci, stari 10, 12 ali 14 let bili sposobni zares razumeti zahtevno snov, kot je strojništvo, gradbeništvo, fizika, svetno in cerkveno pravo, trgovstvo in ekonomijo, če bi se jih poučevalo le eno ali pa kvečjemu dve leti po eno uro na teden. »Te znanosti zahtevajo že nekoliko bolj razsvetljen um in za nekatere je znanje latinščine skoraj neobhodno potrebo.« Avtorja načrta kritizira, ker od učencev zahteva le

6 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Studienhofkommission, Karton 96, Volksschulen (Sign. 18), Innerösterreich, Mappe: Krain, Laibach 1754–1791.

7 Tudi Hoffmann.

8 Imena so dopolnjena s pomočjo šematizmov, na primer: *Kayserlich= und Königlicher Wie auch Erz=Herzoglicher, Dann Dero Haupt= und Residenz-Stadt Wien Staats= und Standes Calendar Auf das Gnaden=reiche Jahr Jesu Christi MDCCLIV*, Wien in Oesterreich, str. 483–485. <http://alex.onb.ac.at/> (26. 09. 2015)

tolikšno znanje latinščine, da razumejo pojme in znajo za silo nekaj razložiti. Tudi s tako imenovano tabelarično metodo se rektor kolegija ni popolnoma strinjal, čeprav ji ni odrekal vsakega učinka. Menil pa je, da je primerna za že izkušene može, ki naučeno s pomočjo tabel lažje obdržijo v spominu, začetnikom pa zaradi kratkosti preseda in snov težko razumejo. Opozoril je še na verjetnost, da nekateri učenci ne bi zapopadli snovi in ne bi napredovali ali ne bi imeli volje napredovati v višje razrede. Zato bi v višjih razredih bilo le zelo malo učencev, kar bi imelo za posledico, da bi za učitelje ne bilo potrebnih prihodkov. Glede velikega števila predmetov, ki bi se vzporedno poučevali, je menil, da bi se nobenega ne v popolnosti naučili. Tako bi učenci po nekaj letih naučeno kmalu spet pozabili. Nemogoče je pričakovati, da bi učenec v osmih letih od naštetih 40 umetnosti popolnoma usvojil več kot kvečjemu tri ali štiri. Glede potrebnih izdatkov za učno osebje in razna učila je sklepal, da bi bili zelo visoki. Menil je, da bi šolnina in drugi stroški (med drugim prehrana, knjige in druge potrebščine) preseglili zmognosti srednjega sloja in meščanov. Rektor najvišje in največje izobraževalne ustanove na Kranjskem je bil torej več kot le skeptičen glede možnosti ustanovitve takega seminarja na Kranjskem.

Bolj jasen in manj prizanesljiv je bil svetni duhovnik. Kar naravnost je rekel, da ima predlog za nekoristen in težko uresničljiv. Dodal je še, da je iz dveh razlogov celo nevaren. Prvi razlog je bil, da bi katoliška mladina dobila v roke vse knjige svetega pisma brez izjeme, drugi pa, da je načrtovalec tega spisa podoben opatu Mosheimu, ki je sicer med najbolj učenimi svojega časa, ni pa katoličan. Avtorja Grošša sicer ni poznal, pravilno pa je sklepal, da očitno gre za protestanta, kar je bil tedaj dodaten argument proti projektu.

Zastopnik ljubljanskega magistrata Raditsch je v svoji oceni skušal biti trezen. Vzpostavitev take šole „bi bila na Kranjskem nekoliko težja kot v deželah pred njenimi mejami, ker bi morala mladina Kranjske najprej popolnoma obvladati nemški jezik.“ Kot edini v krogu izvedencev je opozoril na jezikovno plat izobraževanja. Izpostavil je pomen obvladanja nemščine. „Šele potem bi mogla (mladina Kranjske) v zadostni meri razumeti knjige, ki bi ji bile predložene v šoli; v deželnem jeziku takih knjig ni in prav tako se ne more znanosti obravnavati v deželnem jeziku; zato bi bilo najprej treba misliti na to, kako bi s pomočjo učiteljev, ki dobro obvladajo nemščino, mogli uvesti nemštvo („Germanismus“). Kot nadaljnjo oviro je navedel revščino dežele in nizko število kranjskega prebivalstva, ker ni pričakovati, da bodo vsi sinovi obrtnikov, meščanov in kmetov šli študirat. Kot možno alternativo je predlagal ustanovitev vojaške šole, ki bi jo obiskovali oni, ki se ne bi odločili ne za latinske znanosti ne za obrt ne za kmetijstvo. „Deželni knez bi tako dobil dobre vojake in dežela bi se znebila ljudi, ki se predajajo lenobi.“ Glede pouka ostalih predmetov, kot na primer komercialne znanosti, matematike, gradbeništva v vojaške namene (graditve trdnjav), arhitekture itd., je mnenja, da je bolj primeren za velika mesta z več prebivalci, kjer bi se lažje našlo zadostno število ljubiteljev takih znanosti in bi bilo zato lažje vzdrževati učno osebje.

Najobsežnejše je bilo stališče svetnika Hofmanna⁹ z dne 21. februarja 1754. V njem dobimo dokaj natančno sliko tedanjega stanja na področju izobraževanja na Kranjskem, čeprav moramo biti seveda kritični do vira in upoštevati odnos pisca do dežele in njenega prebivalstva. Kot rektor jezuitskega kolegija je tudi Hofmann izdelal pisno stališče. Osredotočil se je na predavatelje in učence. Glede predavateljev je menil, da bi na Kranjskem mogli najti le malo takih, ki bi bili usposobljeni prevzeti vsebine, ki jih predvideva Grošov učni načrt. Morali bi jih torej iskati po drugih krajih, kar bi povzročilo visoke stroške, če bi jih hoteli spraviti v deželo in jih v njej držati. Izdatki bi bili vsekakor zelo visoki, če bi morali poskrbeti za predavatelje za vsa znanstvena področja, ki jih avtor projekta omenja. Tudi če bi namestili le dva ali tri profesorje, bi bili letni izdatki za njihovo plačo zelo visoki. Spraševal se je, s čim bi jih mogli kriti. Bil je prepričan, da šolnina nikakor ne bi zadoščala. Projekt bi zahteval torej vnaprej zagotovljena sredstva za osebje, knjige in ostale učne pripomočke. In kaj je menil glede študentov? Na Kranjskem je razlikoval štiri skupine mladine, plemiško, višjo meščansko, navadno meščansko ter slednjič delavsko in kmečko. Glede prve in druge skupine je trdil (upošteval je le moško mladino), da po navadi obiskuje latinske šole. Vanje vstopi z osmim ali najkasneje devetim letom starosti. V tej skupini ni videl veliko kandidatov za študij v predlaganem novem šolskem zavodu. Glede navadnih meščanov je ugotovil, da svoje otroke pustijo izučiti obrti, ki jo izvajajo sami, ali pa za kako drugo. Tudi za to se začnejo učiti z osmimi, devetimi ali desetimi leti. O otrocih iz delavskih in kmečkih družin je zapisal, da jih vzgajajo starši in jih navadijo na ročno in poljsko delo, kakršnega sami opravljajo. Dodal je, da „se ne zgodi pogosto, da bi starši tretje in četrte skupine pustili, da bi se njihovi otroci izučili česa drugega, če pa se za kaj takega le odločijo, je njihov cilj višja izobrazba, da bi se njihovi potomci preživljali kot duhovniki.“ Povzel je, da politični študij na Kranjskem ne bi zanimal večjega števila staršev.

„Popolnoma drugače pa je v nekatoliških deželah“, kjer po eni strani ne poznajo takega duhovniškega stanu, po drugi strani pa je tam bolj upoštevan stan trgovcev, ki jim v glavnem služijo in koristijo politične znanosti. „Ni dvoma, da je pisec tega tiska po vsem sodeč nekatoliške vere oziroma augsburške veroizpovedi in da s tem predlogom misli v glavnem na mladino svoje veroizpovedi.“

Enako kot Raditsch je Hofmann postavil uresničenje predlagane šole v širši okvir in razvil zametek šolskega načrta za deželo Kranjsko. „Gotovo pa je, da je najboljša, pravzaprav glavna podlaga za vse take politične, pa tudi latinske šole, za vse poklice in tako za vsa opravila na svetu kot tudi za večno zveličanje, da mladino brez razlike stanu in spola že v zgodnji mladosti, približno od šestega leta starosti naprej, začnemo poučevati v verouku in lepem vedenju, potem pa postopoma v branju in pisanju in tako dalje, kar se najlaže zgodi v tako imenovanih nemških šolah s pomočjo spretnih in pametnih učiteljev, ki znajo z mladino ravnati tako z obzirom kot tudi s potrebno

9 Pisno stališče je prispeval tudi svetnik Raigersfeld (op. T.D.).

strogostjo.¹⁰ Take šole je na Kranjskem pogrešal in ugotavljal, da „se ne more trditi, da bi bile take nižje ali tako imenovane nemške šole v deželi v dobrem redu, ravno obratno, na splošno se slišijo tožbe glede tega.“ Kot izjemo je videl kvečjemu Ljubljano, kjer je magistrat v javno dobro prebivalcev mesta poskrbel za šolo že pred dolгим časom. „S tem pa, da je za šolo poskrbljeno tukaj v Ljubljani, je še zelo malo storjeno. Tudi v vseh drugih mestih in trgih, pa tudi na deželi so šole prav tako neobhodno potrebne. Če kdo poreče, da za krščanski nauk poskrbijo že duhovniki, starši in sorodniki, pa naj pomisli, v kolikšni meri na deželi take otroke sploh vodijo v cerkev. Spovedniki pa bodo najbolje vedeli, koliko je staršev in odraslih, ki ne poznajo niti najosnovnejših stvari, ki so vernikom za zveličanje neobhodno potrebne.“ Spraševal se je, kaj taki starši sploh morejo posredovati svojim otrokom. Glede primerne vedenja je zapisal, da je „na podeželju pogosto težko razlikovati med ljudmi in nespametno živaljo.“ Vedel je, da med prebivalstvom ni veliko pismenih ljudi. „Kar pa se tiče branja in pisanja, s posebnim ozirom na pravopis, bi patri jezuiti lahko pričali, v kolikšni meri ga dečki obvladajo, ko vstopijo v latinske šole. Ker pa v znanju pisanja v latinskih šolah ni posebnega pouka, se ni treba čuditi, da je le zelo malo ljudi s čitljivim rokopisom. Med navadnimi meščani in rokodelci – tudi tistimi v imenitnejših mestih – je zelo malo takih, ki se lahko pohvalijo, da si v svojem gospodinjstvu in poklicu najnujnejše lahko zabeležijo. Če pa gre za primerne uradne dopise, je znano, da je take osebe treba poklicati od drugod.“

V deželi ne manjka zmožnih in nadarjenih oseb, vendar pa z ozirom na srednji in nižji sloj v veliki meri manjkata izobrazba in zanjo potrebni pouk. „Zato je lahko sklep samo eden, namreč da je treba najprej poskrbeti za boljšo ureditev tako imenovanih nemških šol. To bi bilo najbolj koristno in potrebno.“ Razvil je, izhajajoč iz njemu znane odredbe, načrt za vzpostavitev šolstva v deželi: »Dobro se spominjamo, da je bila z najvišjim cesarsko-kraljevim ukazom skrb nedavno tega naložena tukajšnjemu mestnemu magistratu, deželi, okrožnim glavarjem pa izrecno glede mest in trgov, ne ve se pa, kakšen učinek je do sedaj imela odredba, ker so tožbe v zvezi s pomanjkanjem primeranih šol tako pogoste, kot so bile prej. Iz Gradca, deželnega mesta Štajerske, pa poročajo, da so take šole v dobrem redu in imajo posebne in očitne koristi. Kaj takega bi se lahko torej brez dvoma zgodilo tudi pri nas. Treba se je tega samo resno lotiti. Prvi pogoj, ki bi moral biti izpolnjen, so materialna sredstva za dohodke učiteljev. Zagotoviti bi jih bilo treba s šolninami, prostovoljnimi prispevki dobrotnikov, gotovo pa tudi s pomočjo javnih sredstev. Mesta bi morala poskrbeti za brezplačno stanovanje ter deputate žita in lesa, dežela pa z denarnimi prispevki „deloma za potrebo, deloma za okras dežele ali mest“. Sprašuje se, kaj je uglednejšega, koristnejšega in potrebnejšega kot svojo mladino tako vzgojiti, da se bo mogla oskrbovati ter državi in svoji domovini v velikem in malem vzpodbudno služiti? Nekaj sto goldinarjev bi po njegovem že zadostovalo.

10 Slikovna priloga 2.

Gostojem, vdan Juguu se beu
 unju šolstvu naju šolstvu.
 Smittalst ist no ymuis, de, Dnin
 yung, bapandans gutas, ze ad
 Solubi noylvndnlicfnad jruigt
 fundamentum po vofft zu schulnig
 politijfnu, als unju zu innend
 kutnigfnu Disullnu zu allom
 Professioann, und zu allom, und
 jmben Grundlingnu in der
 vket, ze zur unigruu gflud,
 pallytut, veltfnu zu dnu
 bapstfat, vnuu die Juyruu afen
 kutnigfnu dnu dnu, und
 Juyruu unuf in ninnu
 gundnu vket, und bnylignig,
 glic von dnu d. Juyruu unju,
 Juyruu in dnu Juyruu
 dnu, in gutnu Disullnu, ze laut
 unuf, und unuf, in dnu, und
 Disullnu, und po vket in
 Juyruu dnu, vket in po
 ynnendnu Juyruu Disullnu
 vnu gnylignig, und dnu,
 dnu Disull- gultnu, vku
 dnu Juyruu Juyruu
 vket mit dnu Juyruu vket
 mit gflud, als gnylignig

Stran iz Hofmannovega načrta za organizacijo šolstva na Kranjskem
(hrani Avstrijski državni arhiv).

Drugi pogoj bi bil, da bi vzpostavitev in trajne skrbi za te šole ne zaupali posvetnim osebam, ki so preobložene že z drugimi zadevami, temveč duhovščini. Posebno skrb za šole, za sprejem in namestitve učiteljev, za določitev šolnine, za reden obisk šole, za večkratno spraševanje učencev, za upravljanje s sredstvi, tako rekoč celotno vodstvo naj bi poverili jezuitom, ki naj bi imenovali posebnega šolskega predstojnika. Jezuite je predlagal zato, ker je glavni predmet njihovega delovanja pouk nevednih, večanje časti božje in prave vere in dušni blagor. Tudi skladi in ustanove, ki jih uživajo jezuiti, so v glavnem namenjene šolam in poučevanju.

Te prve ali tako imenovane nemške šole je videl v tesni povezavi z višjimi, ker nihče ne more vstopiti v višje, če prej ni bil deležen pouka v branju in pisanju. Čim več znajo dečki, tem lažje se potem godi profesorjem v višjih šolah. Za jezuite je menil, da imajo tudi najboljše možnosti doseči dobrosrčne dobrotnike. Potem lahko namenjajo sredstva nadarjenim revnim otrokom in jim omogočijo izobrazbo. Iz vseh teh razlogov naj bi vodstvo nemških šol v krajih, kjer imajo jezuiti svoje postojanke, bilo poverjeno jezuitom. V drugih mestih in trgih naj bi prevzeli to nalogo duhovniki. Župnikom in vikarjem bi bilo treba uradno in strogo naročiti, da so v stiku z rektorjem kolegija v Ljubljani oziroma s patrom, ki mu je naloženo voditi šolstvo. Poročati bi mu morali, kako je usposobljen učitelj, ali starši pridno pošiljajo otroke v šolo, on pa naj bi dajal potrebne nasvete.

Kar se tiče podeželja oziroma vasi, pa ne ve prav, ali je koristno ali škodljivo oziroma priporočljivo kmečko mladino brez razlike poučiti v branju tiskanih knjig. Prej je mnenja, da bi lahko vodilo k zlorabi, zlasti ob deželnih mejah. Pridno pa bi jih bilo treba poučiti o krščanskem nauku in boljših navadah. Cerkveni predstojniki naj bi duhovnikom večkrat in s posebnim poudarkom nalagali to dolžnost. Čeprav se v zvezi s šolo v glavnem misli na mladino moškega spola, je po njegovem treba upoštevati tudi dekleta. V tem ali drugem mestu naj bi ustanovili šole, namenjene dekletom, kjer bi jih poučevali poleg verouka in lepega obnašanja tudi v branju in vsaj malo tudi v pisanju in poleg tega še v pletenju in kar je še podobnih koristnih del.

Kar velja za Kranjsko, naj bi veljalo tudi za mesti Gorico in Gradiško. Tudi tam naj bi dobili sposobne in spretno nemške učitelje in jih postavili pod nadzor jezuitov. Tembolj naj bi prišlo do tega, ker kolikor ve, njegovo cesarsko-kraljevo veličanstvo želi uvesti tudi tam dobri nemški jezik, pravilni način pisanja, kar bi bilo iz mnogih razlogov zelo potrebno. Mnogi, zlasti plemstvo, samo zato pošiljajo svoje otroke v druge kraje, da bi se naučili nemščine, kar pa je povezano z visokimi stroški. Če pa so otroci že malo starejši, se jim težko godi pri izgovoru in pravopisu. Če bi se nemščine naučili v zgodnjih otroških letih tako rekoč kot materinščine, bi se to zgodilo lažje in bolje in skoraj brez izdatkov. V Gorico in Gradiško bi pošiljali svoje otroke v nemške šole tudi iz bližnjega beneškega ozemlja in meščani Gorice in Gradiške bi od tega imeli nekaj koristi.

Svoje predloge je Hofmann zaključil z ugotovitvijo, da si zaslužijo prvo mesto med tako imenovanimi političnimi šolami dobro urejene nemške šole. „Če jih bo mladina sčasoma bolj in bolj obiskovala, ne bo od tega imela koristi samo dežela, temveč bi bilo v večji meri možno izpolniti tudi druge načrte, ki jih ima cesarsko-kraljevo veličanstvo.“

Potem ko je predsednik Herbestein slišal vsa mneja, je povzel, da delijo udeleženci mnenje, da je treba ustanoviti samo nemško šolo. Izrazil je upanje, da jim bo ljubljanski magistrat pri tem šel na roko. Mestni sindik je dejal, da ljubljanski magistrat že vzdržuje tudi v glasbi izkušenega učitelja, ki poučuje v hiši, imenovani meščanski špital (Bürgerliches Spital), in dodal, da učitelj poleg prostega stanovanja in plače v višini 25 goldinarjev prejema od vsakega dečka po 34 krajcarjev kot posebno nagrado. Učencev ima 25. Da bi v šoli uvedli boljši red, bi jo bilo treba podrediti jezuitom, ki bi odpravili morebitne pomanjkljivosti, uvedli stvari, ki se jim zdijo dobre, in bi učitelju šli na roke. Udeleženci posveta so si bili edini, da uvedba političnega seminarja ni niti priporočljiva niti primerna. Po vseh preudarkih so prišli do sklepa, da bi bil deželni prej škodljiv kot koristen. Predlagali pa so namestitev izkušenega učitelja nemščine. Predsednik je še posebej opozoril na Hofmannovo stališče. Protokol, ki so ga poslali na Dunaj, so pospremili s poudarkom, da je neobhodno potreben učitelj, ki odlično obvlada nemški jezik.

Dunaj se je takoj odzval (20. aprila 1754). V dopisu reprezentanci in komori na Kranjskem je odobril kranjske predloge. Dovolil je namestitev spretnega učitelja nemščine. Plačeval naj bi ga ljubljanski mestni svet. Ta učitelj naj bi mladino poučeval v branju, dobrem in pravilnem pisanju ter računanju. V Ljubljani naj bi našli tudi primeren kraj za šolo, ki naj bi bila pod vodstvom jezuitov. V zvezi z učiteljevo plačo je dunajski urad izrazil upanje, da bo zadostovala šolnina, v kolikor pa to ne bi zadostovalo, naj bi se je mestni svet ne branil vzeti v svoj proračun. Podobno javno nemško šolo naj bi ustanovili tudi v Gorici in Gradiški, najmanj pa v Gorici. Iz Ljubljane naj bi deželnemu upravniku v Gorici in deželnemu glavarju v Gradiški sporočili dunajske sklepe in jih začeli uresničevati. Študijski oddelek je uredbo oziroma rešitev z dne 20. aprila 1754 zabeležil pod »Nemška šola na Kranjskem v Ljubljani« (»Teutsche Schule in Krain zu Laybach«) in s podoznakami »Nemške jezikovne šole na Kranjskem, v Gorici in Gradiški« (»Teutsche Sprachschulen in Krain, Görz und Gradisca«) in še s »Politični seminar na Kranjskem« (»Seminarium Politicum in Krain«).

Tako se je na Kranjskem končala razprava o ustanovitvi političnega seminarja. Na Štajerskem in Češkem je bil katoliški šolski red piaristov pripravljen ustanoviti šolo po Grošovem načrtu.¹¹ Priprave na Češkem so zanimive, ker kažejo nekaj vzporednic in nekaj razlik z razpravo na Kranjskem. Reprezentanca in komora češkega kraljestva je prejela dekret z dunajskega dvora 16. septembra 1752¹², nekaj tednov pred tem, kot so jih dobile reprezentance in komore v drugih habsburških dednih deželah. Dunaj je vodstvo šole hotel zaupati piaristom, katoliškemu šolskemu redu. Podobno kot na Kranjskem so bili na Češkem jezuiti proti ustanovitvi političnega seminarja. Tudi v tej

11 Helmut Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, Bd. 3, *Von der frühen Aufklärung bis zum Vormärz*, Wien 1984, str. 361, op. 61.

12 Jaroslav Schaller, *Beschreibung der königl. Haupt- und Residenzstadt Prag [...]*, 4. Bd., Prag 1797, str. 204. <https://books.google.at/> (26. 09. 2015)

razpravi se je pokazala togost jezuitskega reda, ki je tedaj obvladoval srednje in visoko šolstvo, za osnovno pa se ni brigal. Piaristi kot mlajši tekmeci jezuitov na šolskem področju so bili na splošno naklonjeni šolskim reformam, kar se je pokazalo tudi ob primeru te šole nove vrste. Kljub odklonilnemu stališču jezuitov je Dunaj dvakrat potrdil svoj sklep (marca 1754 in marca 1755), vendar z določilom, da morajo piaristi zavod vzdrževati sami. Nasprotovanja pa niso ponehala. Jezuiti so se bali, da bi bila nova šola velika konkurenca za praško univerzo. Slednjič je Dunaj novembra 1755 z dvorno uredbo preklical ustanovitev seminarja.¹³ Razprava na Češkem pa kaže, da naj bi dobila češčina svoje mesto tudi v poklicno izobraževalni šoli, čeprav naj bi bila nemščina glavni učni jezik¹⁴, medtem ko na Kranjskem o tem ni bilo niti govora.

Za nadaljnji razvoj habsburške monarhije je imel velik pomen odnos do jezikov. V času razprave o uvedbi poklicno izobraževalnega šolstva se kažejo prvi zametki načrtne jezikovne politike, ki ne nazadnje v zvezi s šolstvom dobiva svoje jasne obrise. Bila je sestavni del reform razsvetljenega absolutizma. Dežele, katerim so vladali Habsburžani, niso spremenile le pravne, upravne, gospodarske, davčne, vojaške, kazenske, cerkvene, šolske in druge reforme, temveč je tudi jezikovna politika dala kulturnemu in družbeno političnemu razvoju novo dinamiko. Vodstvo habsburške monarhije, tako njeni vladarji kot tudi vodilni uradniki, so se odločili za projekt oblikovanja centralistične in čim bolj enotne države. Centralizacija in razširitev državne uprave je pomenila tudi ojačanje vloge nemščine. Ne samo to. S tem, da so deželni stanovi izgubili na politični moči, je tudi deželna zavest zgubila znaten del opore. Stanovi so bili nosilci deželne identitete. Z zmanjšanjem njihove moči je postalo lažje razviti nadregionalno zavest, ne le državno, temveč tudi narodno, z jezikom kot podlago. Novi oblikovalci dežel in države so vse bolj postajali visoki uradniki. Bili so važen dejavnik pri izoblikovanju jezikovne politike. Jasne uredbe v korist nemščine je Marija Terezija izdala šele okoli leta 1770, višek pa so dosegle pod Jožefom II.¹⁵ Duhu časa pa je že prej ustrezalo, da so se množili glasovi, da je treba v regijah, kjer prebivalstvo govori nenemške jezike, šolam dati nalogo, da širijo nemščino. Sredi 18. stoletja je stala habsburška monarhija na ločnici med prednacionalnim obdobjem in začetkom narodnih gibanj.

Habsburška monarhija je bila jezikovno in versko zelo pestra državna tvorba. S pragmatično sankcijo (1713) kot hišnim zakonom Habsburžanov, ki je postal del ustave vseh habsburških ozemelj, je opazno krenila na pot pospešenega poenotenja. Z njim je bilo povezano tudi prizadevanje za enoten upravni, uradni in sodni jezik. Zato je vodstvo države v času razsvetljenega absolutizma skušalo povezati državo s skupnim jezikom. In ta jezik naj bi bila nemščina. Za velik del ozemlja, ki je bilo poseljeno s

13 Ibid., zlasti pa Josef Haubelt, *Seminarium politicum a Gelasius Dobner, Československý časopis historický*, 1, 1979, str. 76–112.

14 Haubelt 1979, str. 107, posebej op. 100.

15 Primerjaj: Ulrike Eder, *„Auf die mehrere Ausbreitung der deutschen Sprache soll fürgedacht werden“ Deutsch als Fremd- und Zweitsprache im Unterrichtssystem der Donaumonarchie zur Regierungszeit Maria Theresias und Josephs II.*, Innsbruck, Wien, Bozen 2006.

Slovinci, to v marsičem ni bila nikakršna novost, ker je proti koncu srednjega veka nemščina nasledila latinščino kot domala edini jezik uprave. Le na majhnem delu sta bili v tej vlogi italijanščina in latinščina. Mnogojezičnost je bil velik izziv za državo, ki se je podala na pot poenotenja. Izziv je bil še večji, ker standardne zvrsti jezikov niso bile vsaj približno enako razvite. Nekateri jeziki so bili šele na začetni stopnji pisne kulture in le zelo majhen del oseb je znal brati in pisati. Med pismenimi je bil velik del takih, ki v svojem prvem jeziku (materinščini) niso pisali, temveč kvečjemu znali brati tiste redke tiske ali rokopise, ki so v tem jeziku obstajali. V mnogih jezikih ni bilo na razpolago učbenikov niti za osnovnošolski pouk, kaj šele za srednje šole. Ena izmed značilnosti zlasti srednjega in visokega šolstva v 18. stoletju je postopen prehod z latinščine kot glavnega učnega jezika na nemščino, v manjšem obsegu na druge žive jezike.

Sredi 18. stoletja slovenščina sicer ni bila čisto brez svoje pisne kulture, vendar niti približno ni bila tako razvita kot sosednji jeziki (z izjemo furlanščine). O nadpokrajinski zavesti, ki bi povezavovala prebivalstvo istega (ali močno podobnega) jezika v »namišljeno skupnost«, še ne moremo govoriti. Kaj več kot rahle zavesti o skupnem jeziku ni opaziti, pa še ta zaradi pojmovne pestrosti ni prišla do izraza, ker so prebivalci vojvodine Kranjske svoj jezik v glavnem imenovali kranjski jezik (v nemščini »krainerisch«), na Štajerskem in Koroškem pa slovenski/slovenji jezik (v nemščini »windisch«). Pisna kultura v »kranjskem jeziku« je bila najmočnejša med slovenskimi tedanjega časa in mogla se je opirati na deželno zavest. Kljub temu niti v ustni rabi, kaj šele v pisni med najvišjimi družbenimi plastmi slovenščina ni bila prevladujoči jezik komunikacije. Raba slovenskega jezika v tiskih je bila vsebinsko skoraj v celoti omejena na besedila cerkvenega značaja. V največji meri so slovenski tiski služili verskemu življenju in pouku, torej predvsem družbenemu discipliniranju.

Tako na Češkem kot na Kranjskem je prevladovalo prebivalstvo nenemškega jezika. Čeprav je češčina, kar se tiče njene rabe v javnem in kulturnem življenju, v 17. in 18. stoletju močno utrpela na pomenu, so vključili poučevanje češčine v kurikulum načrtovanega praškega političnega seminarja. V šolski razpravi na Kranjskem deželni jezik niti z imenom ne nastopa. Pojem »krainerisch« ali »windisch« v protokolu ne najdemo. Jezik ogromne večine prebivalstva imenujejo na enem mestu »deželni jezik« („Landsprach“). Pojavlja se kvečjemu kot ovira za vzpostavitev srednje šole. Tudi v šolskem načrtu za Kranjsko je, kar se tiče njegove jezikovne ravni, v ospredju nemški jezik. Pojem „nemška šola“ ni označeval le nasprotje k „latinski šoli“, temveč je sredi 18. stoletja izražal jezikovno politični program. Hofmann je v svojem načrtu pojem „nemško“ („deutsch“) podčrtaval, kar gotovo kaže njegovo gledanje na vlogo, kakršno naj bi imela nemščina v osnovnem šolstvu na Kranjskem.

Razprava iz leta 1754 ilustrira tudi prehod najvišje pristojnosti v šolstvu. Državna oblast je začela vse bolj posegati v šolstvo in izobraževanje. Deželni stanovi že od zaprtja stanovskih šol (v trenutku, ko je zmagala protireformacija) niso več imeli opravka s šolstvom. Jezuitski red je vodil kolegije in univerze, za osnovne šole so skrbela mesta, trgi in župnije. Sredi 18. stoletja so skladno z reformami razsvetljenega absolutizma, ki so vključevale področje Cerkve, okrožni, deželni in državni uradi začeli posegati tudi v

osnovno šolstvo. Do načelne ugotovitve, da šolstvo »je in ostane na vsekdar politikum« pa je minilo še nekaj let (1770). Vir za Kranjsko v letu 1754 že nakazuje ta razvoj. Razprava okoli političnega seminarja kaže, da se je tudi na Kranjskem začela svetna oblast brigati za šolstvo, čeprav so šolsko nadzorstvo videli še v pristojnosti cerkve, zlasti še jezuitskega reda.

Sredina 18. stoletja je v habsburški monarhiji razpotje med splošno izobraževalnim in poklicno izobraževalnim šolstvom. Medgeneracijsko posredovanja znanja in spretnosti na področju poklicnega izobraževanja je začelo prehajati v pristojnost šolskih ustanov. Družina, dolgo glavni kraj predaje poklicnih veščin, cehi kot varuhi kakovosti in zaprtosti v rokodelskih poklicih, samouštvo in nabiranje izkušenj na dolgotrajnih potovanjih ni moglo več zadostiti potrebam po kvalificiranem osebju na številnih področjih razvijajočega se gospodarskega življenja.

S posebnim ozirom na razvoj šolstva na Kranjskem predstavlja vir iz leta 1754, zlasti stališče Hofmanna, zametek načrta za vzpostavitev šolstva, ki je približno dve desetletji starejši od predloga Blaža Kumerdeja¹⁶ in Šolske naredbe Marije Terezije iz leta 1774.

Viri in literatura

Viri:

- Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Studienhofkommission, Karton 76, Politische Schulen (Sign. 16), Mappe 8: Politische Schulen (in genere und in Schlesien).
- Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Studienhofkommission, Karton 96, Volksschulen (Sign. 18), Innerösterreich, Mappe: Krain, Laibach 1754–1791.

Literatura:

- Eder, Ulrike: *»Auf die mehrere Ausbreitung der deutschen Sprache soll fürgedacht werden“. Deutsch als Fremd- und Zweitsprache im Unterrichtssystem der Donaumonarchie zur Regierungszeit Maria Theresias und Josephs II.*, Innsbruck, Wien, Bozen 2006.
- Engelbrecht, Helmut: *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, Bd. 3, Von der frühen Aufklärung bis zum Vormärz, Wien 1984.
- Ernstberger, Anton: Groß, Johann Gottfried, *Neue Deutsche Biographie* 7 (1966), str. 141 sl.
- Groß, Johann Gottfried: *Unmaaßgebliche Gedancken über ein mit leichten Kosten zu errichtendes Seminarium politicum [...]* Nürnberg 1739.

¹⁶ Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I.*, Ljubljana 1963, str. 168–171.

- Haubelt, Josef: *Seminarium politicum a Gelasius Dobner*, *Československý časopis historický*, 1, 1979, str. 76–112.
- Kayserschlich= und Königlicher Wie auch Erz=Herzoglicher, Dann Dero Haupt= und Residenz-Stadt Wien Staats= und Standes Calender Auf das Gnaden=reiche Jahr Jesu Christi MDCCLIV*, Wien in Oesterreich.
- Schaller, Jaroslav: *Beschreibung der königl. Haupt- und Residenzstadt Prag* [...], 4. Bd., Prag 1797
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I.*, Ljubljana 1963.
- Will, G. A.: *Lebensgeschichte des sehr berühmt gewordenen Hofraths Johann Gottfried Groß, gewesenem Erlanger Zeitungsschreiber*, Nürnberg 1788.
- Zöllner, Erich: *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart* (Wien, 1974)
- Žontar, Jože (Redaktion/Redakcija/Redazione): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918. Ein historisch-bibliographischer Führer – Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Zgodovinsko-bibliografski vodnik – Manuale e carte sulle strutture amministrative nelle province die Carinzia, Varniola, Litorale e Stiria fino al 1918. Guida storico-bibliografica*, Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste 1988.

Zusammenfassung

Schulorganisationsplan für das Herzogtum Krain aus dem Jahr 1754

Teodor Domej

Im Zug der Reformen des aufgeklärten Absolutismus unter Maria Theresia wurde im Jahre 1752 an die Repräsentationen und Kammern der habsburgischen Erbländer eine Druckschrift »über ein mit leichten Kosten zu errichtendes Seminarium politicum«, eine berufsbildende Schule neuer Art, versandt. Verfasser dieses Plans (er wurde 1739 in Nürnberg gedruckt) war der deutsche Publizist und Reformpädagoge Johann Gottlieb Groß (1703–1768). Die höchsten Verwaltungsorgane in den Erbländern wurden beauftragt, unter Beziehung von Sachverständigen zu diesem Plan Stellung zu nehmen. Aus drei Ländern, nämlich Böhmen, der Steiermark und Krain, gab es Rückmeldungen nach Wien. In Prag gingen die Piaristen daran, eine Schule dieser Art zu errichten, in Graz erklärten sie dazu ihre grundsätzliche Bereitschaft. Die Repräsentation und Kammer in Krain führte 1754 unter Teilnahme von Beamten, dem Rektor des Laibacher Jesuitenkollegs und des Laibacher Bistums eine Besprechung durch. Das Projekt, im Herzogtum Krain ein Politisches Seminar zu errichten, wurde als nicht durchführbar (»unthunlich«) abgelehnt, als »unumgängliche Nothwendigkeit« aber die Anstellung »eines in der teutschen Sprach perfectionirt tüchtigen Schullmeisters« in Laibach vorgeschlagen. Im Zug der Behandlung dieser Schulfrage wurden auch schriftliche Stellungnahmen abgegeben (unter anderem von Joseph Nitsch, dem Rektor des Jesuitenkollegs, und Johann Joseph von Hofmann, einem Beamten der Repräsentation und Kammer. Hofmann entwickelte einen Schulorganisationsplan für das Herzogtum Krain. Er schlug vor, die Oberaufsicht des Elementarschulwesens in die Hand der Jesuiten zu legen. Soweit bekannt, handelt es sich dabei um den ersten Schulorganisationsplan, der in der Zeit des aufgeklärten Absolutismus für Krain erstellt wurde. Der Beitrag behandelt unter anderem den sprachpolitischen Aspekt. Im Kontext der Zentralisierungsbestrebungen in der Habsburgermonarchie wurde im Rahmen der Bildungspolitik der Verbreitung der deutschen Sprache viel Aufmerksamkeit gewidmet. Die Wiener Zentralbehörde verordnete, dass sowohl in Laibach als auch in Görz und allenfalls auch zu Gradisca öffentliche deutsche Schulen einzurichten sind.

Milan Hladnik*

Matematično in pedagoško poslanstvo dr. Franca Močnika¹

The mathematical and pedagogical mission of Dr. Franc Močnik

Izvleček

Franc Močnik je svoje delo učitelja in šolnika jemal zelo resno, kot plemenito poslanstvo, ki se mu je vredno posvetiti z vsem srcem. V sestavku obravnavamo razloge za njegovo poklicno usmeritev in omenjamo posameznike, ki so pri tem nanj odločilno vplivali. Potem pa opišemo njegove uspehe na pedagoškem področju, zlasti pri pisanju matematičnih učbenikov za vse vrste šol, pri skrbi za napredek šolstva in pri pomoči učiteljem na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja.

Abstract

Franc Močnik took his job as a teacher and a schoolmaster very seriously, as a noble mission that was worth being dedicated to with all one's heart. This article considers the reasons for his professional approach and mentions certain individuals who had a decisive influence on him. His pedagogical success is then described, especially his mathematics books for all types of schools, his concern for progress in education and his help to teachers in Slovenian lands in the second half of the 19th century.

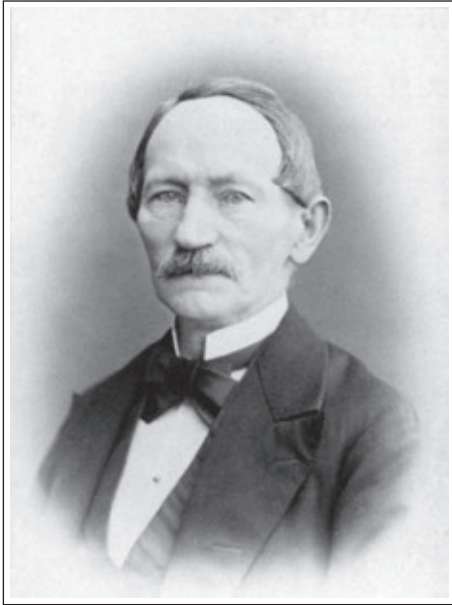
*»Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
 kar more, to mož je storiti dolžan!«*

(Simon Gregorčič, *Življenje ni praznik*)

Slovenska kulturna zgodovina je polna dokazov, da je pred dvesto leti naš civilizacijski napredek temeljil na izjemnih posameznikih, ki so, izhajajoč iz kmečkega okolja, v sebi začutili potrebo po izobrazbi. Če so bili nadarjeni, dovolj prizadevni in imeli ustrezno finančno podporo domačih ali tujih mecenov, so jo sčasoma dosegli. Izobrazba potem ni služila samo njihovi osebni promociji, ampak je bila sredstvo za doseganje višje ravni materialnega in duhovnega blagostanja celotne skupnosti. Ta vzorec velja za vse slovensko ozemlje vsaj od reform Marije Terezije dalje. Šolanje je

* izr. prof. dr. Milan Hladnik, univerzitetni učitelj v pokoju, e-pošta: milan.hladnik@fmf.uni-lj.si

1 Sestavek je razširjen zapis predavanja, ki ga je avtor imel na Muzejskih srečanjih v Cerknem 30. oktobra 2014 v sklopu prireditev ob dvestoletnici Močnikovega rojstva.

Fotografija dr. Franca Močnika v zrelih letih (google: Franz Močnik, slike, foto Leopold Bude, Graz, pridobljeno: 7. 9. 2015).

pomenilo skoraj edino možnost za pobeg posameznika iz utesnjenih razmer domačega okolja. Najlažje je svoj cilj – višjo izobrazbo – dosegel, kdor se je odločil za poklic duhovnika. Kot tak je pogosto tudi poučeval na vaških šolah, saj je bil edini izobraženec daleč naokoli. Sčasoma se je zaradi večanja mreže šol izoblikoval tudi samostojni poklic učitelja in po tej poti so začeli stopati mnogi nadarjeni mladi slovenski ljudje.

Matematik in pedagog Franc Močnik (1814–1892), katerega dvestoletnico rojstva smo praznovali 1. oktobra 2014, je bil eden od njih, tipičen primer človeka, ki se je iz dokaj skromnih razmer s prizadevnim učenjem in trdim delom, s svojo sposobnostjo in s predanostjo poklicu dvignil na družbeni lestevici ter si pridobil izobrazbo in ugled. Njegovi poklicni dosežki so bili tako temeljiti in vsestranski, da je že za svojega življenja postal vzor mnogim kasnejšim rodovom

naših pedagogov, ki so svoje delo opravljali s srcem in ne le za denar.

Močnik svojega delovanja na šolskem področju ni jemal kot navaden poklic, ampak kot plemenito poslanstvo, kateremu je ostal zvest vse življenje. V tem sestavku bomo skušali osvetliti notranje vzgibe in zunanje pobude, ki so ga usmerile na to pot že med študijem, oceniti vpliv, ki so ga nanj imeli izobraženi posamezniki, učitelji in kasneje kolegi, prijatelji in znanci iz matematične ali kakšne druge stroke, ter opozoriti na njegovo uspešno kariero matematika in pedagoga, učitelja, profesorja, pisca na široko uporabljanih matematičnih učbenikov, šolnika in šolskega reformaterja.

Odkritje matematike v gimnazijskih letih

Že kot otrok je moral biti dovolj bister, da so ga starši poslali iz Cerknega v glavno šolo v Idrijo, kjer je bil menda tudi zapisan v zlato knjigo kot vzoren učenec.² Ker nimamo nobenega zgodnejšega namiga, danes sklepamo, da se je za matematiko kot predmet oziroma stroko navdušil v ljubljanski gimnaziji, ki jo je obiskoval v letih od

² Žnidar, Dr. Franc Močnik in njegove računice, str. 217.

1814	1. oktobra rojen v Cerknem
1820–1821	Trivialka v Cerknem
1821–1824	Ljudska šola v Idriji
1824–1832	Gimnazija in licej v Ljubljani
1832–1836	Bogoslovje v Gorici
1838–1840	Študij matematike na univerzi v Gradcu
1840	Doktorat iz filozofije na univerzi v Gradcu
1836–1846	Učitelj na goriški normalki
1846–1849	Profesor elementarne matematike in trgovskega računstva na tehniški akademiji v Lvovu
1849–1851	Profesor matematike na vseučilišču v Olomucu
1851–1860	Šolski svetnik in nadzornik ljudskih šol v Ljubljani
1861–1869	Šolski svetnik in nadzornik ljudskih šol in realk v Gradcu
1869–1871	Deželni šolski nadzornik prve stopnje za Štajersko
1871	Upokojen in povišan v viteški stan
1892	30. novembra umre v Gradcu

Osnovni življenjski podatki Franca Močnika (hrani: avtor).³

1824 do 1830, zagotovo pa na ljubljanskem liceju v naslednjih dveh letih, čeprav takrat nemara še ni zares mislil na učiteljski poklic kot na svojo vseživljenjsko usmeritev.

Da je izbral ravno matematiko, je po svoje dokaj presenetljivo. S poukom matematike namreč do tedaj ni imel prav dobrih izkušenj, saj je bilo v tistih časih stanje glede tega na naših šolah dokaj žalostno. V veljavi je bilo mehansko poučevanje računstva, neskončno ponavljanje raznih obrazcev, učenje na pamet splošnih pravil itd. Pravih učbenikov niti za osnovno računstvo ni bilo ali pa so bili zelo skromni.⁴ Razen v podeželskih šolah (trivialkah) je pouk tudi v prvem razredu glavnih (mestnih) šol potekal v nemščini (odtod ime nemške šole), v gimnaziji pa v latinščini (latinske šole).

Celo na liceju ni bilo dosti boljše. Močnik sam je dvajset let kasneje, 28. oktobra 1853, v poročilu dunajski dvorni komisiji orisal stanje pouka na ljubljanskem liceju takole:⁵

3 Več v: Hladnik, Franc Močnik, matematik in pedagog: ob stoletnici njegove smrti, str. 19–33, ali v: Razpet, Franc vitez Močnik: ob 200-letnici njegovega rojstva, str. 220–279, še posebej glede najnovejših dognanj o njegovih potomcih.

4 Povšič, *Bibliografija Franca Močnika*, str. 7.

5 Wurzbach, Schulz von Strassnitzki, 1876, str. 190 (prevod: Marko Razpet).

“Pomilovanja vredno”, piše, “je bilo stanje, v katerem je bolehalo takrat znanstveno življenje na ljubljanskem liceju. Profesorji so se omejevali, kar se je na splošno dogajalo tudi po drugih licejih, na branje iz svojih zvezkov, na pojasnjevanje in spraševanje lekcij, in če se je pri vsem tem uveljavil kak izjemen in prizadeven nadarjenec, lahko to v resnici pripišemo samo tisti notranji sili, s katero se kljub vsem preprekam prebija na dan močan življenjski nagon po znanju.”

Kljub tovrstnim težavam pa je imel Močnik srečo, da je naletel na dobrega učitelja. Leta 1831 je namreč na liceju njegov profesor matematike postal v Krakovu rojeni Leopold Karl Schulz von Strassnitzki (1803–1852), gotovo eden najboljših, kar jih je Ljubljana imela v vsem 19. stoletju.⁶

Zanimivo, da o ljubljanskem liceju po dveh letih poučevanja tudi Schulz nasploh ni imel najboljšega mnenja, čeprav je pohvalil nadarjenost in prizadevnost dijakov in tudi svoje profesorske kolege.⁷ Je pa z modernimi pedagoškimi prijemi pri matematičnem pouku in s svojim pristopom do učencev vnesel v takratno provincialno ljubljansko okolje svežo perspektivo. Poleg tega je bil, po vseh virih sodeč, med svojim kratkim sedemletnim bivanjem v Ljubljani zelo priljubljen med dijaki, med takratnimi slovenskimi izobraženci in tudi v širši javnosti.⁸ Znano je, da je v ljubljanskem parku Zvezda prirejal takrat izredno popularna javna astronomska opazovanja. Svojim učencem pa je znal matematiko prikazati kot zanimiv in praktično uporaben predmet. Spodbujal jih je k samostojnemu delu, k duhovnim radostim odkrivanja vsega

-
- 6 Schulz je študiral matematiko na Dunaju pri znanih profesorjih Andreasu von Ettingshausenu, Josefu Johannu von Littrowu in Slovincu Jožefu Jenku, pri katerem je leta 1824 diplomiral. V Ljubljani je poučeval na liceju v letih od 1827 do 1834. Ko je zapustil Ljubljano, je postal profesor najprej v Lvovu, kjer je doktoriral, in nato na Dunaju, kjer je na dunajski politehniko naredil lepo akademsko kariero in se uveljavil kot izvrsten matematik tudi v evropskem merilu. Do svoje pregodnje smrti 1852 je objavil številne učbenike in monografije (nekaj jih je napisal oziroma zasnoval že v Ljubljani) ter nekatere odmevne znanstvene razprave v tedaj najbolj znanih evropskih matematičnih časopisih. Med drugim je npr. v nemško govorečih deželelah leta 1843 med prvimi vpeljal novo angleško iznajdbo: logaritmčno računalno, leta 1844 pa izdal svoje sedemmestne logaritemske tablice in v znamenitem Crellejevem časopisu *Journal für die reine und angewandte Mathematik* objavil članek o računanju 200 pravih decimalk krožne konstante (števíla pi), s čimer je izboljšal dolgo časa veljavni Vegov rekord 136 pravih decimalk za pi, prav tako pa tudi tri leta star Rutherfordov rekord 152 pravih decimalk za pi.
- 7 Svojemu prijatelju dr. Socherju je npr. že 30. marca 1829 pisal na Dunaj: “Bil sem prisoten na izpitih iz filozofije. Kar se tu razume pod filozofijo, je nekaj depresivnega. Na primer definicija: *P r a v* je, kar sodnik reče, da je prav. Kako ti je to všeč? Enako je v zvezi s filologijo. Brez lažne skromnosti lahko rečem, da je naš licej najslabši v celi monarhiji ... in vendar je mladina talentirana in zelo marljiva. Človek postane žalosten. Ne bom pa si dovolil, da bi me te reči prizadele. Lahko samo rečem, da me moji kolegi spoštujejo in so ponosni name.” Vir: Prijatelj, Doneski k slovenski literarni in kulturni zgodovini, str. 4 (prevod Milan Hladnik).
- 8 Druga taka, v času Močnikovega šolanja in kasneje med dijaki zelo priljubljena osebnost, je bil profesor Janez Krstnik Kersnik (1783–1850), stari oče pisatelja Janka Kersnika. Na liceju je učil fiziko in uporabno matematiko, vodil pa je tudi obrtno-industrijsko šolo. V svojih učencih je budil narodno zavest in ljubezen do domačega jezika; ko je leta 1848 dobila slovenščina nekoliko več veljave v javnosti in šoli, je bil prvi, ki je pričel na liceju ob nedeljah popoldne za širšo javnost predavati kemijo v slovenskem jeziku.

novega in nanje prenašal svojo gorečnost do znanosti. S humorjem, s svojo človeško toplino in s prijaznostjo si je pridobil njihovo naklonjenost. Eden najboljših Schulzovih učencev je bil ravno Franc Močnik, drugi pa šest let starejši Mihael Peternel⁹ (1808–1884), ki pa je bil v gimnaziji samo leto pred njim. Oba sta kot dijaka pomagala svojemu profesorju pregledovati in ponovno preračunavati Vegove logaritemske tablice.

Schulz je vsekakor močno vplival na Močnika, ki se je svojega profesorja v nadaljevanju že omenjenega poročila dunajski dvorni komisiji spomnil z naslednjimi izbranimi in toplimi besedami:¹⁰

“Tedaj je prišel v Ljubljano duhoviti Schulz in vnesel med študirajočo mladino do takrat nepoznano vrvenje in prizadevnost. Pretresljiv vtis je zapustil njegov nastopni govor, v katerem je po svojih najboljših močeh in s privlačno zgovornostjo predstavil celotno življenje licejskega šolarja in še prav posebej vzvišeno pomembnost pravega študija matematičnih disciplin. Poln goreče ljubezni do znanosti je znal izvrstno, s čustvom in toplino, prenesti duhovno radost znanstvenega prizadevanja tudi na svoje poslušalce. Z zabavnim pristopom, ki ga je uporabljal v globokem psihološkem pogledu, je naredil predmet za pravo duhovno telovadbo in razvite izreke za last svojih učencev, ki so si jo sami pridobili in je ni moč izgubiti.

Zaznavanje izstopajočih sposobnosti mu je bilo razveseljivo odkritje, ki ga je uporabil zato, da je z vzpodbudnim, ustreznim napredovanjem do vedno večje dejavnosti in samostojnosti razvil razpoložljive zmožnosti. Zlasti za te nadarjence je imel svoja predavanja iz višje matematike. Schulz je bil zaprisežen sovražnik vsake toge in duhamorne mehaničnosti. Pač pa se je zmeraj vneto trudil, da bi praktično pomembnost matematike pokazal v njeni najboljši luči, z njeno mnogostransko uporabnostjo v življenju in drugih vejah

Leopold Karl Schulz von Strassnitzki, profesor na ljubljanskem liceju v letih 1827-1834 (Marko Razpet, Dr. Franc Močnik, spletna stran: www.pef.uni-lj.si/marker/mocnikslo.htm, 3. 9. 2015).

9 Mihael Peternel (1808–1884) je bil Močnikov rojak, rojen na Lanišu, nedaleč od Cerknega. Kasneje je postal kaplan v Vodica. Čeprav brez ustrezne formalne izobrazbe se je zelo zanimal za naravoslovne vede (fiziko, kemijo, botaniko) in za matematiko. Nemara ga je tudi zato Močnik, ko je postal šolski svetnik in nadzornik ljudskih šol na Kranjskem, povabil leta 1852 za prvega ravnatelja ljubljanske realke.

10 Wurzbach 1876, str. 190 (prevod Marko Razpet).

znanosti. To dokazujejo praktične meritve, ki jih je s svojimi učenci vsako leto opravljal v poletnih mesecih, in ki so bile pravcati prazniki veselja. To je pokazal s svojim prav tako umljivim kot tudi duhovitim predavanjem o popularnem zvezdoznanstvu, kamor so prišli številni ljudje iz vseh plasti prebivalstva.

S svojo vsestransko koristno delavnostjo, s svojim obsežnim znanjem, s svojim vedrim, prijaznim in poštenim značajem si je prav tako hitro pridobil naklonjenost študirajoče mladine, pa tudi pozornost in zaupanje vsega prebivalstva. Schulz je bil poživljajoče žarišče, okoli katerega so se zbirali vsi možje iz znanosti in umetnosti.¹¹ Vsi so iskali v njem prijatelja in poučujoče druženje z njim.”

Dober učitelj lahko pri mladem, nadarjenem človeku pusti globoko sled, ki ga zaznamuje za vse življenje. Kot kaže, se je prav to primerilo mlademu Močniku. Matematika ga je po učiteljevi zaslugi tako pritegnila, da misli nanjo ni opustil niti med svojim kasnejšim študijem bogoslovja. Videli bomo, da je spoznanjem, načelom in vzorcem vedenja, ki si jih je pridobil pri Schulzu, kasneje kot učitelj in profesor tudi sam skušal slediti in jih uresničevati.

Odkritje pomena učiteljevega poslanstva

Po končanem liceju se je Močnik vpisal na študij teologije v Gorici. Zakaj je to storil, lahko samo ugibamo: morda na željo matere (mlajši brat Anton je kasneje res postal duhovnik), morda po zgledu kakšnega prijatelja ali znanca. Morda pa tudi iz čisto praktičnih razlogov. Bogoslovje je bilo tedaj v naših krajih (na pol visokošolski) študij, ki je mladim odpiral pot ne samo v duhovniški stan, ampak tudi v učiteljski poklic ter na nadaljnji univerzitetni študij drugih smeri (pravo, filozofija).

Ali je Močnik že tedaj mislil na učiteljevanje in nadaljnji študij, ne vemo. Vsekakor pa se je kot tretješolec na bogoslovju v Gorici decembra leta 1834 že zanimal »za kakšno ustanovo ali kaj sličnega«.¹² Menda je gubernij (tj. deželna vlada) s tem v zvezi naročil poizvedbe, ki jih je ljubljanska policija odposlala 22. decembra 1834. Tam poroča,¹³

11. Tesni Schulzov ljubljanski prijatelj je bil npr. Matija Čop (1797–1835), ki je bil bibliotekar v licejski knjižnici in profesor na liceju. Pogosto sta razpravljala o filozofiji; medtem ko je bil Čop hegeljaneec, je bil Schulz privženec Jacobijeve praktične filozofije. Preko Čopa je Schulz spoznal Prešerna, advokata Crobatha, slikarja Matevža Langusa in druge ljubljanske izobražence. Poročil se je z Dunajčanko Sofijo Seeliger. Najstarejši sin Johann, najbrž rojen v Ljubljani, se je kasneje kot pravnik in ministrski svetnik na Dunaju poročil z Dorotejo, hčerjo pesnika Franza Hermanna von Hermannsthal in slikarke Amalije Hermann von Hermannsthal, rojene Oblak, učenke Matevža Langusa. Johannova družina je na Dunaju tudi ohranila neko Langusovo upodobitev Matija Čopa. Vir: Prijatelj, Doneski k slovenski literarni in kulturni zgodovini, str. 5–7.

12. Mal, Pred sodnim stolom predmarčne birokracije, str. 302.

13. Prav tam, str. 302.

» ... da je M. kmečki sin iz Cerknega na Primorskem, ok. 22 let star, da je l. 1830 dokončal s prav dobrim uspehom ljubljansko gimnazijo, v l. 1831 in 1832 filozofijo in v sledečih dveh letih pa oba letnika bogoslovja, vse z odličnim uspehom. Za svojih filozofskih študij je poslušal z najboljšim uspehom tudi predavanja iz višje matematike ter je bil v tem predmetu prav izvrsten. Glede nrvnosti je bil dober, politično obnašanje neoporečno in ni na sumu, da bi pripadal kakšni tajni družbi.«

Iz tega zapisa vidimo, da je Močnik, takrat dvajsetleten (in ne okrog 22 let star, kot napačno piše v policijskem poročilu), že mislil na to, kje bi se po končanem študiju bogoslovja zaposlil, najbrž ne kot duhovnik, kajti kandidatu za ta poklic je bila nadaljnja kariera bolj ali manj določena. Vse torej kaže, da se je Franc Močnik prav med študijem bogoslovja odločil, da se bo namesto duhovniškemu poklicu raje posvetil poslanstvu učitelja.

Ko je bil leta 1837 nastavljen za učitelja četrtega razreda goriške normalke, se je že globoko zavedal odločilnega pomena izobraževanja tako za posameznika kot za celotno družbo, ki je tedaj začela doživljati daljnosežne spremembe zaradi prvih začetkov industrializacije, kulturnega in nacionalnega preporoda, teženj po demokratizaciji in po modernejši organizaciji javne uprave. Njegovo navdušenje nad pedagoškim poklicem lahko odkrijemo v pismu, ki ga je 22. oktobra 1837 napisal prijatelju Matevžu Hladniku¹⁴ (1806–1865), duhovniku in kasnejšemu slovenskemu pesniku, ko je izvedel, da bo tudi on postal učitelj in njegov kolega na goriški normalki. Takole pravi:¹⁵

»Služba, ki jo opravljamo, je morda pomembnejša, kot se nam zdi na prvi pogled. Glavna stvar našega dela nikakor ni zgolj posredovanje določenih spretnosti in znanja, kar bi lahko marsikdo uspešno počel, temveč veliko bolj v izgrajevanju trdnih človeških značajev mladih, ki bodo nekoč sestavljali srednji družbeni sloj – ves družbeni sloj. Torej je naša naloga, da postavimo temelje vse večji blaginji in nrvstvenosti srednjega sloja z bodočimi člani. Da bi rešili to nalogo, želimo prispevati, naj nam Bog stoji ob strani, svoje združene moči z našimi spoštovanimi gosposdi kateheti.«

V pismu najdemo tudi besede, s katerimi opravičuje svojo izbiro poklica:¹⁶

14 Matevž Hladnik, rojen v Trebčah pri Črnem Vrhu nad Idrijo, je bil osem let starejši od Močnika, zato je gimnazijo obiskoval pred njim, najprej v Ljubljani in nato v Gorici. Potem, ko je bil leta 1832 posvečen za duhovnika, je služboval kot kaplan v Devinu do leta 1837, ko je postal učitelj in Močnikov kolega v četrtem razredu goriške normalke. Učil je tudi lepomisje in slovenščino na goriški gimnaziji. Za pesništvo se je navdušil pod vplivom Bleiweisovih Novic, dopisoval vanje in v *Zgodnjo Danico*. Napisal je veliko pesmi, poimenovali so ga celo »Goriški Vodnik«, vendar nasploh danes ne velja za posebej nadarjenega pesnika. Vir: *Učiteljski tovarš 1887*, str. 134–137.

15 Butkovič, *Pisma iz Bleiweisove dobe*, str. 139 (prevod Marko Razpet).

16 Prav tam, str. 140 (prevod Marko Razpet).

Augustine-Louis Cauchy, francoski matematik, ki ga je Močnik srečal v Gorici, okrog leta 1840 (Litografija Zéphirin Belliard po sliki Jeana Rollerja, vir: Augustine-Louis Cauchy, Wikipedija, spletna stran: en.wikipedia.org/wiki/Augustin-Louis_Cauchy, 3. 9. 2015).

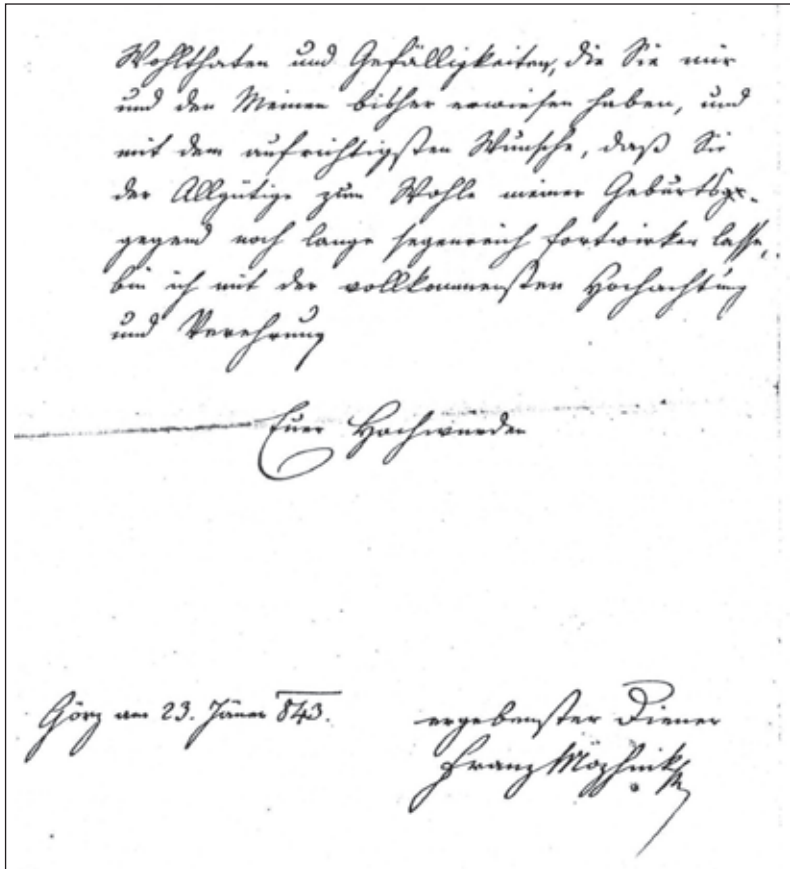
»Moja odločitev, da ne bom postal duhovnik, Vam je verjetno že znana in upam, da mi ne boste zaradi tega odpovedali svoje naklonjenosti, ker Vam lahko zagotovim, da me je vodila edinole skrb za zveličanje moje duše. O tej zadevi sem sam natančno premislil, potem ko sem bil pri drugih razsodnih osebah poiskal nasvet. Rezultat vsega tega je bilo moralno zagotovilo, da v svojih sedanjih razmerah lahko najlažje in najzanesljiveje dosežem svoj namen, ne da bi si naprtil nadaljnje težje obveznosti.«

Katere »težje obveznosti« je imel v mislih, lahko samo ugibamo.

Iste leta je imel mladi Močnik, tedaj že učitelj na goriški normalki, priložnost spoznati enega največjih evropskih matematikov tedanjega časa, francoskega akademika Augustina-Louisa Cauchyja¹⁷ (1789–1857) in se seznaniti z njegovimi matematičnimi idejami.

Srečanje s Cauchyjem je dalo Močniku moč in samozavest, da se je tudi sam lotil študija matematike na univerzi v Gradcu. Poleg tega je leta 1839 je aktivno posegel na takrat moderno področje numeričnega reševanja enačb s svojim edinim znanstvenim člankom, pravzaprav z daljšim, skoraj sto stani dolgim traktatom. Potem ko je v njem na začetku omenil Cauchyja,

¹⁷ Cauchy je bil rojen v Parizu v revolucionarnem letu 1789, preživel francosko revolucijo in teror, končal politehniko in se usmeril v civilno inženirstvo. Po letu 1812 je postal izredno uspešen, plodovit in ustvarjalen matematik, utemeljitelj moderne matematične analize. Leta 1816 je bil sprejet v francosko akademijo znanosti in za profesorja na pariški Politehniko, kasneje tudi na Collège de France. Zaradi svojega prepričanja (bil je zagrizen rojalist in zvest pripadnik Bourbonov) je po julijski revoluciji 1830 opustil svojo akademsko službo in se raje pridružil v izgnanstvu v tujini zadnjemu bourbonskemu kralju Karlu X. kot vzgojitelj mladoletnega vnuka Henrika. Z dvorom je oktobra 1836 prispel v Gorico, kjer pa je kralj že čez nekaj tednov umrl za kolero. Cauchy je ostal v Gorici skoraj dve leti in tam napisal nekaj svojih najboljših razprav iz verjetnostnega računa in analize, pa tudi iz optike. Te razprave je iz Gorice redno pošiljal francoski akademiji, kjer so mu jih tudi sproti objavljali (glej Južnič, Cauchyeva in Močnikova Gorica, str. 26). V Gorici je velikega matematika spoznal tudi Franc Močnik, najverjetneje leta 1837, ko je že poučeval na normalki.

*Zaključek Močnikovega pisma cerkljanskemu župniku
 iz leta 1843 z datumom in podpisom (fotokopija Mestni muzej Idrija,
 enota Cerkljanski muzej, original hrani Župnijski urad Cerkno,
 fasc. 29, mapa Pomembni Cerkljani).*

tih prevedene v slovenščino,²⁰ hrvaščino, poljščino, srbsčino in italijanščino, kasneje
 pa še v češčino in ukrajinščino. To so bili prvi modernejši učbeniki za matematiko v
 avstrijskih ljudskih šolah.²¹

Po doktoratu in po prvih uspešnih izdajah učbenikov je Močnik prav gotovo
 začutil, da je sposoben večjih strokovnih izzivov. Predvsem si je v štiridesetih letih 19.

20 Prevajalca prvih Močnikovih učbenikov v slovenščino sta bila Blaž Potočnik (1799–1872), duhovnik
 in pridigar, cerkveni pevec in poučni pisec, narodni buditelj, ki je leta 1846 prevedel *Napeljevanje iz
 glave poštevat* za prvi klas ljudskih šol in leta 1847 *Napeljevanje v računstvo za drugi in tretji klas
 farnih in glavnih šol*, ter Oroslav Caf (1814–1874), pomemben jezikoslovec, pesnik in duhovnik, ki
 je leta 1848 prevedel *Vadbo v računjenji za drugi ino tretji oddelek učivnic na kmetih ino v mestih*.

21 Povšič 1966, str. 25.

stoletja kar precej prizadeval, da bi dobil kakšno boljšo službo in s tem povezan višji položaj na družbeni lestevici.

Na te njegove poskuse kaže posredno tudi pismo, ki ga je 23. januarja 1843 iz Gorice poslal župniku v Cerknem s prošnjo, naj mu izda nov krstni list, češ da je original izgubil »... v pogostih prošnjah za učiteljska mesta«. Obenem ga prosi, naj v novem krstnem listu vsekakor omeni, da je bil njegov oče »... posestnik in višji sodnik (*Ober-richter*)« občine Cerkno. Pri tem cerkljanskemu dekanu zagotavlja, da je ob njegovem rojstvu oče zares imel lastno zemljo in da je res bil višji sodnik (nadrihtar)²² ter hkrati odkrito pove, da ne gre za njegovo nečimrnost, ampak za to, »... da naša aristokratska državna uprava pri podeljevanju služb žal preveč gleda na stan in značaj staršev«. Originalno pismo je pisano v nemščini v lepi gotski pisavi, ki izraža avtorjevo urejenost in disciplino (glej sliko na strani 34).

Prav tako danes vemo, da je leta 1845 neuspešno kandidiral za profesorja višje matematike in praktične geometrije na Joanneumu v Gradcu.²³ Naslednje leto pa mu je le uspelo, da je bil izbran za profesorja elementarne matematike in trgovskega računstva na novoustanovljeni Tehniški akademiji v Lvovu. Tam je ostal tri leta, nato pa je bil leta 1849 premeščen na univerzo v Olomuc na Moravsko, kjer je poleg elementarne učil tudi višjo matematiko.

Pisec matematičnih učbenikov²⁴

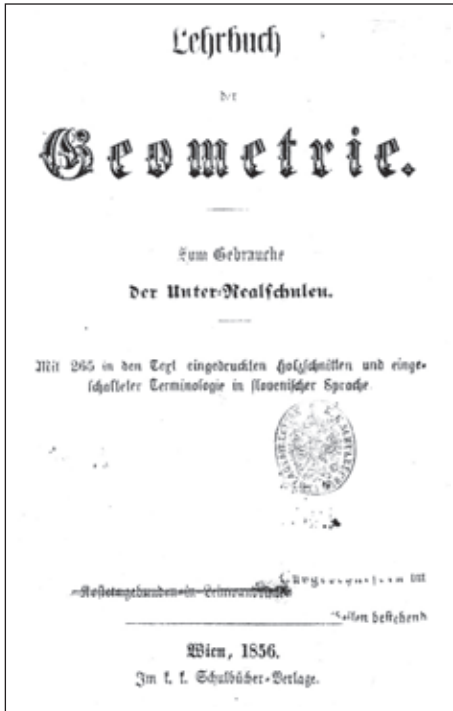
Tako kot na osnovnih šolah je bila reforma matematičnega pouka potrebna tudi v srednjem šolstvu.²⁵ Prenova srednješolskih programov se je pripravljala že dalj časa

22 Podrobno razlago starinskih nazivov *rihtar* oziroma *nadrihtar* in njihovega zgodovinskega pomena v naših krajih lahko najdemo v knjigi Josipa Mala, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 216–220. Primerjaj tudi sestavek Milojke Magajne, *Cerkljanska v Močnikovem času*, str. 7–11.

23 Na razpis za prosto mesto profesorja višje matematike in praktične geometrije na Joanneumu v Gradcu, objavljen 27. marca 1845 (glej Šišma, *Matematika na nemške tehnice v Brně*, str. 27–28), se je poleg Močnika javilo še devet kandidatov. Čez en mesec je bil izbran Friedrich Hartner (1811–1877), ki je že dotlej vodil katedro. Kasneje je bil v letih 1856–1866 profesor za višjo matematiko na dunajski politehniko.

24 Na kratko je Močnika kot učitelja in vso raznovrstnost njegovih matematičnih učbenikov predstavil Anton Arko (glej Arko, Franc Močnik, učitelj in pisec matematičnih učbenikov).

25 Spremembe pri pouku matematike moramo gledati v širšem okviru reformnih prizadevanj za posodobitev avstrijskega šolstva konec štiridesetih let 19. stoletja. Marčna revolucija 1848 je poleg političnih zahtev (končanje Metternichovega absolutizma, demokratizacija družbe) prinesla zahteve po odpravi cerkvenega in uvedbi državnega nadzorstva nad šolami, podaljšanje osnovne šole ter izvajanje pouka v nacionalnih jezikih, kar se sprva ni v celoti uresničilo. Nekoliko bolje je bilo na srednješolskem nivoju. Pod vplivom nemških humanističnih in pedagoških idej Wilhelma von Humboldta (1767–1835) in Johanna Friedricha Herbart (1776–1841) sta v Avstriji reformo gimnazij izpeljala nemški šolnik Hermann Bonitz (1814–1888), tedaj profesor na dunajski univerzi, in avstrijski filozof Franz Serafin Exner (1802–1853), do 1848 profesor filozofije v Pragi. (Exner je bil oče fizika, prav tako Franza Serafina Exnerja (1849–1926), ki velja za enega od ustanoviteljev dunajske fizikalne šole in je bil profesor slovenskemu matematiku Josipu Plemlju, ko je ta še študiral na dunajski univerzi v letih 1894–1898.) Šolska reforma leta 1849 je odpravila dotodanji sistem srednjega in višjega šolstva, ukinila licej, uvedla osemletno gimnazijo namesto prejšnje šestletne, nižjo realko, različne obrtne in trgovske šole, meščanske šole ter tehnične in trgovske akademije.

Naslovnica Močnikove Geometrije za nižje realke iz leta 1856, posebna izdaja z dodanim slovenskim geometrijskim izrazjem (hrani Knjižnica Slovenskega šolskega muzeja).

Dva slovenska (Celestinova) prevoda Močnikovih Aritmetik: za nižje gimnazije iz leta 1884 (hrani Matematična knjižnica Fakultete za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani) in za učiteljska iz leta 1885 (hrani Knjižnica Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani).

in Močnik je bil tedaj ravno primerno izobražen, z dovolj bogatimi pedagoškimi izkušnjami in še vedno mladostno zagnan, da je lahko pri tem učinkovito sodeloval. S podporo šolskega ministra grofa Leopolda Thuna je že takoj začel s sestavljanjem učbenikov aritmetike, algebre in geometrije za nižje in višje razrede gimnazij in realk. Prve Močnikove gimnazijske knjige so izšle leta 1850. Tem so se v naslednjih dvasjet in več letih pridružile še Močnikove knjige za realke, za meščanske, obrtne in trgovske šole ter učbeniki za učiteljska. Poleg tega je mnogo svojih učbenikov, tako za osnovno kot srednjo šolo, večkrat sam predeloval in dopolnjeval, pač v skladu z upravičenimi kritikami, ki jih je dobil od drugih strokovnjakov in jih tudi mirno upošteval, ter v skladu z novimi učnimi načrti, ki so se, tako kot danes, pogosto spreminjali.

Učbeniki za matematiko veljajo danes upravičeno za glavno delo in zaščitni znak Franca Močnika. Nanje ob njegovem imenu tudi najprej pomislimo in, ko se z njegovim tovrstnim ustvarjanjem malo bolje seznanimo, se začudimo, kako neverjetno število knjig je napisal.

Vrsta knjig oziroma učbenikov	Prve (Močnikove) izdaje	Skupaj s priredbami	Skupaj z vsemi ponatisi
Metodične knjige	9	11	33
Učbeniki in vadnice za ljudsko šolo	24	34	381
Učbeniki za meščanske, trgovske in obrtne šole	15	25	159
Učbeniki za gimnazije in realne gimnazije	6	39	265
Učbeniki za realke	12	22	100
Učbeniki za učiteljišča	4	6	23
Priročniki in tablice	4	4	16
Skupaj	74	141	977

Število izdanih knjig Franca Močnika oziroma njihovih priredb, tudi skupaj z vsemi v Povšičevi Bibliografiji Franca Močnika iz leta 1966 zabeleženimi ponatisi (hrani: avtor).

Samo različnih prvih izdaj za časa njegovega življenja naštejemo 74 (glej Povšičevo *Bibliografijo Franca Močnika* iz leta 1966). Upoštevaje razne priredbe v desetletjih po Močnikovi smrti, dobimo skoraj dvakrat večje število, 141 knjig. Ko dodamo še vse ponovne nemške izdaje, nespremenjene ali dopolnjene, tako originalov kot kasnejših priredb, dobimo 977 bibliografskih enot, in to brez prevodov v druge jezike.²⁶ Statistiko vseh natisov Močnikovih učbenikov prikazuje zgornja tabela.

Sam je seveda vse knjige napisal v nemščini. Prve prevode v slovenščino smo omenili že prej. Njegove petdelne računice so v prevodu Ivana Tomšiča²⁷ začele izhajati v začetku sedemdesetih let, v osemdesetih letih pa tudi Močnikove šolske knjige za nižje gimnazije in učiteljišča v prevodu Josipa Celestina.²⁸

26 Štetje knjig na podlagi Povšičeve *Bibliografije Franca Močnika* predstavlja določen problem, predvsem zaradi deloma pomanjkljivih podatkov o posameznih izdajah, pa tudi nekaterih napak. Povšič včasih knjigo z enakim naslovom in enakim številom strani smatra za neodvisno bibliografsko enoto (npr. pri praški izdaji *Anleitung zum Rechnen für die zweyte und dritte Classe der Pfarr- und Hauptschulen* iz leta 1849), včasih pa kot ponatis šteje izdaje s popolnoma drugim naslovom in bistveno zmanjšanim ali povečanim številom strani (npr. pri učbeniku geometrije za nižje realke, ko dobi Močnikov *Lehrbuch der Geometrie. Zum Gebrauche der Unter-Realschulen* iz leta 1850, oziroma enak naslov iz leta 1864 s 300 stranmi, leta 1867 ponatis z naslovom *Anfangsgründe der Geometrie in Verbindung mit dem Zeichnen. Für Unterrealschulen* z 245 stranmi, leta 1900 pa Spielmannovo priredbo *Močniks geometrische Formenlehre und Anfangsgründe der Geometrie für Realschulen* s 158 stranmi), zato je brez nadaljnje primerjave in analize vsebine učbenika težko vnaprej ugotoviti, ali gre samo za ponatis ali pa za novo, spremenjeno izdajo (novo knjigo). Gotovo pa manjkajo v Povšičevi *Bibliografiji* še mnogi ponatisi, saj si številke izdaj, kot jih navaja Povšič, pogosto ne sledijo po vrsti oziroma so med njimi vrzeli (v uvodu v bibliografijo beremo, da so pri knjigah z več izdajami navedene le številke tistih izdaj, ki so bile kje najdene).

27 Ivan Tomšič (1838–1894) je bil učitelj na ljubljanski realki in vadnici, leta 1871 ustanovitelj in nato do smrti urednik *Vrtca*, prvega slovenskega lista za mladino, ki ga je Močnik finančno podpiral.

28 Josip Celestina (1845–1912), od leta 1876 glavni učitelj na ljubljanskem učiteljišču, je bil eden prvih matematikov, ki je svoj predmet poučeval v slovenščini in ob tem uvajal slovensko matematično terminologijo.

Italijanščina	46	130
Ukrajnščina	40	74
Češčina	39	109
Poljščina	39	87
Madžarščina	38	186
Srbščina	32	76
Slovenščina	30	174
Hrvaščina	29	132
Romunščina	20	39
Bolgarščina	9	23
Albanščina	9	13
Slovaščina	5	5
Posebej za Bosno	4	36
Grščina	4	4
Skupaj	344	1088

Število prevodov Močnikovih del in priredb iz nemščine v druge jezike (po Povšiču). V prvi koloni so prve izdaje, v drugi vsi natisi (hrani: avtor).

Ostali slovenski prevodi so izšli šele po njegovi smrti: tridelne računice leta 1894, *Geometrijsko oblikoslovje za deklške meščanske šole*²⁹ (prevajalec Jožef Bezljaj³⁰) leta 1897. Črnivčevi prevodi različnih Krausovih in Habernalovih priredb Močnikovih računic pa so izhajali od leta 1903 dalje. Celestinov kasnejši prevod *Posebne in splošne aritmetike za učiteljska* je predelal Luka Lavtar³¹ in izdal leta 1911. Po prvi svetovni vojni je Močnik-Lavtarjevo *Aritmetiko za učiteljska* ponovno izdal Anton Črnivec,³² leta 1925 prvi del in leta 1926 drugi del. Močnikov vpliv se je v slovenski učbeniški literaturi za matematiko poznal še dolgo, vse do najnovejše dobe.

Razen v slovenščino so Močnikove knjige prevedli še v dvanajst drugih jezikov,³³ morda pa še v kakšnega več.³⁴ Iz njegovih učbenikov so se tako matematike učili vsi narodi v monarhiji, pa tudi nekateri drugi balkanski in vzhodnoevropski narodi. Tudi ti prevodi so številni,

29 Opis Močnik-Bezljajeve knjige o geometrijskem oblikovanju glej v sestavku Nade Razpet: *Dr. Franc Močnik: Geometrijsko oblikoslovje*, str. 27–32.

30 Jožef Bezljaj (1855–1935), učitelj meščanske šole in strokovni pisec, je poleg prevoda Močnikovega *Geometrijskega oblikoslovja* napisal več različnih učbenikov in člankov o tehniškem risanju stavb, strojev, zemljevidov ipd.

31 Luka Lavtar (1846–1915), od leta 1875 dalje učitelj na moškem učiteljskišču v Mariboru, je bil znan metodik za matematiko in pisec matematičnih učbenikov za učiteljska (1879, 1881) in računice za osnovno šolo.

32 Anton Črnivec (1856–1936) je bil srednješolski profesor in pisec matematičnih učbenikov. Od leta 1895 je učil na učiteljskišču v Ljubljani, kjer je bil od 1903 do upokojitve 1916 ravnatelj. Za ljudske šole je poleg prevodov Močnikovih učbenikov sestavil svojo računico z navodili (1902), za učiteljska pa mnogo kasneje še svojo *Geometrijo* (1924). Črnivčeve slovenske računice za osnovno šolo so izhajale na Dunaju vse do konca avstro-ogrške monarhije, potem pa v Ljubljani vse do leta 1944.

33 Povšič 1966, str. 52–90.

34 Srbščina je v Povšičevi *Bibliografiji* zastopana v dveh izvedbah: v cirilici za Kneževino Srbijo in v latinici in cirilici za uporabo v bosenskih šolah, zato postavke »Posebej za Bosno« ne moremo šteti kot prevod v nov jezik. Pač pa je Povšič v svoji bibliografiji med prevode v ukrajnščino štel tudi učbenik *Nauka geometriji* za nižje gimnazije iz leta 1876, čeprav hkrati piše, da ga je v ruščino prevedel O. Dejnijk'ij. Pred nedavnim je Branko Šuštar dejansko ugotovil, da je že pred tem, leta 1869, izšel v Kijevu v ruščini Močnikov učbenik ravninske trigonometrije v prevodu Vladimirja Čerkunova (glej Šuštar, *Pogledi na Močnikove matematične učbenike v prevodih*, str. 41–51).

samo v Povšičevi *Bibliografiji* jih najdemo 344 brez ponatisov in 1088 z njimi vred, gotovo pa vsi niti niso zabeleženi. Glede na te številke je bil Močnik med najbolj prevajanimi slovenskimi avtorji v naši zgodovini; res pa je, da ga niso prevajali iz slovenščine, ampak iz nemščine.

Skupni obseg Močnikove bibliografije (originali in priredbe v nemščini ter prevodi v druge jezike) je torej, upoštevajoč samo podatke iz Povšiča, občudovanja vreden: 485 prvih izdaj brez ponatisov oziroma 2065 z njimi vred.

Vprašanja matematične metodike

Kot metodik matematike je pri računskem opismenjevanju otrok Močnik zagovarjal t. i. Grubejevo monografsko metodo, ki obravnava določeno število v številskem obsegu 1–20 v prvem in 1–100 v drugem razredu v celoti njegovih odnosov z drugimi števili (razstavljanje, faktorizacija ipd.). To metodo je Močnik teoretično utemeljil in jo v svojih učbenikih praktično uporabil. Pri uvajanju osnovnih geometrijskih pojmov pa je izhajal ne od abstraktnih konceptov točke ali premice, ampak od otroku veliko bolj domačih teles (npr. kocke), s katerimi ima izkušnje iz vsakdanjega življenja, in šele naknadno na teh telesih identificiral nekatere posebnosti, kot so robovi ali oglišča, in iz njih izpeljal pojem daljice ali točke.

Nasploh je bil Močnik zelo praktičen človek in je dal velik poudarek na uporabnem znanju, zgledih iz vsakdanjega življenja, zemljepisa, zgodovine, trgovske stroke in iz drugih ved. To se lepo kaže v številnih domiselnih nalogah, iz katerih so se lahko učenci učili računstva ne samo za šolo, ampak tudi za življenje v novih družbenih in gospodarskih odnosih, za upravljanje z imetjem in skrbno gospodarjenje.³⁵

Po drugi strani pa zlasti na višji stopnji ni bil zadovoljen samo z mehaničnim računanjem ter s ponavljanjem matematičnih resnic in z njihovo uporabo, ampak se je izrecno zavzel za racionalistični pristop k matematiki kot vedi. Zahteval je razumevanje snovi, dokazovanje odnosov in lastnosti, za logično razmišljanje, ki edino lahko dvigne matematično (in vsakršno drugo) izobrazbo na višji nivo.

Vse to je demonstriral tako v svojih učbenikih kot tudi v svoji učiteljski praksi in kasneje v vlogi šolskega svetovalca in nadzornika, ko je pri svojih obiskih šol pogosto sam nazorno demonstriral, kako naj bi tak pouk potekal. Močnikov prispevek k boljšemu matematičnemu znanju med Slovenci in sosednjimi narodi je v tem pogledu neprecenljiv. Z njim se je v naših krajih v ljudskih šolah pravzaprav šele začel modernejši pouk matematike, tak, kot ga v neki obliki poznamo še danes.

Ni pa treba misliti, da pri svojem pedagoškem delu Močnik ni imel nasprotnikov. Glede različnih metodičnih pristopov so ga v petdesetih in šestdesetih letih, nekaj

35 Primerjaj npr. sestavek Marjetke Balkovec Debevec: Kako nam Močnikove matematične naloge razkrivajo vsakdanje življenje, str. 33–40.

tudi kasneje, kar precej kritizirali. Ocene njegovih knjig so izhajale v uglednih avstrijskih časopisih, namenjenih šoli in pouku.

Eden njegovih vidnejših ocenjevalcev je bil leta 1853 npr. ravnatelj Terezijanske akademije na Dunaju Heinrich Demel (1808–1867), ki mu je leta 1845 konkuriral že za profesorsko mesto na Joanneumu v Gradcu. Demel je Močnikovo *Geometrijo* pohvalil, češ da jo odlikuje isto kot Schulzove knjige: uporabnost in lahka umljivost.³⁶ Drugi ocenjevalec je bil Josef Krist (1830–1899), ki je kasneje postal specialist za pouk v realnih gimnazijah. Tudi on je Močnika v resnici branil pred kritiki, ki so mu očitali preobširno pojasnjevanje osnovnih pojmov, češ da s tem le pomaga učencu pri pravilnem razumevanju računskih operacij. Močnik sam pa se je zagovarjal z naslednjimi besedami:³⁷

»Vsekakor bi se dalo marsikaj povedati krajše; toda vprašanje je, če v tem primeru ne bi trpela razumljivost. Po večletnem poučevanju matematike sem prišel do prepričanja, da učenci na poznejših učnih stopnjah tem bolj zanesljivo in uspešno napredujejo, čim bolj si prizadevamo jasno in izčrpno obdelati temelje; to prepričanje me je vodilo tudi pri izdelavi mojih matematičnih učbenikov.«

Najbolj oster kritik je bil August Gernerth, profesor Akademske gimnazije na Dunaju.³⁸ V časopisu *Zeitschrift für die österreichische Gymnasien* je leta 1864 izhajala Gernerthova polemika z Močnikom glede njegovih novih gimnazijskih učbenikov aritmetike, algebre in geometrije.³⁹ Avtorju učbenikov je očital, da se ne drži svojih lastnih besed glede utrditve osnovnih pojmov, da *»... poskuša iti preko njih kar se dá zlahka, tako da ti včasih sploh niso razumljivi«* in da prepušča *»... bolj izurjenim učencem razrešitev najtežavnejših nalog, kot je npr. Apolonijev problem ali računanje z iracionalnimi števili«*. Močnik mu je v prilogi časopisa odgovoril stvarno in mirno. Njegove graje je sprejel kot dobrodošle, naslednje izdaje je ponovno spremenil in izboljšal, nekatere pa popolnoma predelal.

Močniku so nasprotovali tudi nekateri domači pedagogi, a zaradi njegovega ugleda dokaj previdno in umirjeno. Poleg posameznih oblikovnih pomanjkljivosti so kritizirali zlasti prehitro uvajanje novih računskih operacij in ulomkov.⁴⁰

Konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let 19. stoletja je v časopisu *Učiteljski tovariš* izhajala primerjava Močnikove in Lavtarjeve metode za uvajanje elementarne aritmetike v naše šole.⁴¹ Slovenski matematik in profesor na mariborskem učiteljsku

36 Povšič 1966, str. 10.

37 Prav tam, str. 11.

38 Gernerth je na Akademijski gimnaziji učil npr. kasnejšega matematika Gustava von Eschericha, pri katerem je trideset let kasneje na dunajski univerzi študiral naš Josip Plemelj in pri njem tudi doktoriral leta 1898.

39 Povšič 1966, str. 11, 47.

40 Hojan, Dr. Franc Močnik v slovenskih pedagoških glasilih, str. 47–48.

41 Prav tam, str. 45.

Luka Lavtar (1846–1915) je bil namreč tudi sam avtor matematičnih učbenikov za osnovne šole in učiteljišča. Nasprotoval je zlasti Grubejevi metodi, ki jo je populariziral Močnik. Z njegovimi predelavami Močnikovih učbenikov ter z novimi učbeniki Antona Črničva je v začetku 20. stoletja ta metoda v naših šolah izgubila veljavo.

Vsekakor je Močnik med avstrijskimi matematiki imel mnogo konkurentov, ki so tudi pisali dobre učbenike, a vendar so se Močnikovi proti koncu stoletja na sploh bolj uveljavili. To pokaže do neke mere že bežen pogled na neverjetno število izdaj, pa tudi podrobnejša statistična analiza. Matematik in raziskovalec šolstva Philipp Freud je npr. v neki primerjalni študiji⁴² iz leta 1910 ugotovil, da so bili v obdobju od 1884 do 1909 Močnikovi aritmetični učbeniki med vsemi tovrstnimi učnimi knjigami za višje razrede avstrijskih srednjih šol z nemškima učnim jezikom najbolj razširjeni.

Slovenski matematiki smo se večkrat spraševali, kaj je bil vzrok take priljubljenosti Močnikovih učbenikov in v čem je bila njegova prednost pred konkurenti. Med tistimi, ki se zanimamo za Močnikovo delo, prevladuje mnenje, ki ga je pred tridesetimi leti podal profesor Peter Legiša, dober poznavalec njegovih učbenikov:⁴³

Ni imel samo izrednega daru za razlago, ampak je bil tudi boljši matematik od svojih konkurentov. Znal je ločiti med važnimi in nevažnimi rečmi, med tem, kar je potrebno podrobno razložiti, in med nepotrebno strogostjo, ki učencu ničesar ne daje, ampak mu celo zamegli razumevanje. Poslednja Močnikova skrivnost pa je v tem, da je svoje knjige pisal s posebnim ognjem in ljubeznijo ter s trdno zastavljenim ciljem, naučiti bralca osnovne matematike, potrebne za delo in nadaljnji študij.

Prizadevanja za šolstvo in učitelje

Poleg pisanja matematičnih učbenikov in skrbi za boljšo matematično izobrazbo je, še posebej za nas Slovence, širšega kulturnega pomena tudi Močnikovo delo šolskega svetnika in nadzornika v Ljubljani in kasneje v Gradcu.⁴⁴

42 Freud, *Die mathematischen Schulbücher*. Ta sicer samostojno izdana razprava je bila sicer del širšega poročila o stanju matematičnega pouka v Avstriji, ki so ga na zahtevo Mednarodne komisije za pouk matematike pod vodstvom nemškega matematika Felixa Kleina, pripravili v letih od 1910 do 1914 znani avstrijski matematiki Emanuel Czuber, Wilhelm Wirtinger, Richard Suppantscitsch (Rihard Zupančič, slovenski matematik in drugi rektor Univerze v Ljubljani leta 1920/21) in Erwin Dintzl, sicer med drugim tudi eden od prirejevalcev Močnikovih učbenikov za srednje šole.

43 Legiša, Časovno odmaknjen zgled in danes aktualni nauki, str. 547.

44 Glede okoliščin za uvedbo šolskega nadzorstva po letu 1948 in vloge Močnika pri uveljavljanju načel reformiranega pouka na deželni ravni v Avstriji v času do nove, bolj liberalne, šolske zakonodaje leta 1869 glej prispevek S. Okoliša, Franc Močnik kot c. kr. šolski svetnik in ljudsko šolski nadzornik, str. 52–57. Primerjaj tudi: Hladnik, Franc Močnik, šolski svetnik in nadzornik, str. 73–82.

Na podlagi ministrskega dekreta iz decembra 1850 je bil Močnik zaprisežen 21. januarja 1851 kot šolski svetovalec in nadzornik ljudskih šol za Kranjsko.⁴⁵ Iz lastnih izkušenj je poznal stanje šolstva na Slovenskem in je že takoj v začetku svoje nove službe poslal ministrstvu na Dunaj ustrezno poročilo. Dne 7. maja 1851 je poklical vodje, katehete in učitelje ljubljanskih ljudskih šol na posvetovalni zbor zaradi učenja v 1. razredu in jim razložil svoje zamisli o bolj nazornem pouku in o novostih glede slovenskega jezika.⁴⁶ Med drugim se je zavzel za omejitev števila učencev v posameznem razredu, o čemer so poročale *Novice*:⁴⁷

»Nadzornik ljudskih šol g. dr. Močnik je močno zoper to, da bi se v en klas mestnih ljudskih šol (na priliko v Ljubljani) več kot 80 učencev tlačilo, kar je potrebni vadbi učenika in tudi zdravju učencev nasprot. Čemu taka gnječa v mestni šoli, po deželi pa nobena ali prazna šola? Velike hvale je vredna ta misel; naj bi se tudi izpeljala.«

Sestavil je tudi nov učni načrt za ljudske šole na Kranjskem, »Entwurf eines Lehrganges für die Hauptschulen im Kronlande Krain«, ki naj bi bil učiteljem vodilo pri delu; ministrstvo ga je potrdilo v septembru 1851. V njem je predvidel različne novosti, od večjega poudarka nazornosti, mišljenju in govorništvu, uvajanju novih predmetov (petje, telovadba), večji vlogi slovenskega jezika ipd. *Novice* so o tem novembra 1851 navdušeno pisale:⁴⁸

»Odkritoserčno rečemo, da že dolgo smo pričakovali, kdaj se bo kaj naš g. nadzornik ljudskih šol oglasil, djansko zvediti njegove namene o šolstvu, njegovi skerbi izrečenim; – prebravši omenjeni navod sedaj z veseljem povémo, da je delo velike hvale vredno. O pomanjkljivosti naših po starim kopitu osnovanih ljudskih šol ni dvombe več; zagovorniki njih le prazno slamo mlatijo. Ako se pa ljudskim šolam nekdanje baže pomanjkljivost očita, se ne krivičijo zavoljo tega možje, katerim je bilo poprej nadzorništvo šol ali učenje izročeno, ampak le stara sostava (System), po kateri so vsi ravnati mogli, čeravno so vidili, da, kar je bilo pred 50 leti dobro, ne more več danes dobro biti. Zato vsak prijatelj šolstva radostno sprejme po slavnim ministru grofu Thun-u vpeljane važne poprave ljudskih šol, zlasti če so tako izverstno osnovane, kakor jih vidimo v g. dr. Močnikovim »navodu«, ktero zamoremo po vsi pravici mojstersko delo imenovati. Od stopnice do stopnice je tu za vse 3 razrede (klase) na poglavnih (mestnih) šolah učenikam lepo pot pokazana, kako naj

45 Prijatelj Matevž Hladnik, ki je takrat že pošiljal svoje pesmi v Jeranovo Zgodnjo Danico in v Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice, mu je ob tej priliki posvetil sonet, v katerem ga hvali in vanj polaga upe v imenu šolajoče se mladine. Zanimivo je, da pesmi umirjeni in trezni Bleiweis ni hotel objaviti, češ naj se novi vodja ljudskih šol prej izkaže z delom. Novi nadzornik je kasneje prijateljevo zaupanje seveda več kot upravičil, Hladnikov sonet pa je bil objavljen šele leta 1914 (glej Butkovič, Pisma iz Bleiweisove dobe, str. 127).

46 Kmetijske in rokodelske novice 1851, št. 19, str. 92.

47 Prav tam, št. 34, str. 175.

48 Prav tam, št. 46, str. 232 in št. 47, str. 238.

napredujejo od maliga do višjiga. Nar imenitnišimu nauku ljudskih šol, namreč rečnimu nauku (Anschauungsunterricht) in vajam govorstva in mislivnosti je v tem navodu kaj lepo pot pokazana; vse se veže organiško, vse se vjema soglasno.»

Posebej so pohvalile povečanje ur slovenskega učnega jezika v 1. razredu glavnih šol:

»Kar nauk slovenskiga in nemškiga jezika vtiče, ki se mora v poglavnih šolah kot potreben nauk za višje šole učiti, je g. nadzornik pravo pot tako dobro zadel, da njegovo vodilo zasluži sploh v vsih poglavnih šolah vsih slovenskih deželá vpeljano biti. Težko je tú se Scyle tako ogibati, da ne padeš v Karybdo, - g. Močnik se je skazal previdnega mornarja tudi o tem. Nobenimu jeziku se tú krivica ne godi. Naravno je otrokam slovenskiga rodú, da v spodnjim oddelku 1. razreda se uk le v samim slovenskim jeziku začne in skozi celo leto slovenski jezik v učitvi premaguje; v višjim oddelku tega razreda se enačita eden družimu; le za 1 uro v tednu premaguje še slovenski. V 2. razredu stopi, kakor je prav, nemški za polovico naprej in učbini jezik postane zdaj nemški; enaka je tudi v 3. razredu, vunder obderží skozi in skozi ne le v slovnici, branju in pisanju, temuč tudi v vaji mnogoverstnih pisem itd. slovenski jezik popolnoma svoje pravíce.

Kar je nadalje v tem navodu posebne hvale vredno, je to, da so vsacimu jeziku posebne ure določene, in nadjati se je, da bo g. nadzornik skrbno nad tem čul, da se bo njegov navod tudi na tanjko spolnoval. To je važniši, kot morebiti kdo na prvo besedo misli. Zakaj po dosedanji navadi je bilo sicer tudi ukazano, da naj se slovenski jezik učí, - ali ker sta se večidel nemški in slovenski skup učila, je bilo učeniku preveč na voljo dano, da je delal karkoli je hotel. Je bil učenik slovenskimu jeziku pravičen in ga je sam dobro znal, ga ni zanemaril memo nemškega – je bil pa učenik nemškutarške stranke, se vé, kako je ž njim ravnal; toliko je v njem učil, da je imé imelo. Vsa ta enostranost, naj bo na katero koli stran, je po tem navodu overžena.»

Po novem je bilo v 1. razredu predvidenih osem ur pouka v slovenščini. Temu so se na ljubljanski normalki učitelji, vajeni poučevanja v nemščini, upirali. Toda Močnik jih je hitro in odločno pripravil k ubogljivosti. Kot poroča Fran Levec, jim je menda rekel:⁴⁹

»Dobro gospoda, če vi nočete, moram od vas zahtevati vaših dokumentov. Jaz bom že našel učiteljev, ki se bodo radi udali mojim namenom.»

K vprašanju učnega jezika v osnovnih šolah se je Močnik vrnil tudi leta 1854, ko je predlagal, naj se v prvem in drugem razredu odvija pouk izključno v slovenščini, v tretjem v slovenščini in nemščini, v četrtem pa samo v nemščini (kot priprava na nemške gimnazije). Ministrstvo je njegov predlog potrdilo in ga z naslednjim šolskim letom uvedlo v glavne šole v slovenskih deželah.⁵⁰ Poleg tega je večkrat spodbujal

49 Lapajne, Ozir po pedagoškem polji na Slovenskem 1892–1896, str. 163.

50 Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, str. 295.

svoje mlajše slovenske sodelavce k uporabi slovenščine v šoli, k prevajanju (njegovih in drugih) učbenikov, vpeljevanju slovenskih geometrijskih izrazov na ljubljanski realki, pisanju različnih slovenskih beril ipd.⁵¹

Močnik se je zlasti zavedal splošnega pomena izobraževanja bodočih in tudi že izšolanih učiteljev. Na učiteljskih zborih je udeležencem, učiteljem iz najrazličnejših šol, polagal na srce skrb za (danes tako moderno) nenehno izpopolnjevanja lastnega znanja.

Eno takih učiteljskih srečanj je bilo v Metliki 16. decembra 1852. O njem so *Novice* v začetku januarja 1853 obširno poročale v svoji 1. in 2. številki:⁵²

16. i 17. decembra je bil nadzornik ljudskih šol, častiti gospod dr. Močnik v Metliki. Prvi dan je bil zbor vsih učiteljev Metličkega dekanata, pri katerem so preslavni gospod krepko besedo poprijeli ter gosp. učiteljem, kolikor se še spomnim, sledeče prav živo priporočili.

Sledi opis Močnikovega nagovora zbranim učiteljem. Njegova zahteva, naj se tudi po diplomi ne nehajo izobraževati, zveni čisto moderno. Na srečanju jim je rekel:

»Naj gospodje učitelji se marljivo trudijo u pravem duhu časa napredovati. Naj si ne mislijo svojo učiteljsko védnost že dovršeno (imeti) i sebe že popolnoma uzmožne šolsko mladino otesovati in izobraževati, ako so u šoli pripravljencev nektera splošna pravila si prisvojili, po kterih se ima vse to goditi. To vse je le podlaga, na ktero jim je skrbno dalje zidati, ako nečejo zaostati, i izabraziti, da jih kolo časa ne zatara, ktero se neprenehoma dalje vrti.

Priporočila pa k vedno višjemu napredovanju o šolstvu so: 1. lastna skušnja, 2. pridno čitanje (branje) o tem naziru spisanih knjig, i 3. shodi učiteljev.«

Vsako od teh treh točk je tudi ustrezno utemeljil:

»Kar prvo zadeva, je slehernemu znano, kako lastna skušnja človeka zmodri. Naj se pridno vsaka drobtinica, ki se je pobrala po mnogoletnej službi, u prid oberne mladini!

Ker je pa pot lastne skušnje dostikrat vendar le predolga, tudi včasih nevarna, škodljiva itd. je dalje treba od zvedenih šolskih mož u podučenje in gojenje mladine spisanih dobrih knjig pridno prebirati. Ker je pa letna plača nekaterih učiteljev prepričla, da bi slehern izmed njih potrebnih knjig si omisliti zamogel, bi bilo prav, ako bi učitelji po raznih okrogih u tej zadevi med seboj se pobratili. Ako bi slehern le en forint na leto plačal, bi zamogli s tem denarjem na kak šolsk časopis se naročiti, i še kako koristno knjigo vsako leto kupiti. Kadar bi ti ali uni časopis ali knjigo prečital, bi jo drugemu podal. Prebrana bi se pri tem ali unem, ktereга bi za svojega knjižničarja si izvolili, shranila, i sčasoma bi

51 O tem glej več v Povšič 1966, str. 13, ali Lapajne 1896, str. 164.

52 Kmetijske in rokodelske novice 1853, št. 1, 3–4, št. 2, 7–8.

zalo knjižnico u svoji lasti imeli. Ako bi se to po celoj deželi zgodilo, bi se ne bilo bati, da bi učitelj, kam drugam prestavljen, te pomoči ne užival.

U povzdigo učiteljske omike so potrebni tudi shodi učiteljev, kateri naj bi po potrebi časa in okoljšin pogostni bili. Pri teh shodih naj bi se o šolskih zadevah pametno pomenkovali, n. pr. kaj je ti ali uni u svojoj mnogoletnoj službi za koristno spoznal, ali kaj je tú ali tam za poduk i krščansko odgojenje mladine koristnega bral itd. Po dokončanem pogovoru bi si pa vse to, kar so za dobro i koristno spoznali, ob kratkem u zapisnik spisali in vsi po tem občnem sklepu se ravnali.»

Enostransko izobraževanje, ki razvija le razum, ne vzgaja pa tudi srca, ni veliko vredno. Seveda pa je za cerkev in državo najpomembnejša poštena krščanska vzgoja. Novice so to opisale takole:

»Kar poduk i gojenje mladine zadeva, so preslavni gospod še priporočili, na mlada i nedolžna srca nadepolne mladosti z vso skrbjo se ozirati. V otroku namreč hudo i dobro povito spi; ktero se poprej zbudi, tisto ga potem nagibuje. Naj si učitelj na vso moč prizadeva, da se iz deteta izgoji keršansk mladeneč in iz mladenča vreden ud cerkve in deržave. Tisto le enostransko otesovanje, pri katerem se le na glavo gleda, srce pa zanemari, ne veljá ništa. Kam da pelja, kažejo nam žalostni zgledi starodavnih in najnovejših časov.»

Močnik je učiteljem priporočil še petje in sadjarstvo:

»Rekli so, naj bi se g. učitelji potrudili mladino tudi u petji vaditi, se vé da le spoštenih pesmic. Tako bi se sčasoma klafarske pesmi z lepimi poštenimi nadomestile, i tudi cerkveno petje, ktero je po nekterih krajih sedaj še sila slabo i grdo, bi gotovo na boljši stopnjo se pouzdignilo.

Končaje so priporočili še sadjorejo, ktero naj bi posebno učitelji ljudskih šol vsaki teden končé (vsaj) eno uro učili, - i lepa krajnska dežela bi u kratkem času rajsk vrt postala.»

Novice so na koncu poročale, da je Močnik naslednji dan tudi preveril znanje učencev in se poslovil:

»Drugi dan so šli gospod nadzornik u šolo, prepričat se kako kaj naši učenci napredujejo, ki so, kolikor se o tej dôbi od njih pričakovati zamore, še dosti dobro odgovarjali. Popoldne so nas gospod Močnik zapustili, ter u Semič se odpeljali.»

Iz metliškega primera vidimo, kako zelo si je prizadeval za izobraževanje učiteljev. Temu cilju je namenjal veliko pozornosti tudi s konkretnimi ukrepi. Kot smo videli, je priporočal prebiranje dobrih knjig. Ker pa jih vsak ne more kupovati, naj se organizira izmenjava knjig in ustanove knjižnice. Tako je po pripovedovanju učitelja Franca

Pervi pogoj šole zboljšati

Koljk' že čez ljudskih šol uspéh tožilo,
In še pravično toži se, je znano;
Pa s tožbami ne bo jim pomagano,
Dokler kaj v zboljšanje ne bo se strilo.

Kdo li ne vé, da polje bo rodilo
Po tem, alj bolj' alj slabje obdelovano;
Pa delo tud' po tem bo plačevano,
Bo bolj' alj slabje delavce dobilo.

Možjé naj zvédeni bi se vbijali
Vse svoje dni z otroci, pa stradali!
Kaj menite, da so na glavo pali?

Dokler z učnino se bo skopovalo,
In uk tlačanom le prepušovalo,
Bo, koljkor plača, délo tud' veljalo!

Rodoljubski

*»Šolski sonet« Matevža Hladnika,
ki govori o slabo plačanih učiteljih,
objavljen v Kmetijskih in
rokodelskih novicah 5. 11. 1851
(letnik 9, št. 45, str. 230).*

bolj uspešen, saj so mu npr. predlog, naj bi učitelje plačevala država, večkrat gladko zavrnil, češ da so šole občinske. Kljub temu je počasi le dosegel, da so se čisti prejemki

Gerkmana⁵³ v Vipavi ustanovil okrajno učiteljsko knjižnico. Prav tako naj bi (po Gerkmanu) kasneje pisal tudi učne načrte za učiteljišča. V začetnem obdobju so bili to le enoletni ali dveletni pedagoški oziroma učiteljski tečaji, ki so jih v petdesetih letih ustanavljali po raznih krajih.⁵⁴

Franc Močnik pa je v vlogi šolskega svetnika in nadzornika na Kranjskem (in kasneje na Štajerskem) imel še celo vrsto drugih zadolžitev. V okviru svojih pristojnosti je utrjeval materialne osnove šolstva in učiteljstva, širil mrežo osnovnih šol, preračunaval stroške za gradnjo novih in vzdrževanje obstoječih šolskih stavb, svetoval občinam, kako naj pridejo do sredstev in kako naj jih čim bolje izkoristijo, in vodil različne evidence. To njegovo delo je dokaj dobro dokumentirano, vsaj v njegovem ljubljanskem obdobju 1851–1861, npr. v Schmidtovi monografiji⁵⁵ (glej tudi prispevek avtorja⁵⁶ iz leta 1996).

V tedanjem času je bilo materialno stanje učiteljev zelo slabo (o čemer govori zgornji Hladnikov sonet), zato si je močno prizadeval za boljše prejemke pedagoških delavcev. Pri tem ni bil naj-

53 Učiteljski tovariš 1914, str. 4.

54 Kot ilustracijo naj npr. navedemo ustanovitev enoletnega pripravniškega tečaja s slovenskim in nemškim učnim jezikom v Idriji, ki ga je Močnik 24. aprila 1851 predlagal ministru Thunu in ga je le-ta odobril 31. maja 1852 (glej Schmidt 1988, str. 235, ali Pavlič 2006, str. 195). Z delom je pričel s šolskim letom 1852/53 (20. oktobra 1852) in je bil zelo dobro obiskan, še bolje kot podoben tečaj v Ljubljani. Na njem so (menda brezplačno) učili učitelji idrijske glavne šole. V programu je bilo tudi petje in orgljanje, sadjarstvo, hospitacije po razredih glavne šole itd. Ob koncu tečaja so imeli 21. julija 1853 izpit, ki je trajal dva dni. Tedaj jih je obiskal tudi Močnik, ki je bil hkrati član izpitne komisije (glej Pavlič 2006). Menda je ob tej priliki prispeval tudi svoje knjige za skoraj tretjino novo ustanovljene učiteljske knjižnice (glej Pavlič, str. 395). Pripravljalni tečaj za učitelje je deloval v Idriji štirinajst let, vse do leta 1866, ko so ga ukinili (glej Schmidt 1988, str. 236).

55 Schmidt 1988, str. 169–176.

56 Hladnik 1996, str. 78–80.

učiteljev na Kranjskem do konca leta 1860 nekoliko izboljšali. Poleg tega je ustanavljal društva za pomoč učiteljskim kandidatom s štipendijami, upokojenim učiteljem ter njihovim vdovam in sirotam pa z viri za preživetje. Za te kategorije ljudi so bile namreč razmere posebno zaskrbljujoče.⁵⁷

Zdi se torej, da je tudi na tem področju svojega dela Močnik vložil več, kot je zahtevala služba oziroma kot mu je »veleval stan«.

Močnikova osebnost, njegova načela in priznanja

Iz vsega povedanega je očitno, da je Močnik svoje delo na šolskem polju vzel zelo zares. Pri tem je imel svoja načela, ki se jih je držal vse življenje in jih dosledno uveljavljal v praksi.

Bil je delaven, discipliniran in spoštljiv do predpostavljenih, korekten do sodelavcev in do podrejenih. Po pripovedovanju sodobnikov je bil sicer blagega značaja, radodaren in pripravljen pomagati drugim. Po Gerkmanu⁵⁸ je celo zagovarjal in branil obdolžene in preganjane učitelje. Od učiteljev tudi ni zahteval, da slepo sledijo njegovim navodilom, ampak naj raje razmišljajo in potem razumno sprejmejo za svoje njegove metode pouka.⁵⁹ Videli pa smo, da je bil tudi dokaj odločen, ko se je zavzemal za višje (državne ali narodnostne) cilje. Znal je uveljaviti svoj prav, vendar je tudi popustil, če je sprevidel svojo napako. Vedno je bil pripravljen popraviti, kar se je popraviti dalo. Kot globoko veren katoličan in kot laični teolog je rade volje sodeloval s cerkvenimi oblastmi, ki so med njegovim službovanjem v Ljubljani in Gradcu še imele v rokah nadzor nad šolstvom, po drugi strani pa je vseeno skušal dokaj odločno uveljavljati nove reformne ideje ter svoje poglede na pouk in splošno šolske razmere na Kranjskem. Čeprav kot šolski svetovalec ni imel prav veliko pristojnosti, je po vrnitvi s šolskih vizitacij škofijskemu konzistoriju pogosto preprosto naročil, koga od učiteljev je treba pohvaliti in koga grajati, saj je sam najbolje poznal razmere na terenu.⁶⁰ Prav tako se ni bal nasprotovati samemu škofu, kadar je bilo treba zagotoviti šolam boljše pogoje za delo.⁶¹

Kaže pa, da se kot človek stare šole ni mogel zares sprijazniti z novo in bolj liberalno šolsko zakonodajo, uvedeno leta 1869. Nemara je poleg poslabšanega zdravja tudi to razlog, da je zaprosil za predčasno upokožitev.

Ali pa je bil Močnik za svoj trud in za svoje dolgoletno uspešno delovanje tudi ustrezno nagrajen? Kot profesor in visok državni uradnik si je v finančnem smislu gotovo lahko zagotovil ustrezno materialno eksistenco: lahko se je poročil in vzdrže-

57 Schmidt 1988, str. 213, 214.

58 *Učiteljski tovariš* 1914, str. 4.

59 Okoliš, Franc Močnik kot c. kr. šolski svetnik in ljudsko šolski nadzornik, str. 54.

60 Schmidt 1988, str. 29.

61 Schmidt 1988, str. 169, 171.

Viteški grb Franca Močnika

(Marko Razpet, Grb viteza dr. Franca Močnika, Matematika v šoli 11, 2004, št. 3/4, str. 195).

leta 1884 za častnega člana društva Narodna šola.⁶⁴ Po drugih virih⁶⁵ je bil Močnik tudi častni član učiteljskih društev v Celju, Gradcu in Leobnu ter Kranjske in Goriške kmetijske družbe, vsaj od leta 1869 dalje pa tudi član naravoslovnega društva za Štajersko.

Poleg tega je dobil tudi državna odlikovanja. Leta 1862 je za svoje zasluge v šolstvu prejel *viteški križec reda Franca Jožefa*, ob upokojitvi leta 1871 pa ga je cesar ponovno odlikoval, to pot z *viteškim redom železne krone 3. razreda*.⁶⁶ S tem dejanjem je bil povišan v viteški stan, ki je bil po moški liniji deden. Kot vitez si je Močnik omislil grb, ki dobro simbolizira njegovo poslanstvo (glej sliko).⁶⁷ Omenimo nekatere njegove značilne podrobnosti: v enakostranični valj včrtana stožec in kroglja predstav-

val otroke, lahko si je z družino vsako leto privoščil počitnice na Moravskem, od koder je bila doma njegova žena. Tudi številne izdaje njegovih knjig so mu verjetno prispevale zajeten delež k družinskemu proračunu. Tako je npr. po upokojitvi (in morda že prej) v Gradcu živel v svoji hiši na Kroisbachgasse 5, ki si jo je verjetno kupil s prihodki od prodanih knjig.⁶² Da pa bi z njimi ne vem kako obogatel, da bi si npr. kupil graščino ali ustanovil svojo založbo, nimamo podatkov. Zdi se, da ga je v materialnem pogledu odlikovala izrazita osebna skromnost.

Pač pa je za svoja prizadevanja na področju izobraževanja in šolstva dobil nekatera priznanja, ki so mu najbrž veliko pomenila. Ob upokojitvi leta 1871 so ga npr. izbrali za častnega člana učiteljskega društva za Kranjsko,⁶³

62 *Popotnik* 1892, str. 367.

63 *Učiteljski tovariš* 1871, str. 301.

64 *Učiteljski tovariš* 1884, str. 307.

65 Rugále, Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, str. 136.

66 Prav tam, str. 135.

67 Grb je leta 2002 odkril g. Stanislav Uršič, po dosegljivih podatkih pa ga je v javnih publikacijah prvi opisal Marko Razpet v reviji *Matematika v šoli*, str. 194–195. Barvno kopijo risbe grba hrani Cerkljanski muzej.

ljata geometrijo oziroma matematiko, sova na odprti knjigi je znak učenosti, pero na odprti knjigi, ki jo podpirata dve zaprti knjigi, pa je znamenje pisanja oziroma pisateljske ustvarjalnosti.

Pod ščitom s temi simboli se vije rdeči trak z napisom VIRTUTE ET OPERA, ki ga običajno prevajamo Z VRLINO IN DELOM.⁶⁸ Te besede, ki si jih je izbral za svoj moto, verjetno najboljše in na najkrajši možni način povzemajo bistvo Močnikovega življenjskega stališča. Premislimo, kaj pomenijo.

Latinska beseda *virtus* ima po latinskem slovarju poleg vrline (čednosti, kreposti, tudi zaslug) še drug pomen, namreč možatost (*virtus* izhaja iz korena *vir*, kar pomeni latinsko mož), junaštvo, hrabrost, pogum, odločnost in celo moč. Vse to so pozitivne lastnosti, tudi moč, zlasti če jo tolmačimo v obliki sposobnosti (namreč moči, da nekaj naredimo). Sposobnost nekaj narediti pa ni daleč od pojma (praktičnega) znanja. Nekaj zares znati pomeni zadevo obvladati v celoti, ne zgolj teoretično. Včasih smo pogosto rekli: »*kdor zna, sam naredi*«, in Močnik je to zmožel. Latinski izraz *opera* najbrž ne potrebuje posebne razlage. Pomeni seveda delo, trud, prizadevanje, pa tudi delavnost, službo (služenje) in pomoč (drugim). Oboje skupaj, znanje in delo, pa je temelj vsake učinkovite družbe, podlaga, na kateri je možen njen razvoj.

Povzetek

V 19. stoletju je izobrazba pomenila edino možnost tako za družbeno promocijo posameznika kot za napredek celotnega naroda. Franc Močnik je to spoznal že zelo zgodaj. Po gimnaziji in liceju v Ljubljani, kjer so mu nove perspektive v matematično učenost in splošno razgledanost odpirali nekateri odlični profesorji, se je odločil za študij bogoslovja v Gorici, a ni postal duhovnik. Medtem je namreč v njem dozorela želja postati učitelj in se posvetiti vzgoji mladine in širjenju izobrazbe med ljudmi v dobrobit celotni skupnosti, kakor razberemo iz pisma prijatelju Hladniku.

Kot učitelj je potem skoraj deset let poučeval na normalki v Gorici. Tam je osebno spoznal francoskega matematika Augustina Louisa Cauchyja, ki je bil tedaj v Gorici kakšno leto domači učitelj na dvoru izgnanega francoskega kralja Karla X. To srečanje mu je dalo potrebno samozavest, da je leta 1839 izdal znanstveno razpravo o Cauchyjevi metodi reševanja enačb, naslednje leto pa doktoriral iz filozofije (se pravi, matematike) na univerzi v Gradcu. Hkrati so se mu povečale ambicije; iskal si je nove, boljše in njegovi izobrazbi bolj primerne službe. Po neuspelem poskusu postati profesor na

68 Naslov *Z vrlino in delom* nosi tudi razstava, ki je bila 30. septembra 2014 odprta v prostorih Cerkljanskega muzeja v počastitev dvestoletnice Močnikovega rojstva (glej razstavniki katalog *Z vrlino in delom*). Naslednji dan, 1. oktobra 2014, je bil pred poslopjem muzeja odkrit prestavljeni doprsni Močnikov kip, delo kiparja Evgena Guština, ki je prej, od leta 1997 dalje, stal na trgu pred župno cerkvijo sv. Ane. Enak kip je bil 1. oktobra 1996 odkrit tudi v prostorih Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, leta 2015 pa muzej gosti tudi na začetku omenjeno razstavo *Z vrlino in delom*.

graškem Joanneumu je bil za tri leta imenovan za profesorja elementarne matematike in trgovskega računstva na tehniški akademiji v Lvovu v vzhodni Galiciji, nato pa je za dobro leto postal profesor višje matematike na vseučilišču v Olomucu na Moravskem.

V tem času je že dosegel prve uspehe pri pisanju matematičnih učbenikov, najprej metodičnih knjig, namenjenih učiteljem pri uvajanju otrok v računstvo leta 1840, nato prvih pravih učbenikov računstva in geometrije leta 1846 in prvih srednješolskih knjig za nižje gimnazije leta 1850. V naslednjih desetletjih so sledili učbeniki za realke, za meščanske in obrtne šole, za višje gimnazije in za učiteljišča. Z leti se je teh knjig nabralo resnično veliko. Od vsega začetka so jih iz nemščine prevajali v številne jezike narodov tedanje monarhije. S svojimi učbeniki, ki so bili ob koncu 19. stoletja med najbolj razširjenimi matematičnimi učnimi knjigami v cesarstvu, si je Močnik zagotovil slavo in trajno mesto v zgodovini srednjeevropskega šolstva.

Novo poglavje Močnikove poklicne kariere se je odprlo leta 1851, ko je bil imenovan za šolskega svetnika in nadzornika ljudskih šol na Kranjskem, čez deset let pa še na Štajerskem. Svoja, v začetku velika pooblastila je izkoristil za pedagoško reformo pouka (bolj nazorni pouk, uvajanje novih predmetov), za večjo vlogo (več ur) slovenščine v prvem razredu mestnih šol, za vzpodbujanje nenehnega izobraževanja učiteljev, za širjenje mreže šol in za pomoč ostarelim in bolnim učiteljem ter njihovim vdovam. Tovrstna Močnikova prizadevanja lahko spoznamo iz zapisov v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* ter v različnih pedagoških glasilih. Po upokojitvi leta 1871 se je v glavnem ukvarjal samo še s pisanjem in popraviljanjem svojih učbenikov. Zaradi svojih zaslug na šolskem polju je bil povišan v viteza, za svoj moto pa si je ob tem izbral latinske besede *Virtute et opera* (slov. *Z vrlino in delom*), ki izvrstno ponazarjajo njegovo življenjsko stališče oziroma njegov odnos do učiteljskega poslanstva.

Viri in literatura

Viri:

Bude, Leopold: *Močnik, Franz von* (slika), google:

Franz Močnik, Slike, spletna stran: www.google.si/search?q=Franz+Močnik&biw=964&bih=542&espv=2&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0CAYQ_AUoAWoVChMI-bzrnvrcxwIVw9QaCh1FeAFx#imgc=7-4xgC-k7MQcDM%3A, 4. 9. 2015.

Butkovič, Peter: Pisma iz Bleiweisove dobe, *Čas* (1914), str. 139.

Freud, Philipp, *Die mathematischen Schulbücher an der Mittelschulen und verwandten Anstalten*, Hölder, Wien 1910.

Kmetijske in rokodelske novice, 9, 1851, št. 19, 34, 45, 46, 47.

Kmetijske in rokodelske novice, 11, 1853, št. 1, 2.

Legiša, Peter: Časovno odmaknjen zgled in danes aktualni nauki, Franc Močnik – pisec za sto let, *Naši razgledi* 33, 1984, št. 19 (786), str. 547.

- Mal, Josip: Pred sodnim stolom predmarčne birokracije, *Dom in svet*, 43, 1930, št. 9/10 (zapis o Močniku str. 302).
- Popotnik*, 13, 1892, št. 23 (10. december 1892), str. 367.
- Prijatelj, Ivan: Doneski k slovenski literarni in kulturni zgodovini, Schulz pl. Strasznitzki in Čop (str. 4–9), Popravki in dostavki (str. 234–238), *Zbornik Slovenska Matica* (ur. Lovro Pintar), Ljubljana 1907.
- Razpet, Marko: *Dr. Franc Močnik*, spletna stran: www.pef.uni-lj.si/markor/mocnikslo.htm, 3. 9. 2015.
- Rutar-Dreškovič, Štefan: Dr. Franc Močnik – vitez Fr. Jožefovega reda, *Podrobno kazalo spletišča*, spletna stran: www.rutars.net/kazalo/index2.htm, 4. 9. 2015.
- Šišma, Pavel: *Matematika na nemške tehnične šole v Brnu, Obdobje tehničnega učilišča* str. 27–28, Praha, Prometheus 2002, spletna stran: http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/401834/DejinyMat_21-2002-1_4.pdf (4. 9. 2015)
- Učiteljski tovariš*, 11, 1871, št. 19 (1. oktober 1871), str. 299–301.
- Učiteljski tovariš*, 24, 1884, št. 20 (15. oktober 1884), str. 305–307.
- Učiteljski tovariš*, 27, 1887, št. 9 (1. maj 1887), str. 134–137.
- Učiteljski tovariš*, 54, 1914, št. 40 (20. november 1914), str. 1–5.
- Wikipedija: *Augustine-Louis Cauchy*, spletna stran: www.en.wikipedia.org/wiki/Augustin-Louis_Cauchy 3. 9. 2015)
- Wurzbach, Konstantin: Schulz von Strassnitzki, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, XXXII. zvezek, Wien 1876, str. 190.

Literatura:

- Arko, Anton: Franc Močnik, učitelj in pisec matematičnih učbenikov, V: *Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892)*, katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 21–26.
- Balkovec Debevec, Marjetka: Kako nam Močnikove matematične naloge razkrivajo vsakdanje življenje, V: *Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892)*, katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 33–40.
- Hladnik, Milan: Franc Močnik, matematik in pedagog: ob stoletnici njegove smrti, *Idrijski razgledi*, 37, 1992, št. 1–2, str. 19–33.
- Hladnik, Milan: Franc Močnik kot šolski svetnik in nadzornik, str. 75–84 v zborniku: *Po stopinjah dr. Franca Močnika*, Strokovno srečanje pedagogov, Cerkno, 28. september 1996, Založba Bogataj, Idrija 1997.
- Hojan, Tatjana: Dr. Franc Močnik v slovenskih pedagoških glasilih, *Šolska kronika* 23, 2014, št. 1–2, str. 36–55.
- Južnič, Stanislav: Cauchyjeva in Močnikova Gorica kot središče evropske matematike (ob 190 letnici Močnikovega rojstva), *Arhivi*, 28, 2005, št. 1, str. 15–32.
- Južnič, Stanislav: Močnikova disertacija (ob 165. obletnici Močnikove promocije), *Arhivi*, 28, 2005, št. 2, str. 153–164.

- Lapajne, Ivan: Ozir po pedagoškem polji na Slovenskem 1892–1896, *Pedagoški letnik*, 6, 1896, str. 144–205. Životopisi v letih 1892–1896 umrlih odličnih šolnikov slovenskih, o Močniku str. 159–165 (Fr. Levec).
- Magajne, Milojka: Cerkljanska v Močnikovem času, V: *Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892)*, katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 7–11.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, ponatis, Mohorjeva družba, Celje 1993.
- Okoliš, Stane: Franc Močnik kot c. kr. šolski svetnik in ljudsko šolski nadzornik, v knjigi: *Z vrlino in delom, dr. Franc Močnik (1814–1892)*, katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva matematika dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 52–57.
- Pavlič, Slavica: *Zgodovina idrijskega šolstva*, Založba Bogataj, Idrija 2006.
- Povšič, Jože: *Bibliografija Franca Močnika*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1966.
- Razpet, Marko: Grb viteza dr. Franca Močnika, *Matematika v šoli* 11, 2004, št. 3/4, str. 194–195.
- Razpet, Marko: Franc vitez Močnik: ob 200-letnici njegovega rojstva, *Obzornik za matematiko in fiziko*, 62, 2015, št. 2, str. 220–229.
- Razpet, Nada: Dr. Franc Močnik: Geometrijsko oblikoslovje, V: *Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892)*, katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 27–32.
- Rugále, Mariano, Preinfalk Miha: *Blagoslovljeni in prekleti, 1. del: Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Viharnik, Ljubljana 2010, vitez Močnik str. 133–136.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, III. del, Ljubljana 1988.
- Šuštar, Branko: Pogledi na Močnikove matematične učbenike v prevodih v številne jezike, V: *Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892)*, katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 41–51.
- Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892)*, Katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika (ur. Milojka Magajne), Idrija: Mestni muzej, 2014.
- Žnidar, Vincenc: Dr. Franc Močnik in njegove računice, *Idrijski razgledi* 14, 1969, št. 4, str. 217–223.

Zusammenfassung

Die mathematisch-pädagogische Mission von Dr. Franc Močnik

Milan Hladnik

Im 19. Jahrhundert war die Bildung die einzige Möglichkeit sowohl für den gesellschaftlichen Erfolg der Einzelperson als auch für den Fortschritt der ganzen Nation. Franc Močnik erkannte das schon sehr früh. Nach dem Gymnasium und dem Lyzeum in Ljubljana, wo ihn einige hervorragende Professoren in neue Perspektiven der mathematischen Gelehrsamkeit und der allgemeinen Belesenheit einführten, entschied er sich für das Studium der Theologie in Gorica und wurde später doch kein Pfarrer. In der Zwischenzeit reifte in ihm nämlich der Wunsch aus, Lehrer zu werden und sich der Erziehung der Jugend und der Verbreitung der Bildung unter den Menschen zu Gunsten der gesamten Gesellschaft zu widmen, was aus einem Brief an seinen Freund Hladnik zu erlesen ist.

Als Lehrer unterrichtete er dann fast zehn Jahre lang an der Normalschule in Gorica. Dort lernte er persönlich den französischen Mathematiker Augustin Louis Cauchy kennen, der damals in Gorica etwa ein Jahr lang Hauslehrer auf dem Hof des heimatvertriebenen französischen Königs Karl X. war. Nach dieser Begegnung war sein Selbstbewusstsein dermaßen gestärkt, dass er im Jahre 1839 die wissenschaftliche Abhandlung über Cauchys Methode der Lösung von Gleichungen veröffentlichte. Im nächsten Jahr promovierte er in Philosophie (d. h. Mathematik) an der Universität in Graz. Gleichzeitig vergrößerten sich seine Ambitionen, er suchte nach neuen, besseren und seiner Bildung angemesseneren Diensten. Nachdem der Versuch fehlgeschlagen war, Professor am Grazer Joanneum zu werden, wurde er für drei Jahre zum Professor der elementaren Mathematik und des kaufmännischen Rechnens an der technischen Akademie in Lemberg im östlichen Galizien ernannt. Darauf war er für etwas mehr als ein halbes Jahr lang Professor der höheren Mathematik an der Universität in Olmütz in Mähren.

Zu dieser Zeit erreichte er bereits die ersten Erfolge beim Schreiben der mathematischen Lehrbücher. Zuerst schrieb er methodische Lehrbücher, bestimmt für die Lehrer bei der Einführung der Kinder in das Rechnen im Jahre 1840, im Jahre 1846 verfasste er die ersten richtigen Lehrbücher für das Rechnen und die Geometrie und im Jahre 1850 die Lehrbücher für niedrigere Gymnasien. In den nächsten Jahrzehnten folgten Lehrbücher für Realschulen, Bürgerschulen und Gewerbeschulen, höhere Gymnasien und Lehrerbildungsanstalten. Mit den Jahren verfasste er eine beträchtliche Sammlung von Lehrbüchern, die von Anfang an aus Deutsch in zahlreiche andere Sprachen der damaligen Monarchie übersetzt wurden. Mit seinen Lehrbüchern, die Ende des 19. Jahrhunderts zu den verbreitetsten mathematischen Lehrbüchern im Kaiserreich gehörten, sicherte sich Močnik Ruhm und einen dauerhaften Platz in der Geschichte des europäischen Mittelschulwesens.

Ein neues Kapitel in Močniks Berufskarriere begann im Jahre 1851, als er zum Schulrat und Aufseher der Volksschulen in Krain ernannt wurde und zehn Jahre später dann noch in der Steiermark. Seine anfangs große Bevollmächtigungen nutzte er für die pädagogische Reform des Unterrichts (ein anschaulicher Unterricht und die Einführung neuer Fächer), für eine größere Rolle (mehrere Unterrichtsstunden) von slowenischer Sprache in den ersten Klassen der städtischen Schulen, für die Förderung der Fortbildung von Lehrern, für die Verbreitung des Schulnetzes und für die Hilfe älteren und erkrankten Lehrern und ihren Witwen. Derartige Bestrebungen von Močnik findet man in den Niederschriften in Landwirtschaftliche und

handwerkliche Nachrichten und in verschiedenen pädagogischen Zeitschriften. Nachdem er im Jahre 1871 in den Ruhestand getreten war, beschäftigte er sich überwiegend nur noch mit dem Schreiben und der Verbesserung seiner Lehrbücher. Dank seiner Verdienste auf schulischem Gebiet wurde er zum Ritter befördert. Für sein Motto wählte er bei dieser Gelegenheit die Lateinischen Worte Virtute et opera (Mit Tugend und Arbeit), die bestens seine Lebensansichten bzw. seine Beziehung zur Berufung als Lehrer veranschaulichen.

Anton Arko*

Razstava Z vrlino in delom
Občasna razstava ob 200-letnici rojstva
dr. Franca Močnika (1814–1892)

Cerkno (30. 9.–31. 12. 2014)

Ljubljana (2015)

Ob 200-letnici rojstva dr. Franca viteza Močnika smo v Slovenskem šolskem muzeju v sodelovanju z Mestnim muzejem Idrija, podružnico Cerkljanski muzej, pripravili manjšo občasno razstavo, ki nosi naslov *Z vrlino in delom*. Leta 2014 je bila razstava na ogled v Cerkljanskem muzeju, v letu 2015 pa je na voljo še v Slovenskem šolskem muzeju. Odprtja, ki je bilo 30. septembra 2014 v Cerkljanskem muzeju, se je udeležilo precejšnje število obiskovalcev, zlasti izobražencev s področja matematike. Pri odprtju so sodelovali otroci z Osnovne šole Cerkno s hudomušnim dramskim vložkom. Avtorica razstave, muzejska svetovalka Cerkljanskega muzeja, Milojka Magajne je v nagovoru zbranim predstavila pomen Močnikovega delovanja za šolstvo na Slovenskem. Ob razstavi je izšel tudi istoimenski katalog, ki osvetljuje Franca Močnika z različnih vidikov njegovega življenja in poslanstva.

Pri pisanju kataloga je sodelovalo 11 avtorjev z naslednjimi naslovi: Anton Arko: *Franc Močnik, učitelj in pisec matematičnih učbenikov*; mag. Marjetka Balkovec Debevec: *Kako nam Močnikove matematične naloge razkrivajo vsakdanje življenje*; dr. Milan Hladnik: *Življenjska pot Franca Močnika*; Tatjana Hojan: *Dr. Franc Močnik v slovenskih pedagoških glasilih*; mag. Milan Koželj: *Bogato didaktično poslanstvo viteza Franca Močnika na osnovni šoli Cerkno*; Milojka Magajne: *Ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika*; *Cerkljanska v Močnikovem času*; mag. Stane Okoliš: *Franc Močnik kot c. kr. šolski svetnik in ljudsko šolski nadzornik*; dr. Zvonko Perat: *Zakaj pozabljamo Močnika – pedagoškega genija matematične stroke?*; dr. Marko Razpet: *Osebnost o cerkljanskem vitezu*; mag. Nada Razpet: *Dr. Franc Močnik: Geometrijsko oblikoslovje*; in dr. Branko Šuštar: *Pogled na Močnikove matematične učbenike v prevodih v številne jezike*. Filatelistično društvo Idrija je ob tej priložnosti izdalo osebno Močnikovo znamko ter grb, ki so ju obiskovalci lahko dobili na prireditvi ob odprtju. Razstava na štirih panojih

* Anton Arko, prof. zgodovine in ruskega jezika, kustos v SŠM, Ljubljana, e-pošta: aarko.ssm@gmail.com

predstavlja življenjsko pot in delo, ki ga je opravil kot matematik, učitelj in pisec matematičnih učbenikov ter šolski svetnik in nadzornik najprej na Kranjskem in kasneje na Štajerskem. Z njegovim imenom je izšlo 127 naslovov matematičnih učbenikov, ki so bili prevedeni vsaj v 14 različnih jezikov. Razstava je bila v Cerkljanskem muzeju na ogled v prostoru, ki je bil opremljen v staro učilnico iz časov avstro-ogrške monarhije, v Slovenskem šolskem muzeju pa stoji v spodnjih razstavnih prostorih. Na panojih so podane osnovne informacije, ki jih obiskovalci lahko dopolnijo z interaktivnimi vsebinami, med drugim se lahko preizkusijo tudi v reševanju nalog iz Močnikovih računnic in svoje znanje o Močniku preverijo na kvizu. Lepo povabljeni k ogledu.

*Odprtje razstave Z vrlino in delom, Cerklje, 30. 9. 2014
(hrani SŠM, fototeka, foto: Marijan Javoršek).*

Anja Dular*

*Življenje gojenk v ljubljanski Mladiki (1912–1935)***

The life of the charges of the Mladika lyceum in Ljubljana (1912–1935)

Izvleček

V Ljubljani je v začetku 20. stoletja dobil novo stavbo mestni dekliški licej. Leta 1911 so dogradili tudi internat, v katerem je bilo prostora za 100 deklet. Šolski red in disciplina so bili precej strogi, a iz spominov dijakinj lahko razberemo, da so kljub vsemu uživale precej svobode. Posebej dragoceni so sodčasni dokumenti – pisma Lidije Zwitter materi. V internatu je v dvajsetih letih živela že kot študentka ljubljanske Univerze, a je bila povezana z dejavnostmi v šolski stavbi.

Abstract

In the early 20th century, the Ljubljana girls' lyceum was given a new building. In 1911 the residence hall was finished, in which there was room for 100 girls. Order and discipline in the school were rather strict, but the memories of the boarders show that in spite of this they enjoyed considerable freedom. Particularly valuable are some documents from that time – the letters written by Lidija Zwitter to her mother. Although she lived in the residence halls in the twenties, when already a student at the University of Ljubljana, she was still connected with activities at the lyceum.

Konec 19. stoletja je bilo v Ljubljani več pobud za ustanovitev višje dekliške in gospodinjske šole s slovenskim učnim jezikom. Potrebe po taki ustanovi so se kazale že dalj časa, na primer ob izbruhu kolere v mestu leta 1886.¹ Desetletje za tem - 1896. je šola odprla vrata v Zoisovi hiši na Bregu 20. Pomemben mejnik v njenem delovanju pa predstavlja nova zgradba sezidana prav za šolo za mlada slovenska dekleta.

Josip Gorup, veletrgovec in veleposestnik z Reke,² je namreč že leta 1888 zapisal: »Predusem sem si rekel, da Slovenci, ako hočemo, da bode naš napredek trajen, moramo

* Dr. Anja Dular, bibliotekarska, muzejska in znanstvena svetnica, vodja knjižnice Narodnega muzeja Slovenije v p., e-pošta: anja.dular@nms.si. Dr. Anja Dular je v letu 2015 prejela Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo, čestitkam se pridružuje tudi uredništvo Šolske kronike.

** Opomba uredništva: Članek je objavljen tudi v počastitev 150. obletnice rojstva arhitekta Maks Fabianija. Po njegovih načrtih je bila leta 1907 zgrajena stavba Višje dekliške šole. Več glej na spletni strani SŠM: <http://www.ssolski-muzej.si/sprehod/ljubljana/mladika/zgodovina.htm>

1 Zdenko Lapajne: Šest držav proti eni šoli in dedičem –» Mladika« 1886–1994, Vesela znanost. O okolju: zbornik predavanj 1993/1994 (ur. Alenka Bogovič). Del 1, Ljubljana 1995, str. 113.

2 Več o njegovem življenju in delu glej: Angelika Hribar, Josip Gorup in njegova rodbina, *Kronika*, 58, 2010, 1, 111–156; Lidija Slana, Josip Gorup v Ljubljani, *Kronika*, 58, 2010, 1, str. 175–194.

skrbeti za višjo izobrazbo svoje ženske mladine.»³ Z veliko vsoto denarja je podprl zidavo novega poslopja. Zanj je izdelal načrte Maks Fabiani, gradnja objektov naj bi bila postopna. Najprej so v dobrem letu dni – od pomladi 1906 do jeseni 1907 zgradili poslopje višje dekliške šole cesarja Franca Jožefa I. Šola se je v stavbo na Bleiweisovi cesti preselila oktobra 1907. V letu 1910 so ji dodali še prizidek in leta 1912 je dobil kompleks Mladike še tretji objekt - internat, kjer so v šolskem letu 1912 /13 sprejeli prva dekleta.⁴ Pri načrtih in zidavi slednjih dveh stavb je sodeloval arhitekt Ciril Metod Koch.⁵

Čeprav je mecen Gorup ob pripravah na novo ustanovo zapisal : » *Ne mislim na to, da bi se ustanovil kak »Lyceum« ali zavod, kakor jih imajo v velikih mestih, ampak zavod, na katerem naj bi si deklice po dovršeni ljudski šoli pridobivale višje omike, kakoršna se zahteva v boljših krogih,*«⁶ se je šolska struktura spremenila prav v to smer in po prvi svetovni vojni so šestletni licej postopoma podaljšali v osemletno žensko realno gimnazijo. V šolskem letu 1922/23 pa je začela delovati še enoletna mestna gospodinjska šola, ki je dopolnila prejšnje krajše gospodinjske tečaje. V šolskem letu 1935/36 je mesto začelo postopoma ukinjati mestno žensko realno gimnazijo tako, da so drugega za drugim opuščali nižje letnike, sproščene prostore pa je prav tako postopoma izpolnjevala II. državna realna gimnazija.⁷

Spomladi 1908, ob zaključku šolskega leta so izdali prva *Izvestja*. Vsebovala so ustaljene rubrike, ki so jih prinašala tedanja šolska poročila – kroniko šolskega leta, učni načrt, imena profesorjev in sezname dijakinj. Ni moj namen, da bi razčlenjevala posamezne postavke povezane z učnim programom. V luči spominov želim osvetliti občolske dejavnosti, ki so potekale v nekdanji Mladiki.

Šola je imela zdravnika, ki je nove dijakinje pregledal ter nato tudi spremljal. V enem izmed poročil je celo objavljen pregled njihovega zdravstvenega stanja. Priporočili so jim več gibanja na svežem zraku.⁸ Dekleta so pozimi drsala na tivolskem bajerju. To so zapisali tudi v kroniki šolskega leta 1907/8, *kajti zima je bila jako ugodna za drsanje, zato so se ga udeleževale gojenke v velikem številu, še zlasti ker je mestni magistrat za učeco se mladino znižal pristojbino na svojem drsališču.*⁹

K ženski omiki je sodil tudi ples. *Izvestja* poročajo, da je v šolskem letu 1907/8 poučeval učenke v dveh skupinah plesni učitelj gospod Giulio Morterra. Vaje so bile v šoli, zaključile pa so se s plesnimi venčki v Narodnem domu v pustnem času. Seveda

3 Lapajne 1995, str. 115.

4 Evgen Lah: Mladika, *Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani*, 4, 1911, str. 59–61.

5 Gojko Zupan, Josip Gorup in stavbarstvo v Ljubljani, *Kronika*, 58, 2010, 1, str. 211; Robert Simonišek, Arhitekt Ciril Metod Koch (magistrsko delo), Ljubljana 2007, str. 137–138.

6 Lapajne 1995, str. 117.

7 *Ibid.*, str. 129.

8 Marija Wessner, Šolski zdravnik, *Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani*, 3, 1910, str. 17–20.

9 *Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani*, 1, 1908, str. 61.

Mladika, 1912 (brani SŠM, fototeka).

so družabno prireditev nadzorovale »garde dame«, ki so spremljale dekleta, udeležile pa so se tudi narodne dame - pomembne meščanke. 15. februarja 1908 jim je načelovala mati županja, blagorodna gospa Milica Hribarjeva.¹⁰

Posamezni šolski razredi so obiskovali Deželni muzej. Maja leta 1913 in 1914 so šestošolke peljali na tridnevna izleta v Benetke.¹¹ V šoli sta imela brata Josip in Pavel Kunaver predavanje o naših gorah. Prikazala sta okoli 100 slik s Kamniških planin, Karavank in Julijskih Alp v poletnem in zimskem času.¹²

Odnos šolskih oblasti do kina je bil odklonilen. V *Izvestjih* za šolsko leto 1910/11 je zapisano, da je »Cesarsko kraljevo Naučno ministrstvo« izdalo odlok, da so kinematografi šolski mladini v nravno-verskem oziru lahko nevarni,¹³ vendar so se znali prilagajati. Katehet Janez Mlakar je 16. aprila spremljal dekleta v kinu Ideal, tam stoji danes veleblagovnica Nama, kjer so si ogledale film o Jezusovem življenju posnet v svetih krajih Palestine.¹⁴

Kakšni so bili cilji stroge vzgoje deklet v Mladiki je opisala v članku *Skrbite za vzgojo svojih hčera!* Marija Wessnerjeva: »Prvo, kar zahteva hči od matere, žena od države in družbe, je izobrazba, ki ji pomore do samostojnega, neodvisnega življenja. A drugo, kar

¹⁰ Ibid.

¹¹ Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 6, 1913, str. 38–40 in Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 7, 1914, str. 33.

¹² Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 6, 1913, str. 37.

¹³ Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 4, 1911, str. 46.

¹⁴ Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 6, 1913, str. 37.

zahteva žena in kar je mnogo večje moralne vrednosti, je spoštovanje njene individualnosti. Le spoštovana žena more uspešno in dobro vplivati na družbo, osobito na mladino. Spoštovanje naj si torej žena predvsem pridobi.«¹⁵ Dekleta so se po končanem liceju lahko odločile za učiteljski poklic, lahko so delale v knjižnicah, med važnejšimi pravicami gojenk in absolventk javnih deklških licejev pa so zapisali tudi - ako opravijo uspešno zrelostni izpit in izpolnijo vse druge predpisane pogoje – jim je dovoljeno vstopiti kot izredne slušateljice na filozofsko fakulteto avstrijskih vseučilišč.¹⁶

Če torej sledimo navodilom v šolskih publikacijah, je bilo življenje deklet v Mladiki zelo nadzorovano. Povsod so bile omejitve, niso smele hoditi po mestu, niso smele obiskovati kinematografa, športne dejavnosti so se morale odvijati le v okviru šole. Nekoliko lahko to sliko dopolnimo, če pobrskamo po spominih nekdanjih učenk. Pavla Hočevar je opisala *nadzorovalno damo* Marijo Wessnerjevo,¹⁷ ki je poučevala matematiko, psihologijo, pedagogiko, metodiko in gospodinjstvo: »Kako izvrstna učiteljica je bila! Po zunanosti in obleki ni prav nič ustrezala dami... Njeno oko je bilo povsod pričujoče; zdelo se nam je, da spadajo vsi odmori pod praktični pouk o lepem vedenju. Ko smo odhajale iz razredov, je stala na stopnicah in morale smo jo pozdravljati s predpisanim poklonom – gorje, če se je katera pri tem kaj pregrešila! Takoj je morala stopiti vstran in čakati konec vrste, da je še enkrat pravilno pozdravila. Pri mimohodu je kritično preblisnila vsako posebej: če se ni v zadnjem hipu kaj preveč moderno počesala, če nima na sebi kakega nakita ali ure.«¹⁸ Podobno je o njej zapisala pisateljica Ilka Vaštetova: »Skoraj vsak dan nas je v enem ali drugem odmoru počastila tudi »nadzorna dama«, profesorica Wessnerjeva. Zelo dostojanstveno, čeprav majhne postave, nas je premerila že s praga, potem pa vstopila in vzela to ali ono »na piko«. Meni je večkrat pogladila razkuštrane lase z obraza in zraven milo posvarila.«¹⁹ Njene kazni pa so bile lahko tudi zelo stroge. Dekle, ki si je preveč nakodrala lase, je peljala kar pod vodovodno pipo.²⁰ Pa še en primer »pouka o oliku« je opisala Ilka Vaštetova: »Spominjam se, da sem morala nekoč trikrat pobrati in ji izročiti svinčnik, ki ga je menda nalašč izpustila na tla. Nikoli ni bil moj poklon zanj dovolj globok. Nazadnje – poredna, kakršna sem včasih bila – sem ji napravila »dvojni poklon«, ki smo se ga naučile pri plesnih vajah. Dekleta so prhnile v smeh, Wessnerjeva pa je rekla prijazno: No, nekoliko ste pretiravali, ali ne?« Stroge učiteljice Wessnerjeve se je spominjala tudi Josipina Jenko. Še kot stoletnica je o njej menila, da je bila *ta glavna*.²¹ Pa vendar je Pavla Hočevar zapisala tudi to, da so *gojenke cenile njene pedagoške*

15 Marija Wessner: Skrbite za vzgojo svojih hčera!, *Izvestje mestnega deklškega liceja*, 2, 1909, str. 5–8.

16 *Izvestje Mestnega deklškega liceja*, 2, 1909, str. 41.

17 Več o njenem življenju in delu Aleksandra Serše: Profesorice, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše), Ljubljana 2003, str. 233–234.

18 Pavla Hočevar, *Pot se vije: spomini*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1969, str. 34.

19 Ilka Vašte, *Podobe iz mojega življenja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964, str. 53–54.

20 Tanja Tomažič, O ljubljanskem deklškem liceju – med dokumenti in spomini, *Šolska kronika*, 29, 1995, str. 207.

21 Vozili smo se s kočijami in drsali na bajerju, *Dogovori*, 11, št. 15, Ljubljana 1983, str. 9.

*sposobnosti in z vsem spoštovanjem sledile pri pouku, vse pa so skupno uživale, kadar so se posmehovale na rovaš njenega nadzorovanja.*²² Prva generacija licejk se s hvaležnostjo spominjala tudi šolskega sluge, ki je za malico pekel odlične štruklje.²³

Z leti so pravila življenja v Mladiki omilili, a tudi generacije, ki so hodile v šolo še pred prvo svetovno vojno, so se spominjale, da sicer niso hodile na promenado, ampak po mestu: na Ljubljanski grad, gledale so, kako so gradili hotel Union, zanimal jih je tramvaj. Bile so v kinu, gledališču, operi. Zanje so bili določeni popoldanski ogledi filmov, ko je bila dvorana rezervirana le za dekleta. Leta 1910 je namreč deželni šolski svet za Kranjsko dovolil predstave v kinematografu Ideal ob sobotah, da so jih od 15. do 16. ure popoldne obiskovale izključno deklice.²⁴ V gledališče so hodile v spremstvu staršev ali sorodnikov. Ukvarjale so se s športom - poleg drsanja na Tivolskem bajerju, so nekatere igrale tudi tenis. Celo med člani mladinskega prevratniškega gibanja zbranimi okoli mesečnika *Preporod* je bila ena izmed licejk. Na sestanke je hodila skrivaj.²⁵

Dekleta so na liceju pridobila znanje, ki jim je omogočalo tudi vstop v visokošolske zavode. Vendar pa je bil odnos moških, celo učnega kadra, do izobraženih žensk v začetku 20. stoletja pogosto odklonilen. Ena izmed učenk se je spominjala: »Tudi dr. Grošelj, naš profesor fizike, je rad katero povedal na račun šolanih deklet: Dajte no, je zmerom govoril med urami fizike, ženske učiti fiziko je ravno tako, kot če bi hotel napolniti sod brez dna, ali pa šildkrote futrati z marmelado, ali pa če bi kostrune peljal v teater.«²⁶ Podobno izkušnjo je imela tudi Angela Vode. Prizadel jo je odnos, ki so ga imeli nekateri profesorji do učnih sposobnosti deklic. Ko je v eni od šolskih nalog predstavila svoje poglede na življenje sodobne ženske – »potreba poklicnega dela tudi poročene žene v interesu njene neodvisnosti, potreba enake izobrazbe zaradi harmonije v zakonu, zaradi medsebojnega spoštovanja, zaradi vzgoje otrok: kako naj vzgaja otroke omejena, nevedna mati«, ji je profesor odgovoril: »Obžalujem vas, takšne ideje vam ne bodo prinesle sreče.«²⁷

V tridesetih letih, ko je obiskovala licej moja mama, si je profesor matematike privoščil poskus in dal enako šolsko nalogo na liceju in Klasični gimnaziji. Hotel je dokazati, da licejke res slabše razmišljajo in to jim je pred uro tudi povedal. Poskus je uspel, dekleta so se mnogo slabše odrezala, a ob tem je pozabil, da so bile solidarne in so med odmorom tekle na gimnazijo in prinesle naloge vrstnikom. Tako tudi ob triumfalnem dokazu profesorja niso zardevale, ampak se le pridušeno hahljale.

Kako je potekalo življenje deklet v internatu Mladika, lahko preberemo v *Izvestjih*. V njem je bilo prostora za več kot sto gojenk. Poslopje je bilo moderno opremljeno, imelo je vodovod, električno razsvetljavo, centralno kurjavo, šest kabin za kopeli in

22 Hočevar 1969, str. 34.

23 Alenka Bibič, Milostljive gospice maturantke, *Tovariš*, 29, št. 22 (4. 6.), 1973, str. 36.

24 Tomažič 1995, str. 207.

25 Bibič 1973, str. 36.

26 Ibid.

27 Mateja Jeraj, Angela Vode, *Splošno žensko društvo 1901-1945* (ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše), Ljubljana 2003, str. 167-168.

veliko dvorano za telovadbo v zimskem času. Zavod je imel svojega hišnega zdravnika. Za obolele gojenke je bilo poskrbljeno v posebnem oddelku, ki je bil popolnoma ločen od drugih prostorov in je imel tudi svojo kabino za kopel. Tu sta se gojila poleg jezikov glasba in petje, udeleževale so se »primernih« umetniških prireditev, imele so na razpolago posebno knjižnico.²⁸ Čeprav se je vmes zamenjala država, je bil način življenja v Mladiki v tridesetih letih podoben kot v prvih letih po ustanovitvi. V Izvestjih so zapisali: »*Smoter internata je, da nudi svojim gojenkam dom, ki naj nadomešča domačo hišo. Zavod skrbi za popolno oskrbo gojenk, tako da dobe gojenke zdravo moralno, umsko in telesno vzgojo, vse v duhu nacionalne jugoslovenske misli. Gojenke nadzirajo prefektinje, ki dajejo tudi praktičen pouk, zlasti iz živih jezikov. V internatu je uvedena, menjaje se dnevno, konverzacija v nemščini in francoščini. Na razpolago so klavirji, kjer poučujejo posebne učiteljice glasbe; gojenke se pa po želji staršev lahko učijo glasbe tudi izven zavoda. Gojenke imajo vsak dan obligaten izprehod, lahko pa tudi posejajo gledališče in koncerte, seveda le pod nadzorstvom in ako to žele starši. Zavod ima hišnega zdravnika in dobivajo starši o zdravstvenem stanju gojenke potrebna obvestila.*«²⁹

Sliko življenja dopolnjujejo nekateri razpoložljivi primarni viri. V knjižnici Narodnega muzeja Slovenije sta ohranjeni dve vabili na prireditvi iz prvih let delovanja internata Mladika. 26. 1. 1913: *Odbor društva »Mladika« vabi najuljudneje Vaše blagorodje na koncertno in gledališko prireditev, ki se vrši v nedeljo popoldne, dne 2. februarja t. l. v internatu »Mladika«. Pričetek točno ob 4. uri popoldne.* (sl. 1). Na sporedu so bile klavirske skladbe madžarskega pianista in skladatelja Stephana Hellerja, Čeha Gottharda in Beethovnov »L'adieu du piano«. Španski ples za klavir in violino sta zaigrali Karmela Kosovel in Lili Požnenel. Zbor je zapel več pesmi Jenka in Volariča, deklamirali so Župančičevo *Pesem mladine*, ki je bila posvečena Prešernovi stoletnici. Na obsežnem sporedu sta bili še dve igri in sicer Gregoričeva »Čista vest« in pa »spevoigra« Izlet internata. Nastopom gojenk Mladike je sledil ples.

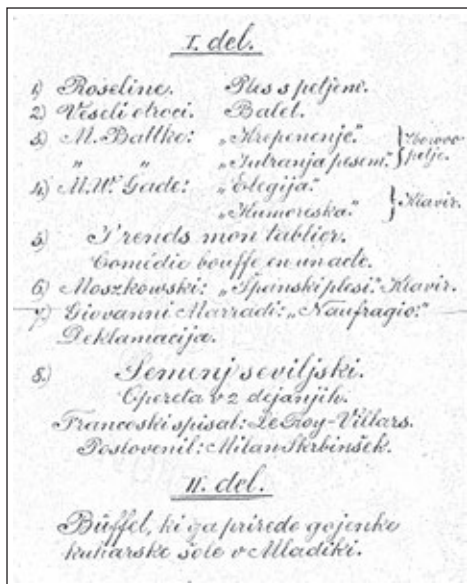
Naslednje leto je odbor »Mladike« vabil na »akademijo«, ki je bila v soboto 21. februarja ob štirih popoldne v prostorih društva Mladike na Šubičevi ulici 9. Vstopnina je bila ena krona, a so namignili, da naj bi obiskovalci dali kaj več, saj so zapisali »*Preplačila se hvaležno sprejemajo*«. Na sporedu so bile zahtevne klavirske skladbe Gadeta. Dve dekleti sta skupaj zaigrali Španske plese Moritza Moszkowskega. Deklamirale so pesem italijanskega avtorja Giovannija Marradija *Naufragio*, najbrž v izvirniku, zbor je zapel dve skladbi M. Battka. Novost so bili baletni oz. plesni nastopi ob glasbi Rosselinija in Musorskega. Izvedle so dve krajši odrski deli – komedijo buffo »Prend mon tablier« in opereto »Sejem seviljski« francoskega avtorja Charlesa Le Roy- Villarsa. Obsežnemu sporedu pa tokrat ni sledil ples, ampak »büffet«, ki so ga priredile gojenke kuharske šole v Mladiki (slika 2). Če primerjamo sporeda obeh prireditev, lahko ugotovimo, da so se morale licejke na drugi bolj izkazati, saj so izvajale

28 Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 5, 1912, str. 52 in Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, 6, 1913, str. 52.

29 Izvestje mestnega dekliškega liceja, šol. leto 1935/36, Ljubljana 1936, str. 39–40.

Vabilo na čajanko, 1913 (hrani Narodni muzej Slovenije, drobni tisk, šk. 14).

Vabilo na čajanko 1914 (hrani Narodni muzej Slovenije, drobni tisk, šk. 14).

zahtevnejša dela. Morda je to le naključni izbor, a vseeno kaže na nivo izobraževanja in tudi obšolskih dejavnosti.

Že zgoraj sem navedla nekaj spominskih utrinkov na življenje v Mladiki. Povzela sem jih iz zapisov gojenk v damskih zrelih letih. Vemo pa, da je spomin selektiven in kot zgodovinski vir precej nezanesljiv. Tako je na primer Angela Vode zapisala, da se ji je zdelo krivično, ker je bil tedaj Slovenkam v domovini onemogočen univerzitetni študij.³⁰ Leta 1912, ko je maturirala, še nihče ni mogel študirati doma, saj univerze ni bilo, pač pa bi si lahko izobrazbo pridobila na Dunaju, v Gradcu, kot nekatere druge maturantke iz naših krajev.³¹

Tako so lahko zanimiv vir tudi osebna pisma nekdanjih gojenk. Presenetljivo odkritosrčen je bil odnos med materjo in hčerjo – Franjo in Lidijo Zwitter³², ki je že kot študentka prava, prva leta stanovala v internatu. Pisali sta si marsikaj, tudi kaj takega, kar ne bi bilo dobro, da bi izvedele vzgojiteljice, zato ni čudno, da je že v prvem pismu Lidija pripisala: »Piši mi raje na Univerzo, da ne bodo tukaj kake ženske imele skušnjave in pisma pregledovale«. Iz pisem pa lahko razberemo, kakšno je bilo vzdušje v internatu Mladika v letih med 1925 in 1927.

30 Jeraj 2003, str. 167–168.

31 Alojz Cindrič, Študentke s Kranjske na dunajski univerzi: 1897–1918, *Zgodovinski časopis*, 67, 1/2, 2013, str. 60–85.

32 Lidija Zwitter, sestra zgodovinarja Frana Zwittera, se je rodila leta 1907 v Mokronogu na Dolenjskem. Študij prava je zaključila v Ljubljani, nato se je izpopolnjevala še na pariški Sorboni. Leta 1939 je odšla v London. Umrla je leta 1977 v Halesworthu (VB).

V prvem zapisu z dne 20. 10. 1925 izvemo, da je dekleta takoj po odhodu matere že mučilo domotožje po domačem Novem mestu in ji je podrobno opisala kosilo: »Predraga mamika, komaj je oddrdral vlak, s katerim si se ti odpeljala, in komaj sem prišla spet v svojo novo sobo, že ti pišem – tebi in sebi v uteho. Najprvo ti naj pišem kako je bilo pri kosilu. Velika, zelo velika jedilnica, po sredi dolga miza. Okoli dekleta v belih predpasnikih in čepicah vse vprek: Hrvatice, Srbkinje, Slovenke. To so gospodinarice. Razen teh je nekaj mlajših gimnazistovk in jaz. Med vsemi kraljuje Zemljanovka. Najprvo pride na mizo juha: iz vsega mogočega sočivja (koren, gobe, itd.) z zakuhanimi kruhovimi knedelčki. Potem »mulprata« v zosu s putertaikom in krompirjevimi nudelni. Kot močnata: jabolkova potica (v kateri pa je bilo vse polno rozin). Gospodična je imela še črno kavo. Pri in po kosilu je pa bila nemška konverzacija in sicer kritika donšašanja jedi. Tega se pa seveda udeležujejo samo gospodinarice. Danes tudi že kurijo, kar je zelo prijetno v tem vlažnem mrazu.«

Kot študentka ni bila privilegirana, sobo je morala deliti z dekleti, ki so obiskovale licej ali gospodinjsko šolo: »V moji sobi smo zdaj še vedno tri in ne kaže nič, da se bo kaj spremenilo. Včasih ob večerih, če ravno ni nobenega dela, je to čisto prijetno, ampak splošno se mi je prej bolj dopadlo, ko sem bila sama. Posebno zdaj, ko sem že začela študirati – pomisli, draga mama, čisto resno sem začela študirati – zdaj me oni dve vedno motijo. Saj molčita, če vidita, da prebiram skripta, ampak že katera kaj vpraša nevede in nehote in tako ni nikdar mira, samo kadar imata popoldne 2 uri šolo. Zadnja, ki je prišla v mojo sobo, je tudi gojenka gosp. šole in srečna zaročenka iz Ilirske Bistrice. Precej neumna, sicer pa čisto dobra in naivna punčka. Gdč. Zemljanovi še nisem dala denarja, ona mi nič ne reče, ji bom pa kar vse skupaj plačala, saj vedno povdarja, da se nič ne mudi.«³³

O pripravah na čajanko in njenih »posledicah« pa je pisala kar dvakrat in sicer 14. in 21. marca 1926: »Vsa Mladika je spet na nogah, ker privedijo v sredo zvečer čajanko, da dobijo kaj denarja za razbito posodo in obenem bo menda tudi proslava godu gdč. Zemljanove«. In nadalje: »A ta teden je bila Mladika vsa narobe, pomagala sem pri pripravah za čajanko tudi jaz, kjer so me mogli porabiti, zdaj po čajanki pa preganjamo mačka, s tem, da se potepamo po promenadi in Tivoliju, zvečer imamo pa vedno podoknice, tako da ne moremo ne spati, niti da bi pisale ali čitale. Na čajanki sem se imela izborna. Vse je bilo čisto v stilu »hausbala«, ker smo se vse plesalke in plesalci med sabo poznali. In kako sem jaz navdušena za hausbale, to pa že tako veš. Plesali smo do 3. zjutraj, potem smo še jedli same fine stvari iz buffeta in šele ob 4. smo zlezli spat.« Med Lidijinimi dokumenti se je ohranila fotografija deklet s te čajanke. Njena sostanovalka je na hrbtno stran zapisala: »Moji ljubi Lidi v spomin na čajanko v »Mladiki« in na »couranne du soir« (sl. 3).

Pogosto je obiskovala gledališke in glasbene prireditve in o tem poročala na Dolenjsko: »Danes dopoldne sem bila pri mladinskem koncertu v Matici. Se namreč zelo izplača. Za 10 K - !!! – se lahko sedi v loži in se vendar nekaj sliši.«³⁴ Marca 1926 pa je bila

33 Pismo z dne 9. 3. 1926.

34 Pismo z dne 8. 11. 1925.

*Spomin na čajanko - fotografija Atelier Viktor (Viktor Kunc) Ljubljana 1926
(hrani Anja Dular).*

še na več prireditvah, najprej je v nedeljo 21. 3. obiskala koncertno matinejo v Unionu in za popoldne je imela že naslednji načrt: » Danes grem menda tudi na koncert Ševčikovega kvarteta, pa še ne vem gotovo. Včeraj zvečer sem bila v Desetem bratu, čisto fletkana, domača stvar; v soboto sem bila pri »Večernem mornarju«. Velikanska stvar, škoda le, da so se lj. pevci tako neusmiljeno drli, da človeka kar odbijejo in bi jih najraje pometal z odra. Edino konec je bil pa tako sijajen, da je človeka kar pretreslo in ne morem pozabiti.«³⁵

8. 11. 1925 je Lidija mami poročala tudi o demonstracijah proti delovanju fašistov v Trstu in na Primorskem³⁶ ter ljubljanskem vrvežu, v katerem se je znašla: »Kakor si že gotovo zvedela iz časopisov, je bilo včeraj v Ljubljani zelo živahno. Najprvo je bilo v avli zborovanje, ki je malo razigralo naše dobrovoljne Kranjce, Dalmatince pa je spravilo temeljito pokonci. Ravno pravo razpoloženje je bilo za razbijanje šip, pa koj pred italijanski konzulat. Študentje so drveli čez Zvezdo, policija pa po Kongresnem trgu gor in po Šelemburgovi ulici, kjer je pred kavarno Zvezda ustavila študente in napravila koridor. In tukaj so začeli študentje vihteti dežnike, policaji pa pendreke. Eden policajev je zaradi dežnika prelil par kapelj vroče krvi po obrazu, drugi se je sesedel čez šipo med Bajtove rožice, nekaj študentov so aretirali, potem so se še prav po domače še metali, pljuvali drug v drugega, žvižgali na prste, peli itd. Cela reč pa je vendar trajala od 11h do 1. ure, si moreš

35 Pismo z dne 9. 3. 1926.

36 Demonstracije proti delovanju fašistov v Trstu in na Primorskem, Slovenec 53, št. 254 (8. 11.), 1925, str. 2.

misliti, kako velezabavno je bilo vse te prizore gledati. Le za hip nas je minilo, ko nas je policaj ustavil, da se moramo legitimirati. No pa je šlo brez legitimacij čez, da sem srečno prišla h kosilu, čeprav po velikanskih ovinkih. Končano pa še ni bilo.

Popoldne ob 4rih smo šli k slovesni otvoritvi damske sekcije, kjer nam je Vidmar povedal, da je ob 5ih spet napovedana rabuka. In res smo se ob 5ih vsi šahisti z Dernoljščkom vred ob velikanskem navdušenju, da bomo malo razburkali Ljubljano, podali med špalirje policajev na univerzo. Tam je že čakala glavna grupa in med žvižganjem in kričanjem smo šli do magistrata in nazaj po Frančiškanski ulici do pošte. Tam so nas spet ustavili. Ravno tako je stala na Aleksandrovi cesti velika grupa z zaprtim vhodom na Šelenburgovo ulico. Tako smo se nekaj časa gledali, vsredi med nami policaji in italj. konzulat (v Magdičevi hiši). Kar naenkrat prikoraka četa orožnikov. Študenti so jih navdušeno pozdravljali: »Živela jugoslovanska vojska«. Že smo mislili, da bodo policaje zapodili, ker so prevzeli naš nasprotni oddelek. A kar naenkrat ti oni policaji navalijo na našo stran s pendreki, mi pa smo leteli, leteli... po Prešernovi ulici navzdol.. Iz vsake veže, kamor smo de skušali zateči, so nas pometali ven. Nekaj jih je padlo po tleh, a mi smo bežali preko vsega. Jaz sem še komaj rešila tvoj dežnik in samo sebe. No potem sem šla domov, a na Bleiweisovi cesti sem spet srečala gručo demonstrantov pred vlado. Pa so se menda kmalu razkropili. Danes bi pa bila gotovo spet kaka zadeva po unionskem zborovanju, če ne bi ves dopoldne deževalo. Policaji so pa le morali v največjem nalivu stražiti italijanski konzulat«. Zanimivo je, da se je Lidija kljub temu, da jo je vase potegnila evforija ob demonstracijah, potrudila, da je prišla ob pravem času na kosilo v Mladiko in prav tako se je zvečer vrnila v varno okolje internata. Pravil življenja v ustanovi ni bilo pametno kršiti!

Iz pisem pa veje tudi domotožje, če ne drugega omenja vsaj vreme, ki je na Dolenjskem gotovo lepše: »Danes je v Ljubljani spet krasen dan, to se pravi, zdaj opoldne je prodrlo solnce meglo in kaže, da bo lep popoldan. Včeraj je bila ves dan megla, v nedeljo popoldne je pa deževalo, snežilo in solnce sijalo vse v enem popoldnevu. Sicer je pa zjutraj in zvečer še vse pomrznjeno. Tam doli pri vas je gotovo že vse bolj toplo.«³⁷ Štirinajst dni kasneje ni bilo nič lepše: »Moj črni svileni klobuk je že popravljen, a kaj ko ga ne morem skoraj nič nositi, ko je tako strašno mrzlo, da me še v pelzu zebe. Ali je tudi pri vas tak mraz? Tukaj je strašen, solnca sploh ni in večna, mrzla burja.«³⁸

Lidija je bila torej precej živahno dekle, zanimala se je za kulturo, umetnost, hodila je na glasbene in gledališke predstave, igrala je šah, je pa jemala zelo resno študijske obveznosti na univerzi. Tako piše, da ima v petek in soboto nesrečnega Dolenca in kar dve uri si ne upam »špricati«. O njenem študijskem uspehu pa priča tudi ohranjena brzojavka, ki jo je poslala mami v Novo mesto – 10. 2. 1927 – »z odliko«.

Vsaj prvo študijsko leto je torej Lidija Zwitter preživela v Mladiki, kjer je bilo življenje kljub na videz strogim pravilom precej razgibano. Doma pa ji seveda internat ni mogel nadomestiti. Zaradi študijskih obveznosti ni mogla domov pred praznikom

37 Pismo z dne 9. 3. 1926.

38 Pismo z dne 21. 3. 1926.

Marijinega oznanenja – 25. 3. 1926 in tedaj je zapisala: »*Na praznik je bilo tukaj strašno pusto. Franci je šel z Lapajnetovimi na Sv. Katarino, jaz sem pa bila ves popoldan sama doma in sem kadila in čitala. Nedelje in prazniki so tukaj res obupni. Bog ne daj, da bi morala kdaj kak Božič ali Veliko noč preživeti sama med tujimi.*«

Morda bodo ti utrinki iz pisem študentke Lidije Zwitter v Mladiki nekoliko omilili predstavo o strogih pravilih življenja v nekdanjem internatu. Čajanke, konverzacija v francoščini in nemščini pa podoknice, ples, kajenje - vse to je bilo del vsakdana v Mladiki. Tako zavod ne predstavlja več le stroge vzgoje nadzorne dame Wessnerjeve, kakršno so opisovale nekdanje dijakinje, ampak hiša – dom veselih mladenk. Podobno mnenje je imela dve leti starejša Leni Magdalena G. (r. 1905). Discipline na liceju se je spominjala kot nečesa nadležnega, a ne prehudega, saj po njenem mnenju »licej sploh ni bil klerikalen!«. ³⁹

Povzetek

V Ljubljani je bila konec 19. stoletja ustanovljena višja deklinška in gospodinjska šola s slovenskim učnim jezikom. V prvem desetletju 20. stoletja so zanjo s sredstvi mecena Gorupa sezidali nov stavbni kompleks ob Bleiweisovi cesti. V Mladiki so se šolala dekleta iz različnih družbenih slojev, za vse pa naj bi veljala zelo stroga pravila obnašanja tako pri pouku kot tudi v prostem času.

Na podlagi uradnih dokumentov – tiskanih poročil smo skušali predstaviti šolski red, predvsem smo se osredotočili na obšolske dejavnosti. Dekleta so bila deležna glasbene vzgoje, pozimi so drsala, vodili so jih v kulturne ustanove, na izlete. O življenju v šoli so v spominih spregovorile tudi nekdanje dijakinje. Ker pa so bila to pričevanja po več desetletjih in spomin rad zabriše oziroma spremeni dogodke, so dokumenti – korespondenca Lidije Zwitter z materjo odličen primarni vir o življenju v internatu v dvajsetih letih. Res je bila že študentka, vendar je bila vključena v dogajanje v hiši. Čajanke, konverzacija v francoščini in nemščini pa podoknice, ples, kajenje - vse to je bilo del vsakdana v Mladiki. Tako zavod ne predstavlja več le stroge vzgoje nadzorne dame Wessnerjeve, kakršno so opisovale nekdanje dijakinje, ampak hiša – dom veselih mladenk.

39 Tomažič 1995, str. 206.

Viri in literatura

Arhivsko gradivo:

Pisma Lidije Zwitter materi – 1925–1926.

Osebno korespondenco Franje Zwitter (roj. Majzelj) je ohranil Fran Zwitter in je tako priključena njegovemu osebnemu fondu (SI AS 1402 Fran Zwitter), ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.

Tiskani viri:

Izvestje mestnega dekleškega liceja v Ljubljani 1, 1908 do -11, 1918, ter za šolska leta 1929/1930 do 1936/1937. Nekaj let poročila o delu šole niso izhajala.

Literatura:

Bibič, Alenka: Milostljive gospice maturantke, *Tovariš*, 29, št. 22 (4. 6.), 1973, str. 36.
Cindrič, Alojz: Študentke s Kranjske na dunajski univerzi: 1897–1918, *Zgodovinski časopis*, 67, 1/2, 2013, str. 60–85.

Hočevar, Pavla: *Pot se vije: spomini*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1969.

Hribar, Angelika: Josip Gorup in njegova rodbina, *Kronika*, 58, 2010, 1, str. 111–156.

Jeraj, Mateja: Angela Vode, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše), Ljubljana 2003, str. 166–187.

Lah, Evgen: Mladika, *Izvestje mestnega dekleškega liceja v Ljubljani*, 4, 1911, str. 59–61.

Lapajne, Zdenko: Šest držav proti eni šoli in dedičem → Mladika« 1886–1994, *Vesela znanost. O okolju: zbornik predavanj 1993/1994* (ur. Alenka Bogovič). Del 1, Ljubljana 1995, str. 111–132.

Serše, Aleksandra: Profesorice, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše), Ljubljana 2003, str. 233–234.

Simonišek, Robert: *Arhitekt Ciril Metod Koch* (magistrsko delo), Ljubljana 2007.

Slana, Lidija: Josip Gorup v Ljubljani, *Kronika*, 58, 2010, 1, str. 175–194.

Tomažič, Tanja: O ljubljanskem dekleškem liceju – med dokumenti in spomini, *Šolska kronika*, 29, 1995, str. 201–211.

Vašte, Ilka: *Podobe iz mojega življenja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.

Vozili smo se s kočijami in drsali na bajerju, *Dogovori*, 11, št. 15, Ljubljana 1983, str. 9.

Wessner, Marija: Skrbite za vzgojo svojih hčera!, *Izvestje mestnega dekleškega liceja*, 2, 1909, str. 5–8.

Wessner, Marija: Šolski zdravnik, *Izvestje mestnega dekleškega liceja v Ljubljani*, 3, 1910, str. 17–20.

Zupan, Gojko: Josip Gorup in stavbarstvo v Ljubljani, *Kronika*, 58, 2010, 1, str. 201–214.

*Zusammenfassung****Das Leben der Schülerinnen im Ljubljanaer Schülerheim Mladika (1912–1935)****Anja Dular*

In Ljubljana wurde Ende des 19. Jahrhunderts die höhere Mädchen- und Haushaltungsschule mit Slowenisch als Unterrichtssprache gegründet. Im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts wurde mit finanziellen Mitteln des Mäzens Gorup an der Bleiweisowa Straße ein neues Gebäude errichtet. Im Schülerheim Mladika bildeten sich Mädchen aus verschiedenen Gesellschaftsschichten aus. Für alle aber sollten äußerst strenge Verhaltensregeln sowohl im Unterricht als auch in der Freizeit gelten.

Aufgrund der offiziellen Dokumente, es handelt sich um gedruckte Berichte, versuchten wir die Schulordnung vorzustellen und beschäftigten uns vor allem mit außerschulischen Tätigkeiten. Die Mädchen beteiligten sich am Musikunterricht, im Winter gab es Schlittschuhlaufen, außerdem besuchte man Kulturveranstaltungen und machte Ausflüge. Die ehemaligen Schülerinnen schilderten in ihren Erinnerungen das Leben an der Schule. Da es sich dabei jedoch um Aussagen handelte, die erst nach mehreren Jahrzehnten festgehalten wurden und unser Gedächtnis allzugerne die Ereignisse verwischt bzw. verändert, stellen die Dokumente, vor allem die Korrespondenz von Lidija Zwitter mit ihrer Mutter, eine hervorragende primäre Quelle des Internatslebens in den zwanziger Jahren dar. Obwohl sie bereits Studentin war, war Lidija am Geschehen im Haus aktiv beteiligt. Teerunden, Konversationen in Französisch und Deutsch, Ständchen, Tanz und Rauchen, all das war ein Teil des Alltags in Mladika. So stellt das Internat nicht mehr ausschließlich die strenge Erziehung der Aufsichtsdame Wessner dar, wie sie von ihren ehemaligen Schülerinnen beschrieben wurde, sondern ist eher ein Haus, in dem fröhliche Mädchen ihr Zuhause fanden.

Aleš Drolc* in Tjaša Lajovic**

Splošna matura in njenih drugih deset let
The general baccalaureate and its second decade

Izvleček

Splošna matura že dve desetletji zavzema pomemben del slovenskega šolskega prostora. Članek želi ob njeni dvajsetletnici spomniti na čas njenega uvajanja, še zlasti pa ponuditi pogled na spremembe, ki jih je doživela v drugem desetletju. Splošno maturo so ob njeni uvedbi označili za »razvojni projekt«, kar napeljuje na sklep, da bodo čas, družbene okoliščine in tudi kritični odzivi različnih javnosti sčasoma pokazali njene pomanjkljivosti in nujnost sprememb. Vendar pa razumevanje »razvojnosti« mature ni tako preprosto, kot se lahko zdi – splošna matura je namreč izjemno kompleksen sistem, ki onkraj v javnostih izpostavljenega dela posega tudi v polje srednje šole, univerze itd. O teži ali »razvojnosti« posameznih sprememb je zato toliko težje soditi. V tem besedilu splošni maturi v zadnjem desetletju sledimo skozi različne dokumente, ki jo (zakonsko) določajo.

Abstract

For two decades, the general baccalaureate (matura) has been a significant part of Slovenian education. The aim of this article is to remind readers of the introduction of the baccalaureate and, in particular, to offer a viewpoint of the changes it has experienced in its second decade. Upon its introduction, the general baccalaureate was described as a “development project”, which leads to the conclusion that time, social conditions and critical reactions by different publics would slowly show the baccalaureate’s shortcomings and the necessity for changes. But the understanding of the “developmental” nature of the baccalaureate is not as simple as it may seem – it is an exceptionally complex system which, in addition to the publicly known effects, also has an impact on the whole of secondary school education, university and so on. It is therefore much more difficult to judge the “developmental” nature of individual changes. In this article, the general baccalaureate is followed over the last decade through various documents that (legally) define it.

* Aleš Drolc, Višji svetovalec za zunanje preverjanje znanja, Državni izpitni center (Ric), Ljubljana, e-pošta: ales.drolc@ric.si

** Tjaša Lajovic, Višja svetovalka za zunanje preverjanje znanja, Državni izpitni center (Ric), Ljubljana, e-pošta: tjasa.lajovic@ric.si

Uvod

Matura kot izpit ob koncu srednje šole ima v Sloveniji že dolgo tradicijo – v skoraj dveh stoletjih je sicer nekajkrat spremenila uradno ime, vsebino, obseg in pogoje, a ne glede na to, ali so jo uradno imenovali tečajni, zrelostni ali zaključni izpit, so ji v dijaškem žargonu vedno rekli matura. Bila je prvi resnejši izpit – vse do leta 1980, ko je zakon o usmerjenem izobraževanju gimnazijo odpravil.¹

Že kmalu po uvedbi usmerjenega izobraževanja so z univerze začele prihajati pobude za ponovno uvedbo mature, kar se je s spremembami zakona o usmerjenem izobraževanju leta 1989 tudi zgodilo.² Tri leta zatem je bila imenovana Republiška maturitetna komisija in z nalogo, da izpelje maturo, leta 1993 ustanovljen še Republiški izpitni center (danes Državni izpitni center – Ric).³ V letu 1994 je bila na vzorcu srednjih šol izpeljana poskusna matura, leto kasneje pa je »pravo« maturo, kot jo poznamo danes, prvič opravljala cela generacija gimnazijcev.⁴

Šolski muzej je desetletnico t. i. nove mature obeležil z razstavo in s posebno številko *Šolske kronike: Matura X let*, ki je z zbranimi prispevki želela »ob pogledu nazaj spodbuditi tudi premislek o sodobni šolski problematiki, ki zarisuje prihodnji zgodovinski razvoj šolstva na Slovenskem.«⁵ Pričujoče besedilo obravnava drugih deset let mature in jo poskuša skozi njen razvoj umestiti v širši družbeni kontekst. Besedilo se ukvarja le s splošno maturo, poklicno maturo, ki jo je *Šolska kronika* izpred desetih let obravnavala posebej, tukaj v celoti puščamo ob strani.

Prvih deset let mature

Čeprav se zdi, da je matura izšla iz družbenega preurejanja devetdesetih let prejšnjega stoletja, pa je treba njene idejne zasnove iskati vsaj v desetletju pred tem. Izvorno usmeritev je pomembno začrtalo prepričanje njenih snovalcev, da so okoliščine

- 1 Aleš Gabrič, Slovenska matura v jugoslovanski državi, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 1998, str. 29.
- 2 Delovna skupina pri Centru za razvoj univerze je pripravila in objavila končno poročilo Zaključni izpit in matura, ki je »/.../ postalo podlaga za uzakonitev mature v Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju (1989) in velja za najvplivnejše maturitetno gradivo iz pripravljalnega obdobja.« (Jožko Budin, *Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, Matura X let: ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana 2005, str. 265.)
- 3 Republiški izpitni center, RIC, se je leta 1996 preimenoval v Državni izpitni center, skrajšano ime Ric pa se je obdržalo.
- 4 Republiška maturitetna komisija, *Maturitetni izpitni katalog 1996* (ur. Anton Slanc), Ljubljana 1994, str. 5.
- 5 Branko Šuštar, Veselje in zrelost. Ob razstavi o maturi v Slovenskem šolskem muzeju, *Matura X let: ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana 2005, str. 218.

in duh časa takšni, da preprosta oživitev stare, častitljive mature ne zadošča več, ampak je treba novo maturo zasnovati tako, da bo »obogatena z evropskimi izkušnjami« postala »evropsko primerljiv izpit«. ⁶ Medtem ko je bila tradicionalna slovenska matura utemeljena na srednjeevropski šolski tradiciji, so sodobno maturo (povsem v duhu družbenopolitično emancipatornih osemdesetih) usmerili proti zahodnoevropskim praksam. ⁷ Tako zasnovana matura je v slovenski šolski prostor prinesla konceptualne novosti, ki so postale središče razprav in refleksij.

Od vsega začetka je bila matura označena za »razvojni projekt«, ki »svoje cilje uresničuje tako, da se prožno prilagaja danostim, v katerih deluje.« ⁸ Razumevanje dikcije »razvojni« je zagatno. Lahko jo razumemo, kakor da je bila njena kritika vnaprej sprejeta kot imanentni del vzpostavljaljočega sistema zunanjega preverjanja znanja ter da bodo spremembe in razvoj zato nujne. Navsezadnje, morda je prav ta dikcija prostor za razpravo o maturi odprla in različne javnosti pritegnila, da so izrazile svoje mnenje o njej. Izobraževanje, s tem pa tudi matura, je eden tistih družbenih sistemov, v katerem participira ali je na tak ali drugačen način participiral praktično vsak. Mnenja o maturi zato različne javnosti (npr. učenci, učitelji, starši, davkoplačevalci ...) artikulirajo z različnimi poudarki.

Razprave, ki so spremljale maturo v prvih letih, nakazujejo, da je bilo polje refleksije odprto in živahno. Organizirane so bile delavnice o aktualnih problemih mature, vsako tretje leto pa strokovni posvet, namenjen širšemu, celovitejšemu pogledu na maturo. ⁹ Matura je zadnji bolj celostni pretres doživela na tretjem strokovnem posvetu leta 2001. Zbornik tega posveta zarisuje miselni okvir, v katerem so potekale razprave o maturi, in pokaže nastavke kakšne od idej, ki so se kasneje tudi realizirale. ¹⁰

Danes ima dikcija »razvojni projekt« verjetno drugačno težo kakor pred dvajsetimi, tridesetimi leti. Ker pot, ki jo je matura prehodila v tem času, poznamo, lahko brez večjega zadržka rečemo, da bistvenih pretresov, tudi »razvojnih«, ni doživela. Eno od sidrišč njene stabilnosti je nedvomno tudi to, da se vsaka sprememba mature vpiše v (vsaj) enega od maturitetnih dokumentov, ¹¹ kar nujno blaži njeno »razvojno« dinamiko. To značilnost uporabimo v tem besedilu. Maturi v drugem desetletju zato sledimo prav skozi nekaj glavnih dokumentov.

6 Budin 2005, str. 265.

Tuji jeziki se npr. od leta 2009 umeščajo v skupni evropski jezikovni okvir. Pri angleščini na osnovni in višji ravni je strokovni del projekta zaključen, nadaljuje se z nemščino, francoščino, španščino in italijanščino.

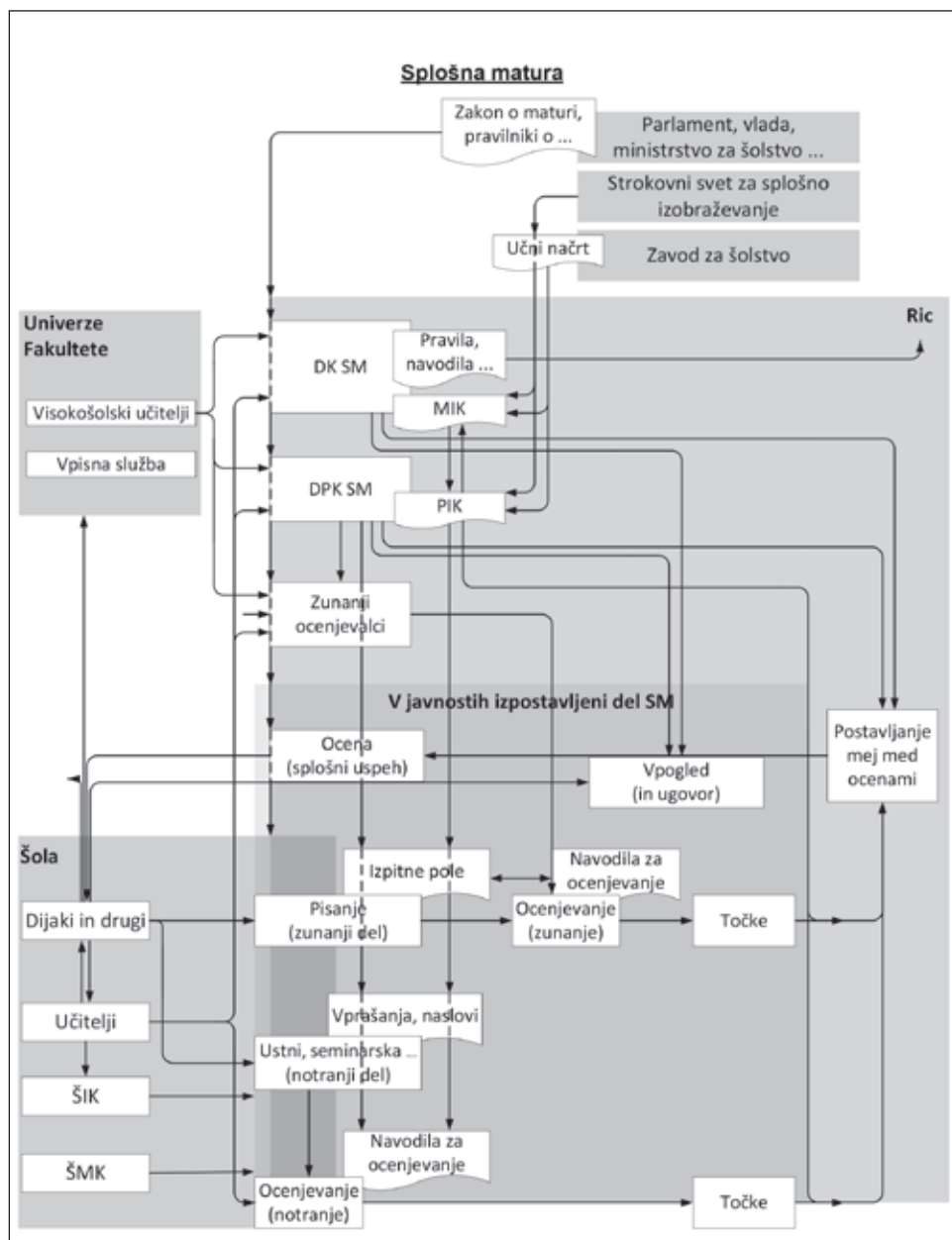
7 Jožko Budin, Zasnova slovenske mature in mednarodne primerjave, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 9.

8 Budin 2005, str. 272.

9 Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 5. Gl. še Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center, *Prvi strokovni posvet o maturi* (ur. M. Uršič), Ljubljana 1995, in Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center, *Drugi strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 1998.

10 Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center 2001.

11 To so npr. zakon, pravilniki, maturitetni izpitni katalog, predmetni izpitni katalogi, razna navodila ...

Slika 1: V javnostih je izpostavljen le del kompleksnega sistema splošne mature. DK SM – državna komisija za splošno maturo, DPK SM – državna predmetna komisija za splošno maturo, MIK – maturitetni izpitni katalog, PIK – predmetni izpitni katalog, ŠIK – šolska izpitna komisija, ŠMK – šolska maturitetna komisija.

Drugih deset let mature

Maturo zlasti maturanti in njihovi starši dojemajo kot bolj ali manj stresno obdobje, ki se vsako leto začne marca z »mehkim uvodom«, predmaturitetnim preizkusom, nadaljuje s pisanjem eseja pri slovenščini v mesecu maju in zaključi sredi julija z objavo rezultatov. Mimo v javnostih izpostavljenega dela mature (gl. sliko 1) pa je ta v resnici večletni projekt, ki se formalno gledano začne z osnutkom predmetnega izpitnega kataloga – v sodobni šolski praksi se zanj uporablja kratica Pik oz. PIK – tri leta pred pisanjem. Preden je Pik javno objavljen in ga ob vpisu v tretji letnik srednje šole dobijo v roke učitelji in dijaki, ga pregleda in odobri vrsta komisij, organizacij in strokovnih teles. S tem se izkazuje ta težnja po stabilnosti mature in njeni predvidljivosti.

Začnimo pregled drugih desetih let mature s predpostavko, da je matura ohranila svojo »razvojno« naravnost. Ob tem moramo, da bomo lahko o razvoju govorili čim bolj enoznačno, maturo analitično poenostaviti na dva vidika, prvega, ki zadeva politike izobraževanja, in drugega, ki je vezan na tehnologijo preverjanja znanja.

Ob pregledu sprememb, ki so se v zadnjih desetih letih vpisale v kakšnega od maturitetnih dokumentov, pa je kljub analitičnim poenostavitvam vendarle treba imeti ves čas v mislih kompleksnost maturitetnega sistema. V njem vsaka parcialna sprememba vpliva tako rekoč na ves maturitetni sistem, vendar jo na različnih ravneh lahko občutijo različno in kot bolj ali manj pomembno. Enotni časi pisanja, na primer, so lahko omejitev za predmetne komisije pri sestavi testov, obenem pa za šole olajšava pri izvedbi. Teža vsake spremembe je odvisna tudi od tega, na katerih točkah posega v maturitetno strukturo, kar velja tudi za odzive nanjo. Ker matura s svojo kompleksnostjo posega v polja srednje šole, univerze, širše javnosti, odzivi na spremembe pogosto ne zadevajo le mature same, ampak lahko hkrati posredno pomenijo tudi npr. kritiko gimnazijskega programa ali vpisne politike univerze.

Matura, kot je zapisana v zakonih in pravilnikih

Prva leta je maturo določal le pravilnik iz leta 1992.¹² Leta 2003 je bil sprejet zakon o maturi,¹³ leta 2008 pa še pravilnik.¹⁴ Ta je med drugim natančneje opredelil odgovornosti, pogoje, načine in postopek opravljanja splošne mature. Spremembe je mogoče razvrstiti – namen enih je večanje kakovosti izpitnega gradiva in ocenjevanja, drugih večanje pravičnosti mature za vse maturante:

12 Pravilnik o maturi (Ur. l. RS, št. 2/92).

13 Zakon o maturi (Ur. l. RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo) je določil dve maturi, splošno in poklicno.

14 Pravilnika maturi obravnavata ločeno, Pravilnik o poklicni maturi (Ur. l. RS, št. 44/08) in Pravilnik o splošni maturi (Ur. l. RS, št. 29/08).

- Pravilnik je uvedel zunanje pregledovanje izpitnih pol. Pregledovalci, ki so srednješolski ali visokošolski učitelji, ocenijo časovno in vsebinsko zahtevnost testa ter njegovo strokovno korektnost.
- Z novim pravilnikom so odrasli, dijaki s posebnimi potrebami in ostali, ki po sklepu državne komisije lahko opravljajo maturo v dveh delih, dobili možnost, da že jeseni opravljajo ali izboljšujejo ocene pri predmetih, ki so jih pisali v spomladanskem roku.
- Ponovno je definiral t. i. kontrolno ocenjevanje, in sicer tako, da je razširil nabor njegovih možnosti, konkretno odločanje pa prepustil državni komisiji. Ta je dodatno uvedla kontrolno ocenjevanje izpitnih pol maturantov, ki so pod mejo med ocenami, zlasti pod oceno zadostno. To dviguje kakovost ocenjevanja tam, kjer odločilnost mature zareže najbolj radikalno.
- Pri predmetih na višji ravni je uvedel nov način določanja 8-stopenjske točkovne ocene. Točkovne ocene se od takrat določajo neposredno iz odstotnih točk in ne posredno prek ocen.

Vse te spremembe pravilnika v resnici zadevajo le tehnološko plat mature. Področje, ki v polje mature posega le delno, s svojim skrajnim robom, a zamaje prav njen politični vidik, pa so otroci in mladostniki s posebnimi potrebami.

Različne konvencije in mednarodnopravni dokumenti vse bolj poudarjajo pomen njihove integracije oz. inkluzije v redne programe, pri čemer prednosti socialne integracije in destigmatizacije postavljajo pred zagotavljanje enake ravni znanja, kot jo dosežejo otroci brez posebnih potreb.¹⁵ Kljub temu, da je bilo v zadnjih petnajstih letih sprejetih in dopolnjenih precej predpisov,¹⁶ naletimo na opozorila, da je postopek usmerjanja formalno sicer urejen moderno in demokratično, v praksi pa nekatere posamične določbe na tem področju posredno negirajo načelo o individualnem usmerjanju vsakega posameznega otroka glede na njegove zmožnosti, posebnosti, etiologijo ipd.¹⁷ Dodatna ovira pri prilagoditvah poteka in vsebine izpita za dijake s posebnimi potrebami je tudi njihovo število, ki se iz leta v leto povečuje.¹⁸

Koncept individualizacije je trčil ob osnovno premiso mature, ki naj bo enaka za vse in nekakšno »zagotovilo«, da dijak, ki jo je opravil, dosega gimnazijske standarde

15 Alenka Šelih, Pravne obveznosti RS pri vključevanju otrok s posebnimi potrebami, zlasti otrok z motnjo v duševnem razvoju, v redne šole, *Sodobna pedagogika*, 64/130, 2013, št. 2, str. 73.

16 Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 52/10 – odl. US in 58/11 – ZUOPP-1), Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 25/06, 60/06, 8/08, 58/11 – ZUOPP-1 in 88/13), Pravilnik o izvajanju mature za kandidate s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 82/14).

17 Tina Vršnik Perše, Politika EU do vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami, *Sodobna pedagogika*, 58, 2007, št. 1, str. 133–134.

18 V spomladanskem roku 2004 je maturo opravljalo 91 maturantov s posebnimi potrebami, v spomladanskem roku 2014 pa 262 (Vir: Državna komisija za splošno maturo, *Letno poročilo – splošna matura 2004* (ur. Bojan Končan), Ljubljana 2004, str. 62; Državna komisija za splošno maturo, *Letno poročilo – splošna matura 2014* (ur. Hotimir Tivadar), Ljubljana 2014, str. 72.).

znanja, zato ne preseneča, da konsenz o prilagoditvi mature za maturante s posebnimi potrebami še ni dosežen.

Trk konceptov individualizacije in standardizacije pa se je izrazil tudi ob uvedbi novih učnih načrtov.

Predmetni izpitni katalogi in državne predmetne komisije za splošno maturo

Najobsežnejši poseg v maturo v zadnjem desetletju so sprožili posodobljeni učni načrti. Nove izzive so pred maturo postavili pričakovani dosežki, ki niso vezani na enotne standarde znanja, ampak se za vsakega dijaka določajo individualno, in delitev znanj na splošna, posebna in izbirna, pri čemer so splošna tista, ki jih učitelj mora obravnavati, posebna oz. izbirna pa so tista, ki jih učitelj obravnava bolj poglobljeno in jih izbere glede na zmožnosti in zanimanja dijakov. Ker standardi znanja niso opredeljeni, pričakovani dosežki pa so ob individualizaciji pouka prilagojeni vsakemu dijaku posebej, so bili izraženi pomisleki, da bo to vlogo prevzela matura – da bodo torej novi Piki tisti, ki bodo določali, kaj morajo dijaki znati za pozitivno oceno.¹⁹ Temeljna usmeritev je želela te pomisleke odpraviti: novi Piki naj učnih načrtov ne krčijo ne po obsegu ne po zahtevnosti znanj. To je predmetne komisije postavilo pred dilemo, kako v maturitetni izpit vključiti tudi posebna oz. izbirna znanja. Rešitve so od predmeta do predmeta različne. S tem, ko so bili Piki vsebinsko povsem usklajeni z učnimi načrti, se je matura v okviru gimnazije še močneje definirala kot »zadnje dejanje procesa in ne kot njegov določevalec.«²⁰

V strukturo izpitolov je dodatno posegla težnja, da se Piki za leto 2012 kar najbolj poenotijo. Notranji del je dobil še zadnji predmet,²¹ ekonomija, njegov delež pa se je poenotil na nizkih 20 odstotkov. Nizkih zato, ker so razpravljavci na tretjem posvetu leta 2001 povečini zagovarjali njegovo višanje²² – na 30,²³ celo 50 odstotkov.²⁴ Notranji del, utemljujejo, preverja znanja z najvišjih taksonomskih ravni, dijake spodbuja k eksperimentalnemu in raziskovalnemu delu ter krepi zaupanje v učiteljevo delo in oceno. Nasprotno mnenje je bilo, da je notranje ocenjevanje »zaradi 'prelahkih' nalog že na meji oz. čez mejo priporočenih vrednosti«, da funkcija notranjega dela izpita

19 Jana Kalin, Neodgovorno in neresno spreminjanje učnih načrtov, *Mladina*, 2. 3. 2008, št. 8.

20 Valentin Bucik, Splošna matura na Slovenskem: včeraj, danes, jutri, *Sodobna pedagogika*, 60/126, 2009, 1, str. 124.

21 Notranjega dela izpita nimata samo glasba in sodobni ples, kjer tudi izpitni nastop ocenijo zunanji ocenjevalci.

22 Barica Marentič-Požarnik, Zunanje preverjanje, kultura učenja in kakovost (maturitetnega) znanja, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 76.

23 Alojz Pluško, Predlog razvojnih sprememb mature v Sloveniji, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 19; Metka Zevnik, Diskusijski prispevek na tretjem posvetu o maturi, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 133.

24 Zora Rutar-Ilc, Ugotovitve spremljave vpliva mature na pouk, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 42.

očitno ni samo v tem, da preverja tiste cilje in standarde, ki jih je v pisni izpit težje ali nemogoče vključiti, temveč se z internim delom predvsem 'blaži stresnost' ekster-nosti«, tako da prizadevnim dijakom z visoko notranjo oceno še pred pisnimi izpiti omogoči dobro točkovno izhodišče.²⁵

Vendar se zdi, da v tej razpravi nista najpomembnejša niti delež notranjega dela niti njegovo poenotenje. Skozi to nasprotje se kažeta različni razumevanji mature in njenega pomena (učinka) v srednješolskem izobraževanju. Nižanje deleža notranjega dela ločuje maturo od pouka in jo utrjuje na mestu zunanjega nadzornika, večanje, nasprotno, to vlogo šibi in maturo bliža manj ortodoksnim principom preverjanja. Ker je notranji del nemalokrat razumljen kot del mature, ki je zaradi neenotnih meril ocenjevanja manj pravičen, določitev tega razmerja lahko vpliva tudi na razumevanje pravičnosti mature.²⁶

Poenotili so se tudi časi pisanja posameznih izpitov in izpitnih pol. Da so zado- tile tem kriterijem, so morale predmetne komisije sicer poseči v strukturo izpitov in izpitnih pol, vendar se je s tem izvedba mature na šolah poenostavila.

Najobsežnejša sprememba mature v zadnjem desetletju je bila najprej odziv na »zunani« impulz, posodobljene učne načrte. Ti so se s konceptom pričakovanih dosežkov ter posebnimi in izbirnimi znanji obrnili k individualizaciji, kar se zdi s standardiziranim zunanjim preverjanjem znanja nezdržljivo. Vendar pa je konflikt prinesel rešitve, s katerimi je matura razrešila vsaj vsebinski del dileme o (pre)velikem vplivu na pouk. Maturitetna znanja zdaj določajo učni načrti, torej pouk, zato je v tem oziru danes težje trditi, da je pouk v gimnazijah »ena sama priprava na maturo«.²⁷

Maturitetni izpitni katalog in državna komisija za splošno maturo

Maturitetni izpitni katalog – v sodobni šolski praksi se zanj uporablja kratica Mik oz. MIK – je dokument, ki poleg predmetnih posebnosti, te povzema iz Pikov, opredeljuje maturitetne možnosti, obveznosti in omejitve. Spremembe Mika v zadnjih desetih letih se navezujejo predvsem na možnosti in omejitve predmetov v delu, ki presega Pike. Tudi tukaj se matura vrača k enemu od svojih temeljnih konceptov – raz- merju med splošnostjo (širina znanja) in izbirnostjo (globina znanja).

To se kaže npr. v »dinamiki« uvajanja in ukinjanja izbirnih predmetov – v zad- njem desetletju so se naboru izbirnih predmetov pridružili informatika, materiali (modula lesarstvo in gradbeništvo), sodobni ples ter teorija in zgodovina drame in gle-

25 Darko Zupanc, Notranje ocenjevanje pri maturi, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 117, 124; Miroslav Kališnik, Ugotovitve in stališča 3. strokovnega pos- veta o maturi, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001, str. 135.

26 Več o pravičnosti in razmerju med notranjim in zunanjim ocenjevanjem gl. npr. v Zdenko Kodelja, *O pravičnosti v izobraževanju*, Ljubljana: Krtina, 2006, str. 225–226.

27 Nevenka Žolnir, Splošna matura že potrebuje nekaj popravkov, *Delo*, 16. 7. 2012.

dališče. Po nekaj letih je modul predmeta materiali (lesarstvo) zamrl, likovno snovanje pa kljub pobudam stroke ni postalo maturitetni predmet.

Nabor izbirnih predmetov se tako celo širi, vendar pa je Mik 2012 pravila za izbiro izbirnih predmetov zaostril. Največ negativnih odzivov so sprožile omejitve ob izbiri umetnostne zgodovine. Ta se po novem ni izključevala samo z zgodovino, temveč tudi s predmeti, ki so jih dijaki pogosto izbirali poleg nje (npr. z likovno teorijo). Kritiki omejitve so poudarjali, da je umetnostna zgodovina humanistični in ne umeetniški predmet, zato izključevanje z umetniškimi predmeti ni smiselno. Podobno je bilo s sočasno izbiro biologije in biotehnologije, ki po novih pravilih ni bila več možna. Državna komisija je omejitve že leta 2013 nekoliko omilila, tako da se zgodovina in umetnostna zgodovina ter biologija in biotehnologija ne izključujejo več.

Do leta 2013 so bili po mnenju nekaterih na maturi v prednosti jezikovno nadarjeni. Na višji ravni so lahko opravljali obvezni in izbirni tuji jezik in zanj v splošnem uspehu dobili do 16 točk, kdor pa za izbirni predmet ni izbral tujega jezika, le do 13 točk. Mik je z letom 2013 postavil omejitev, da se maturantu, ki na višji ravni opravlja dva tuja jezika, v splošnem uspehu po povišani ocenjevalni lestvici (torej do 8) upošteva le boljši predmet, drugi pa po običajni petstopenjski lestvici.

Smernice državne komisije za razvoj mature najdemo tudi v vsakoletnih poročilih. Že leta 2004 je bilo izpostavljeno vprašanje predmetov na dveh ravneh zahtevnosti, ki se je v naslednjih letih omejilo na fiziko, biologijo in kemijo. Do leta 2008 se je to vprašanje povezovalo s »promocijo naravoslovja«, potem pa je na to mesto stopilo prizadevanje »za večjo uravnoteženost med izbirnimi predmeti tako glede na delež maturantov, ki te predmete izberejo, kot glede možnosti opravljanja izpita na dveh ravneh zahtevnosti.«²⁸ Podobno stališče najdemo še v letnem poročilu za leto 2009, medtem ko komisija v poročilu o maturi 2010 namesto »uravnoteženosti« vseh predmetov ponovno zapiše, da bo »še dalje vztrajala pri nujnosti uvedbe dveh ravni pri izpitih naravoslovja«, kar naj bi »pomembno prispevalo tudi k promociji naravoslovja pri splošni maturi«. Pri tem se sklicuje na priporočilo Sveta EU, da naj bi se število diplomantov na študijskih smereh matematike, naravoslovnih znanosti in tehnike od leta 2000 do 2010 povečalo za vsaj 15 odstotkov.²⁹

S podobnimi priporočili, ugotovitvami in strateškimi usmeritvami se ustvarja globalni diskurz, ki ga tudi v šolskem polju vse bolj monopolizira neoliberalna ideologija.³⁰ Na deklarativni ravni se izobraževanje celo vedno bolj predstavlja kot bistven dejavnik napredka – strategija razvoja Republike Slovenije za obdobje 2014–2020 denimo predvideva »visoke javne izdatke za izobraževanje«, »dvig kakovosti izobra-

28 Državna komisija za splošno maturo, *Letno poročilo – splošna matura 2008* (ur. Jerca Vogel), Ljubljana 2008, str. 59.

29 Državna komisija za splošno maturo, *Letno poročilo – splošna matura 2010* (ur. Iva Pučnik Ozimič), Ljubljana 2010, str. 62.

30 Christian Laval, *Šola ni podjetje. Neoliberalni napad na javno šolstvo*, Ljubljana: Krtina, 2005, str. 12.

ževalnega sistema na vseh ravneh« ipd., vendar so strateški cilji vedno bolj podvrženi ekonomski logiki konkurenčnosti, ki smisel šole vse bolj vidi v storitvi, ki jo ta opravlja za gospodarstvo.³¹ Vendar pa je mogoče trditi, da matura tudi v tem kontekstu ostaja relativno konservativna – z uvedbo novih predmetov (sodobni ples, drama in gledališče) npr. polje izbirnosti razširi precej izven področja gole ekonomske vrednosti, pa tudi sicer se koncept splošnosti (širine) znanja še zmeraj kaže kot eden temeljnih, nenazadnje tudi v predlogu, da naj bi maturanti nekoč en izbirni predmet izbrali med naravoslovnimi, drugega pa med družboslovnimi predmeti.³²

Matura v digitalni dobi in Državni izpitni center

Tehnološki vidik mature niso le postopki preverjanja, temveč tudi njeno nujno vklapljanje v sodobna pojmovanja virtualnih realnosti. To razsežnost osvajajo dijaki precej hitreje od šolskih oblasti, maturitetna pravila pa jim (bolj ali manj uspešno) sledijo. Zadnjih nekaj let tako denimo pri pisanju maturitetnih izpitov ni več dovoljeno imeti ročne ure,³³ saj te že nekaj časa kažejo mnogo več kot samo čas. Podobno velja za računalna, kjer je bilo treba v navodila dodati obsežno opombo, kaj računalno sploh je in česa pri maturi ne sme omogočati.

V zadnjem desetletju so dijaki dodobra izkoristili tudi prednosti interneta in socialnih omrežij. Zadnja leta uspeva maturantom v dnevu, dveh zbrati vse kombinacije vprašanj za ustne izpite pri slovenščini, matematiki in tujih jezikih.³⁴ Po mnenju nekaterih to še dodatno pogloblja nepravilnost internega dela pri teh predmetih, drugi pa pravijo, da poznavanje kombinacij ne pomeni bistvene prednosti, saj so pri matematiki vprašanja znana vnaprej, pri tujih jezikih pa se del vprašanj postavlja notranje.

Informacije za dijake in ostale javnosti se s papirja in šol vse bolj selijo na splet. Obisk spletne strani Rica julija naraste, saj dijakom od leta 2006 naprej po rezultate mature ni treba na šolo, ampak jih lahko prek spleta izvedo že zgodaj zjutraj. Na spletni strani so od leta 2011 objavljene izpitne pole od mature 2004 naprej in vrsta statističnih podatkov in analiz. Ric je leta 2014 učiteljem omogočil dostop do spletne banke odpisanih maturitetnih nalog, ki na enem mestu združuje naloge in njihove rešitve, vsaka naloga pa je opremljena tudi s statističnimi in drugimi podatki. Banka vsebuje skoraj 17.000 nalog iz različnih predmetov.

Šolam je od leta 2007 na voljo računalniški uporabniški program, s katerim lahko primerjajo uspeh dijakov svoje šole z državnim povprečjem, omogoča pa tudi analizo po

31 Ibid., str. 25.

32 Bucik 2009, str. 126.

33 Podatek je preverljiv v dokumentaciji Rica (interni zapisniki kolegija Rica, sej državne komisije ipd.).

34 Zاپise o tem najdemo v dokumentaciji Rica od leta 2014 naprej (interni zapisniki kolegija Rica).

nalogah in t. i. »analizo dodane vrednosti«, ki kaže, kako so se dijaki izkazali pri maturi glede na svoje dosežke ob zaključku osnovne šole (nacionalno preverjanje znanja).³⁵

Eden od utemeljiteljev mature je pred desetimi leti zapisal, da »matura stoji in pade s kakovostjo ocenjevanja.«³⁶ Kot največjo novost, ki se obeta v prihodnjih letih, lahko zato označimo prehod na elektronsko ocenjevanje. Odzivi na pilotni projekt, izveden leta 2009, so bili pozitivni, Ric pa projekt pri nacionalnem preverjanju znanja v osnovni šoli uspešno izvaja že tri leta.³⁷

Tehnologija v najožjem pomenu besede neizogibno narekuje spremembe mature, vendar je lahko tudi zanka, v katero bi se kompleksen sistem, kot je matura, zlahka ujel, če se tempu napredka ne bi zmoget ali hotel prilagoditi. Po drugi strani odpira nov prostor, ki bo najbrž dovolj širok za nove premike in vsebinska prespraševanja dilem, ki se bodo ob tem pojavile.

Drugih deset let mature v številkah

Težko je najti besedilo, ki govori o maturi in obenem empiričnega dela na tak ali drugačen način ne podpre s številkami.³⁸ Ob spremljanju razprav o maturi se zdi, da mnenje o maturi ali njena kritika dobita težo šele, ko sta podkrepljena s številko.

S številkami samo po sebi ni nič narobe, nasprotno, zelo priročne so pri posploševanju in povzemanju kompleksnih realnosti. Interpretacija številke je že bolj občutljiva in za njeno korektnost je treba poznati družbeno realnost, ki jo številke popisujejo oz. iz nje izhajajo. Postavljanje vzročno-posledičnih trditev je verjetno tisti del, ki je številkam prinesel slab sloves. Številke lahko zelo hitro potrdijo neko trditev, vendar bo sklepanje lahko površno ali celo napačno. Pri presojanju oz. vrednotenju družbeno občutljivih in kompleksnih sistemov, kar izobraževalni sistem nedvomno je, bi naslanjanje izključno na številke lahko pomenilo neprimerno poenostavljanje. Naslednji del besedila je matura v številkah.

Prijavljeni na maturo

Število šol, na katerih so se dijaki prijavljali na maturo oz. jo na njih opravljali, se je gibalo med 84 leta 2005 in 90 leta 2009. V letih od 2012 do 2014 so dijaki opravljali maturo na 85 šolah. V zadnjih desetih letih se je najbolj zmanjšalo število

35 Darko Zupanc et al., *Priročnik za uporabo »Orodja za analizo izkazanega znanja ob zaključku srednje šole«*: Splošna matura, Ljubljana: Državni izpitni center, 2014, str. 6.

36 Budin 2005, str. 279.

37 V javnosti izražen negativni odziv je bil povečini povezan s statusom ocenjevalcev, v splošnem pa velja, da je elektronsko ocenjevanje bolj kakovostno od zdajšnjega s papirjem in svinčnikom.

38 Vsi številčni podatki, predstavljeni v besedilu, so bili pridobljeni iz letnih poročil o splošni maturi. Objavljena so na spletni strani Rica (http://www.ric.si/splosna_matura/statisticni_podatki/, pridobljeno: 24. 9. 2015).

zelo velikih šol, takih, ki so imele 200 ali več prijavljenih na maturo: leta 2006 jih je bilo 27, leta 2014 pa le še 12. Povečalo pa se je število šol, ki so imele manj kot 50 prijavljenih, z 9 leta 2005 na 20 leta 2014.

Največ dijakov se je v zadnjih desetih letih na splošno maturo prijavilo leta 2006, in sicer 11.625. Do leta 2014 se je njihovo število zmanjšalo na 8676 (gl. preglednico 1). Delež uspešnih se je ves čas gibal okrog 86 odstotkov, leta 2014 se je dvignil do skoraj 90 odstotkov. Izjemni splošni uspeh³⁹ je dosegalo od dobrih 3 odstotkov leta 2005 pa vse do slabih 6 odstotkov dijakov leta 2012. Če spregledamo odklone v letih 2005, 2010 in 2012, se je delež gibal okrog 4,5 odstotka. Delež tistih, ki so dosegli vse možne točke, se je gibal med približno četrto odstotka in pol odstotka.

Preglednica 1: Število maturantov in njihova uspešnost

Leto	Prijave	Opravljeni	Opravili (%)	Izjemni splošni uspeh (%)	Izjemni splošni uspeh z vsemi točkami (%)
2005	10.996	10.136	8770 (86,5 %)	285 (3,25 %)	23 (0,26 %)
2006	11.625	10.742	9248 (86,1 %)	432 (4,67 %)	47 (0,51 %)
2007	11.557	10.644	9216 (86,6 %)	451 (4,89 %)	47 (0,51 %)
2008	11.067	10.199	8802 (86,3 %)	405 (4,60 %)	41 (0,47 %)
2009	10.849	10.034	8586 (85,6 %)	406 (4,73 %)	38 (0,44 %)
2010	10.573	9685	8426 (87,0 %)	310 (3,68 %)	22 (0,26 %)
2011	9934	9134	7839 (85,8 %)	365 (4,66 %)	17 (0,22 %)
2012	9419	8617	7404 (85,9 %)	414 (5,59 %)	33 (0,45 %)
2013	9279	8601	7421 (86,3 %)	346 (4,66 %)	19 (0,26 %)
2014	8676	8048	7193 (89,4 %)	310 (4,31 %)	25 (0,35 %)

Vir: Državna komisija za splošno maturo: *Letna poročila – splošna matura* za leta od 2005 do 2014, pogl. 2.1.1.

Število maturantov po programih

Pogoj za opravljanje splošne mature je, da dijak uspešno zaključi program, v katerem se izobražuje. V zadnjih desetih letih je maturo opravljal največ dijakov s splošne gimnazije, zmanjševal se je delež dijakov z ekonomske gimnazije oz. maturitetnim tečajem, povečeval pa delež tistih, ki so zaključili umetniško gimnazijo. Delež

³⁹ Splošni uspeh je vsota točkovnih ocen vseh predmetov. V vseh letih so morali maturanti za izjemni splošni uspeh od 34 možnih točk doseči 30 točk ali več. Za število maturantov, ki so izjemni splošni uspeh dosegli v letih od 1995 do 2004, gl. npr. Darko Zupanc, *Populacija kandidatov na desetih maturah in obseg dejavnosti, Matura X let: ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana 2005, str. 283.

maturantov s tehniške in klasične gimnazije se bolj kot ne ni spreminjal. Delež gimnazijcev se je nekoliko povečeval, a se je v zadnjih letih ustalil okrog 71 odstotkov (gl. preglednico 2).

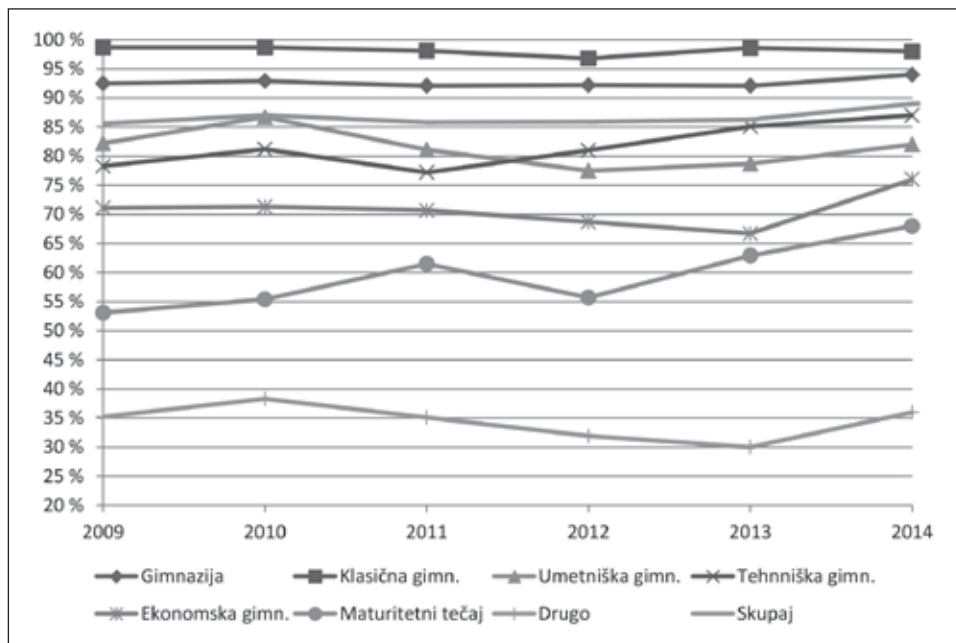
Preglednica 2: Struktura maturantov po izobraževalnem programu

Leto	Gimn.	Klas. gimn.	Um. gimn.	Tehn. gimn.	Ekon. gimn.	Matur. teč.	Drugo
2005	6109 (69,6 %)	312 (3,6 %)	200 (2,3 %)	628 (7,2 %)	966 (11,0 %)	/	160 (1,8 %)
2006	6534 (70,6 %)	327 (3,5 %)	216 (2,3 %)	632 (6,8 %)	1019 (11,0 %)	349 (3,8 %)	165 (1,8 %)
2007	6411 (71,2 %)	326 (3,6 %)	221 (2,5 %)	645 (7,2 %)	978 (10,9 %)	257 (2,9 %)	162 (1,8 %)
2008	6208 (72,0 %)	356 (4,1 %)	219 (2,5 %)	640 (7,4 %)	877 (10,2 %)	188 (2,2 %)	140 (1,6 %)
2009	6780 (67,6 %)	385 (3,8 %)	292 (2,9 %)	760 (7,6 %)	1160 (11,6 %)	228 (2,3 %)	429 (4,3 %)
2010	6765 (69,9 %)	373 (3,9 %)	308 (3,2 %)	722 (7,5 %)	936 (9,7 %)	195 (2,0 %)	386 (4,0 %)
2011	6401 (70,1 %)	316 (3,5 %)	301 (3,3 %)	676 (7,4 %)	871 (9,5 %)	187 (2,0 %)	382 (4,2 %)
2012	6156 (71,4 %)	309 (3,6 %)	289 (3,4 %)	599 (7,0 %)	770 (8,9 %)	149 (1,7 %)	345 (4,0 %)
2013	6115 (71,1 %)	356 (4,1 %)	315 (3,7 %)	589 (6,8 %)	765 (8,9 %)	124 (1,4 %)	337 (3,9 %)
2014	5763 (71,6 %)	309 (3,8 %)	346 (4,3 %)	567 (7,0 %)	672 (8,3 %)	111 (1,4 %)	284 (3,5 %)

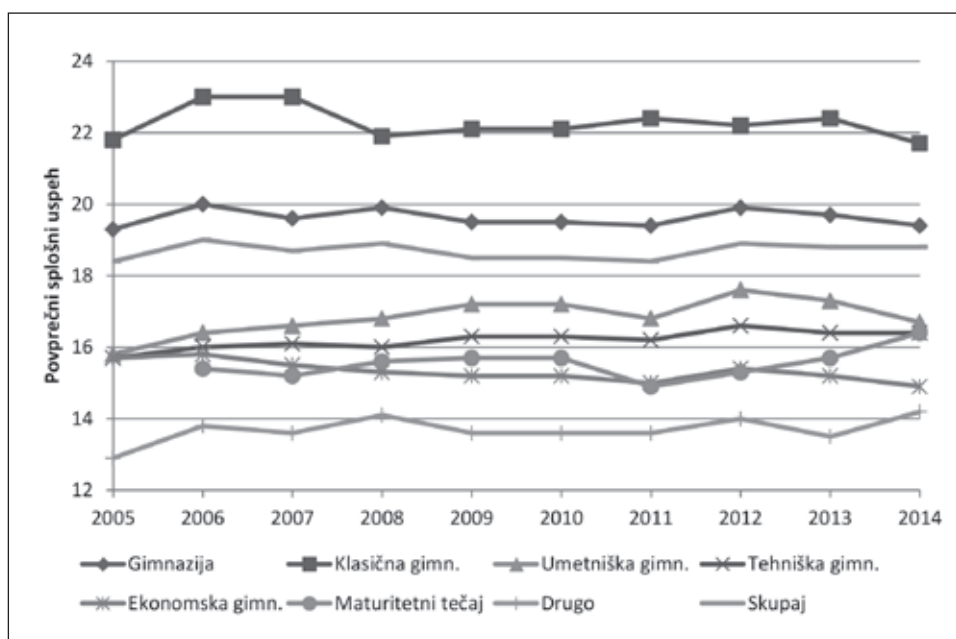
Vir: Državna komisija za splošno maturo: *Letna poročila – splošna matura* za leta od 2005 od 2014, pogl. 7.3. Opomba: Gimn. – gimnazija, Klas. gimn. – klasična gimnazija, Um. gimn. – umetniška gimnazija, Tehn. gimn. – tehniška gimnazija, Ekon. gimn. – ekonomska gimnazija, Matur. teč. – maturitetni tečaj. V »Drugo« so zajeti odrasli, 21-letniki ipd.

Po programih se razlikujeta tudi delež uspešnih in povprečni uspeh. Delež uspešnih poročila navajajo šele od leta 2009 (gl. sliko 2).

Najvišji splošni uspeh so v povprečju dosegali dijaki, ki so končali programa klasične in splošne gimnazije (gl. sliko 3). Razmerja med uspehom različnih programov so ta čas ostajala približno enaka. Mogoče je zaznati višanje povprečnega splošnega uspeha tistih, ki so končali tehniško gimnazijo, in nižanje uspeha tistih, ki so končali ekonomsko gimnazijo. Na sliki 3 kaže izpostaviti izrazito pozitiven trend zadnjih štirih let pri tistih, ki so opravili maturitetni tečaj, pri čemer se je njihov delež nižal.

Slika 2: Delež maturantov, ki so uspešno zaključili maturo, po programih.

Slika 3: Povprečni splošni uspeh po programih (seštevek ocen oziroma točkovnih ocen).

Izbirnost na maturi

Splošna matura ni in v zadnjih desetih letih ni bila enaka za vse dijake. Za izbirne predmete je jasno, od tod tudi ime, da si med predmeti, ki jih izvajajo na neki šoli, dijaki sami izberejo po dva predmeta, ki ju želijo opravljati na splošni maturi. Izbirajo pa lahko tudi pri obveznih predmetih. Tako pri matematiki kakor tudi pri tujem jeziku lahko izberejo raven zahtevnosti.

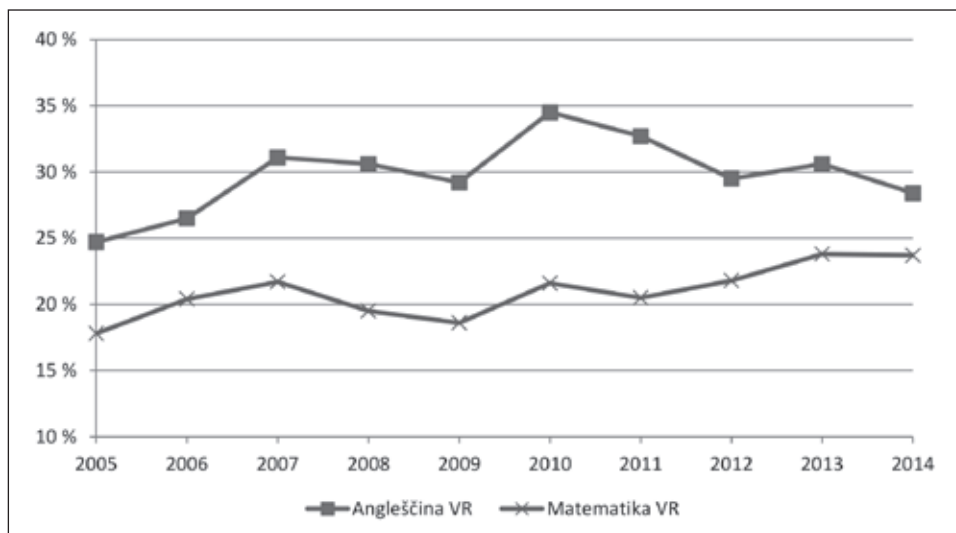
Delež tistih, ki so na višji ravni izbirali angleščino,⁴⁰ se je gibal med četrtno (leta 2005) in dobro tretjino (leta 2010), delež tistih, ki so na višji ravni izbrali matematiko, pa je nekoliko nižji in se je gibal med slabo petino (leta 2005) in slabo četrtno (2013) (gl. preglednico 3).

Preglednica 3: Število (in delež) maturantov, ki so pri angleščini in matematiki izbirali osnovno (OR) ali višjo (VR) raven.

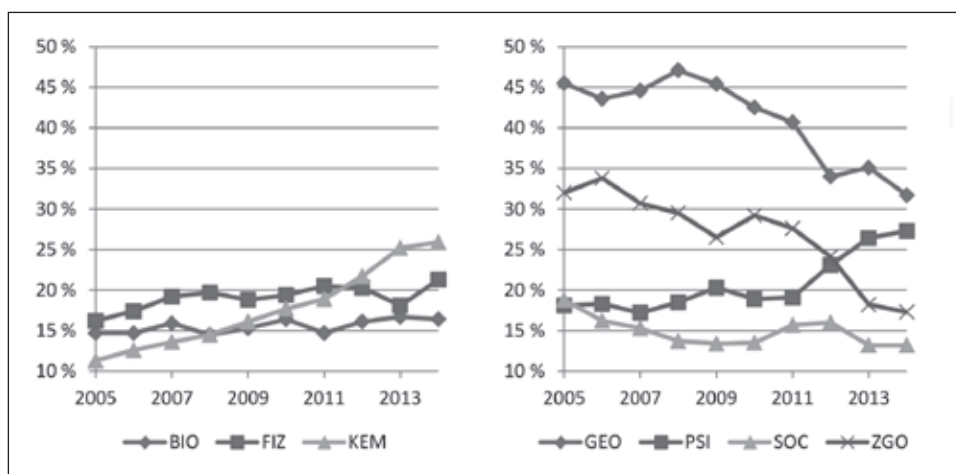
Leto	Angleščina OR	Angleščina VR	Matematika OR	Matematika VR
2005	5385 (75,3 %)	1769 (24,7 %)	6532 (82,2 %)	1415 (17,8 %)
2006	5528 (73,5 %)	1990 (26,5 %)	6646 (79,6 %)	1704 (20,4 %)
2007	5092 (68,9 %)	2296 (31,1 %)	6464 (78,3 %)	1795 (21,7 %)
2008	4934 (69,4 %)	2171 (30,6 %)	6372 (80,5 %)	1544 (19,5 %)
2009	5089 (70,8 %)	2101 (29,2 %)	6438 (81,4 %)	1468 (18,6 %)
2010	4552 (65,5 %)	2398 (34,5 %)	5934 (78,4 %)	1636 (21,6 %)
2011	4444 (67,3 %)	2161 (32,7 %)	5687 (79,5 %)	1468 (20,5 %)
2012	4413 (70,5 %)	1849 (29,5 %)	5255 (78,2 %)	1469 (21,8 %)
2013	4375 (69,4 %)	1931 (30,6 %)	5152 (76,2 %)	1613 (23,8 %)
2014	4292 (71,6 %)	1705 (28,4 %)	4889 (76,3 %)	1522 (23,7 %)

Vir: Državna komisija za splošno maturo: *Letna poročila – splošna matura* za leta od 2005 od 2014, pogl. 7.5.
Opomba: Upoštevani so maturanti, ki so v spomladanskem roku splošno maturo opravljali v celoti prvič.

40 Podatkov za druge tuje jezike letna poročila ne navajajo.

Slika 4: Delež maturantov, ki so matematiko ali angleščino opravljali na višji ravni.

Slika 5: Delež maturantov, ki so izbrali izbirne predmete biologijo (BIO), fiziko (FIZ), kemijo (KEM), geografijo (GEO), psihologijo (PSI), sociologijo (SOC) in/lali zgodovino (ZGO).

Tako pri matematiki kakor tudi pri angleščini se je delež tistih, ki so predmeta izbrali na višji ravni, v zadnjih desetih letih povečal (gl. sliko 4). O naraščajočem trendu je sicer težko govoriti, vendar se zdi, da se ta v zadnjih letih nakazuje pri matematiki, in vprašanje je, kje se bo delež maturantov, ki matematiko izberejo na višji ravni, ustalil, medtem ko so se pri angleščini maturanti za višjo raven odločali bolj sporadično.

Med izbirnimi predmeti so maturanti najpogosteje izbirali biologijo, fiziko, geografijo, kemijo, psihologijo, sociologijo in zgodovino. Iz preglednice 4 lahko med drugim razberemo, da se je v tem času večalo število maturantov, ki so izbrali kemijo ali psihologijo (najbolj izrazito med letoma 2011 in 2013), predvsem v zadnjih letih pa manjšalo število tistih, ki so izbirali geografijo, zgodovino ali sociologijo.

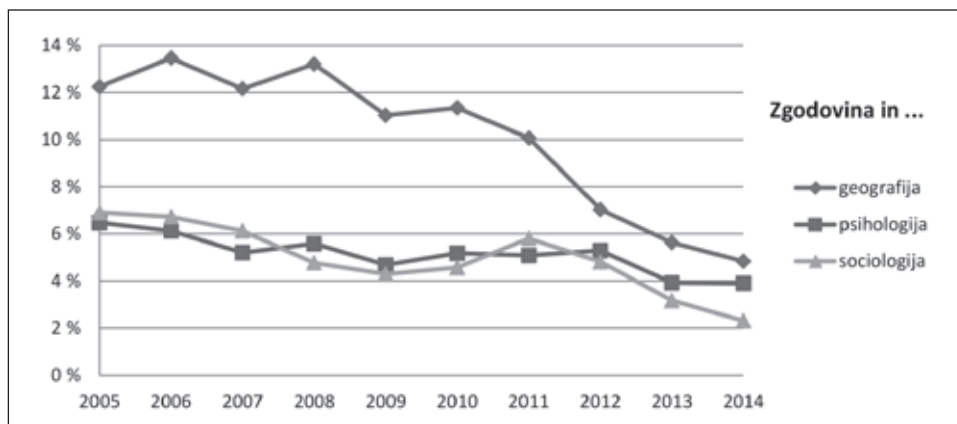
Preglednica 4: Število (in delež) maturantov, ki so izbrali enega od izbirnih predmetov.

	BIO	FIZ	KEM	GEO	PSI	SOC	ZGO
2005	1168 (14,7 %)	1288 (16,2 %)	899 (11,3 %)	3616 (45,5 %)	1438 (18,1 %)	1497 (18,8 %)	2543 (32 %)
2006	1225 (14,7 %)	1449 (17,4 %)	1049 (12,6 %)	3641 (43,6 %)	1531 (18,3 %)	1352 (16,2 %)	2822 (33,8 %)
2007	1317 (15,9 %)	1582 (19,2 %)	1120 (13,6 %)	3683 (44,6 %)	1418 (17,2 %)	1261 (15,3 %)	2534 (30,7 %)
2008	1149 (14,5 %)	1561 (19,7 %)	1148 (14,5 %)	3725 (47,1 %)	1462 (18,5 %)	1086 (13,7 %)	2334 (29,5 %)
2009	1209 (15,3 %)	1484 (18,8 %)	1270 (16,1 %)	3590 (45,4 %)	1608 (20,3 %)	1062 (13,4 %)	2093 (26,5 %)
2010	1238 (16,4 %)	1466 (19,4 %)	1341 (17,7 %)	3220 (42,5 %)	1431 (18,9 %)	1023 (13,5 %)	2210 (29,2 %)
2011	1049 (14,7 %)	1466 (20,5 %)	1352 (18,9 %)	2909 (40,7 %)	1364 (19,1 %)	1121 (15,7 %)	1974 (27,6 %)
2012	1081 (16,1 %)	1368 (20,3 %)	1460 (21,7 %)	2284 (34 %)	1555 (23,1 %)	1076 (16 %)	1620 (24,1 %)
2013	1132 (16,7 %)	1226 (18,1 %)	1704 (25,2 %)	2375 (35,1 %)	1789 (26,4 %)	891 (13,2 %)	1228 (18,2 %)
2014	1050 (16,4 %)	1364 (21,3 %)	1663 (25,9 %)	2032 (31,7 %)	1748 (27,3 %)	847 (13,2 %)	1112 (17,3 %)

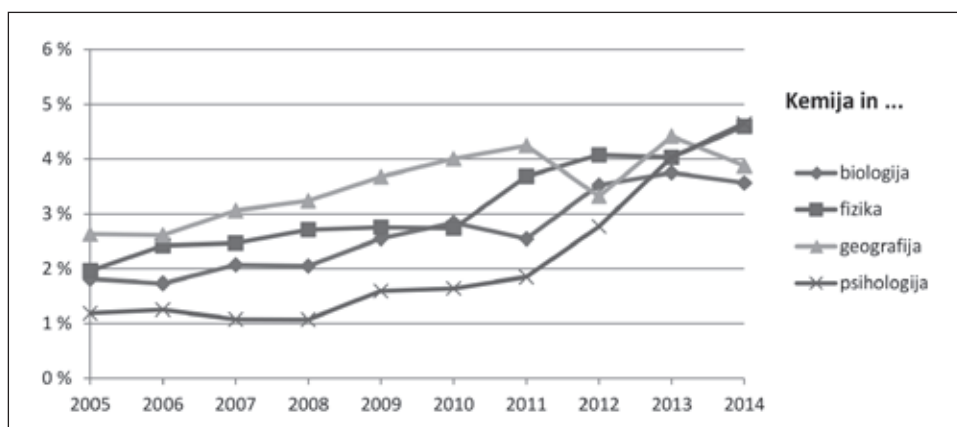
Vir: Državna komisija za splošno maturo: *Letna poročila – splošna matura* za leta od 2005 od 2014, pogl. 7.5. Opomba: Upoštevani so maturanti, ki so v spomladanskem roku splošno maturo opravljali v celoti prvič. Za izračun deležev je upoštevano število maturantov, ki so opravljali matematiko (gl. preglednico 3).

Ker se je število maturantov v zadnjih desetih letih zmanjševalo, porazdelitev njihovih odločitev nazorneje prikažejo odstotki (gl. sliko 5). Relativno (in grobo) gledano, kemijo je leta 2005 izbral vsak deseti maturant, leta 2014 pa vsak četrti, geografijo je leta 2005 izbral skoraj vsak drugi maturant, zgodovino vsak tretji, leta 2014 pa geografijo vsak tretji in zgodovino vsak šesti.

Največji spremembi sta se (v odstotnih točkah) zgodili pri zgodovini in kemiji. Zgodovino so maturanti najpogosteje izbirali skupaj z geografijo, psihologijo

Slika 6: Delež maturantov, ki so na spomladanskih rokih ob zgodovini izbrali geografijo, psihologijo ali sociologijo.

Slika 7: Delež maturantov, ki so na spomladanskih rokih ob kemiji izbrali biologijo, fiziko, geografijo ali psihologijo.

ali sociologijo.⁴¹ Med temi je najbolj upadlo zanimanje za par izbirnih predmetov zgodovina-geografija (gl. sliko 6). Kemijo so najpogosteje izbirali z biologijo, fiziko, geografijo ali psihologijo (gl. sliko 7). Zanimanje dijakov za različne izbirne predmete je zelo verjetno eden bolj dinamičnih vidikov mature. Medtem ko število šol, maturantov in povprečni uspeh ostajajo bolj ali manj v okviru pričakovanega, se zanimanje dijakov z leti precej spreminja.

41 Za števila kombinacij izbirnih predmetov gl. letna poročila, pogl. 7.3.2. Za izračun deležev so upoštevani na spomladanskem roku »opravljali skupno« (letna poročila, preglednice 2.1).

Sklep

Lahko rečemo, da se je matura po dvajsetih letih zasidrala v šolski sistem. Razprave, ki bi želele iznenada koreniteje posegati v njene temelje, se zdijo presežene. Novosti, ki jih beležimo v zadnjem desetletju, so bodisi rezultat zunanjih sprememb, ki nujno terjajo tudi prilagoditve mature, bodisi gre za manjše korekcije tehničnih, administrativnih, tudi vsebinskih nedoslednosti z namenom racionalizacije postopkov, večje pravičnosti in kakovosti.

Na podlagi dogajanja v tem obdobju bi zlahka zaključili, da matura ni več »razvojni projekt«, da za razliko od prvih desetih let ne terja (in ne vzdrži) več niti redne kritične samorefleksije. Vendar ni povsem tako. Leta 2012 je bil na četrtem strokovnem posvetu predstavljen alternativni model mature,⁴² ki je predlagal drugačno razmerje med srednjim poklicnim in splošnim izobraževanjem ter razrahljal možnosti prehoda na terciarno izobraževanje. Razprava je razkrila prednosti in šibkosti alternative, ki pa pozneje ni bila udejanjena. Ta posvet lahko kdo razume kot neuspeh alternativnega modela, vendar je javnostim, ki spremljajo maturo ali skrbijo zanjo, razkril nekaj drugega, namreč značaj mature in njene »razvojnosti«. Pokazal (in potrdil) je, da se je matura po dvajsetih letih stabilizirala in da večjih pretresov, ki ne bi v prvi vrsti sledili premišljeni prenovi gimnazije in razmisleku, kaj od nje pričakuje univerza, niti ne prenese, vsaj ne brez širšega konsenza. Na koncu je torej mogoče reči, da sta se v drugih desetih letih mature »razvoj« mature in razmislek o njem odvijala na njenih skrajnih robovih, s katerimi se vpenja v širše polje šolskega sistema, tudi univerzitetnega, maturo v ožjem smislu pa je dosegel samo v obliki posamičnih valov.

Povzetek

Splošna matura že dve desetletji zavzema pomemben del slovenskega šolskega prostora. Članek želi ob njeni dvajsetletnici spomniti na čas njenega uvajanja, še zlasti pa ponuditi pogled na spremembe, ki jih je doživela v drugem desetletju. Splošno maturo so ob njeni uvedbi označili za »razvojni projekt«, kar napeljuje na sklep, da bodo čas, družbene okoliščine in tudi kritični odzivi različnih javnosti sčasoma pokazali njene pomanjkljivosti in nujnost sprememb. Vendar pa razumevanje »razvojnosti« mature ni tako preprosto, kot se lahko zdi – splošna matura je namreč izjemno kompleksen sistem, ki onkraj v javnostih izpostavljenega dela posega tudi v polje srednje šole, univerze itd. O teži ali »razvojnosti« posameznih sprememb je zato toliko težje soditi. V tem besedilu splošni maturi v zadnjem desetletju sledimo skozi različne dokumente, ki jo (zakonsko) določajo. Novosti skušamo reflektirati znotraj maturite-

42 Gradivo je objavljeno na spletni strani Rica (http://www.ric.si/splosna_matura/splosne_informacije/, pridobljeno: 16. 9. 2015).

tnega sistema, hkrati pa jih umestiti tudi v širši družbeni kontekst. Ob ugotovitvi, da skoraj ne obstaja razprava, ki povedanega ne bi podprla s številkami, zadnje desetletje mature na koncu predstavimo še v nekaj preglednicah in grafih. Pregled pokaže, da so novosti, ki jih beležimo v zadnjem desetletju, zlasti rezultat zunanjih sprememb, ki nujno terjajo tudi prilagoditev mature (npr. učni načrti), ali pa gre za manjše korekcije v prid racionalizaciji, večji pravičnosti in kakovosti. Kaže, da se je matura po dvajsetih letih toliko stabilizirala, da jo lahko korenito predrugači samo obsežnejša, konsenzualna »reforma« izobraževalnega sistema.

Viri in literatura

Viri

- Državna komisija za splošno maturo: *Letno poročilo – splošna matura 2004* (ur. Bojan Končan), Ljubljana 2004.
- Državna komisija za splošno maturo: *Letno poročilo – splošna matura 2008* (ur. Jerca Vogel), Ljubljana 2008.
- Državna komisija za splošno maturo: *Letno poročilo – splošna matura 2010* (ur. Iva Pučnik Ozimič), Ljubljana 2010.
- Državna komisija za splošno maturo: *Letno poročilo – splošna matura 2014* (ur. Hotimir Tivadar), Ljubljana 2014.
- Kalin, Jana: Neodgovorno in neresno spreminjanje učnih načrtov, *Mladina*, 2. 3. 2008, št. 8.
- Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 25/06, 60/06, 8/08, 58/11 – ZUOPP-1 in 88/13).
- Pravilnik o izvajanju mature za kandidate s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 82/14).
- Pravilnik o maturi (Ur. l. RS, št. 2/92).
- Pravilnik o poklicni maturi (Ur. l. RS, št. 44/08).
- Pravilnik o splošni maturi (Ur. l. RS, št. 29/08).
- Republiška maturitetna komisija: *Maturitetni izpitni katalog 1996* (ur. Anton Slanc), Ljubljana 1994.
- Zakon o maturi (Ur. l. RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo).
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 52/10 – odl. US in 58/11 – ZUOPP-1).
- Zupanc, Darko, Alenka Hauptman, Gašper Cankar, Matjaž Urank: *Priročnik za uporabo »Orodja za analizo izkazanega znanja ob zaključku srednje šole«: Splošna matura*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2014.
- Žolnir, Nevenka: Splošna matura že potrebuje nekaj popravkov, *Delo*, 16. 7. 2012.

Literatura

- Bucik, Valentin: Splošna matura na Slovenskem: včeraj, danes, jutri. *Sodobna pedagogika*, 60/126, 2009, št. 1.

- Budin, Jožko: Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Matura X let: ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana 2005.
- Budin, Jožko: Zasnova slovenske mature in mednarodne primerjave, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001.
- Gabrič, Aleš: Slovenska matura v jugoslovanski državi, *Od mature do mature* (ur. Matjaž Ribarič), Ljubljana 1998.
- Kališnik, Miroslav: Ugotovitve in stališča 3. strokovnega posveta o maturi, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001.
- Kodelja, Zdenko: *O pravičnosti v izobraževanju*, Ljubljana: Krtina, 2006.
- Laval, Christian: *Šola ni podjetje. Neoliberalni napad na javno šolstvo*, Ljubljana: Krtina, 2005.
- Marentič-Požarnik, Barica: Zunanje preverjanje, kultura učenja in kakovost (maturitetnega) znanja, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001. [Opomba: Članek je bil objavljen tudi v reviji *Sodobna pedagogika*, 52, 2001, št. 3, str. 54–75.]
- Pluško, Alojz: Predlog razvojnih sprememb mature v Sloveniji, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001.
- Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center: *Drugi strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 1998.
- Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center: *Prvi strokovni posvet o maturi* (ur. M. Uršič), Ljubljana 1995.
- Republiška maturitetna komisija, Državni izpitni center: *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001.
- Rutar-Ilc, Zora: Ugotovitve spremljave vpliva mature na pouk, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001. [Opomba: Članek je bil objavljen tudi v reviji *Sodobna pedagogika*, 52, 2001, št. 3, str. 76–97.]
- Šelih, Alenka: Pravne obveznosti RS pri vključevanju otrok s posebnimi potrebami, zlasti otrok z motnjo v duševnem razvoju, v redne šole, *Sodobna pedagogika*, 64/130, 2013, št. 2.
- Šuštar, Branko: Veselje in zrelost. Ob razstavi o maturi v Slovenskem šolskem muzeju, *Matura X let: ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana 2005.
- Vršnik Perše, Tina: Politika EU do vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami, *Sodobna pedagogika*, 58, 2007, št. 1.
- Zevnik, Metka: Diskusijski prispevek na tretjem posvetu o maturi, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001.
- Zupanc, Darko: Notranje ocenjevanje pri maturi, *Tretji strokovni posvet o maturi* (ur. Miroslav Kališnik), Ljubljana 2001.
- Zupanc, Darko: Populacija kandidatov na desetih maturah in obseg dejavnosti, *Matura X let: ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana 2005.

*Zusammenfassung****Das allgemeine Abitur und sein zweites Jahrzehnt******Aleš Drolc und Tjaša Lajovic***

Das allgemeine Abitur spielt bereits seit zwei Jahrzehnten eine bedeutende Rolle im slovenischen Schulraum. Der vorliegende Beitrag hat die Absicht, anlässlich des zwanzigjährigen Jubiläums an die Zeit der Einführung des Abiturs zu erinnern und vor allem einen Blick auf alle Veränderungen, die das Abitur im zweiten Jahrzehnt erlebt hatte, zu bieten. Das allgemeine Abitur wurde bei der Einführung als „Entwicklungsprojekt“ bezeichnet, was zum Schluss verleitet, dass mit den Jahren die Zeit, die gesellschaftlichen Umstände und die kritischen Reaktionen der Öffentlichkeit die Mängel des Abiturs und die Notwendigkeit nach Veränderungen zeigen werden. Das Verständnis des „Entwicklungsprinzips“ des Abiturs ist jedoch längst nicht so einfach, wie es am Anfang den Anschein hatte. Das allgemeine Abitur ist nämlich ein äußerst komplexes System, das jenseits des in der Öffentlichkeit herausgestellten Teiles auch in das Feld der Mittelschule, Universität usw. eingreift. Über die Bedeutsamkeit oder die „Entwicklung“ der einzelnen Veränderungen lässt sich deshalb umso schwerer urteilen. In diesem Beitrag verfolgen wir die letzten zehn Jahre des allgemeinen Abiturs in verschiedenen Dokumenten, die das Abitur (gesetzlich) bestimmen. Wir versuchen, die Neuigkeiten innerhalb des Abitursystems zu reflektieren und sie gleichzeitig in den breiteren gesellschaftlichen Rahmen einzuordnen. Bei der Feststellung, dass es nahezu keine Abhandlungen gibt, in denen das Erwähnte nicht durch Zahlen unterstützt wäre, wird das letzte Jahrzehnt des Abiturs anschließend noch anhand einiger Übersichtstabellen und Graphen vorgestellt. Die Übersicht verweist darauf, dass die Neuigkeiten, die im letzten Jahrzehnt festgehalten wurden, vor allem auf äußere Veränderungen zurückzuführen sind, bei denen eine Anpassung des Abiturs unbedingt notwendig ist (z.B. Lehrpläne). Bei den Veränderungen handelt es sich aber auch um kleinere Verbesserungen zu Gunsten der Rationalisierung, der besseren Qualität und der größeren Gerechtigkeit bei den Abiturprüfungen. Offensichtlich hat sich das Abitur nach zwanzig Jahren dermaßen stabilisiert, dass nur eine umfangreiche und konsensuelle „Reform“ des Bildungssystems zur gründlichen Änderungen führen könnte.

Vesna Tomc Lamut*

Anton Lamut (1882–1975), narodnozavedni slovenski učitelj (ob 40-letnici smrti)

Anton Lamut (1882–1975), a patriotic Slovene teacher

Izvleček

Anton Lamut (1882–1975) bil eden izmed mnogih narodnozavednih slovenskih učiteljev, ki so pred več kot stotimi leti krepili duha slovenstva v mladih ljudeh. Predan svojemu učiteljskemu poslanstvu je bil odličen pedagog in vzgojitelj, pokončnega svobodomiselnega značaja. Po poučevanju v Radečah in na Čatežu ob Savi ter enoletnem prostovoljnem službovanju med koroškimi Slovenci v času pred plebiscitom leta 1920 je nato petindvajset let učil na osnovni šoli v Novem mestu. Med 2. svetovno vojno je bil eden najstarejših slovenskih partizanov in partizanski učitelj. Upokojil se je kot šolski nadzornik in dočakal 93 let.

Abstract

Anton Lamut (1882–1975) was one of the many patriotic Slovene teachers who over one hundred years ago cultivated the Slovene national spirit in young people. Dedicated to his educational mission, he was an excellent teacher of an upright, liberal character. After teaching in Radeče and Čatež along the Sava and a one-year long voluntary service among the Carinthian Slovenians prior to the 1920 plebiscite, he taught for twenty-five years at a primary school in Novo mesto. During World War Two, he was one of the oldest Slovenian partisans and a partisan teacher. He reached retirement in the position of school inspector and lived to the age of 93.

Mladost in prva leta šolanja

Anton Lamut se je rodil 5. junija 1882 kot sedmi otrok v kmečki družini na Selih pri Dragatušu v Beli krajini materi Marinki Gerdešič, ki je bila doma iz bližnjega Goleka, in očetu Janezu, gruntarju s Sel. Imel je več bratov in sester (Marinka, Štefan, Janez, Franc, Miha in Metka). Bratje so odšli v Ameriko in tam za vedno ostali, le en se je vrnil domov, prevzel kmetijo in postal gospodar.¹

Mali Anton Lamut je pri svojih šestih letih 1. septembra 1888 vstopil v prvi razred triletno osnovne šole v bližnjem Dragatušu, potem pa je šolanje nadaljeval na

* Vesna Tomc Lamut, univ. dipl. slavistka in komparativistka, prof. slovenščine, upokojena srednješolska profesorica, e-pošta: vesna.tomc@gmail.com

1 Povzeto po spominskih zapisih družine Lamut.

Frequentationszeugnis.
Obiskovalno spričalo.

Name des Schülers *Lamut Anton*
 Ime učenca _____
 Klasse (Abtheilung) *četrti*
 Razred (oddelek) _____
 Geburtsort *Selo pri Dragatuši*
 Rojstni kraj _____
 Tag, Monat und Jahr der Geburt *5. junija 1882.*
 Rojstva dan, mesec in leto _____
 Dauer des Schulbesuches von *1. septembra 1888* bis *13. julija 1895*
 Hodil je v šolo od _____ do _____
 Sittliches Betragen *popolnoma lepa*
 Nравnost _____
 Fleiß *ostrajna*
 Pridnost _____
 Schulbesuch *prav redna*
 Hoja v šolo _____

Fortgang in den einzelnen Lehrgegenständen:
Napredek v posameznih učenih predmetih:

Religion *prav dobro*
 Verstandstrebe _____
Slovenski Unterrichtssprache *prav dobro*
 učni jezik _____
 Zweite (*Nemški*) Baudessprache *prav dobro*
 Drugi (*deželni*) jezik _____
 Rechnen *prav dobro*
 Steviljenje _____

Vorstehendes Zeugnis wird diesem Schüler zum Zwecke der Anmeldung zur Aufnahme in eine
 Mittelschule ausgestellt.
 To spričalo se daje učencu v ta namen, da se oglasi za sprejem v srednje šole.

Štiri klassige Volksschule in *Činomyji*
 razredna ljudska šola v (na) _____

am *15. julija* _____ 189 *5.*
 dne _____

Janus Pristovž *J. J. J. J.* *J. J. J. J.*
Katechet _____ *učitelj*

Obiskovalno spričalo štiriletne šole (hrani Vesna Tomc Lamut).

pripravljalnici v bolj oddaljeni štirirazredni ljudski šoli v Črnomlju, da je dobil dovolj znanja za vpis v gimnazijo. Kot piše na dokumentu, je 12. julija 1895 trinajstleten uspešno končal četrti razred in prejel "spričalo". Spričevalo je bilo seveda natisnjeno dvojezično, v nemščini in v slovenščini (lastnoročno zapisano pa je bilo seveda samo v slovenščini). Na spričevalu je zapisan tak učni uspeh: nrvnost je bila popolnoma lepa, pridnost vztrajna in hoja v šolo prav redna. Sicer pa je dobil za glavne predmete – za veroznanstvo, za slovenski jezik, za nemški jezik in za številjenje (matematiko) ocene prav dobro.

»To spričalo se daje učencu v ta namen, da se oglasi za sprejem v srednje šole«.

15. julija 1895 so »spričalo« podpisali katehet Janez Pristov, vaditelj Fr. Šetina in učitelj F. Štefančič. Spodaj je velik moder žig, na katerem je napis: ŠTIRIRAZREDNA FRANC JOŽEFOVA LJUDSKA ŠOLA V ČRNOMLJU.²

Nadaljevanje šolanja v Novem mestu (1895–1902)

Anton naj bi kot najbolj bister otrok v družini in edini, ki je študiral, postal duhovnik, kar je bil takrat sen vseh mater, tudi zato, ker je bilo to šolanje brezplačno oz. podprto s strani Cerkve. A svobodomiselnega duha, kot je bil, je to odklonil. Njegova ljubezen je bila narava in naravoslovje in davna otroška želja postati gozdarski inženir, a do cilja in morda univerze na Dunaju je bila še dolga, predolga pot. Po uspešno končani ljudski šoli v Črnomlju se je zato v šolskem letu 1895/1896 vpisal na novomeško klasično gimnazijo.

Ko je odhajal na šolanje, mu je sestra Meta stkala belo laneno platno in mu sešila belokranjske »bergeše«.³ Iz Bele krajine v Novo mesto takrat še ni vozil vlak, pot je bila dolga, v glavnem peš, vožnja z vozom in konjsko vprego je bila draga. Tudi sicer je bilo življenje med šolanjem za revno družino veliko breme, zato je mati Marinka Lamut (rojena Gerdešič) očetu naročila, naj gre s sinom do bogatega sorodnika – njegovega starega strica, sicer takrat pomembnega novomeškega sodnega svetnika dr. Josipa Gerdešiča (ki je bil nezakonski oče dr. Ivana Oražna, dobrotnika študentov medicine) ter ga prosi za kako pomoč, a sta bila grobo zavrjena.⁴

V Novem mestu je Anton nato obiskoval nižjo gimnazijo in dva letnika višje klasične gimnazije. Ob skromni podpori za odlične učence se je moral vzdrževati skoraj sam. Iz tistih dni je ohranil šolski letopis – Izvestje višje gimnazije v Novem mestu (Rudolfswertu)⁵ iz leta 1898–1899, ko je obiskoval III. razred. Iz njega razberemo, kdo so bili učitelji, kdo sošolci, kakšen je bil program in kakšna izvedba pouka. Objavljen seznam vseh dijakov kaže, da so dijaki prihajali iz raznih krajev Kranjske in od

2 Obiskovalno spričalo štiriletne šole v Črnomlju iz leta 1895 (original hrani vnukinja Vesna Tomc Lamut).

3 spodnje hlače

4 Spominski zapis hčerke Anče Nikolić Lamut.

5 Jahresbericht KK Ober-Gymnasiums in Rudolfswert, 1898–1899, str. 50.

drugod. Med 32 dijakov jih je pet napisanih z močnim tiskom – to so odličnjaki, in Anton Lamut je bil eden od njih. Med sošolci sta bila tudi Josip Vandot, kasneje znan mladinski pisatelj knjig o Kekcu, in pisatelj Milan Pugelj, ki je v četrti gimnaziji leta 1898/99 pričel s sošolci izdajati rokopisni literarni list Kresnice, ki so izšle štirikrat. Pri tem šolskem oz. razrednem časopisu je sodeloval tudi Anton. V opombi št. 4 Joža Mahnič piše: *Z risbami jih je opremil Milanov sošolec Anton Lamut, oče akademskega slikarja Vladimirja Lamuta.*⁶

Dijaki so stanovali pri raznih dijaških gospodinjah in tudi Anton si je moral najti skromno sobo oz. posteljo. Gospodinje so kuhale le to, kar so starši dijakov pripeljali namesto plačila: krompir, korenje, zelje, peso ... Kasneje v življenju zato rdeče pese ni mogel niti videti! Preživljal se je s podporo za odličnjake, sicer pa že od 2. razreda gimnazije naprej z inštrukcijami svojih sošolcev. Starši mu niso mogli veliko pomagati, trije starejši bratje, ki so šli za zaslužkom v Ameriko, pa so mu sicer občasno pošiljali nekaj malega denarja, a še zase niso imeli dovolj. Pač pa so mu velikokrat pisali in on je ta pisma (70 pisem iz let 1900–1906) hranil vse življenje, saj jih ni videl nikoli več. Prav po naslovih teh pisem razberemo, da je stanoval na treh različnih naslovih v Novem mestu: na Šolski ulici št. 57, Križatijski ulici 135 in Nad mlinom št. 7.⁷

A pri petnajstih letih se je življenje dijaka Antona zapletlo, saj je hudo zbolel: dobil je vnetje kosti, ostomelitis goleni desne noge, potrebna je bila operacija v novomeški bolnišnici usmiljenih bratov, sledilo je dolgo ležanje ter izguba letnika. Osteomelitis je bil v tistih časih neozdravljiv in zdravstveno stanje se je z leti samo slabšalo. Glede na to je postala želja, da bi bil nekoč gozdarski inženir, neuresničljiva. Starši in bratje so razmišljali o duhovniškem poklicu, pa Anton ni bil za to. Ker se je zavedal, da podpore od doma ne more pričakovati, do zaključka študija na univerzi pa bi se bilo treba šolati še nekaj let, se je odločil pustiti višjo gimnazijo, kjer je končal že II. letnik, in iti na učiteljsko, saj se je zavedal, da bo tako prišel hitreje do kruha.⁸

*Anton Lamut kot 15-letni dijak leta 1897
(hrani Vesna Tomc Lamut).*

6 Blanka Bošnjak: Pisatelj Milan Pugelj kot pomemben člen v kratkoprozni ustvarjalnosti z začetka 20. stoletja na Slovenskem, *Jezik in slovstvo*, 2004, letnik 49, št. 1, str. 3.

7 Pisma staršev, sester, bratov (hrani Vesna Tomc Lamut).

8 Spominski zapisi hčerke Anče, arhiv družine Lamut.

Prepis na ljubljansko učiteljsiše (1902)

Po dveh letih višje gimnazije v Novem mestu se je Anton Lamut leta 1902 pre-pisal na ljubljansko učiteljsiše, ki še danes stoji na vogalu današnje Resljeve ceste in Komenskega ulice. Za štiri leta je sicer dobil skromno državno štipendijo, a se je kasneje zaradi podaljšanja študija moral sam vzdrževati, saj je bil zaradi kronične bo-lezni in še druge operacije iste noge dolgo časa po bolnišnicah – večino šolskega leta 1904/1905.

Odlomki iz pisem staršev in bratov kažejo, kako težko je Anton živel tudi med šolanjem v Ljubljani in kako so si bratje trgali od ust, da so mu lahko pošiljali denar, ter kako moreče je bilo večno čakanje na denar za preživetje:

- Brat France je domov pošiljal 85 kron, da so starši lahko vračali dolg. *“Delam večidel zmerom, samo plača je vsake sorte, včasih samo za žgance.”*
- France je poslal 60 K, po 10 K na vsakega. *“Mami sem poslal 50 kron, pa sem pisal, naj razdelijo kako znajo - tebi bo prišlo ene 10 kron.”*
- Mati je čakala na sinov denar iz Amerike in nato Antonu poslala 7 kron za kvartir, kaj ostane pa naj si kupi hlače ali bukvice.
- Brat Franc: *“Jaz sem ti mislil poslati par krajcarjev, pa nisem mogel, bom v pri-hodnje.”* (Torej – nič!)
- Brat Franc: *“No, pa bo treba še kaj, kakoveh par krajcarjev kajne, dosti lih ne morem, da bi vsem; ja bom samo tebi, pole ako češ ti dati komu, mami lih žiher za kavo. Tam na zimo bom mari vsem skupaj nakazal par kron ako Bog da za zdravje in srečo.”*
- Brat Franc: *“Danes ali jutri ti bom poslal en par vinarjev, eno deset, dvanajst kron, porabi za kaj češ, prej ti nisem mogel, nisem imel pri sebi, pa saj bodo i zdaj prav prišle, ko bodo počitnice.”*
- Mati: *“Gospod kaplan so prašali, ali imaš kakovo »strukcijo« ali »štipendijo«.”*
- Mati: *“Si pisal, zakaj ti ne pošljemo dinara. Ja sem zmerom čakala da boš pisal pa nisem znala koliko poslat. Jaz sem mislila, ki nisi pisal, da ti je France poslal kaj. Da sam znala, da ti je tako slabo, bi bila poslala kaj za božič. Pa ti bom za tri krale.”*
- Mati: *“Prosi gospodara da počaka za mesec maj, dok dinare dobimo.”*
- Mati: *“Mi bi ti prej kaj poslali, pa smo mislili, da boš morebiti celo zimo v bolnici.”*
- Brat Miha je obljubil: *“Tam na poletje bom v žep potipal, da ti pošljem par centi da si boš lepe cajte obverševal.”*
- Brat Miha: *“V zadnjem pismu sem ti pisal od dinara, da ti bom nekaj dal, pa kako sem že omenil, da sem brez dela, ne morem nič pomagat. Ti bom dal, ko bom delal spet. Dragi brat, ne zameri, zdaj so taki cajti v Ameriki.”*
- Oče: *“Tu ti pošiljamo par krajcarjev, da boš imel za to večjo potrebo. Pole ti bomo vre iše kedaj. Mama ti ne morejo več poslati, zakaj so sami sedaj nekaj bolni.”⁹*

9 Odlomki iz pisem matere, bratov Mihe, Štefana in Franceta iz let 1900–1906.

Notni zvezek A. Lamuta iz 3. letnika učiteljsišča (hrani Vesna Tomc Lamut).

Iz odlomkov teh pisem razberemo, kako težko je Anton živel kot dijak, kako je iz meseca v mesec čakal denar, ki so mu ga pošiljali od doma, oni pa so ga čakali iz Amerike, ali pa ga je občasno dobil od bratov naravnost iz Amerike. Toda tega denarja je bilo zelo zelo malo. Kdaj pa kdaj so od doma poslali kaj hrane, predvsem ob praznikih, a kaj ko revni kmetje tudi sami niso imeli veliko. Poslali so mu tudi kakšne hlače, ki so jih kje dobili ali sešili sami ali pa vaški krojač, tudi čevlje mu je šival vaški čevljar.

Anton se je sam prebijal skozi leta šolanja, se učil ob sveči do jutra, v mali najeti sobici v Ljubljani (na Gosposki 15 in na Mestnem trgu 9) prevajal iz nemščine v grščino in latinščino, inštruiral svoje sošolce ... A skozi življenje je vedno hodil ponosno. In namesto duhovniškega poklonjenega oblačila je raje nosil trobojnico (rdeče-belomodro slovansko zastavo) na demonstracijah proti avstro-ogrski monarhiji leta 1904 in se navduševal za slovanstvo, jugoslovanstvo in slovenstvo!

Študij se mu je zaradi bolezní in dolgega zdravljenja v novomeški bolnišnici ter prestopa, ko je po dveh končanih letnikih klasične gimnazije moral dobesedno znova začeti srednjo šolo, seveda zelo zavlekel, a kljub vsem težavam je uspešno maturiral leta 1906, ko je dopolnil sicer že 24 let.¹⁰

¹⁰ Učiteljsišče Gimnazija Ledina 130 let, Ljubljana, 2006, str. 50.

Maturanti ljubljanskega učiteljišča iz leta 1906 (hrani Vesna Tomc Lamut).

Konec šolanja in prva služba: Radeče pri Zidanem Mostu

Po dolgih letih šolanja (ki je trajalo od 1888 do 1906) je Anton končno pripeljal svojo pot do konca in leta 1906 opravil zaključni izpit na učiteljišču ter postal učitelj.¹¹ Domači so sicer načrtovali, da se bo vrnil domov in prispeval k družinskemu proračunu, da bo šel službovat v bližnji Dragatuš. Toda Anton je imel drugačne načrte in 10. julija 1906, le nekaj dni po odlično končani maturi, je že nastopil državno službo: dobil je mesto učitelja v Radečah pri Zidanem Mostu v lepi novi šolski stavbi, ki je bila dograjena prav tisto leto. V glasilu Slovenski učitelj je zapisano, da je *”učiteljski kandidat g. Anton Lamut iz Sela imenovan za provizoričnega učitelja v Radečah”*.¹² Službe in prve socialne gotovosti v življenju je bil Anton od srca vesel, prav tako njegova mati, ki mu je svetovala, naj *”čuva ta kruh”*.¹³

Radeška šola je delovala v veliki novi enonadstropni stavbi na vrhu grička in mlademu komaj petindvajsetletnemu fantu je to delovno mesto pomenilo velik izziv: tam

11 Zrelostni izpiti: “Zrelostni izpiti na c. kr. moškem učiteljišču v Ljubljani so se vršili od 9. do vštetega 17. julija. Izprašanih je bilo 33 gojencev. Od teh so naredili – izpit a) s slovenskim in nemškim učnim jezikom: Ivan Bajde iz Čemšenika, Vinko Brus s Police pri Višnji gori, Jožef Dolgata iz Zgornje Košane, Egon Gregorič iz Kostanjevice, Ludovik Jakofčič iz Mošenj, Lovro Kleindienst iz Ljubljane, Frančišek Korent iz Ljubljane, Jožef Lampe iz Kranja, Anton Lamut iz Sela.”, Slovenski učitelj, letnik VII, št. 9, v Ljubljani, 15. septembra 1906, str. 182 in 186.

12 Slovenski učitelj, letnik VII, št. 9, Ljubljana, 15. september 1906.

13 Materino pismo sinu Antonu, junij 1906 (original hrani Vesna Tomc Lamut).

se je prvič znašel v vlogi učitelja, v vlogi vzgojitelja in sodelavca. Šolski kolektiv je bil majhen; po podatkih v vsakoletni objavi učiteljskega staleža v državnih šolah je na radeški šoli učilo šest učiteljev: Fran Rant, Marija Rant, Avgusta Kolnik, Martin Sterk, Karol Sovre in Anton Lamut.¹⁴

Mladi učitelj pa je v Radečah kmalu spoznal svojo življenjsko ljubezen, 18-letno Jelko Kesegi iz Hrvaške, ki je prišla na daljši obisk k teti in stricu trgovcu Albertu Moserju. Bila je najstarejša hčerka Nine Kompare in Štefana pl. Közseghyja iz Samobora, oziroma vnukinja Josipa Kompareta¹⁵ – knjigoveškega in steklarskega obrtnika v Samoboru, Slovenca, po rodu iz Idrije oz. Krškega (pesnik in dramatik, slikar in karikaturist, scenarist in igralec, začetnik pustnega karnevala na Hrvaškem, tako imenovanega tradicionalnega samoborskega pustnega fašnika). 20-letna Jelka Kesegi in 28-letni Anton Lamut sta se zaljubila in 15. maja 1910 poročila v Krapini.¹⁶

*26-letni učitelj Anton Lamut
na svojem prvem delovnem mestu
(hrani Vesna Tomc Lamut).*

Drugo delovno mesto Čatež ob Savi

Tridesetletni učitelj Anton Lamut se je z leti izkazal in napredoval. Zato je bil 1. avgusta 1912 iz Radeč premeščen na boljše delovno mesto – sprejel je mesto nadučitelja in šolskega upravitelja na Čatežu ob Savi. Tu je služboval deset let, vse do 1922, ko se je preselil v Novo mesto (vmes je bil dobro leto na avstrijskem Koroškem). Na Čatežu je preživelj vso prvo svetovno vojno, ker zaradi bolne noge ni bil mobiliziran v avstrijsko vojsko.¹⁷

14 Slovenski adresar za Kranjsko, s seznamom ljudskih šol na Kranjskem, Ljubljana, 1912, str. 43.

15 Ročenović, Lela; Krajačić, Božidar: Josip Kompare i samoborski fašnik povodom 180. godišnjice rođenja i 150. godišnjice djelovanja u samoborskom fašniku, Samobor, Samoborski muzej, 2010.

16 Poročni list mladih zakoncev, Krapina, 15. 5. 1910.

17 Personalstatus der mit 1. Jänner 1918 an den öffentlichen allgemeinen Volksschulen in Krain, str. 30 (Anton Lamut vpisan kot Oberlehrer in Tschatesch an der Save pod zaporedno številko 245).

V teh letih sta se mu rodila dva sinova – Vladimir¹⁸ in Branimir, izgubil pa je oba starša. Doživel je tudi velik brežiški potres leta 1917 in o njem poročal znanemu seizmografskemu strokovnjaku Ferdinandu Seidlu na Dunaj.¹⁹

Bil je sposoben ravnatelj, odličen učitelj in priljubljen vzgojitelj. Učenci in ljudje nasploh so ga imeli zelo radi, mnogi so se ga še dolgo spominjali.²⁰ Poleg rednega pouka na šoli je dvakrat tedensko odhajal učiti na oddaljene šole v hribih, aktiven je bil tudi pri pomoči bližnjim kmetom (cepil je na primer sadno drevje, pomagal pri ročnem mlatenju žita, bil je zelo priljubljen pri vaščanih, ker jih je kot preprost kmečki sin razumel). Veliko je naredil tudi za čim boljše šolsko delo (knjige, knjižnica, učni pripomočki, oprema, šolski vrt ...). Njegova je bila tudi zamisel o gradnji nove prepotrebne šolske stavbe, začeli so že zbirati denarna sredstva, pa je vse prehitela prva svetovna vojna.

Anekdota iz šolskih dni:

Ko je Anton Lamut na jutranjem pozivu otrok videl, da manjka Rezka, je vprašal druge otroke, kje je.

Odgovor se je glasil: »Mama so ji kiklo oprali, pa na peči sedi in čaka, da se ji kikla posuši.«

In Anton je deklici opravičil odsotnost.

Anton Lamut je bil vedno zaveden Slovenec in Jugoslovan. Po 1. svetovni vojni je avstroogrska monarhija razpadla in ustanovljena je bila skupna država južnih Slovanov Kraljevina SHS, ki je postala nato Kraljevina Jugoslavija. Anton Lamut je bil presrečen. Ko pa je del slovenske zemlje na Koroškem pripadel Avstriji oziroma se je po dogovoru velikih sil pripravljala plebiscit, samoodločba, se je na lastno pobudo sam javil in z družino odšel na Koroško, v Podljubelj pri Borovljah, da bi ljudem budil narodno zavest in jim pomagal pri pravilni odločitvi.²¹

Učitelj in agitator na Koroškem v Podljubelju

Podljubelj je vas na Koroškem na oni strani meje z Avstrijo, na severni strani Karavank, blizu Borovelj, z razvito železarsko obrtjo, furmanskimi gostilnami in revnimi kmetijami, katerih hiše so še lesene in mnoge strehe iz skodel. V tako vas je leta 1919 – eno leto pred plebiscitom – prišel Anton Lamut z družino kot učitelj in ravnatelj širit propagando za slovenstvo in jugoslovanstvo.

18 Članek objavljamo tudi v počastitev 100-letnice rojstva Vladimirja Lamuta (19. 8. 1915–11. 3. 1962), slovenskega slikarja in grafika ter profesorja risanja na novomeški gimnaziji (Uredništvo Šolske kronike).

19 Zahvalno pismo Ferdinanda Seidla Antonu Lamutu, poslano leta 1917.

20 Najstarejša Posavka, 105-letna Antonija Komočar, je povedala, da sta ji iz osnovnošolskih let ostala v spominu učitelja Jože Ambrožič in Anton Lamut (M. Kalčič: Počuti se, kot bi imela 16 let, Posavski obzornik, časopis za pokrajino Posavje, leto XII, št. 10., 15. 5. 2008, str. 3).

21 Lastnoročno napisan življenjepis Antona Lamuta, družinski arhiv.

V šoli v Podljubelju pri Borovljah je živel z vso družino (ženo in sinovoma, 4-letnim Brankom in 5-letnim Vladom). *“Bil sem prostovoljno na Koroškem za časa plebiscita, točneje od 7. avgusta 1919 do 20. oktobra 1920. V šoli smo tudi prebivali. Sicer pa sem se takoj vključil ne le v poučevanje, temveč v življenje vasi nasploh, saj sem po nalogu takoj ustanovil Narodni svet in bil njegov glavni tajnik, s 16 odborniki ter organiziral zborovanja po bližnjih koroških krajih.”*²²

Po krivičnih, prirejenih rezultatih plebiscita 10. 10. 1920, je ta del slovenske zemlje pripadel Avstriji in zato se je družina Lamut morala razočarana vrniti nazaj v Jugoslavijo. Še isti dan, v dveh urah po končanem plebiscitu, so morali oditi! Odšli so s predzadnjim vlakom. A ker Avstrijci niso več hoteli priklopiti lokomotive, so železničarji ročno potiskali vagon z družino Lamut in še osmimi pogumnimi družinami skozi kilometre dolg predor pod Karavankami do Jesenic, kjer so jih sprejeli kot junaške borce za slovensko zemljo.²³

Ohranila se je anekdota o mami Jelki, ki je bila tako skrbna in natančna glede čistoče, da je celo med vožnjo pometala tla živinskega vagona, v katerem so se peljali skupaj z vsem pohištvom, pri tem pa ji je skozi vrata padla metla in za vedno ostala v karavanškem predoru!

Iz časa bivanja na Koroškem je Anton ohranil mnoge plebiscitne razglednice, knjige o koroškem vprašanju, zemljevide, spiske neupravičenih glasovalcev, zapisnike sestankov in ugotovitev, kako so Avstrijci z goljufigami pridobivali ljudi na svojo stran. Med ohranjenimi dokumenti so listi, na katerih je zapisoval ugotovitve in dokazoval goljufige pri seznamih prebivalcev, saj so nemške oblasti načrtno naseljevale svoje ljudi, ki so nato zagotovo volili za pripadnost ozemlja Avstriji.

Večino gradiva je po drugi svetovni vojni predal v varstvo Arhivu Slovenije v Ljubljani.

Tako je zapisal v svojih spominih:

“Po 1. svetovni vojni sem se prostovoljno javil za službo na Koroškem, kamor sem bil nato brzojavno poklican v Podljubelj pri Borovljah. Prevzel sem delo na šoli, istočasno pa tudi dolžnost ustanovitve in tajništva Narodnega sveta za svoj okoliš. Bila je praznina brez knjig, brez katalogov, brez preglednih spisov prebivalstva. – Vse je sovražnik odnesel ali uničil.

Popis učencev se je vršil od hiše do hiše, na isti način tudi popis prebivalstva – onih nad 20 let za pregled glasovalcev. Narodni svet se je sestajal vsak mesec, po potrebi tudi pogosteje. Delo med 16 odborniki je bilo razdeljeno vsakomur po njegovih sposobnostih; potrebni so bili stalni stiki s prebivalstvom, izdelali smo seznam vseh upravičencev in jih razvrstili po njihovi zanesljivosti. Utrjevanje poguma in zavednosti za odločitve. Vodili smo svoje ljudi na okrajna zborovanja v Borovlje, Bistrico v Rožu, na Otok ob Vrbskem jezeru, zadnje zboro-

22 Lastnoročno napisan življenjepisa Antona Lamuta, družinski arhiv.

23 Spominski zapisi družine Lamut.

vanje je bilo v Žrelcu južno od Celovca. Bilo je veličastnih in ganljivih pojavov zavednosti. Zadnji teden so imeli dostop v cono tudi Avstrijci in njihovi privrženci. Dnevi in noči so bili razburljivi – propaganda – antipropaganda. Letaki, lepaki, nalepljanje enih na druge. Zadnja nedelja: cesta polna letakov, celo noč smo jih odstranjevali in mečkali. V Antantovi komisiji v Celovcu je imel polnomočje itak zastopnik in so prišli v seznam vsi nasprotniki, ki so sploh kdaj mimogrede služili v coni – celo iz Nemčije in Rheinlanda. Tako je prišlo s pomočjo komisije več tisoč nepraviceh glasovalcev v seznam. Kljub tem potvorbam je dal okraj Borovlje za nas 8000 glasov, za Avstrijo pa 8500 glasov. Ob glasovanju so se ljudje čudili, ko so zagledali tujca, rekoč: »Saj jih sploh ne poznamo.« Če je prišlo drugače, nismo mi krivi.”

Po neuspelem plebiscitu in poln razočaranja se je Anton Lamut z družino vrnil na Čatež ob Savi. Tam je prevzel spet svoje prejšnje delovno mesto nadučitelja. V vmesnem času so drugi zasedli oz. uporabljali njihovo stanovanje, iz katerega so jim med njihovo odsotnostjo marsikaj odtujili. Nepravice so mu očitali nekaj pomanjkljivosti, ki pa jih je nato v dolgem pismu svojemu nadrejenemu ovrgele.²⁴ Bil je razočaran nad vsem, tudi nad odnosi med sodelavci, in je zaprosil za premestitev v Novo mesto. Odšel je leta 1922, še istega leta, potem ko se mu je na Čatežu rodila še prva hčerka Anica.

Leta učiteljevanja v Novem mestu

Tako se je sedaj že petčlanska družina Lamut preselila v Novo mesto, kjer je oče dobil službo nadučitelja v novomeški osnovni šoli. Četrty otrok, hčerka Darinka, se je rodila leta 1925. Začela se je nato trda borba, da bi omogočil dobro življenje družini, možnosti za šolanje svojim otrokom in ustvaril lastni dom. Zato je poleg svojega osnovnega učiteljskega dela opravljal še druge stvari (učil na obrtni in na trgovski šoli, učil nepismene v kaznilnici in vojake v kasarni, inštruiral nemsčino, pripravljaval kandidate za gimnazijske sprejemne izpite, poučeval violino ...). Delal je vse z ljubeznijo, a tudi vztrajnostjo, brez predaha, bil je strog in zahteven do drugih, predvsem pa do sebe. Najprej so stanovali v Žabji vasi, potem pa so se preselili v mesto, v prostore stare novomeške šole. Vsega so se v življenju selili enajstkrat, dokler se leta 1933 niso vselili v svojo skromno, z velikim trudom in odpovedovanjem prigarano enonadstropno hišo z vrtom in najčudovitejšim razgledom na Krko.²⁵

Leta učiteljevanja, ki jih je preživel na novomeški osnovni šoli, so najpomembnejša; takrat je dozorel kot človek, kot učitelj, kot sodelavec. Stkal je mnoga prijateljstva in zaveznitva, tudi ideološka. Bil je vedno samosvoj, sicer poslušen, kolikor je bilo treba, dejansko pa strokoven, natančen, premočrten, pravičen, dober. Bil je eden najboljših novomeških učiteljev!

24 Pismo nadrejenega učitelja in Lamutov odgovor nanj.

25 Lamutov rokopisni življenjepis, družinski arhiv.

		URNIK						Izredni (nepopolni) dnevni pouk.
		za III. razred OŠM razredne ljudske šole v Novem mestu za šolsko leto 1923/24						
Dnevi	Be- dnevi	Dopolidne			Popoldne			Opomba (Druge skrajne št.)
		8-9	9-10	10-11	11-12	12-13	13-14	
Ponedeljek		Priloga	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga		Ivo Hrovat, razrednik Martin Matko, nadučitelj Lojze Ivanetič, poučjuje risanje Vilko Menard, poučjuje lepopis Lojze Weber, poučjuje telovadbo 40 ur tedensko poučevanja
Torek		Priloga	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga		
Sreda		Priloga	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga		
Četrtek		Priloga	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga		
Petek		Priloga	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga		
Sobota		Priloga	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga		

Urnik OŠ Novo mesto iz šolskega leta 1923/24 (hrani Vesna Tomc Lamut).

Iz tega časa je ohranil veliko fotografij razredov in slik šolskih kolektivov. Z veliko sodelavci je ohranil prijateljske stike še v pozna leta, mnogi so hodili k njemu na obiske.

Anton Lamut je shranil zanimiv šolski dokument: urnik osmega razreda osemrazredne ljudske šole v Novem mestu za šolsko leto 1923/24. Na dokumentu je ovalni žig Vodstva osnovne šole v Novem mestu, 15. septembra 1923 ga je podpisal šolski voditelj M. Matko. Urnik je oštevilčen s 3006, 23. septembra 1923 pa ga je potrdil okrajni šolski svet v Novem mestu in ga podpisal njegov predsednik Josip Vončina. Pod Opomnje so napisana imena učiteljev: Ivo Hrovat, razrednik, Martin Matko, nadučitelj, poučuje petje, Lojze Ivanetič poučuje risanje, Vilko Menard poučuje lepopis, Lojze Weber poučuje telovadbo. Pouk je trajal od 8. ure do 13., nato je bil čas za kosilo, trikrat tedensko pa je od 14. do 15. ure sledila še ena ura nemščine. Ure so trajale 60 minut.²⁶

Anton Lamut je bil, skupaj z mnogimi zavednimi slovenskimi učitelji, tudi pripadnik naprednega nacionalnega in telovadnega društva Sokol.²⁷ V sokolski uniformi se je leta 1938 slikal na Loki pod železniškim mostom v Novem mestu. Bil je aktiven član in se je kljub svoji oboleli nogi redno udeleževal vseh gimnastičnih vaj in nastopov, v svoje vrste pa je pritegnil tudi hčerko Anico. Zavedanje o krepitvi telesa in duha ga je spremljalo vse do konca življenja, kljub invalidnosti in boleznim je vse do svojega 93. leta vsako jutro telovadil v postelji pri odprtem oknu in se do pasu umival z ledeno mrzlo vodo.²⁸

Življenje družine med obema vojnoma je potekalo mirno, ob siceršnjem pomanjkanju, a vendar srečno, še posebej v svoji novi hiši. Otroci so odraščali: sinova

26 Podatki z originalnega urnika, ki ga hrani Vesna Tomc Lamut.

27 Bogo Komelj, Zgodovina novomeškega Sokola.

28 Osebni spomin hčerke Anice.

Anton Lamut z družino leta 1935 Družina Lamut na domačem vrtu malo pred 2. svetovno vojno. Stojijo od leve na desno: starejši sin Vladimir, žena Jelka, Anton Lamut, sin Branko, sedita hčeri Inka in Anica (hrani Vesna Tomc Lamut).

4.a razred OŠ Novo mesto z učiteljem Antonom Lamutom (hrani Vesna Tomc Lamut).

*Kolektiv osnovne šole iz leta 1928
(Stalež šolstva in učiteljstva na Slovenskem, Ljubljana, 1928).*

Anton Lamut v Novem mestu leta 1937 (hrani Vesna Tomc Lamut).

Vlado in Branko sta zaključila osem razredov novomeške gimnazije in že hodita na zagrebško univerzo: prvi na Likovno akademijo, drugi na Pravno fakulteto, hčerka Anica dokončuje gimnazijo in se bo nato vpisala na Medicinsko fakulteto. Mlajša hčerka Inka pa je še osnovnošolka (in se bo po vojni vpisala na učiteljske).²⁹

Druga svetovna vojna

Po padcu stare jugoslovanske vlade in nemški napovedi vojne Kraljevini Jugoslaviji je bilo Novo mesto med prvimi bombardiranimi mesti v državi. Že v začetku aprila je stavba novomeške osnovne šole, ene najlepših šol v državi, postala žrtev letalskega napada, bomb in ognja. Državo sta si razdelila dva okupatorja: Hitlerjeva Nemčija in Musolinijeva Italija. Novo mesto zasede italijanski okupator in mesto obda z žico in 38 bunkerji. Pouk se odvija na različnih krajih, največ v frančiškanskem samostanu. Anton Lamut se, kolikor je mogoče, upira italijanskim zahtevam in ne agitira za vključitev učencev v mladinsko fašistično organizacijo GILL, za kar ga obtožijo in se – zanimivo – s pomočjo učencev komaj reši.³⁰

Lamutov spomin na 2. svetovno vojno je bil leta 1975 objavljen v šolskem časopisu Stezice OŠ Katje Rupena Novo mesto ob 30-letnici osvoboditve objavljen pod naslovom

VEDEL JE, KJE JE NJEGOVO MESTO³¹

“Na šoli sem učil 5. razred. Otroke sem učil v narodnozavednem duhu. Vsi so me imeli radi. Med odmori sem se sestajal z nekaterimi zavednimi učitelji, a šolski upravitelj je zasumil, o čem se pogovarjamo, zato je poklical Italijane in ti so nas zasliševali. Izvedeli niso ničesar. Da bi otroke pridobili na svojo stran, so na šoli ustanovili mladinsko organizacijo GILL. Iz mojega razreda se je prijavil le eden. Vprašali so me, zakaj imam samo enega. Ker nisem nič vedel povedati, so me zasliševali pred razredom. Jaz sem stal spredaj, za menoj pa dva Italijana. Otrokom sem govoril z očmi in oni so me razumeli, da sem v stiski. Italijana sta otroke vprašala, ali sem jim dal prijavnice, in otroci so po pravici povedali, da so jih dobili. Ker Italijana nista nič izvedela, sta otroke vprašala, če se še kdo prijavi. Javil se je še eden.”

(Intervjuvala učenka OŠ Katje Rupena Novo mesto Marta Macedoni)

Politično delovanje Antona Lamuta

“Že takoj poleti 1941 je bil na Cankarjevi 14 (takrat Režkovi 17) ustanovljen odbor OF za naš teren. Prvi sestanek je bil pri Antonu Štoru. Sestanek je sklical Bogdan Osolnik,

29 Družinski arhiv.

30 Erna Muser: Novomeška osnovna šola v letih vojne in prvih povojnih letih, *Visoki jubileji*, Novo mesto 1979, str. 64–72.

31 Marta Macedoni: Spomini na NOB, šolski časopis Stezice, OŠ Katja Rupena Novo mesto, 1975.

ostali člani pa so bili Anton Lamut, oba sinova Vlado in Branko Lamut ... skupaj 20 ljudi. Prisostvoval je kasnejši general major Lado Ambrožič Novljan. Zbirali smo prispevke za partizane, obleke, perilo, špecialke, orožje (oddal sem tudi pištolo z naboji – spomin iz Koroške).”³²

Lamut je bil skupaj z drugimi člani družine član Osvobodilne fronte že od avgusta 1941, nato pa ves čas italijanske okupacije aktivist OF na terenu (knjižničar, sokol, marksist, učitelj). Glede na vsem poznano politično prepričanje ter levičarsko-marksiistično usmerjenost in delovanje celotne družine je to bila edina možna odločitev. Vojna je mlela tudi ostale: starejšega sina slikarja so odpeljali v italijansko koncentracijsko taborišče v Monigo in Gonars, nato je bil ilegalec v Ljubljani, mlajši sin se ni mogel več vrniti s Hrvaške, tam pa je bil revolucionar, za kar je bil dvakrat obsojen na smrt, starejša hčerka, študentka medicine, pa je bila bolničarka v Cankarjevi brigadi.

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 in pred prihodom Nemcev v Novo mesto je bilo mesto začasno svobodno. Skrb za ljudi so prevzeli člani organizacije OF. Lamut je deloval najprej v ambulanti, nastanjeni v napol porušeni novomeški šoli, nato v napredni organizaciji Narodna zaščita Novo mesto in okolica, zatem pa je bil po komandi mesta dodeljen k delavskemu bataljonu, kjer je prevzel nalogo politkomisarja v mestnem predelu Bršljin. A 21. oktobra leta 1943 ob nemškem vdoru v Novo mesto je odšel v partizane, skupaj s še enim učiteljem, in se z drugimi, tudi nekaterimi bivšimi učenci, pridružil XII. udarni partizanski brigadi. Udeležil se je prvih spopadov z Nemci pri Mirni peči in sodeloval v napadih na Novo mesto od 12. do 15. 12. 1943.³³

Lamut je bil eden najstarejših slovenskih partizanov (ob koncu vojne je imel 63 let). Zaradi tega je izgubil službo, ostal brez pravice do denarnega nadomestila, zaplenili so mu vse premoženje, s hišo vred. Doma sta ostali sami žena in 18-letna hčerka Inka, brez sredstev za preživljanje. Obe sta bili kasneje izdani in leta 1944 odpeljani v nemško koncentracijsko taborišče v Marktl am Inn.³⁴

Popis vseh partizanskih bojev v okolici Novega mesta, ki jih je bila XII. brigada je v knjigi Lada Ambrožiča – Novljana DVANAJSTA BRIGADA (Knjižnica NOV in POS, 16, Lj. 1976). V njej je tudi seznam vseh partizanskih borcev brigade in med njimi je zapisano tudi ime **Anton Lamut-Stari** (zaradi njegove visoke starosti, saj je bil eden najstarejših slovenskih partizanov). Lamut pa je imel še eno ilegalno ime: na osvobojenem ozemlju v Beli krajini se je sam imenoval Anton Lamut-**Ivanov**.³⁵

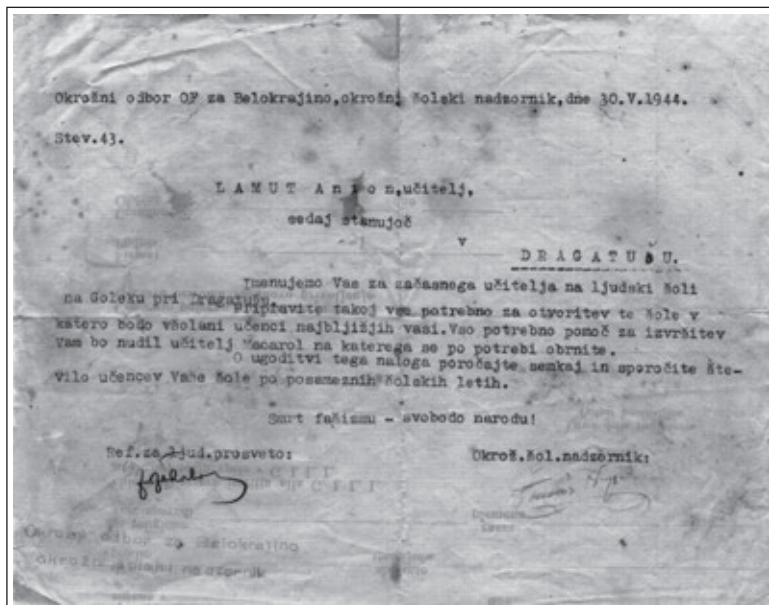
Vendar pa se Anton ni mogel dolgo boriti s puško, ni več mogel sodelovati v bojih, saj se mu je zaradi partizanskih pohodov in naporov odprla rana na nogi in začela krvaveti. Zato je bil kmalu poslan na zdravljenje v rodno Belo krajino, kjer je bilo takrat že osvobojeno ozemlje. V občini Sela-Golek je sodeloval leta 1944 pri uva-

32 Lastnoročni zapis življenjepisa A. Lamuta. O tem sestanku piše tudi Bogdan Osolnik: Z ljubeznijo skozi surovi čas, Lj., Založba Borec, Dolenjska založba, 1989, str. 70.

33 Lado Ambrožič Novljan: Dvanajsta brigada, Ljubljana, 1976, priloga seznam borcev.

34 Spomini hčerke Anice (družinski arhiv).

35 Lado Ambrožič Novljan: Dvanajsta brigada, Ljubljana, 1976, seznam borcev.

Dekret za opravljanje službe partizanskega učitelja na osnovni šoli Golek I. 1944 (hrani Vesna Tomc Lamut).

janju nove uprave: predpisi, sestava matrike, popis prebivalstva, živine, sestava volilnih imenikov, bil je volilni komisar za svojo in dve sosednji občini. Nekaj časa (spomladi 1944) je tudi poučeval na osnovni šoli Golek. 1. septembra 1944 pa je prevzel mesto partizanskega učitelja in šolskega upravitelja v Rožnem Dolu.³⁶

Učitelj v partizanskih šolah

Izkušenega učitelja Antona Lamuta so z dekretom postavili najprej v partizansko šolo na Goleku, nato pa zadnje vojno leto v Rožni Dol na severozahod Bele krajine, za Gorjance, v bližino Kočevskega Roga, a hkrati nedaleč stran od nemških postojank. O vsem tem v svoji knjigi »Kronika šolstva NOB v Beli krajini«, Založba Borec, Lj. 1978, v poglavju Šolstvo v Rožnem Dolu med drugo vojno, piše Drago Vončina, okrajni šolski nadzornik med vojno, kasneje pa šolski svetnik v Ljubljani, v njej je natančno popisana tudi Anton Lamut. Med drugim poroča dobesedno: "V oktobru 1944 je prišel na šolo Anton Lamut iz Novega mesta in absolventka I. pedagoškega tečaja v Dobličah Majda Gregorc. Pouk je trajal do 25. marca 1945, ko sta bili obe učni moči evakuirani in prepeljani v Dalmacijo."³⁷

³⁶ Anton Lamut: Lastnoročni življenjepis.

³⁷ Drago Vončina: Kronika šolstva NOB v Beli krajini, Založba Borec, Lj. 1978, poglavje Šolstvo v Rožnem dolu med drugo vojno, str. 277.

Danes žal šolska stavba v Rožnem Dolu ne stoji več.

V šoli v belokranjski vasi na osvobojenem ozemlju, le nekaj kilometrov od nemških položajev okrog Novega mesta, je Anton Lamut poučeval zadnje leto narodnoosvobodilne vojne, skupaj s sodelavko učiteljico Magdo Gregorčevo. Teh dni se spominja v pismu, ki ga je leta 1944 pisal hčerki Anici v partizane:

*“Nastopil sem službo 10. 10. 1944. Od kraja zelo odbijalen kraj. Ščasoma se navadiš na kraj in ljudi. Nisem na šoli sam. Imam koleginjo tov. Magdo Gregorčevo. Imam šolo 3 ure dopoldan; tačas ona kuha in opravlja svoje posle - popoldan pa ima ona par ur pouk, jaz imam pa čas za svoja opravila. Verouk uči kaplan iz Semiča - v soboto. Ta dan smo prosti. Tedaj grem po poslu v Črnomelj.”*³⁸

Takoj po vojni, ko si je urejal dokazila za pokojninsko dobo, je Anton poslal pismo tudi Dragu Vončini, da mu potrdil njegovo službo partizanskega učitelja in upravitelja na dvorazredni osnovni šoli v Rožnem Dolu na Gorjancih, 3–4 km od partizanskih postojank Laze-Uršna sela v času od 1. 10. 1944 do 25. 3. 1945. V dolgem in prijaznem pismu je dejal: *“Ko to pišem, se mi zbuja spomini, ko sem prihajal iz Rožnega dola k vam v Črnomelj na okraj, kakor domov k svojim. Svojo palico sem prislonil v kot in tedaj je bil intervju. Sedaj pa ni tam nikogar, ki bi me poznal in iskal po arhivu. To bi bila pač zamuda in zavlračevanje, zato te prosim in želim, da mi izstaviš potrebno izjavo na priloženem vzorcu.”*³⁹

Sledil je Vončinov prijazen odgovor na to pismo; potrdil mu je delovanje in mu poleg tega pisal prijazno pismo: *“Dragi Tone, večkrat se te spominjam in rad bi te videl. Prav lušten tovariš si bil, ko si prižgal svojo fajfo in kakšno povedal!”*⁴⁰

V rožnodolski šoli je Anton Lamut učil vse do 25. marca 1945, ko je bil zaradi stopnjevanja zdravstvenih težav z nogo z zavezniškim letalom odpeljan z letališča pri Krasincu pri Gradacu na zdravljenje v osvobojeno Dalmacijo. Tako se spominja:

*“Bela krajina je bila že osvobojena, partizanski vojski pa so pomagali tudi zavezniki. Potrebna je bila evakuacija bolnih in starih ljudi, žena, otrok in invalidov. Zbirali so se v Gradacu in odhajali do letališč pri Krasincu ter pri vasi Otok. Tam so pristajala ameriška letala pod zaščito lovcev in odvažala ljudi v Zadar, v Dalmacijo. 26. marca 1945 sem bil med njimi tudi sam. Po dveh mesecih zdravljenja sem se vrnil z ladjo po morju na Reko in od tam po železnici skozi osvobojeno Ljubljano v Novo mesto, kamor sem prispel 1. junija 1945.”*⁴¹

Leta po končani vojni

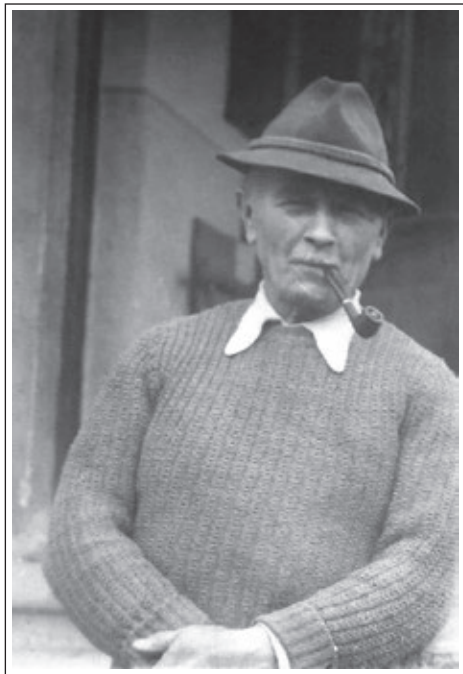
Lamutovi so imeli srečo, da je vsa družina vojno preživela in se vrnila v svoj dom. Hiša je ostala cela, vendar popolnoma izpraznjena. Otroci, vsi visoko izobraženi, so

38 Pismo Antona Lamuta hčerki Anici leta 1944 v partizane (družinski arhiv).

39 Pismo Antona Lamuta Dragu Vončini leta 1947 (družinski arhiv).

40 Pismo šolskega inšpektorja Draga Vončine Antonu Lamutu (družinski arhiv).

41 Anton Lamut: lastnoročni življenjepis (družinski arhiv).

*Anton Lamut s pipo pred hišo l. 1951
(hrani Vesna Tomc Lamut).*

si ustvarjali svoje družine, prihajali so že vnuki (skupaj šest). Življenje je šlo v stare tirnice – vendar Anton Lamut še ni končal svojega življenjskega in pedagoškega poslanstva! Pred njim je bila še zadnja delovna dolžnost: imenovan je bil najprej za okrajnega šolskega svetovalca za Kostanjevico in nato za okrajnega šolskega nadzornika v Novem mestu. To delo pa je žal opravljal le kratek čas. Zaradi hudega poslabšanja zdravstvenega stanja je bila v letu 1949 potrebna amputacija desne noge, po njej je postal invalid. V prosvetni službi je bil več kot štirideset let. Za svoje predano delo je dobil tudi vrsto priznanj in odlikovanj. Bil je pravi vzorni in vestni narodni učitelj, ki je ostal v spominu mnogih generacij.⁴²

Živel je nato umirjeno življenje upokojenca, a ne za dolgo: po ženini hudi bolezni sledi naslednji udarec usode, ko nesrečno odide starejši sin, priznani akademski slikar Vladimir Lamut, kmalu

nato pa ostane še brez žene. Malo prej s soprogo praznujeta pomembno obletnico – zlato poroko, petdeset let skupnega življenja.

Leta 1966 Dolenjski list piše o zanimivem dogodku pri Lamutovih: kar devet maturantov ljubljanskega učiteljsišča iz davnega leta 1906 praznuje šestdeseto obletnico mature pri svojem sošolcu v Novem mestu (nato se srečanja ponavljajo, vsako leto žal z manj člani, Antona preživi le še en sošolec Riko Paternost.)⁴³

Ob ljubezni in skrbi obeh hčera in sina ter gospodinje teče življenje v zadnji krog. Zadnjih sedem let ne vstane več iz postelje, a je kljub vsemu telesno močan, saj vsako jutro telovadi ob odprtem oknu. Dneve si bogati z branjem časopisov in knjig, ugankarstvom, poslušanjem radia in tudi gledanjem televizije, nad katero je navdušen. Leta 1973 dočaka še edino pravnukinjo Evo, ki ji ob njenem prvem obisku jeseni 1974 zaigra na belokranjsko piščal.

Dolga in plodna življenjska pot Antona Lamuta se je iztekla v njegovem 93. letu 9. marca 1975, zadnje počivališče pa je na novomeškem pokopališču Ločna.

42 Bogomir Lilija: Redek jubilej, Dolenjski list, Novo mesto 1966, Jože Splichal: Star meščan o Novem mestu, Dolenjski list, Novo mesto, Jože Splichal: Sprehod po času, Delo, Ljubljana, 5. junij 1971, Janez Šolmajer: Visok jubilej v zatišju domače hiše, Dolenjski list, Novo mesto, 1972.

43 Jože Splichal: 61 let po maturi, Delo, 7. septembra 1967.

“Valovi življenja nas nesejo dalje, a mi moramo plavati po njih in z njimi, ali pa nas zalije, da utonemo. Človek je igra narave in življenja. Kako se v tej igri držiš, kako to igro igraš, od tega je odvisen ves potek in konec.”

Anton Lamut

Povzetek

Letos mineva 40 let od smrti Antona Lamuta, enega od narodno zavednih slovenskih učiteljev, ki je večino svojega dolgega življenja posvetil prenašanju znanja na otroke po več krajih na Dolenjskem. Bister belokranjski deček, rojen leta 1882 na Selih pri Dragatušu, je odšel najprej na gimnazijo v Novo mesto, zatem pa se je zaradi pomanjkanja sredstev odločil za učiteljski poklic. Služboval je najprej v Radečah pri Zidanem Mostu, kjer se je tudi poročil, zatem pa bil nadučitelj in šolski upravitelj na Čatežu ob Savi. Po končani prvi svetovni vojni je z družino za eno leto prostovoljno odšel službovat v Podljubelj na Koroško, da bi pomagal Slovincem pri samoodločbi in budil med njimi narodno zavest, ko so se morali leta 1920 na plebiscitu odločiti za Avstrijo ali novo Kraljevino SHS. Po vrnitvi je zaprosil za mesto učitelja v Novem mestu, kjer je učil na osnovni šoli, ob tem pa tudi honorarno poučeval, da je lažje zgradil dom svoji družini. Ves čas je bil tudi družbenopolitično aktiven (že kot dijak je bil zaveden Slovenec, slovanofil in aktiven na demonstracijah proti Avstro-Ogrski, nato sprva navdušen nad novo državo Južnih Slovanov, bil je pripadnik športno-kulturnega in nacionalnega društva Sokol, ves čas levičarsko usmerjen, liberalec, svobodomislec). Ob tem je bil seveda predan svojemu učiteljskemu poslanstvu, izreden pedagog in vzgojitelj, človek pokončnega značaja. Med drugo svetovno vojno se je takoj vključil v OF, med italijansko okupacijo ilegalno deloval, po kapitulaciji Italije pa se takoj vključil v narodnoosvobodilni boj in bil s 63 leti eden najstarejših slovenskih partizanov. Tudi preostali člani družine so bili dejavni v boju proti italijanskemu in nato nemškemu okupatorju: sin akademski slikar Vladimir Lamut je bil poslan v koncentracijsko taborišče Gonars in v Monigo, drugi sin je ilegalno deloval na Hrvaškem, hčerka Anica, zdravnica, je bila bolničarka v Cankarjevi brigadi. Po očetovem odhodu v partizane sta morali v nemško taborišče tudi žena in najmlajša hčerka, vso imovino pa je nemški okupator zaplenil. Anton Lamut je bil zaradi obolele noge nato poslan na osvobojeno ozemlje v Belo krajino, kjer je pomagal graditi temelje nove države, nato pa je bil partizanski učitelj v Rožnem Dolu. Tik pred koncem vojne je zaradi poslabšanja zdravja zavezniškimi letalom odšel na zdravljenje v že osvobojeno Dalmacijo.

Vsa družina je srečno dočakala konec vojne in se zbrala v svojem domu v Novem mestu. Anton Lamut je bil takoj po vojni kratek čas okrajni šolski nadzornik, nato pa se je upokojil. Vesel je bil širitve družine z vnuki, na mnoge potomce je prenesel ljubezen do pedagoškega poklica. Kljub kasnejšim življenjskim udarcem je bil vse življenje bistrega in vedrega duha, težka invalidnost pa ni bila ovira za ohranitev krepkega in gibkega telesa. V svojem domu je sprejemal sorodnike, sošolce, prijatelje in stanovske tovariše, zaradi svoje častitljive starosti pa bil večkrat tudi v časopisnih člankih. Dočakal je polnih 93 let, ko je leta 1975 zaključil svojo življenjsko pot.

Viri in literatura

Viri:

- Dokumenti in Lamutovi zapiski o šolskem delu, skice učnih priprav, nastopov, prireditvev. Lastni spomini iz družinske kronike (Vesna Tomc Lamut).
 Lastnoročni zapisi spominov hčerke dr. Anče Nikolić Lamut.
 Lastnoročno zapisan življenjepis Antona Lamuta s podatki.
 Bogomil Lilija: Redek jubilej, Dolenjski list 1966.
 Marta Macedoni: Spomini na NOB, intervju v šolskem časopisu Stezice, Novo mesto, 1975.
 Pisma staršev, žene, bratov, sinov in hčera.
 Pismo Draga Vončine Antonu Lamutu.
 Ročni redovalnici z ocenami sinov Vlada in Branka.
 Rodovnik družine Lamut (Vesna Tomc Lamut).
 Jože Splichal: 61 let po maturi, Delo, 7. 9. 1967.
 Jože Splichal: Star meščan o Novem mestu, Dolenjski list, 1971.
 Jože Splichal: Sprehod po času, Delo, 5. 6. 1971.
 Jože Splichal: Anton Lamut, nekrolog, Dolenjski list 9. 3. 1975.
 Janez Šolmajer: Visok jubilej v zatišju domače hiše, Dolenjski list 1972.
 Šolski zvezek Antona Lamuta s šolskimi nalogami, Lj. učiteljšče 1905.
 Ustna pričevanja hčerk dr. Anče Nikolić Lamut in Darinke Lamut Uhan in sina Branimirja Lamuta.

Literatura:

- Lado Ambrožič Novljan: Dvanajsta brigada, Lj. 1976, priloga seznam borcev.
 Branka Bošnjak: Pisatelj Milan Pugelj, diplomatska naloga Pedagoška fakulteta Maribor 1998/99, str. 64–6.
 Internetni Dolenjski biografski leksikon, knjižnica Mirana Jarca Novo mesto. Jahresbericht KK Ober-Gimnasiums in Rudolfswert 1998–99.
 Erna Muser: Novomeška osnovna šola v letih vojne in prvih povojnih letih, Visoki jubileji, Novo mesto 1979.
 Bogdan Osolnik: Z ljubeznijo skozi surovi čas, Lj., Borec 1989, str. 70.
 Personalsatus der mit 1. janner 1918 an den öffentlichen allgemainen Volksschulen in Krain, str. 30 (Anton Lamut oberlehrer in Tschatesch an der Save, pod zap. št. 245).
 Slovenski adresar za kranjsko, s seznamom ljudskih šol na Kranjskem, 1912, stran 43.
 Stalež šolstva in učiteljstva na Slovenskem 1928.
 Drago Vončina: Kronika šolstva NOB v Beli krajini, založba Borec, Lj. 1978.

Zusammenfassung

Anton Lamut (1882–1975), ein nationalbewusster slowenischer Lehrer

Vesna Tomc Lamut

Im Jahre 2015 vergehen 40 Jahre seit dem Tod von Anton Lamut, der sein ganzes Leben lang dem Übertragen des Wissens auf die Kinder in mehreren Orten in Dolenjsko widmete und zu den nationalbewusstesten slowenischen Lehrern zählt. Der schlaue Belokranjer Junge, geboren im Jahre 1882 in Sela bei Dragatuš, besuchte zuerst das Gymnasium in Novo mesto und entschied sich danach aus Mangel an finanziellen Mitteln für den Lehrerberuf. Er war zuerst in Radeče bei Zidani Most tätig, wo er auch heiratete, darauf wirkte er als Oberlehrer und Schulverwalter in Čatež an der Sava. Nach Ende des Ersten Weltkriegs zog er mit seiner Familie nach Unterloibl in Kärnten um, wo er freiwillig den Dienst antrat, um den Slowenen bei der Selbstentscheidung zu helfen und unter ihnen das nationale Bewusstsein zu wecken, als sie sich im Jahre 1920 bei der Volksabstimmung für Österreich oder für das neue Königtum der Serben, Kroaten und Slowenen entscheiden mussten.

Nach der Rückkehr bewarb er sich um die Stelle als Lehrer in Novo mesto und unterrichtete dort an der Grundschule. Gelegentlich unterrichtete er auch nebenbei noch als Lehrer, was ihm den Bau des Hauses für seine Familie erleichterte. Die ganze Zeit war er auch gesellschaftspolitisch aktiv (Bereits als Schüler war er ein nationalbewusster Slowene, ein guter Kenner des Slawentums und aktiv bei den Demonstrationen gegen Österreich-Ungarn tätig. Zuerst war er begeistert über den neuen Staat der Südslawen, er war ein Mitglied des Sport- und Kulturvereins Sokol und war die ganze Zeit politisch linksorientiert, liberal und freigeistig). Er war ein hervorragender Pädagoge und Erzieher, ein Mensch mit einem aufrechten Charakter und natürlich seiner Berufung als Lehrer ergeben. Während des Zweiten Weltkriegs schloss er sich der Befreiungsfront (OF) an, während der italienischen Besetzung wirkte er illegal, nach der Kapitulation Italiens schloss er sich dem Nationalbefreiungskampf an und war mit 63 Jahren einer der ältesten slowenischen Partisanen. Auch die restlichen Familienmitglieder wirkten aktiv im Kampf gegen die italienische und später deutsche Besatzungsmacht mit: sein Sohn, der akademische Maler Vladimir Lamut, wurde in das Konzentrationslager Gonars in Monigo geschickt, sein anderer Sohn wirkte illegal in Kroatien, seine Tochter Anica, Ärztin, war Sanitäterin in der Cankar-Brigade. Nachdem er sich den Partisanen anschloss, wurden auch seine Frau und die jüngste Tochter in ein deutsches Lager deportiert. Sein ganzes Vermögen wurde von der deutschen Besatzungsmacht beschlagnahmt. Weil sein Bein erkrankt war, schickte man ihn in das befreite Gebiet nach Bela krajina, wo er beim Aufbau des neuen Staates Hilfe leistete. Später war er Partisanenlehrer in Rožni dol. Kurz vor Kriegsende wurde er wegen der Verschlechterung seines gesundheitlichen Zustandes mit dem Flugzeug der Alliierten zur Behandlung in das bereits befreite Dalmatien geflogen.

Die ganze Familie erlebte glücklich das Kriegsende und versammelte sich in ihrem Heim in Novo mesto. Anton Lamut war unmittelbar nach dem Krieg eine kurze Zeit schulischer Bezirksaufseher, dann trat er in den Ruhestand. Er freute sich über die Erweiterung seiner Familie durch Enkelkinder und übertrug auf die vielen Nachkommen die Liebe zum pädagogischen Beruf. Trotz der vielen Schicksalsschläge, die später auf ihn zukamen, war er sein ganzes Leben lang ein schlauer und heiterer Geist, auch die schwere Behinderung hinderte ihn nicht daran, einen starken und beweglichen Körper zu erhalten. Bei sich zu Hause empfing er Verwandte, Mitschüler, Freunde und Standesgenossen und wurde wegen seines ehrwürdigen Alters häufig auch in verschiedenen Zeitungsartikeln erwähnt. Sein Lebensweg endete im Jahre 1975, als er das Alter von 93 Jahren erreichte.

*240-letnica Splošne šolske naredbe,
prvega osnovnošolskega zakona iz leta 1774:
Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja*

UDK 929Kumerdej B.:37(497.4):069.9
1.04 Strokovni članek
Prejeto: 25. 8. 2015

Tita Porenta*

*Blaž Kumerdej (1738–1805), slovenski
razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec.*

*Ob gostovanju potujoče razstave Mestnega muzeja
Radovljica v Slovenskem šolskem muzeju ob
240-letnici izida Splošne šolske naredbe, prvega
osnovnošolskega zakona iz leta 1774*

*Blaž Kumerdej (1738–1805), Slovenian representative of the
Enlightenment, pedagogue and linguist.*

*On the occasion of the guest appearance of the Radovljica Municipal
Museum's travelling exhibition at the Slovenian School Museum on the
240th anniversary of the publication of the Splošna šolska naredba, the
first primary school law from 1774*

Izveček

Muzeji radovljiške občine oz. njihova enota Mestni muzej so leta 2010 v sodelovanju z Občino Bled in Zavodom za kulturo Bled pripravili potujočo razstavo o blejskem rojaku, slovenskem pedagogu in jezikoslovcu Blažu Kumerdeju (1738–1805). Razstava se navezuje na teme, ki jih preučujeta Mestni in delno

Abstract

In 2010, the Radovljica Municipal Museum, together with the Municipality of Bled and the Bled Institute for Culture, staged a travelling exhibition about the Bled born Slovenian pedagogue and linguist Blaž Kumerdej (1738–1805). The exhibition is connected with themes studied by the Municipal Museum and

* mag. Tita Porenta, prof. zgodovine in univ. dipl. etnologinja, muzejska svetnica, Muzeji radovljiške občine – Čebelarski muzej, Linhartov trg 1, 4240 Radovljica. E-naslov: cebelarski.muzej@siol.net, tel. 04 5320 5327.

Čebelarški muzej v Radovljici. Predstavlja Bled, evropske in slovenske splošne in šolske zgodovinske okoliščine v 18. stoletju, v katere je umeščena Kumerdejeva življenjska pot in njegova ohranjena pisna dediščina. Spremljajo jo še film, rekonstrukcija Domoljubnega načrta iz l. 1772, katalog, plakat in knjižna kazalka.

V prispevku avtorica povzema okoliščine nastajanja, vsebinski kontekst in načine posredovanje razstave z dodatnimi pedagoškimi in andragošskimi programi. Razstavo so si do sedaj ogledali številni slovenski in tuji obiskovalci.

V letu 2014/2015 je gostovala tudi v Slovenskem šolskem muzeju, kjer sta Mestni muzej Radovljica in Slovenski šolski muzej 25. novembra 2014 pripravila okroglo mizo Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja, na kateri se je s prispevki predstavilo sedem avtoric in avtorjev. Ob tej priložnosti so obeležili tudi 240-letnico izida Splošne šolske naredbe, prvega avstrijskega osnovnošolskega zakona leta 1774.

partly the Museum of Apiculture in Radovljica. It presents Bled and the general historical circumstances in Europe and Slovenia, as well as school in the 18th century, the backdrop to Kumerdej's life and his preserved written legacy. It is accompanied by a video, a reconstruction of the Patriotic Plan from 1772, a catalogue, a poster and a book mark.

This article summarises the background to the appearance of the exhibition, its context and the ways the exhibition is conveyed through additional pedagogical and andragogical programmes. The exhibition has been seen by numerous visitors from Slovenia and abroad.

In 2014/2015, it made a guest appearance in the Slovenian School Museum, which on 25 November 2014, in cooperation with the Radovljica Municipal Museum, organised the round table discussion Blaž Kumerdej and School in the late 18th Century with contributions from seven participants. This occasion also marked the 240th anniversary of the publication of the first Austrian primary school law of 1774.

Uvod

Povezovanje muzejev in drugih ustanov prinaša preplet znanja in izkušenj, ki se širi med različne uporabnike. Lep primer takšnega sodelovanja je tudi povezava Muzejev Radovljiške občine in Slovenskega šolskega muzeja v počastitev 240-letnice izida *Splošne šolske naredbe*, prvega osnovnošolskega zakona leta 1774. V Slovenskem šolskem muzeju je bila 25. novembra 2014 okrogla miza z naslovom: *Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja* (organizatorja okrogle mize mag. Tita Porenta in dr. Branko Šuštar), ob tem je v Slovenskem šolskem muzeju od novembra 2014 do konca februarja 2015 gostovala tudi razstava o Blažu Kumerdeju.

Mestni muzej Radovljica deluje kot enota *Muzejev radovljiške občine* s sedežem v Radovljici. Njegovo poslanstvo je zbiranje, dokumentiranje, ohranjanje, preučevanje in posredovanje premične dediščine ljudi, ki so in živijo na območju levega brega Save v današnji občini Radovljica, širše pa po dogovoru tudi v občinah Bled in Gorje.¹ Njegove glavne zbirke so *Anton Tomaž Linhart in 18. stoletje*, *Stara Radovljica* in *Kraji na levem bregu Save v občini Radovljica*,² *Splošna in Dokumentacijska zbirka*.

1 Nekdanja občina Radovljica je l. 1994 razpadla na 4 manjše (Radovljico, Bled, Bohinj in Gorje). V Bohinju danes opravlja javno muzejsko službo Gorenjski muzej.

2 Desni breg Save v občini oz. Lipniško dolino pokriva Kovaški muzej v Kropi.

Septembra 2010 je v prostorih Knjižnice Blaža Kumerdeja na Bledu odprl potujočo razstavo *Blaž Kumerdej (1738–1805), slovenski razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec*. Razstava o blejskem rojaku in pomembnem možu za slovensko kulturno zgodovino je nastala v sodelovanju z *Občino Bled in Zavodom za kulturo Bled*. Ker prav tako obravnava tematiko, vezano na 18. stoletje in obdobje razsvetljenstva, in ker sta bila na bližnji Breznici in v Radovljici v tem obdobju rojena še dva izjemna Slovenca, Kumerdejeva sodobnika čebelar Anton Janša (1734–1773) in dramatik Anton Tomaž Linhart (1756–1795), se razstavna vsebina posredno navezuje na stalni razstavi Mestnega muzeja Radovljica (*Anton Tomaž Linhart (1756–1795), »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan!«*) in Čebelarskega muzeja,³ ki sta na ogled v Radovljiški graščini.

Vodja razstavnega projekta je bila direktorica Muzejev radovljiške občine Verena Štekar-Vidic, avtorica razstave pa mag. Tita Porenta, do leta 2014 kustodinja Mestnega muzeja Radovljica. Ob razstavi smo izdali istoimensko brošuro z razstavnimi besedili, ki jih je v angleščino prevedla Maja Visenjaka Limon, in seznamoma literature in uporabljenega digitaliziranega muzejskega gradiva na panojih. Za promocijo sta bila v enotni grafični podobi izdelana plakat in knjižna kazalka z dvema Kumerdejevima stavkoma iz njegovega *Domoljubnega načrta*, ki še danes opozarjata na potrebo in nujnost branja. Poseben del razstave predstavljajo tudi makete *Domoljubnega načrta*, in sicer maketa prepisa, ki je ohranjen v ARS,⁴ slovenski prevod, ki smo ga povzeli iz knjige Vlada Schmida,⁵ in njegov angleški prevod.

Kot dodatek razstavi je bil posnet dokumentarni film s prilagojenim besedilom v slovenščini in angleščini, ki umešča Kumerdeja med druge slovenske razsvetlence in njihov čas. Tehnično izvedbo spremljajoče diaproyekcije o Blažu Kumerdeju je izvedel Peter Urbanija. Razstavo in njeno celostno podobo je grafično oblikovala Barbara Bogataj Kokalj, ki si je za podlago panojev zamislila nežno modrino s posejanimi oblaki, ki naj bi simbolizirali Kumerdejevo veličino in življenje, prekrito s številnimi (ne) dokončanimi izzivi.

Sprva je bila postavitev stalne razstave načrtovana v Kumerdejevi rojstni hiši na Zagoriški ulici 18 na Bledu, ki jo je Občina Bled leta 2002 razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena.⁶ Hiša je primer baročne kmečke arhitekture in je sestavni del domačije z notranjim dvoriščem, ki ga poleg stanovanjske hiše obkrožajo gospodarsko poslopje, postavljeno »na vogel«, samostojna lopa in zid, ki poteka vzporedno z ulico. Nekdanja domačija Pr' Skubet je zanimiva kot celota, saj priča o načinu življenja

3 Čebelarski muzej, ustanovljen l. 1959, zbira, preučuje in razstavlja muzejsko gradivo o zgodovini čebelarstva na Slovenskem.

4 Arhiv Republike Slovenije, fond AS 7: Deželno glavarstvo na Kranjskem (1764–1783, Pp T-4-1, šk. 75, mapa 1). Foto: Miran Kambič, 2010.

5 Schmid, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988, str. 168–171.

6 *Odluk o razglasitvi Kumerdejeve rojstne hiše za kulturni spomenik lokalnega pomena*, Ur. l. RS, št. 13/2004-543 z dne 12. 2. 2004, evidenčna številka dediščine: 13112).

Pogled na razstavo o Blažu Kumerdeju, ki jo na otvoritvi v Radovljiški graščini predstavlja avtorica Tita Porenta (foto: Vida Markovc, 3. 12. 2010).

premožnejšega sloja tega območja. Stanovanjska hiša je nadstropna hiša bohinjskega tipa z značilnim gankom. Zunanosti dajejo poseben poudarek okna iz tufa s kovanimi mrežami, kvalitetni portal in freska Marijinega kronanja v niši na obcestni fasadi. V hiši se je ohranila črna kuhinja, delno pa tudi »hiša« s krušno pečjo in kamra. Ohranjeno je leseno stopnišče in »velbana« klet. Relativno dobro ohranjen je skedenj ob hiši in vodnjak na dvorišču.⁷

Domačijo Pr' Skubet je pod strokovnim vodstvom kranjske organizacijske enote ZVKDS in odgovorne konservatorke Renate Pamić obnovil zasebni vlagatelj, delno za osebne namene, delno za poslovno dejavnost. Na pročelju stanovanjske hiše je bila nameščena spominska plošča Blažu Kumerdeju. Koncept in prostorsko umestitev razstave smo najprej načrtovali za obnovljeni stari stanovanjski del (nekdanja veža, predprostor pred še ohranjeno črno kuhinjo, »hišo« in kamro). Ker do dogovorjenega časa z lastnikom žal nismo uspeli vzpostaviti javnega dostopa do razstave, smo se odločili za pripravo panojske potujoče razstave in temu prilagodili tudi pedagoško-andragoški program, ki bi se sicer lahko v razširjeni obliki izvajal samo na Bledu.

Ker je razstava panojska, smo poleg besedil lahko uporabili zgolj digitalizirano gradivo, ki ga v originalu hranijo številne kulturne institucije doma in v tujini. Digi-

⁷ Vir: Register ZVKDS, dokumentacija OE Kranj. Za posredovanje podatkov se najlepše zahvaljujem etnologinji, konservatorki dr. Mojci Tercej Otorepec.

Učna ura o Blažu Kumerdeju v času gostovanja razstave v s Kumerdejevimi priznanje nagrajeni OŠ Jakoba Aljaža v Kranju (foto: Tatjana Murovec, 2013).

talizirane fotografije muzejskih eksponatov in umetnin smo pridobili iz Škofijskega arhiva v Briksnu, Narodne galerije v Ljubljani, Narodnega muzeja Slovenije, Mestnega muzeja Ljubljana, Gorenjskega muzeja, Slovenskega šolskega muzeja, Čebelarskega in Mestnega muzeja v Radovljici, Diplomatske akademije na Dunaju in Pokrajinskega muzeja Celje. Za uporabo digitaliziranega arhivskega gradiva smo zaprosili Arhiv Republike Slovenije in Nadškofijski arhiv v Ljubljani, drugo slikovno gradivo smo povzeli po razni antikvarni in strokovni literaturi. Precej novih fotografij na terenu in v arhivih (na Bledu in v Ljubljani) je posnel fotograf Miran Kambič. Pridobivanje ustreznega gradiva je bilo zelo zamudno, saj je bilo potrebno za vse pridobiti pisna dovoljenja za uporabo in pripraviti ustrezno citiranje.

Vsebinski koncept razstave in uporabljeno gradivo

Evropa v 18. stoletju

Evropsko prebivalstvo je bilo v 18. stoletju razdeljeno med številne vladarske družine. Ozemeljsko celovitost velikih monarhij so prekinjala manjša fevdalna gospodstva, vsako od njih je živelo svoje življenje. Zaradi vsesplošnih družbeno-gospodarskih problemov pa tudi nenehnega merjenja moči in družbenega ugleda fevdalcev z okrepljenim slojem meščanov so nekateri monarhi začeli uvajati velike spremembe

– reforme, ki so postopoma vodile v krepitev centralne absolutne vladavine vladarja (cesarja) in reda, ki naj bi veljal za celotno ozemlje monarhovega vpliva. Nov (u)pravni, gospodarski in vojaški red so vzpostavljali tako imenovani razsvetljeni absolutisti (avstrijska cesarja Marija Terezija in Jožef II, pruski cesar Friderik II. in ruska cesarica Katarina Velika, drugod pa ministri) s pomočjo naraščajočega uradniškega aparata, za nova duhovna obzorja, osvobojenega ozke cerkvene dogme in nanašajoča na raziskovalne rezultate, pa takratna kulturna in znanstvena elita (umetniki, raziskovalci, popotniki, pisci, filozofi ter drugi izobraženci in svobodomisleci). To obdobje imenujemo razsvetljenstvo, ki je počasi, vendar vztrajno spreminjalo stara družbena razmerja in vrednote, ki sta jih dokončno pokopali obe veliki revoluciji v Ameriki (nastanek ZDA, 1776) in v Franciji (Francoska revolucija, 1789).

Muzejsko gradivo, ki se je iz tega časa ohranilo v slovenskih kulturnih ustanovah, obsega številne umetnine in arhivalije. Izmed njih smo za ponazoritev splošnega zgodovinskega okvira obdobja razsvetljenstva v Evropi izbrali upodobitve obeh avstrijskih razsvetljenih absolutistov⁸ in politični zemljevid Evrope v 18. stoletju, ki ga je izdelala Mateja Rihtaršič. Za ponazoritev novega, okrepljenega upravljanja države smo izbrali naslovnice nekaterih bolj pomembnih »patentov« (*Patent o popisu prebivalstva in rekrutaciji*, 1770, *Patent o oštevilčenju hiš*, 1771, *Tolerančni patent*, 1781, *Robotni patent*, 1782⁹) in naslovnico *Deklaracije o človekovih pravicah* iz leta 1789.

Slovenske dežele v 18. stoletju

Ozemlje, na katerem je v Kumerdejevem času živel večina slovenskega prebivalstva, je sodilo v okvir Habsburške monarhije. Prebivalstvo, upravno razdeljeno na več enot (Koroško, Kranjsko, Štajersko, Goriško in Trst), je bilo pretežno kmečkega izvora in razen na Kranjskem, kjer se je najbolj govorilo slovensko, narodnostno precej raznoliko. Mesta so, razen Ljubljane kot deželne prestolnice Kranjske in še nekaterih, štela le med 600 in 1700 prebivalcev. Poleg trgovcev in obrtnikov so v njih živeli maloštevilni duhovni in posvetni izobraženci: pravniki, medicinci in uradniki.

Terezijansko-jožefinske reforme so pri nas precej posegle v ustaljena stara razmerja med fevdalno gospodo in kmečkimi podložniki. Podložnike so bremenila zlasti številna vojna posojila, vojaška obveznost in izredni davki. Reforme so močno poenotile življenje in kulturno raznolikost ozemeljsko razdeljenega slovenskega prebivalstva. Za duhovni razvoj tedanjih Slovencev sta bili najbolj pomembni **odprava nevoljništva (podložništva)** in **postavitev splošnega ljudskega šolstva**, ki sta pospešila narodni preporod.

Na slovenskem ozemlju, pa tudi med majhnimi narodi povsod po tedanji Srednji in Zahodni Evropi, ki so v tistem času živeli v tujem političnem, gospodarskem in kulturnem okolju, se je razsvetljenstvo izražalo v obliki narodnega preporoda, ki je na

8 Oba hrani Narodna galerija v Ljubljani, inv. št. NG S 1350 in NG S 1341.

9 Originale naštetih patentov hrani Arhiv RS v Ljubljani, Fond AS 1079: Zbirka normalij.

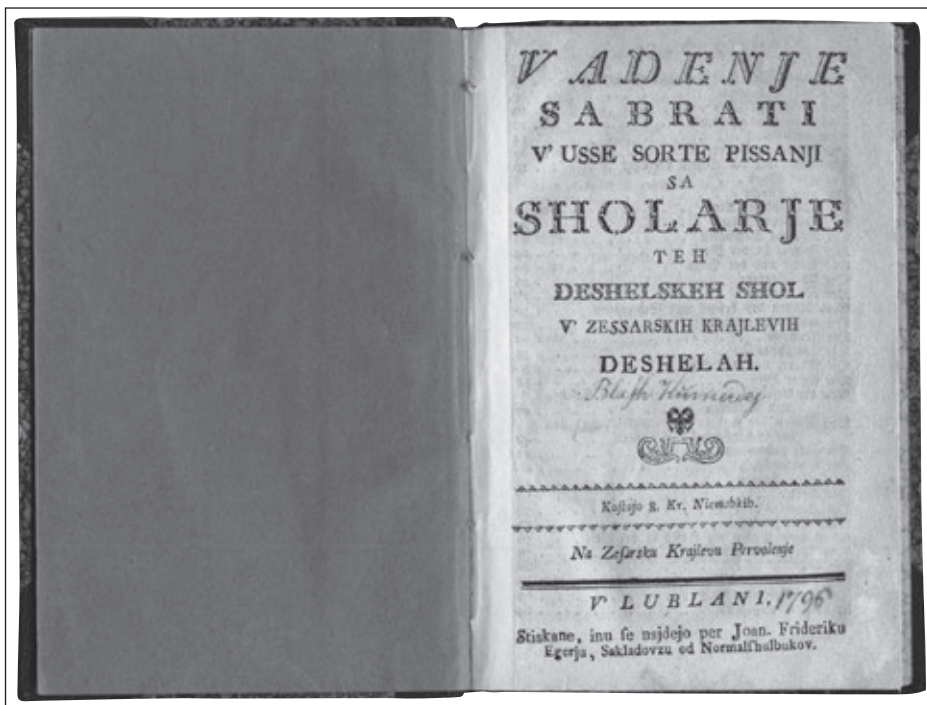
Copia

prot. am 15. Okt. 1772.

Naslovnica Kumerdejevega Domoljubnega načrta iz l. 1772

Die inruffelbare Landwirthschaftliche Handlung: welche die
 Mayst. dem gesuchten allerschicklichsten Baurath in so großen über
 flüssig angewiesen hat, siehet auf das Land wieweil in solchem
 Manne, und also könnte es leicht denkbar sein, dass es
 fast irrtümlich nicht schicklich zu machen wäre. allein, ob
 schon diese Schriftschreibung durch die Königl. Mayst.
 in einem guten Gedächtnis gegeben; die lange Inspection zur
 Ausführung sehr langsam ist; auch die Ländl. Arbeitern, und
 dem Volk mit gutem Besinnel, und gemüthlich geirret sind,
 so haben sie besondern die auf dem Lande
 in der größten Armuth, dass sie können die Landeskunde,
 und andere Ergeben zu unterstützen im Stande sind;
 auch ist in schickliche Einsicht mit ihrer Arbeit aus.
 zuweisen; weil sie nach dem vormaligen Rath der Natur
 diesen Brand als das größte Uebel ansehen; der allermehr
 die besten Anordnungen wieweil sie nicht gemüthlich,
 weil faste ihrer Arbeit unbekannt bleiben; endlich
 sind sie glückselig dem Uebel der allerschicklichsten
 Ueugung der Brennstoffen Kolben zurückgelassen;
 weil sie eine Arbeit sehen, welche nur ihrem Nutzen ist.
 unter andern Ursachen aber ist die die die dem
 Lande Kolben, so sehr schicklich unerschicklich im Leben.

Naslovnica Kumerdejevega Domoljubnega načrta iz l. 1772
 (prepis originala hrani Arhiv RS, foto: Miran Kambič, 2010).

*Notranja naslovnica Kumerdejeve dvojezične čitanke
(original hrani NUK, Rokopisni oddelek, foto: Miran Kambič, 2010).*

svoj način odgovarjalo na velike družbene in duhovne spremembe 18. stoletja. Glasniki novih razmer so bili meščani in ker je bilo pri nas meščanstva manj kot drugod, se je zadeva odvijala nekoliko počasneje. Krepilo se je poklicno uradništvo, posvetna inteligenca in meščanski podjetniki, ki so aktivno posegli v javno življenje. Središča razsvetljskih nazorov so postajale kmetijske družbe, izobraženske akademije, po odhodu jezuitov pa tudi liceji. Pomembno vlogo so igrale tudi nove javne knjižnice, ki so se ustanovljale v deželnih glavnih mestih (tudi v Ljubljani) in so spodbujale intelektualno radovednost. Na Slovenskem nam je po zaslugi Žige Zoisa uspelo organizirati razsvetljski salon, nismo pa bili uspešni pri ustanavljanju akademije, ki je pred tem že delovala (Akademia Operosorum Labacensium – Akademija delavnih Ljubljancev). To je nakazovalo, kako maloštevilna, predvsem pa nepovezana je bila slovenska posvetna inteligenca v 18. stoletju. Struktura in način delovanja našega izobraženstva je bila povečini taka, da so domača temeljna dela snovali tujci (v naravoslovju npr. Antonio Scopoli in Baltazar Hacquet), redki na slovenskem rojeni (npr. Martin Kuralt) pa so delovali na tujih univerzah. Slovensko narodno prebujenje se je najbolj odražalo prav na jezikovnem področju.

Raba in hierarhija jezikov, ki so ju bili vajeni prebivalci na našem ozemlju že več stoletij pred 18. stoletjem, se nista bistveno spremenili tudi v času slovenskega

preporoda. Tako je veljalo, da so cerkveni dostojanstveniki, znanstveniki in višješolski učitelji še naprej večinoma, ponekod celo izključno, komunicirali v latinščini. Počasi, ampak zelo uspešno sta jo začeli izpodrivati nemščina, na JZ ozemlja pa tudi italijanščina. V teh jezikih so se medsebojno sporazumevali ljudje višjih družbenih slojev, torej plemiči, bogatejši meščani in izobraženci, ki so na tak način urejali svoje opravke v uradih in na sodiščih. V izbranih družbah so se med seboj pogovarjali tudi v francoščini, s tem pa so še posebej izražali svoje svetovljanstvo, saj je veljal dvor francoskih Burbonov tedaj za vzor vsestranske omike. Kljub temu pa je moral velik del višjih slojev v vsakdanjem življenju znati tudi jezik ljudstva, torej slovenščino. Velika večina prebivalstva pri nas pa je še naprej znala samo en jezik – slovenščino oz. njene dialekte. To ni veljalo samo za kmečke podložnike in drugo podeželsko prebivalstvo, temveč so samo slovensko govorili tudi nižji sloji v mestih, v manjših mestih je tako govorila večina prebivalstva. Rabo enega ali drugega jezika so torej že stoletja določali socialno okolje, raven oz. vrsta pogovora (ali dopisovanja) in socialna pripadnost ljudi, ki so stopali v stik. Jezik je bil predvsem sredstvo komunikacije in zunanji znak socialne, manj pa etnične (narodne) pripadnosti. So se pa jezikovne meje podobno kot v Srednji in Zahodni Evropi tedanjega časa tudi v slovenskem prostoru v pretežni meri ujemale s socialnimi in etničnimi. Npr. nemško govoreče prebivalstvo je bilo kljub ostankom nemških jezikovnih otokov na podeželju in med nižjimi mestnimi sloji v veliki manjšini, so pa zato prevladovali v višjih socialnih slojih v mestih in med plemstvom. Glede na politično ureditev so bile za Slovence razmere take, da če se je želel kdo izmed njih povzpeti po družbeni lestvici, se je moral najprej naučiti jezika elite. To nam zelo nazorno potrjujejo življenjske zgodbe večine naših razsvetljencev: Marka Pohlina (1735–1801), Žige Zoisa (1747–1819), Jurija Japlja (1744–1807), Antona Tomaža Linhartarja (1756–1795), Valentina Vodnika (1758–1819), Janeza Nepomuka grofa Edlinga (1751–1793) in drugih.

Šolske razmere v 18. stoletju na Slovenskem

V 18. stoletju sta bila na Slovenskem v veljavi dva šolska sistema. Od razpustitve protestantskih šol koncem 16. stoletja pa do leta 1773 so šolstvo pri nas vodili jezuiti (Družba Srca Jezusovega), ki pa so se bolj posvečali srednješolskim in višješolskim programom, medtem ko je bilo osnovnošolsko izobraževanje prepuščeno fevdalnim gospodvom in duhovščini na podeželju. Izobrazba je bila dostopna relativno ozkemu krogu prebivalstva.

Družba Srca Jezusovega je na območju slovenskih dežel in v bližini v 16. in 17. stoletju ustanovila svoje šolske centre (jezuitske kolegije) v Gradcu, Ljubljani, Celovcu, Trstu in Gorici. Na njih so razvili študijske programe za gimnazije in višješolska študija filozofije in teologije. V Ljubljani je študij na višji stopnji (filozofija in teologija) vseboval tiste programe, ki so jih duhovniki potrebovali v praksi, ni pa imel privilegija, potrebnega za ustanovitev univerze (le-to so Slovenci dobili šele leta 1919), zato slušatelji ob koncu študija niso prejeli akademskega naziva. Pouk je potekal zgolj v latinščini.

Ideja o ponovni vzpostavitvi splošnih osnovnih šol je tokrat izšla iz potreb države in novih temeljev gospodarstva in je nedvomno pripomogla h kulturnemu dvigu prebivalstva.

Dne 6. decembra 1774 je v Avstrijski monarhiji začel veljati Splošni šolski zakon za nemške normalke, glavne šole in trivialke v avstrijskih dednih deželah (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern*), po katerem naj bi osnovno šolo obiskovali vsi otroci ne glede na družbeni stan, spol in bodoči poklic. Pobudo za posodobitev šolstva na Kranjskem je z *Domoljubnim načrtom leta 1772*, ki velja za najpomembnejši dokument v zgodovini slovenskega šolstva, prevzel Blaž Kumerdej. Po novem sistemu so na podeželju delovale trivialke, v mestih glavne šole, v glavnih deželnih mestih pa normalke. Pouk je potekal v nemškem jeziku, nadzirali so ga državni šolski komisarji. Blaž Kumerdej se je v svojih pobudah zavzemal za pouk v slovenščini in za uvajanje slovenskih učbenikov.

V nadaljevanju nekaj več pozornosti posvetimo življenjski pot Blaža Kumerdeja, rojenega leta 1738 na Bledu.

Bled in Zagorice v 18. stoletju

V 18. stoletju (sicer pa od leta 1004 do 1858) je posestvo Bled (nemško Vel-des), območje med planotami Mežaklja, Pokljuka in Jelovica spadalo pod zemljiško gospostvo škofov iz Briksna, ki so ga vodili preko številnih upravnikov. Poleg briksenških škofov so imeli posestva in podložnike v vaseh Grad, Mlino, Rečica, Zagorice in Želeče tudi nekateri okoliški plemiči, otoška cerkev in proštije ter župnija iz Lesc. Med omenjenimi vasmu je bila največja Grad, na Mlinem pa je delovala renomirana cerkvena šola, ki je bila po zapisih blejskega župnika Franca Gornika, ki se sklicuje na briksenške arhive, ustanovljena že v začetku 15. stoletja¹⁰ in je delovala kar 470 let.¹¹ Njen osnovni cilj je bil učencem posredovati najosnovnejše znanje, nekaterim kmečkim otrokom pa je celo odprla vrata k nadaljnji izobrazbi. Blejska cerkvena šola je to dosegla najprej pri poznejših duhovnikih Viljemu Rostbachu in Lenartu (sinu Lenarta z Bleda), ki sta leta 1459 sodelovala v neki razpravi zaradi jurisdikcije nad otoško cerkvijo.¹² Briksenški arhivi nudijo več podatkov o šoli od 16. stoletja dalje. V začetku 18. stoletja se je število učencev povečalo do te mere, da so nastavili za poučevanje dva kaplana, pri katerih so stanovali celo učenci iz drugih krajev (Bohinja in Radovljice).

Med nekdanje učence blejske cerkvene šole v predjožefinski dobi je po mnenju Gornika spadal tudi Blaž Kumerdej. To lahko posredno sklepamo na podlagi spomenice, ki jo je 14. novembra 1782 državni (šolski) komisiji posredoval tedanji grajski upravitelj Ignac Novak (ok. 1741–1820), ko je z navajanjem uspešnega delovanja šole in njenih učencev, ki »koristno služijo državi in cerkvi«, skušal rešiti šolo pred zaprtjem. To mu je tudi uspelo, kajti šola je nadaljevala šolsko delo tudi po reformi

10 Franc Gornik: *Bled v fevdalni dobi*, str. 155.

11 Prav tam, str. 156.

12 Prav tam, str. 155.

Bled s Kumerdejevimi rodnimi Zagoricami na sliki iz 18. stoletja, ki jo hranijo v Briksnu (foto: Tomaž Lauko, 2010).

leta 1774. Leta 1783 je postala javna trivialna šola, štiri leta kasneje pa je bila povišana na stopnjo glavne šole (Hauptschule) s štirimi razredi in prav toliko učitelji. Žal pa naj bi se razmere potem slabšale do te mere, da je leta 1803 zaprla svoja vrata zaradi obubožanja.¹³

Blejska cerkvena šola je sočasno upodobljena na eni od dveh slik Bleda z okolično neznanega avtorja iz l. 1775, ki sta se ohranili v škofijskem muzeju v Briksnu. Stala je na vzpetini nad jezerom, približno tam, kjer je danes Vila Bled. V burnem reformnem obdobju je bila nekajkrat premeščena tudi v prostore cerkve na otoku.¹⁴

Na isti sliki je upodobljena tudi vasica **Zagorice**, ki se v novem veku in v 18. stoletju v urbarjih in listinah imenujejo Auritz. Slovensko ime »Zagorice« je vas verjetno dobila od glavnih blejskih vinskih goric, ki so v srednjem veku pokrivalo pobočje od vasi Grad proti Zagoricam in za njimi. O tem, da so tam rastle trte, pričajo urbarialne datjatve iz 13. stoletja in cerkveni računi iz prve polovice 16. stoletja. Glede na podatke v različnih arhivih, ki jih je pregledal župnik Gornik, so leta 1780 Zagorice imele 36 hiš, 38 družin s 182 prebivalci, ki so bili podložni Blejski graščini, Radovljiški graščini, otoški cerkvi, otoški proštiji, župniji v Lescah, Graščinici Boben in Lambergarjem v

¹³ Več o tem Gornik, str. 157–167.

¹⁴ Janez Fajfar: Sliki Bleda z okolico iz leta 1775. V: *Blejski grad 1000 let prve omembe*, str. 164.

bližnji Drnči v Dvorski vasi. Na vsem ozemlju blejskega gospodstva zasledimo v novem veku svobodnike samo v Zagoricah. Med letoma 1754 in 1848 jih je bilo 5, eden je bil kmet, štirje pa kajzarji. V vasi Zagorice se je 27. januarja 1738 rodil Blaž Kumerdej.

Življenjska pot Blaža Kumerdeja

Rodbina Blaža Kumerdeja izvira iz Ribnega pri Bledu, kjer še danes stoji domačija pr' Primožu, ki je še vedno v lasti potomcev sorodnikov Blaževega starega očeta Jerneja Kumerdeja, ki se je tu rodil okrog leta 1663. Jernej Kumerdej se je okoli leta 1688 poročil z Marijo in se preselil na Mlino. Skope podatke o Blaževih prednikih in sorodnikih razkrivajo rojstne in mrliške matične knjige župnije sv. Martina na Bledu, ki jih hrani Nadškofjski arhiv v Ljubljani. Žal za čas do leta 1736 poročne knjige, ki bi pojasnjevale, kdo sta bili Blaževa babica in mama, niso ohranjene. Biograf Blaža Kumerdeja, Stanko Slanovic, je na podlagi matičnih podatkov ugotovil, da se je Blažev oče preselil v Zagorice iz Mlina. Ob prvem popisu prebivalstva leta 1754 je njegova družina omenjena kot gostaška pri Skubetih v hiši, ki je leta 1778 dobila prvič naslov Zagorice 28¹⁵ in podložna otoški cerkvi.¹⁶ Blaževa starša sta bila Mihael (1688, Mlino–1763, Zagorice 28)¹⁷ in Marija (ok. 1707–1785, Zagorice 6)¹⁸, sorojenci pa Bartolomej (1728, Zagorice–1782)¹⁹, Janez (1732–?)²⁰ in Elizabeta (1740–?)²¹.

O Kumerdejevem **otročtvu** na podlagi raznih arhivskih virov in biografskih zapisov lahko sklepamo, da je med šolskima letoma 1745/46 in 1750 obiskoval prostijsko cerkveno šolo na Mlinem. Ker je cerkvena šola na Bledu pomagala kmečkim otrokom do nadaljnje izobrazbe in jim tako omogočila, da so se rešili podložniškega stanu, smemo sklepati, da je Blaž Kumerdej moral pokazati precejšnje znanje in sposobnosti in si je nabral dovolj znanja nemškega in latinskega jezika, da je lahko postal **gojenec jezuitskega kolegija v Ljubljani**.

Okoli leta 1750 je tako Blaž Kumerdej nadaljeval šolanje na ljubljanski jezuitski gimnaziji (1750–1757), potem pa pri jezuitih nadaljeval še študij filozofije (1757–1759/60), za kratek čas tudi teologije (1761–1762). Šolal se je po jezuitskem šolskem sistemu, ki je na Slovenskem veljal med letoma 1598 in 1772. Jezuiti so svoj šolski red ustanovili ob koncu 16. in v začetku 17. stoletja in ga obdržali vse do terezijansko-jožefinskih šolskih in cerkvenih reform v 2. polovici 18. stoletja. Posvečali so se predvsem srednjemu in višjemu šolstvu, medtem, ko je bilo elementarno izobraževanje prepuščeno organizaciji lokalnih oblasti (lokalnih samouprav, župnišč in zemljiških gospodstev). Osnovno načelo jezuitov je bilo, naj se šola tisti, ki bo postal gospod, za

15 Današnja Zagoriška ulica na Bledu.

16 Nadškofjski arhiv Ljubljana (dalje NŠAL): Popis prebivalstva 1754.

17 NŠAL, Župnija sv. Martina Bled: Rojstna knjiga 1683–1707.

18 NŠAL, Župnija sv. Martina Bled: Rojstna knjiga 1707–1730. Žal za čas do leta 1736 poročna knjiga, ki bi pojasnjevala, kdo je bila in od kod je izhajala Blaževa mama, ni ohranjena.

19 NŠAL, Župnija sv. Martina Bled: Rojstna knjiga 1730–1740.

20 Prav tam.

21 Prav tam.

ljudstvo pa zadošča verski pouk. Glavni cilj jezuitskega gimnazijskega pouka (*perfecta eloquentia*) je bil v skladu s splošno šolsko prakso tega obdobja poučevanje latinščine. Latinščina je bila uradni jezik cerkve, hkrati pa še jezik diplomacije in znanosti. Študij je temeljil na študijskem redu *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu* iz leta 1599, ki je bil strogo obvezen za vse jezuitske šole. Popolna jezuitska gimnazija je trajala šest razredov in je dijakom zagotavljala aktivno obvladanje latinskega jezika in stila v govoru in pisavi. Za gimnazije so bila značilna tudi tekmovanja med učenci v retoriki.

Sicer na jezuitski šoli šolnine ni bilo, za oskrbo pa so jezuiti znali poskrbeti tudi za siromašnejše, ki so to lahko »odslužili«, izjemoma so stanovali zunaj internata (to je bilo proti vzgojnim principom). Da je Kumerdej v tem času stanoval pri teti Barbari,²² za katero pa vemo samo, da je umrla leta 1773, komaj zdrži.

Večji jezuitski kolegiji, med katere je spadal tudi ljubljanski, so na višješolski stopnji od začetka 18. stoletja v treh letnikih poučevali tudi filozofijo in teologijo. Ljubljanski filozofski študij je bil ustanovljen s podporo nekaterih kranjskih družin, posameznikov in stanov šele v letu 1704. Študij je trajal tri leta, predavali pa so logiko, fiziko in metafiziko z matematiko.

Jezuitski teološki študij v Ljubljani je pomenil skrajšan kurz za potrebne prakse, niso pa podeljevali akademskih naslovov, ker je bil za to potreben poseben privilegij, ki pa ga jezuiti pri nas niso prejeli in je edini predstavljal ostro mejo med študiji in praviimi univerzami.²³ Osnovna predmeta na tedanjih teoloških fakulteti sta bila sholastična teologija in razlaga biblije s hebrejščino.

O tej izobraževalni ustanovi, katere poslopje pa je leta 1774 uničil požar, se je v Arhivu Republike Slovenije ohranil v latinščini napisan zvezek Letopisa,²⁴ ki zajema obdobje med 1596 do 1691 in je že preveden tudi v slovenščino.²⁵ Drugega, ki bi bil aktualen za našo zgodbo, saj obsega obdobje od 1727 do 1773, pa hrani Rokopisni oddelek NUK-a,²⁶ vendar še ni preveden, zato smo lahko na razstavi pokazali samo njegovo podobo, nismo pa mogli potrditi navedbe biografov, da je bil njegov gojenec na vseh nivojih študija. V SŠM hranijo tudi sliko starega poslopja jezuitskega kolegija in Študijski red *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu* iz leta 1599, v Narodnem muzeju pa medeninaste ključke, ki so jih podeljevali vzornim učencem jezuitske gimnazije v Ljubljani. Ali je kakšnega od teh dobil tudi Blaž Kumerdej, ni znano.

Ker torej na ljubljanskem jezuitskem kolegiju študenti niso mogli pridobiti najvišjih znanstvenih naslovov, je Blaž Kumerdej odšel na izpopolnjevanje na **Dunaj** (verjetno po posredovanju Jožefa Sigismunda Kappusa, strica barona Žige Zoisa), kjer je med letoma 1767 in 1771 študiral pravo na novoustanovljeni Viteški orientalni akademiji, ki

22 Slanovic, str. 10.

23 Protireformacija in katoliška obnova. V: *Šolstvo na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej (dalje SŠM), 1988, str. 21, 27.

24 ARS, Zbirka rokopisov, fond AS 1073, 180r.

25 *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove: (1596–1691)*. Ljubljana: Družina in Provinciatat Družbe Jezusove, 2003.

26 NUK, Rokopisni oddelek, Ms 1544.

jo je zaključil kot doktor svobodnih umetnosti in filozofije. Tam je ostal še nekaj časa kot pravni korepetitor. Njegov predstojnik je bil grof Pergen, tedanji minister, ki se je v letih 1770–1772 v Avstriji in na Dunaju ukvarjal z šolsko reformo. Da bi razumeli, kakšno znanje je Kumerdej pravzaprav pridobil na tej šoli in kakšno delo je obsegalo pravno korepetitorstvo, bi bilo potrebno natančno preučiti poslanstvo te šole.²⁷

Orientalno akademijo na Dunaju je leta 1754 ustanovila cesarica Marija Terezija in velja za najstarejšo ustanovo za izobraževanje diplomatov na svetu. Njen namen je bilo preučevanje Balkana in drugih vzhodnih dežel, zato so posebno pozornost posvečali učenju orientalskih jezikov, v 18. stoletju zlasti perzijskemu jeziku (farsi), turščini in arabščini.²⁸ Ob svoji 250-letnici je diplomatska akademija na Dunaju izdala obsežen jubilejni zbornik,²⁹ arhiv šole pa nam je za objavo na razstavi posredoval sliko prvega poslopja, v katerem je med letoma 1754 in 1770 delovala Orientalna akademija na Dunaju.

V času bivanja na Dunaju je Kumerdej spremljal priprave na šolsko reformo. Sestavil je *Domoljubni načrt*, dokument, ki ga je predložil Mariji Tereziji in v katerem predstavlja svoj pogled na organizacijo elementarnega učenja pisanja in branja. Podrobne okoliščine nastanka, vsebina in pomen tega dokumenta so opisani v prvi knjigi Vlada Schmida *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* (167–178). Prepis tega dokumenta v nemškem jeziku je ohranjen v Arhivu R Slovenije, preveden pa v omenjeni knjigi (str. 168–171). Za našo razstavo smo izdelali maketo arhivskega dokumenta in njegovih prevodov v slovenščino in angleščino. Oba prevoda sta objavljena tudi v spremljajoči brošuri oz. katalogu razstave.³⁰ Dva izmed Kumerdejevih citatov iz tega dokumenta smo uporabili tudi pri knjižni kazalki.

V tem obdobju je začel delovati tudi na literarnem področju, predvsem se je angažiral pri prevajanju čebelarške strokovne literature Antona Janše.

Kumerdejevo **najbolj ustvarjalno obdobje** se je začelo po letu 1773, ko se je z Dunaja vrnil v Ljubljano in bil 12. junija imenovan za prvega ravnatelja ljubljanske normalke. 28. januarja leto kasneje je postal član deželne šolske komisije za ustanavljanje in izboljševanje osnovnih šol na Kranjskem. Sodeloval je pri prevajanju avstrijskega šolskega reda, izdelal program novih šolskih knjig in učbenikov (leta 1778 izide *Vadenje sa brati*, 1. izdaja osnovnošolsko berilo).

Okoli leta 1777³¹ se je Blaž Kumerdej v Ljubljanski cerkvi poročil z Marijo Ano de Garzoni (ok. 1757–1792, Ljubljana), hčerko ljubljanskega trgovca de Garzonija.

27 Tega študija pa se za potrebe razstave leta 2010 nismo lotili.

28 Današnja moderna diplomatska akademija je bila potem, ko so jo med drugo svetovno vojno zaprli, ponovno odprta šele leta 1964, šele leta 1996 pa prestrukturirana in ustanovljena kot neodvisna javna inštitucija. Vir: www.da-vienna.ac.at, 9. 7. 2010.

29 *250 Jahre Von der Orientalischen zur Diplomatischen Akademie in Wien* (Oliver Rathkolb, ur.). Innsbruck, Wien, München, Bozen: StudienVerlag, 2004.

30 Porenta Tita: *BLAŽ KUMERDEJ (1738–1805), slovenski razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2010.

31 Določitev datuma se navezuje na rojstvo prvorojenca Jožefa Vincenca (1777–1780). NŠAL, Župnija sv. Nikolaja, Rojstna knjiga: 1771–1792.

Rodilo se jima je 6 otrok (sin in 5 hčera), ki so domnevno vsi umrli v rani mladosti. Rojstvo prvih štirih otrok je zabeleženo v maticah župnije sv. Nikolaja, kjer je družina živela do leta 1782, najmlajši hčerki pa sta bili rojeni v župniji sv. Petra, kjer je l. 1792 umrla tudi Blaževa žena.

1779 se je začelo Kumerdejevo slovarsko delo. Postal je član Zoisovega literarnega kroga in Zoisov tesni sodelavec (*amanuensis*). Med letoma 1781 in 1785 je postal član znanstvene akademije *Akademia operosorum*, vendar ni znano, da bi v njej aktivno sodeloval. Leta 1781 je postal član Kranjske kmetijske družbe. Kot sodelavec Jurija Japlja je sodeloval pri prevodu Svetega pisma, v kranjski jezik prevajal uradne patente, okrožnice in druge uradne akte.

1780 je začel pisati kranjsko slovnico v nemškem jeziku (prerodno dejanje), 1781 je bila zaključena prva, dve leti kasneje pa še druga redakcija kranjsko-slovanske slovnice, ki sta jo z Linhartom nameravala oddati v cenzuro. Leta 1780 je sestavil napisan *Spis o jezikoznanstvu Slovenov in Rusov*, v katerem je obračunal s Pohlinovo slovnico.

Leta 1785 je opravil pedagoški izpit za okrožnega šolskega komisarja in prevzel službo v Celju.

V Celju je deloval kot okrožni komisar za podeželske šole in spodbujal in ustvarjal na literarnem in jezikoslovnem področju.

Leta 1786 je prevzel službo okrožnega šolskega komisarja v Celju. Če naši osrednji arhivi hranijo gradivo, ki nam pojasnjuje Linhartovo šolsko vlogo na Kranjskem, pa sem prav take podatke zaman iskala za Blaža Kumerdeja. Predvidevam, da so arhivski viri, ki se navezujejo na Kumerdejevo delo na področju ustanavljanja trivialk na Celjskem, več ali manj ohranjeni in še neobdelani v deželnem arhivu v Gradcu. V Pokrajinskem arhivu v Celju sem iskala morebitne fonde o zgodovini osnovnih šol na tem območju. Za ilustracijo tega Kumerdejevega življenjskega obdobja smo na razstavi lahko uporabili le sodobno umetniško upodobitev Celja, ki jo hranijo v Pokrajinskem muzeju v Celju.³² Na tem mestu spodbujam kolege iz celjskih kulturnih ustanov, da v bodoče podrobneje raziščejo tudi ta del Kumerdejevega življenja in dela, saj preučevanje celjske zgodovine presega poslanstvo radovljiškega Mestnega muzeja.

Poleg opravljanja pedagoških službenih obveznosti je Kumerdej na Koroškem in Štajerskem spodbujal tudi preporodno delo in ustvarjal na literarnem in jezikoslovnem področju. Najbolj pomembno preporodno delo v tem obdobju je sodelovanje pri jezikovni pripravi slovenskega prevoda knjige Antona Janše *Vollständige Lehre von der Bienenzucht (Popolno podučenje za vse čebelarje)*,³³ ki ga je pripravljala župnik Janez Goličnik iz Griž pri Celju.

Leta 1787 je Kumerdej končal vseslovanski slovar, 1791 pa še slovnico, ob kateri je napisal znani predgovor.³⁴ Z dragocenimi nasveti je pomagal tudi pri nastajanju Linhartove knjige o zgodovini Kranjske.³⁵

32 Celje z okolico, okoli 1798. Avtor: Runk-Ziegler, inv. št. G/VI-25.

33 To sodelovanje je omenjeno v Goličnikovem predgovoru v knjigi.

34 Več podatkov o jezikoslovnem delu B. Kumerdeja na tem mestu presega namen tega članka.

35 *Poskus zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije*. Ljubljana, 1788, 1791.

Ko mu je 7. oktobra 1792 umrla žena Ana Marija Kumerdej (rojena de Garzoni),³⁶ se je vrnil v Ljubljano. Tudi o **zadnjem obdobju njegovega življenja** so ohranjeni le drobcji, več lahko povzamemo in sklepamo le iz posrednih virov in literature.

Kot Linhartov naslednik je Kumerdej prevzel službo okrožnega šolskega komisarja v Ljubljani. Okoli 1800 je postal uradni cenzor za slovenske knjige in nadaljeval delo na področju zbiranja gradiva za slovar in slovnico. Do smrti leta 1795 mu je na tem področju precej pomagal A. T. Linhart. Ko se je Zoisovemu krožku pridružil Valentin Vodnik, ga je Kumerdej skušal navdušiti za nadaljevanje svojega dela na jezikoslovnem področju. Med letoma 1798 in 1804 se je ukvarjal samo še s prevajanjem državnih uradnih razglasov.³⁷

Blaž Kumerdej je umrl 10. marca 1805 v svojem 68. letu starosti na Marijinem trgu 11 v Ljubljani. Podatki o smrti Blaža Kumerdeja so zabeleženi v mrliški knjigi frančiškanske župnije Marijinega oznanjenja v Ljubljani,³⁸ pokopan pa je bil pri cerkvi sv. Petra. Tako kot njegovi številni slovenski sodobniki (npr. A. T. Linhart) verjetno ni bil pokopan s kakšnimi posebnimi častmi, saj se je do sedaj našla edina objavljena osmrtnica samo v *Algemeine Literatur-zeitung*.³⁹

Dediščina Blaža Kumerdeja

Kumerdejevo dediščino lahko razdelimo na pedagoško, ki smo jo predstavili že v sklopu njegove življenjske poti, in jezikovno (prevajalsko in filološko).

V slovenskih knjižnicah⁴⁰ ohranjena tiskana dediščina Blaža Kumerdeja obsega tri dela: čitanko *Vadenja sa brati*, soavtorski prevod desetih zvezkov *Svetega pisma* starega in dveh zvezkov novega testamenta ter prevod veterinarskega priročnika *Navúk k' osdravljenju te pluzhníze s' shelesnato solno kislostjo* (priročnik za zdravljenje pljučnice). Vsa ta njegova dela so v originalu dostopna samo v čitalnicah knjižnic, v digitalni obliki pa tudi že na portalu Digitalne knjižnice Slovenije (<http://www.dlib.si>).

Kumerdejeva **Vadenja sa brati**⁴¹ veljajo za prvo slovensko posvetno dvojezično čitanko za višje razrede glavnih šol in normalk. V ta namen je Kumerdej prevedel in priredil nemško čitanko F. E. Rochova.⁴² Čitanka sodi v zadnjo (enajsto) točko Kumerdejevega *Domoljubnega načrta*, kjer predvideva tisk in brezplačno razdelitev abecednika oz. začetnice.

36 NŠAL, Župnija sv. Nikolaja Ljubljana: Mrliška knjiga 1771–1812.

37 Več o tem v poglavju Dediščina Blaža Kumerdeja.

38 Župnija Marijinega oznanjenja Ljubljana: Mrliška knjiga: 1803–1825.

39 *Intelligenzblatt der Jenaischen Allgemeine Literatur-zeitung*, št. 58. 29. maj 1805, str. 498.

40 Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Narodni muzej in nekatere regionalne knjižnice.

41 Celotni naslov se glasi *Vodenja sa brativ'use sorte pisanju za šolarje tih deželskih šol*, Ljubljana 1778, 1796, 1800, 1806.

42 An. I.: Čitanka. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. Zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 138.

Čeprav je bila v splošnem šolskem zakonu nemščina predpisana kot učni jezik, pa se je slovenščina v tej vlogi v celoti uporabljala samo v podeželskih trivialkah. Na glavnih šolah in normalkah v mestih so že poučevali med drugim nemško slovnico in spisje in elemente latinščine. V praksi se je v slovenščini poučevalo tudi v glavnih šolah na začetni stopnji ali pa je pouk potekal dvojezično nemško-slovensko. Nadaljnje šolanje je bilo tako spet omogočeno samo po končani glavni šoli ali normalki. Kumerdej, ki je postal prvi ravnatelj ljubljanske normalke, si je prizadeval, da bi se tudi v glavnih šolah in normalkah lahko učili učitelji, ki niso znali nemščine. V ta namen je napisal dvojezično čitanko *Vadenje sa brati*. V uporabi so bili tudi drugi slovenski učbeniki, predvsem katekizmi za pouk verouka,⁴³ ki so ga ponekod uporabljali tudi kot učbenik za začetni pouk branja, in Pohlinova abecednik⁴⁴ ter bukvice za rajtengo – računanje.⁴⁵

Namen čitanke *Vadenja sa brati* ni bil leposlovne narave, ampak posredovanje raznih poučnih in moralnovzgojnih zgodbic v duhu razsvetljskega in fevdalnega družbenega reda z reki za potrjevanje teh idej. Vsebovala je tudi latinska navodila za ministrante in je služila za učenje osnov latinščine.⁴⁶

Uporabljali so jo na Kranjskem, medtem ko je berilo za prekmurske katoliške šole priredil Mikloš Küzmič (prekmurski narodni preroditelj, 1737–1804).⁴⁷

Med obsežnejša Kumerdejeva dela sodi **prevod Svetega pisma**. V 18. stoletju so bile med najbolj daljnosežnimi in rigoroznimi reformnimi ukrepi tisti na področju cerkvene organizacije. Marija Terezija je skušala omejiti pretirano ljudsko pobožnost, vzpostaviti nadzor nad delovanjem Katoliške cerkve in cerkveno ureditev podrediti državi. Bistveno bolj je v versko politiko posegel Jožef II. s tolerančnim patentom, ki je zagotavljal svobodo veroizpovedi protestantom, pravoslavcem in judom. Odpravil je procesije, nekatere cerkvene praznike, bratovščine, samostane in reorganiziral župnije, kar naj bi prineslo tesnejši stik med farani in duhovniki.

V tem zgodovinskem kontekstu je bil največji dosežek uporabe slovenščine v verskem javnem življenju Japljev in Kumerdejev prevod Svetega pisma (1784–1802); to delo velja za prvi katoliški prevod celotnega sv. pisma, po mnenju Matjaža Kmecla pa pomeni prav prevod svetega pisma za enega od največjih preizkusnih kamnov naše takratne jezikovne zmogljivosti. Pobudo zanj je ob 200-letnici Dalmatinovega prevoda dal ljubljanski škof Karl Janez grof Herberstein (1719–1787). Namen tega dela je bil omogočiti vsem katoliškim vernikom, da bi sami brali in premišljevali biblična besedila. Zato sta prevajalca poleg prevodov besedila v vsakem zvezku dodala tudi uvod za lažje razumevanje, saj je bila dotlej večina besedil ljudem neznana. Stara zaveza je izšla v osmih, nova pa v dveh delih.

43 *Ta velki catekismus s' prašhanjami, inu odgovormi sa ozhitnu, inu possebnu podvuzhenje te mladosti v' zessarških krajlevih duschelah* (priredil Jurij Japelj), Ljubljana 1779.

44 Pohlin Marko: *Abecedika: sa taiste, katiri se otshejo Krajnsko brati nauzhiti*. Ljubljana 1756.

45 Pohlin Marko: *Bukuvze ša rajtengo, ali Kratku poduzhenje v' rajtengi : sa fantizhe, inu dekleta gmajn kraynskeh ludy, katiri se othe rajtati nauzhiti*. Ljubljana 1781.

46 An. I.: *Čitanka. V: Enciklopedija Slovenije*, 2. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 138.

47 *ABC knisicza na narodni soul haszek*, Budin 1790, 1791. Prav tam.

*Pogled na Kumerdejevo pisno dediščino
(hrani NUK, Rokopisni oddelek, foto: Miran Kambič, 2010).*

Kumerdej in Japelj sta se pri načinu prevajanja precej razhajala; prevajala sta po Vulgati, torej po latinskem prevodu Svetega pisma z začetka 5. stoletja, precej pa sta se navezovala tudi na Jurija Dalmatina (slovenski protestantski teolog in pisec, okoli 1547–1589). Pri tem sta dolenjsko narečje precej zamenjala z gorenjskim. Pri prevajanju je bil jezikovno bolj podkovan Blaž Kumerdej, ki je opravljal tudi mentorsko delo.⁴⁸

O vsebini knjige **Navúk k' osdravlenju te pluzhníze s' shelesnato solno kislóstjo**, ki jo je leta 1804 napisal Pessin, Ignaz-Joseph, prof. anatomije in direktor c. kr. Veterinarskega inštituta na Dunaju (Praga, 1766–Wien, 1808),⁴⁹ ne vemo kaj dosti, ker se s tem pri nas še ni ukvarjal nihče. Predvidevamo lahko, da je Blaž Kumerdej delo prevedel v okviru njegovega sodelovanja s Kmetijsko družbo v Ljubljani (ustanovljena 1770), kjer je deloval po letu 1781.⁵⁰ Njena dejavnost je posegala v vse panoge kmetijstva in celo v obrtno dejavnost. Pomembno je tudi njeno delo na teoretičnem

48 Prim. *Živa beseda: katalog ob razstavi svetega pisma*: Ljubljana, Cerkev sv. Jožefa, 14. junij do 31. julij 2007. Ljubljana: Zavod sv. Ignacija, 2007, 70, 76; Porenta Tita: *Vloga slovenskega jezika v 18. stoletju*. Predavanje v okviru Linhartovih dnevov 2014 v Mestnem muzeju, Radovljica, 11. 12. 2014.

49 <https://bib.vetmed.fu-berlin.de/vetbiogramm/632.html>, 20. 8. 2015

50 Porenta Tita: *Vloga slovenskega jezika v 18. stoletju*. Predavanje v okviru Linhartovih dnevov 2014 v Mestnem muzeju, Radovljica, 11. 12. 2014.

področju s postavljanjem nagradnih vprašanj, ustanovitev prvega tednika za socialna in gospodarska vprašanja na Kranjskem *Wöchentliches Kundschaftsblatt* ter izdajanje *Sammlung nützlicher Unterrichte*, saj je bila edina kmetijska družba v nemških deželah, ki je izdajala svoja dela. Njeno delo nam kaže, da je bila družba le izvrševalec navodil, ki jih je dajala centralna državna oblast. Sprva naj bi skrbela zlasti za povečanje proizvodnje surovin (lan, konoplja, volna, svila), ki so potrebne za manufakture, kar se opaža v času do leta 1770, v sedemdesetih letih pa je vedno bolj obračala pozornost na poljedelstvo, njegovo izboljšanje in izboljšanje živinoreje. Kmetijska družba je imela tudi svojo knjižnico, ki se je združila z ostalimi knjižnicami v licejsko. Njeni uspehi bi bili lahko še večji, če bi svoje delo v še večjem obsegu prenesla tudi med podložnike in jih poučevala z izdajanjem podukov v slovenskem jeziku.⁵¹ V tem kontekstu so nastali prevodi strokovnih knjig naših razsvetljencev (npr. Linhartove *Bukve od kug inu bolešen goveje shivine, tih ovaz inu švin*,⁵² Goličnikov⁵³ in Glavarjev⁵⁴ prevod Janševih del, pa verjetno tudi Kumerdejev prevod veterinarskega priročnika).

Jezikoslovna (filološka) dediščina Blaža Kumerdeja vsebuje poskuse pravopisov, slovnice in slovarjev ter razne filozofsko filološke razprave. V razvoju slovenskega knjižnega jezika te razprave predstavljajo pomembno vsebinsko vez med deli jezikoslovcov Marka Pohlina z začetka 18. stoletja in Jerneja Kopitarja v 19. stoletju.

Kumerdejevo celotno filološko dediščino predstavlja preko 4500 strani rokopisov v gotici, ki jih danes hrani *Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice* v Ljubljani.

Drugo prevajalsko delo Blaža Kumerdeja je vezano predvsem na prevode državnih patentov.

Do srede 18. stoletja se avstrijska državna oblast ni ukvarjala z vprašanjem uradnega jezika oziroma z vprašanjem, v katerem jeziku naj državni organi komunicirajo z ljudstvom. Uprava in sodstvo sta bila v rokah deželnih stanov, mestnih avtonomij in zemljiških gospodov, ki so jezikovna vprašanja reševali pragmatično po lokalnih razmerah in potrebah ter po svojem preudarku. Razmere so se spremenile z upravnimi in sodnimi reformami Marije Terezije. Čez čas se je namreč pokazalo, da so bile zgolj ustne komunikacije premalo, ker so bile interpretacije državne volje na ta način precej različne. Prebivalstvo je bilo potrebno seznaniti z vsebino vsaj tistih cesarskih patentov in vladnih naredb, katerih vsebino je moralo poznati vse prebivalstvo, če naj bi se res izvajali in tako dosegli svoj namen. Dokler so bili objavljeni v nemškem jeziku, jih je v drugojezičnih deželah mogel razumeti le majhen del prebivalstva. Edini izhod je bila objava v jeziku ljudstva. Do tega spoznanja je prišla avstrijska državna oblast tudi v

51 Umek Eva: *Kranjska kmetijska družba 1767–1787*. V: Arhivi 29 (2006), št. 1, str. 1–34.

52 Wolstein, Johann Gottlieb: *Bukve od kug inu bolešen goveje shivine, tih ovaz inu švin* (prevod A. T. Linhart). Ljubljana 1792.

53 Anton Janša: *Antona Janshaja zessarskiga zhepellarja. Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje* (prevod Janeza Goličnika). Celje 1792.

54 Anton Janša: *Abhandlung von Schwärmen und Bienen*. Dunaj 1771 (neobjavljeni prevod Petra Pavla Glavarja).

*Pogled na obnovljeno Kumerdejevo rojstno hišo
na Zagoriški ulici na Bledu (foto: Miran Kambič, 2010).*

slovenskih deželah. Potrebo po prevodih teh razglasov najdemo tudi v Domoljubnem načrtu Blaža Kumerdeja iz l. 1772, ko ugotavlja, da bi Kranjcem »prav lahko dopovedali voljo deželnega kneza, ako bi jo natisnili v deželnem jeziku ter jo preprostemu človeku razglasili, kakor to delajo v drugih deželah.« Najvišje državne oblasti so konec 18. stoletja večji praktični pomen pripisovale slovenskim prevodom predvsem tistih predpisov, ki so urejevali odnose med zemljiškimi gospodi in podložniki.

Slovenski patenti, kurende, zakoni, obvestila in oglasi po že v 18. stoletju postali posebna zvrst kranjskega knjižnega jezika, ki se nanašajo na upravopolitične, gospodarske, bančne, zdravstvene in trgovske zadeve. S tem delom se začne sistematično oblikovanje slovenske terminologije tudi na tem področju. Sprva je tudi pri tovrstnem prevajanju šlo za nekakšne priredbe besed tujega izvora, pri razsvetljencih pa se pojavi tudi težnja po knjižnih novotvorjenih besedah. Vendar pa se prav v patentih zaradi stvarne vsebine ne dopušča prav veliko pesniške svobode. Od prevajalca je ta zvrst zahtevala točnost, natančnost, enopomenskost besede in nedvoumno sporočilo. Do konca 18. stoletja je bil po mnenju slovenistov tudi na tem področju storjen že kar precej velik napredek, zgodovinarji pa so mnenja, da je bilo glede na veliko število izdanih patentov v drugi polovici 18. stoletja število slovenskih prevodov zelo skromno, če jih primerjamo z rezultati, doseženimi v splošnem kulturnem razvoju v dobi narodnega preporoda, npr. v slovstvu, publicistiki, šolstvu. Po dosedanjih omembah v literaturi naj število prevedenih patentov ne bi doseglo niti številke dvajset. Pripomniti pa je tre-

ba, da so znani predvsem slovenski prevodi patentov, ki so bili objavljeni v Ljubljani. Razloga za majhno število slovenskih prevodov širšim slojem prebivalstva namenjenih pravnih predpisov pa ne smemo iskati vedno v brezbriznosti državnih oblasti ali njihovem podcenjevanju jezika, ki ga je ljudstvo uporabljalo. Bili so primeri, ko je najvišji državni organ, ki je predpise izdal, zahteval, naj se prevede v deželni jezik. Toda kljub prizadevanju ni bilo mogoče dobiti prevajalca za slovenščino. Uradni prevajalec patentov med letoma 1785–1805 je bil Blaž Kumerdej, nekaj let (1790–1795) je to delo opravljal tudi A. T. Linhart, po Kumerdejevi smrti pa tudi Valentin Vodnik.⁵⁵

S predstavitvijo Kumerdejeve tiskane in rokopisne dediščine, ki smo jo vizualizirali na razstavi z izbranimi naslovnici knjig in drobci rokopisov ter seznamom ohranjenih in urejenih del v NUKU, smo želeli spodbuditi tudi druge strokovnjake (jezikoslovce, veterinarje, teologe, prevajalce, knjižničarje), ki bi se v skladu z njihovimi specialnimi znanji poglobili v tematiko in pripomogli k zaokrožitvi poznavanja in razumevanja celotne Kumerdejeve zapuščine. Delno je k temu pripomogla že omenjena okrogla miza novembra 2014 v Slovenskem Šolskem muzeju in kratko predavanje doc. dr. Andreje Legan Ravnika, znanstvene sodelavke Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Njenih spoznanj seveda v času nastajanja razstave še nismo mogli uporabiti.

Gostovanja in pedagoško-andragoški programi

Razstavo so si do sedaj ogledali številni slovenski in tuji obiskovalci (muzejska statistika jih je zabeležila skupaj več kot 8200), saj je gostovala dvakrat v Knjižnici Blaža Kumerdeja na Bledu (v času otvoritve in ob podelitvi Kumerdejevih nagrad), v Radovljiški graščini (otvoritev 3. decembra na *Ta veseli dan kulture*), na Blejskem gradu (v času praznovanja 1000-letnice prve omembe blejskega gradu), v OŠ prof. dr. Josipa Plemlja na Bledu (razstava je bila v šolski knjižnici, za učence je bil pripravljen dodaten prilagojen obrazstavni tekst), Zavoda za šolstvo Ljubljana (prednovoletni sprejem s kulturnim programom za nekdanje uslužbenke zavoda), Starega gradu nad Celjem (ob zaključku Bralne značke), Gorenjskega muzeja (z vodstvom in dramskim nastopom) in OŠ Jakoba Aljaža v Kranju (prav tako ob zaključku Bralne značke, vodja šolske knjižnice je pripravila poseben pedagoški program). Ob otvoritvah je avtorica obiskovalce popeljala po razstavi, za osnovnošolsko mladino je pripravila tudi prilagojeno predstavitevno besedilo.

Leta 2011 je bil pomen Kumerdejevih del predstavljen tudi strokovni javnosti na svetovnem kongresu preučevalcev 18. stoletja v Gradcu v Avstriji.⁵⁶

55 Porenta Tita: *Vloga slovenskega jezika v 18. stoletju*. Predavanje v okviru Linhartovih dnevov 2014 v Mestnem muzeju, Radovljica, 11. 12. 2014.

56 Tita Porenta: *The significance of slovenian Enlighteners Anton Tomaž Linhart and Blaž Kumerdej for the cultural image of Slovenians in the 18th century*. 13th International Congress for Eighteenth Century Studies, 25th to the 29th July 2011 at the University of Graz (Austria).

Okrogla miza Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja v Slovenskem šolskem muzeju (hrani SŠM, fototeka, foto: M. Javoršek, 25. 11. 2014).

Razstava o Blažu Kumerdeju je od novembra 2014 do konca februarja 2015 gostovala tudi v Slovenskem šolskem muzeju, ko sta Mestni muzej Radovljica in Slovenski šolski muzej ob otvoritvi 25. novembra 2014 z okroglo mizo *Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja* hkrati obeležila tudi 240-letnico izida prvega avstrijskega osnovnošolskega zakona. Po uvodni predstavitvi projekta, direktorice Muzejev Radovljiške občine, Verene Štekar-Vidic, se je ob tej priložnosti s svojimi prispevki o Blažu Kumerdeju in šolstvu v 18. stoletju predstavilo sedem avtoric in avtorjev: Tita Porenta, Janez Fajfar, Edvard Protner, Stane Okoliš, Branko Šuštar, Andreja Legan Ravnikar in Irena Razingar. Okrogle mize so se udeležili tudi študentje ljubljanske Pedagoške fakultete.

Na okrogli mizi je avtorica razstave **mag. Tita Porenta** uvodoma predstavila vsebino razstave.

O Bledu, upodobljenem na dveh upodobitvah iz 18. stoletja, je v nadaljevanju pripovedoval blejski župan **Janez Fajfar**. V škofijskem muzeju v Brixnu (Južna Tirolska, Italija), nekdanjem sedežu briksenskih knezoškofov, ki so bili v 18. stoletju največji zemljiški gospodje blejske okolice, sta na ogled dve oljni sliki Bleda iz tistega obdobja. Prva slika predstavlja pogled na Bled z vzhodne strani gradu, druga pa preko jezera proti Bohinju. Sliki sta zanimivi tudi za spoznavanje okolice, saj so na njej označena še posamezna naselja ter naravne posebnosti. Avtor je na okrogli mizi z interpretacijo teh dveh upodobitev in knjige nekdanjega blejskega župnika Franca Gornika *Bled v fevdalni dobi* (1967) predstavil okolje, iz katerega je izviral Blaž Kumerdej, med

drugim tudi njegovo rojstno vas Zagorice in proštjsko šolo, ki mu je omogočila nadaljnji študij na jezuitskem kolegiju v Ljubljani.

Dr. Edvard Protner, izredni profesor na Oddelku za pedagogiko Filozofske fakultete na Univerzi v Mariboru, je predstavil vlogo *Blaža Kumerdeja v razsvetljenski pedagogiki*. 18. stoletje velja za stoletje vzgoje. Moralna podoba državljanov je v sklopu razsvetljenske misli postala ključ za vzpostavitev družbene blaginje ter harmonije, skladno s tem pa se je močno povečalo zanimanje za vseobsegajočo institucionalizacijo vzgoje. Veri v moč razuma, ki lahko razkrije samostojno strukturo vzgoje in tako zagotovi srečo ljudi, je nujno sledilo prepričanje, da je možno razviti eksaktno obvladljivo metodo pravilne vzgoje, ki jo je mogoče učiti in se je naučiti. Šele s takšnim načinom razmišljanja je postalo smiselno izobraževanje učiteljev.

V 18. stoletju so se razvili različni razsvetljenski pedagoški koncepti in njihove sledi je mogoče prepoznati v znamenitem Kumerdejevem predlogu organizacije osnovnošolskega izobraževanja na Kranjskem, še bolj pa v Splošni šolski naredbi iz leta 1774. Prepoznati je mogoče ideje pietizma, ki so sooblikovale ustanovitev realke v Berlinu leta 1726, in od tod jih je Ignaz von Felbiger prenesel v avstrijsko osnovnošolsko zakonodajo.

Razpravo je nadaljeval **mag. Stane Okoliš**, direktor Slovenskega šolskega muzeja, z referatom *Elementarno izobraževanje na Kranjskem ob izidu Splošne šolske naredbe*. Ker v Kumerdejevem času ni bilo širše zasnovanega elementarnega izobraževanja, je bilo pismenih malo, izobrazbena raven prebivalstva pa na zelo nizki stopnji. Med pismenimi so prevladovali duhovniki, izobraževanje pa je bilo prepuščeno posameznim slojem in skupinam prebivalstva. Zasebno izobraževanje je prevladovalo nad redkimi javnimi šolami in zakoni nad javnimi učitelji. Zlasti v primerjavi s srednjim šolstvom (gimnazijami), za katere so do razpustitve (1773) skrbeli jezuiti, je bilo elementarno izobraževanje neurejeno. Elementarne šole so v slabem stanju in na krhki finančni podlagi delovale v nekaterih kranjskih mestih in pri redkih župnijah na podeželju. Učiteljska službena mesta pri župnijah, kjer so v preteklosti že delovale šole, so večinoma zasedali cerkoveniki, ki niso znali ne brati in ne pisati. Izobraževanje je bilo pogosto odvisno od posameznih župnikov, med katerimi je bilo vedno tudi nekaj svetlih zgledov.

Zanimiv *Pogled na slovensko terminologijo prve šolske zakonodaje (1774)* je podal **dr. Branko Šuštar** iz Slovenskega šolskega muzeja. Prvi osnovnošolski zakon v habsburških deželah (1774), ki je izšel tudi v nemško-slovenskem besedilu, omogoča pogled na slovensko pedagoško terminologijo izpred 240 let, pri kateri ne manjkata sreča in veselje. Prispevek opozarja na nekatere zanimivosti strokovnih izrazov na področju izobraževanja in na velik razvoj našega jezika v poldrugem stoletju. Vzoredno nemško besedilo je manj oddaljeno od sodobne nemščine, zato primerjava obeh jezikov prispeva k večji razumljivosti slovenskih šolskih izrazov. Besedilo zakona v 24. členih (in s prilogami) predstavlja srčno skrb cesarice Marije Terezije za vzgojo mladine (*srejenje te mladosti obedvojiga spola*) kot temelj prave sreče (*posebna podloga te prave srezhnosti*). Od dobre vzgoje in vodenja v prvih letih (*od eniga dobriga srejenja, inu vishanja*

v'pervih letah) pa je odvisna prihodnost: izobraževanje uma in mišljenje (*furmanje tih vumov, inu visha sa misliti*). Tako srečamo še predpisano učno metodo (naprej sapišane vijhe tiga vuka) pa tudi normalke, glavne šole in trivialke (*Normal-shole, Nemshke poglavitne shole, Gmein nemske ali Trivial-shole*). Tam so natančno izprašani, dobro poučeni učitelji (*skerbno skushani, dobru podvuzheni uzheniki*). Beremo še o »*koštanju sholniga ofidja povishati*« in o zadostni svetlobi za šolske sobe (*sholne kamere ... napadek ene sadoštne shitlobe*) ter o opremi šole s klopmi, mizami, šolskimi tablami, črnilniki in drugim (*s' prukami, mišami, sholnitablami, zhernilskimi posfodbami inu drugim potrebnim orodjam, koler tudi s'eno saperto polizhenzo ...*). Ne manjkajo niti glavni učni predmeti (*poglavitni vukni predstavki*) in med njimi tudi etika (*sadershanski vuk*), pa tudi računstvo (*rajtati, rajtingo peljati*) in »*napelanje k' sposhtenosti*«, šolarji enega razreda (*sholarji ene štopne*), polletja (*sholne poti/Schulkurse*), javna spraševanja (*skushne*), kjer morajo najboljši učenci »*resveffeleni biti*« ter spričevala (*enu sprizhanje*).

Doc. dr. Andreja Legan Ravnikar, znanstvena sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, je v nadaljevanju predstavila *Blaža Kumerdeja kot jezikoslovca in prevajalca*.

Razsvetljenec, jezikoslovec, pedagog in filozof Blaž Kumerdej (1738–1805) v slovenski jezikovni zgodovini ni bil deležen dosti raziskovalnega zanimanja. Z izjemo prvega posvetnega dvojezičnega berila *Vadenja sa brati* (1778, več ponatisov) in njegovega poklicnega delovanja za slovensko šolo, zaradi tega mu je v slovenski šolski zgodovini zagotovljeno ugledno mesto, je večina njegove predvsem rokopisne jezikoslovne zapuščine ostala v senci sodobnikov Pohlina, Linharta, Vodnika in Japlja. Rokopisni prvi in drugi del Kumerdejevega slovensko-nemškega slovarja (1787, 1798), začetek nemško-slovenskega slovarja in zbirke besed so obogatile Vodnikov slovar. Kumerdejeva rokopisna slovnica *Versuch einer historisch-kritischen Krainisch-Slavischen Grammatik* (1780–1795) je Kopitarju kljub kritiki služila pri slovničnem opisu slovenščine. Z analizo in ovrednotenjem jezika Kumerdejevih prevodnih del, kot so: uradni prevod predpisanega berila za trivialne šole (1778), poljudni priročnik *Navuk k'ozdravljenju te plučnice z'železnato solno kislostjo* (1804) in prevodi uradnih patentov (1785–1805) želimo preseči posplošeno sodbo o pretiranem vplivu nemščine na njegov jezik.

Okroglo mizo je zaključila **Irena Razingar**, knjižničarka v Knjižnici Blaža Kumerdeja Bled, s predstavtivijo zgodovinskega spomina na Blaža Kumerdeja na Bledu. Bled je svojega rojaka, jezikoslovca in šolnika Blaža Kumerdeja (1738–1805), javno počastil leta 1993, ko je po njem poimenoval Knjižnico Bled. Leta 1997 je ljubiteljski zgodovinar Branko Slanovic izdal monografijo o Kumerdeju in si prizadeval za postavitve spominske plošče na Kumerdejevi rojstni hiši v Zagoricah, za kar sta leta 2002 poskrbela Občina Bled in krožek bralne kulture *Berem, bereš, beremo*. Kumerdejeva rojstna hiša je bila leta 2003 razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena. Bled je po Kumerdeju poimenoval tudi ulico v naselju Dobe. Zavod Republike Slovenije za šolstvo od leta 1999 podeljuje *Priznanja Blaža Kumerdeja* posameznikom, skupi-

nam ali institucijam za dosežke pri uvajanju novosti na področju predšolske vzgoje, osnovne šole in srednjih šol, dijaških domov ter šol za otroke s posebnimi potrebami.⁵⁷

Zaključek

Zgodovinski spomin na Blaža Kumerdeja danes ohranjajo predvsem Blejci in razna združenja, ki delujejo na področjih, kjer ima Blaž Kumerdej vidno mesto v slovenski zgodovini. Od leta 1993 se po njem imenujeta knjižnica (ki se trudi na vsakoletni podelitvi nagrad na Bledu promovirati tudi našo razstavo in brošuro) in (žal povsem nepomembna) ulica na Bledu. Pred prenovo Kumerdejeve rojstne hiše⁵⁸ na Zavetiški ulici so člani krožka bralne kulture *Berem, bereš, berimo skupaj* z Bleda in Občina Bled na pročelje hiše leta 2002 postavili spominsko ploščo. Sedanji lastnik jo je prestavil na zunanjo stran zidu, ki zapira pogled na zasebno posest. Najbolj se je za raziskovanje svojega rojaka zavzel Blejec Branko Slanovic, ki je leta 1997 o Kumerdeju napisal obsežno monografijo.⁵⁹ Zavod RS za šolstvo od leta 1999 podeljuje t. im. Priznanja Blaža Kumerdeja posameznikom, skupinam ali institucijam za odlično partnerstvo pri razvoju in uvajanju novosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah.⁶⁰ Med dosedanje nagrajence spadata tudi IV. osnovna šola Celje (2010) in OŠ Jakoba Aljaža (2012), ki sta 2011 in 2014 že gostili našo razstavo.

Razstava Mestnega muzeja Radovljica o Blažu Kumerdeju pomeni poskus muzejske stroke v spomin na rojaka razsvetljenca iz bližnjega Bleda in človeka, ki je pomembne za zgodovino vseh Slovencev. Z njo želimo predvsem v šolah izobraževati mladino o njegovi vlogi za splošni kulturni in pedagoški razvoj na Slovenskem, z gostovanji in predstavitevami na različnih lokacijah pa nagovarjamo tudi drugo strokovno in laično javnost, da nadaljuje z raziskovanjem številnih področij, na katerih je deloval Blaž Kumerdej.

Povzetek

Muzeji radovljiške občine oz. njegova enota Mestni muzej so leta 2010 v sodelovanju z Občino Bled in Zavodom za kulturo Bled pripravili potujočo razstavo o blejskem rojaku, slovenskem pedagogu in jezikoslovcu Blažu Kumerdeju (1738–1805). V prispevku je avtorica najprej povzela okoliščine nastajanja, vsebinski kontekst in načine posredovanje razstave z dodatnimi pedagoškimi in andragošskimi programi, filmom, rekonstrukcijo Domoljubnega načrta iz l. 1772, katalogom, plakatom in knjižno kazalko. V nadaljevanju je predstavila Bled, evropske in slovenske splošne in šolske

57 Povzetke naštetih referatov so pripravili avtorji sami.

58 Več o hiši glej v uvodnem delu prispevka.

59 Slanovic, Branko: *Blaž Kumerdej*. Kranj: Trajanus, 1997.

60 <http://www.zrss.si/>, 20. 8. 2015

zgodovinske okoliščine v 18. stoletju, v katere je umeščena Kumerdejeva življenjska pot in njegova ohranjena pisna dediščina. Prispevek je sklenila s pregledom zgodovinskega spomina na Blaža Kumerdeja, ki ga danes ohranjajo predvsem Blejci in razna združenja, ki delujejo na področjih, kjer ima Blaž Kumerdej vidno mesto v slovenski zgodovini. Po njem se imenujeta knjižnica in (žal povsem nepomembna) ulica na Bledu, na prenovljeni Kumerdejevi rojstni hiši na Zavetiški ulici na Bledu je nameščena spominska plošča. Blejec Branko Slanovic je leta 1997 o Kumerdeju napisal obsežno monografijo, Zavod RS za šolstvo od leta 1999 podeljuje t. im. Priznanja Blaža Kumerdeja.

Razstavo so si do sedaj ogledali številni slovenski in tuji obiskovalci. V letu 2014/2015 je gostovala tudi v Slovenskem šolskem muzeju, kjer sta Mestni muzej Radovljica in Slovenski šolski muzej 25. novembra 2014 pripravila okroglo mizo *Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja*. Ob tej priložnosti so obeležili tudi 240-letnico izida Splošne šolske naredbe, prvega avstrijskega osnovnošolskega zakona leta 1774.

Razstava Mestnega muzeja Radovljica o Blažu Kumerdeju pomeni poskus muzejske stroke v spomin na rojaka razsvetljenca z bližnjega Bleda in človeka, ki je pomemben za zgodovino vseh Slovencev. Z njo želimo predvsem v šolah izobraževati mladino o njegovi vlogi za splošno kulturni in pedagoški razvoj na Slovenskem, z gostovanji in predstavitvami na različnih lokacijah pa nagovarjamo tudi drugo strokovno in laično javnost, da nadaljuje z raziskovanjem številnih področij, na katerih je deloval Blaž Kumerdej.

Viri in literatura

Viri:

Antikvarno gradivo:

Vodenja sa brativ'use sorte pisanju za šolarje tih deželskih šol, Ljubljana 1778, 1796, 1800, 1806.

Ta velki catekismus s' prašhanjami, inu odgovormi sa ozhitnu, inu posebnu podvuzhenje te mladosti v' zessarških krajlevih duschelah (prireديل Jurij Japelj). Ljubljana 1779.

Pohlin Marko: *Abecedika : sa taiste, katiri se otshejo Krajnsko brati nauzhiti*. Ljubljana 1756.

Pohlin Marko: *Bukuvze ša rajtengo, ali Kratku poduzhenje v' rajtengi : sa fantizhe, inu dekleta gmajn kraynskeh ludy, katiri se othe rajtati nauzhiti*. Ljubljana 1781.

ABC knisicza na narodni soul haszek, Budin 1790, 1791.

Wolstein, Johann Gottlieb: *Bukve od kug inu bolešen goveje shivine, tih ovaz inu švin* (prevod A.T. Linhart). Ljubljana 1792.

Anton Janša: *Antona Janshaja zessarškiga zhebellarja. Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje* (prevod Janeza Goličnika). Celje, 1792.

Anton Janša: *Abhandlung von Schwärmen und Bienen*. Dunaj 1771 (neobjavljeni prevod Petra Pavla Glavarja).

Arhivski viri:

Arhiv Republike Slovenije, fond AS 7: Deželno glavarstvo na Kranjskem (1764–1783), Pp T-4-1, šk. 75, mapa 1.

Arhiv RS v Ljubljani, Fond AS 1079: Zbirka normalij.
 Nadškofijski arhiv Ljubljana (NAŠLJ): Popis prebivalstva 1754.
 NŠAL, Župnija sv. Martina Bled: Rojstna knjiga 1683–1707.
 NŠAL, Župnija sv. Martina Bled: Rojstna knjiga 1707–1730.
 NŠAL, Župnija sv. Martina Bled: Rojstna knjiga 1730–1740.
 NŠAL, Župnija sv. Nikolaja, Rojstna knjiga: 1771–1792.
 NŠAL, Župnija sv. Nikolaja Ljubljana: Mrliška knjiga 1771–1812.
 Župnija Marijinega oznanjenja Ljubljana: Mrliška knjiga: 1803–1825.

Drugi viri:

Intelligenzblatt der Jenaischen Allgemeine Literatur-zeitung, št. 58.29. maj 1805, 498.
Odlok o razglasitvi Kumerdejeve rojstne hiše za kulturni spomenik lokalnega pomena, Ur. l. RS, št. 13/2004-543 z dne 12. 2. 2004, evidenčna številka dediščine: 13112).
 Tita Porenta: *The significance of slovenian Enlighteners Anton Tomaž Linhart and Blaž Kumerdej for the cultural image of Slovenians in the 18th century*. Neobjavljen referat na 13th International Congress for Eighteenth Century Studies, 25th to the 29th July 2011 at the University of Graz (Austria).
 Porenta Tita: *Vloga slovenskega jezika v 18. stoletju*. Neobjavljeno predavanje v okviru Linhartovih dnevov 2014 v Mestnem muzeju, Radovljica, 11. 12. 2014.
 Register ZVKDS, dokumentacija OE Kranj.

Elektronski viri

<https://bib.vetmed.fu-berlin.de/vetbiogramm/632.html>, 20. 8. 2015
www.da-vienna.ac.at, 9. 7. 2010
<http://www.zrss.si/>, 20. 8. 2015

Literatura:

250 Jahre Von der Orientalischen zur Diplomatischen Akademie in Wien (Oliver Rathkolb, ur.). Innsbruck, Wien, München, Bozen: StudienVerlag, 2004.
 Andoljšek, I.: *Čitanka*. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 138–14.
 Andoljšek, Ivan: Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj, 1. del, Ljubljana 1978.
 Andoljšek, I.: *Pedagogi ob Kumerdejevem Vodenju za brati*. Sodobna pedagogika 6, 1955, str. 96–104.
Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva (Ivo Svetina, Francka Slivnik, Verena Štekar-Vidic, ur.). Ljubljana, Radovljica: Slovenski gledališki muzej, Muzeji radovljiške občine, 2005.
 Apih, J.: *Ustanovitev narodne šole na Slovenskem*. Letopis Matice slovenske, 1894, str. 253-317, 1895, str. 146–233.
 Bled. V: *Kronika*, časopis za krajevno zgodovino letn. 36, št. 3, 1988.
 Ciperle, Jože, Vovko, Andrej: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.
 Gornik, Franc: *Bled v fevdalni dobi*. Bled: Zavod za napredek turizma, 1967.

- Fajfar Janez: Sliki Bleda z okolico iz leta 1775. V: Blejski grad 1000 let prve omembe, str. 164.
- Im Hof, Ulrich: *Evropa v času razsvetljenstva*. Ljubljana: Založba I*cf., 2005.
- Hojan, Tatjana: *Blaž Kumerdej (1738–1805)*. V: Mohorjev koledar, 1988, str. 118–119.
- Ilustrirana zgodovina Slovencev* (Marko Vidic, ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.
- Kos, Janko: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Ks., J.: *Vodnik, Valentin*. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, str. 286–288.
- Ma., B.: *Edling*. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 416.
- Ljubljanski klasiki: 1563–1965* (Živka Črnivec ... et al., ur.). Ljubljana: Maturanti klasične gimnazije (1941–1958), 1999.
- Logar, Janez: *Kumerdej Blaž*. V: Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka, 1925–1991, Knj. 1, 1932, str. 583–587.
- Logar, Janez: *Kumerdej, Blaž*. V: Enciklopedija Jugoslavije (Miroslav Krleža, ur.). Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955–1971, Knj. 5, 1962, str. 451.
- Orožen, Martina: *Napoleonov razglas za Kranjce : ljubljanski jezikovni različici prevoda iz francoščine in nemščine*. V: jezikoslovne in literarnovedne raziskave (Breda Pogorelec s sodelavci, ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997, str. 67–85.
- Ostanek, F.: *Povsodni deželski šolni red*. V: Sodobna pedagogika 5, 1954, str. 112–116.
- SCH., V., Orn., M.: *Kumerdej, Blaž*. V: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 72–73.
- Schmid, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988, str. 93–290.
- Slanovic, Branko: *Blaž Kumerdej*. Kranj: Trajanus, 1997.
- Slovenci v letu 1789* (Jasna Horvat, ur.). Ljubljana: Narodni muzej, 1989.
- Todorov, Tzvetan: *Duh razsvetljenstva*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2009.
- Umek Eva: Kranjska kmetijska družba 1767–1787. V: Arhivi 29 (2006), št. 1, str. 1–34.
- Vodopivec Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Živa beseda: katalog ob razstavi svetega pisma*: Ljubljana, Cerkev sv. Jožefa, 14. junij do 31. julij 2007. Ljubljana: Zavod sv. Ignacija, 2007, str. 70, 76.

Zusammenfassung

Blaž Kumerdej (1738-1805), slowenischer Aufklärer, Pädagoge und Sprachwissenschaftler. Zur Gastierung der Wanderausstellung des Stadtmuseums Radovljica im Slowenischen Schulmuseum zum 240. Jahrestag des Erscheinens der Allgemeinen Schulordnung, des ersten Grundschulgesetzes aus dem Jahre 1774

Tita Porenta

Die Museen der Gemeinde von Radovljica bzw. die Einheit Stadtmuseum bereiteten im Jahre 2010 in der Zusammenarbeit mit der Gemeinde Bled und der Kulturanstalt Bled die Wanderausstellung über den Bleder Landsmann, dem slowenischen Pädagogen und Sprachwissenschaftler Blaž Kumerdej (1738 – 1805) vor. Der vorliegende Beitrag fasst zunächst die Umstände der Entstehung, den inhaltlichen Zusammenhang und die Arten, wie die Ausstellung dargestellt wurde, zusammen: zusätzliche pädagogische und andragogische Programme, ein Film, die Rekonstruktion des Patriotischen Plans von 1772, ein Katalog, ein Plakat und ein Lesezeichen. Im Weiteren präsentiert die Autorin die allgemeinen und schulischen geschichtlichen Gegebenheiten in Europa und Slowenien im 18. Jahrhundert, in die der Lebensweg von Kumerdej und sein erhaltener schriftlicher Erbe eingeordnet werden. Der Beitrag schließt mit einem Überblick der historischen Erinnerung an Blaž Kumerdej, der heute vor allem von den Bewohnern von Bled und von einzelnen Verbänden, die auf jenen Gebieten tätig sind, auf denen Blaž Kumerdej einen herausragenden Platz in der slowenischen Geschichte einnimmt, in Erhalten erhalten wird. Nach ihm benannte man die Bleder Bibliothek und eine (leider völlig unbedeutende) Straße in Bled. Am renovierten Geburtshaus von Kumerdej in der Zavetiška Straße in Bled ist eine Gedenktafel angebracht. Der in Bled ansässige Branko Slanovic schrieb im Jahre 1997 eine umfangreiche Monographie über Kumerdej, die Anstalt für das Schulwesen der Republik Slowenien verleiht seit 1999 die sogenannten Blaž Kumerdej-Auszeichnungen.

Die Ausstellung besichtigten bisher zahlreiche slowenische und ausländische Besucher. Im Jahre 2014/2015 gastierte sie auch im Slowenischen Schulmuseum, wo das Stadtmuseum Radovljica und das Slowenische Schulmuseum am 25. November 2014 den Rundtisch Blaž Kumerdej und das Schulwesen Ende des 18. Jahrhunderts vorbereiteten. Bei dieser Gelegenheit beging man auch den 240. Jahrestag des Erscheinens der Allgemeinen Schulordnung, des ersten österreichischen Grundschulgesetzes von 1774.

Mit der Ausstellung des Stadtmuseums Radovljica über Blaž Kumerdej erinnert sich die musealische Fachrichtung an den Landsmann und Aufklärer, der im nahegelegenen Bled ansässig war und bedeutend für die Geschichte aller Slowenen ist. Die Ausstellung hat die Absicht, vor allem die Schuljugend über Kumerdejs Rolle für die allgemeine Kultur und die pädagogische Entwicklung auf slowenischem ethnischen Gebietilden zu informieren. Durch Gastierungen und Vorstellungen an verschiedenen Standorten werden aber auch sowohl die fachliche als auch die laienhafte Öffentlichkeit angesprochen, mit der Erforschung der zahlreichen Gebiete, auf denen Blaž Kumerdej wirkte, fortzusetzen.

Andreja Legan Ravnikar*

Blaž Kumerdej kot jezikoslovec in prevajalec

Blaž Kumerdej as a linguist and translator

Izvleček

Na vzorcu uradnega prevoda berila za tri-
vialne šole *Vadenje sa brati v' usse sorte*
pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v'
zesarskih krajlevih deshelah (1800) in po-
*ljudnega strokovnega priročnika *Navúk k'**
osdravlenju te pluzhnize s' shelesnato solno
kislostjo (1804) smo preverjali, ali je upra-
vičen očitek, da je bil jezik Kumerdejevih del
pretirano pod vplivom nemščine. Zanimajo
nas sprejemanje oz. ohranjanje starejših in
novejših germanizmov v besedilih in njihova
besedotvorna produktivnost, dobesečni pre-
vodi (kalki) in izmenjave le-teh z izvirnimi
slovenskimi leksemi.

Abstract

Using the official translation of the primary
*school reader *Vadenje sa brati v' usse sorte**
pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v'
zesarskih krajlevih deshelah (1800) and the
popular medical manual about treating pneu-
*monia, *Navúk k' osdravlenju te pluzhnize s'**
shelesnato solno kislostjo (1804), the author
considers the accusations that the language in
Kumerdej's texts was too much under the influ-
ence of German. She is also interested in the
acceptance and preservation of old and new
Germanicisms in texts and their word-for-
mation productivity, literal translations and
exchanges with original Slovenian lexemes.

Uvod

Razsvetljenec, pedagog, jezikoslovec in filozof Blaž Kumerdej (1738–1805) je na področju slovenske jezikovne zgodovine ostajal na obrobju raziskovalnega zanimanja. Z izjemo prvega posvetnega dvojezičnega berila *Vadenja za brati* (1778, 1796, 1800, vsaj še en ponatis pred 1805), ki se omenja v povezavi z začetki rabe slovenščine kot učnega predmeta in učnega jezika v osnovnem šolstvu, je večina njegove rokopisne jezikoslovne zapuščine ostajala v senci del sodobnikov, predvsem Pohlina, Japlja in Vodnika. V nadaljevanju predstavimo le nekaj pomembnih dejstev.

V letu 1779 je Kumerdej pripravljaj pravopis: *Versuch über die Krainersche Rechtschreibung*. Na Zoisovo prigovarjanje v zvezi z narodnoprerdnimi načrti je začel

* Andreja Legan Ravnikar, dr. znanosti, znanstvena sodelavka, docentka za jezikoslovje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, e-pošta: alegan@zrc-sazu.si

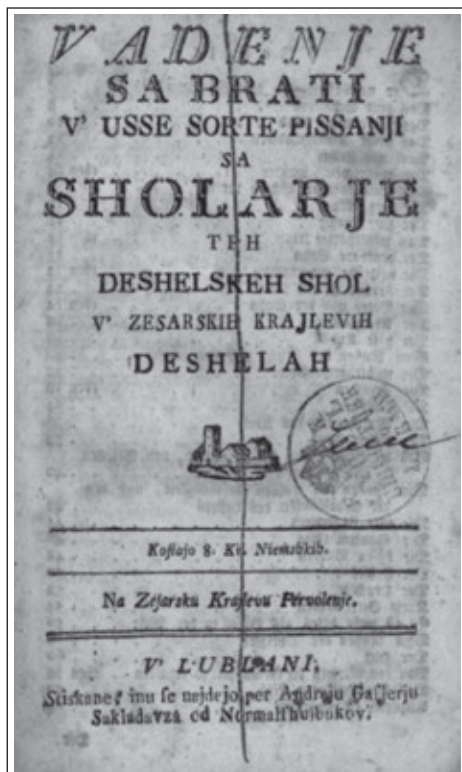
uresničevati jezikoslovne naloge – poleg pravopisa se je lotil priprave slovnice in slovarja. Osrednjeslovenski (kranjski) knjižni jezik je želel normirati v slovnici, pisani v nemškem metajeziku, *Versuch einer historisch-kritischen Krainisch-Slavischen Grammatik* (1780–1794).¹ Po prvotni zamisli, da bo napisal kranjsko slovnico, jo je razširil v univerzalno slovansko slovnico, ki naj bi predstavljala prvi korak do uresničitve ideje o univerzalnem splošnoslovanskem jeziku. Prepričan je bil, da je njegova materinščina najpristnejši slovanski jezik, ki bi lahko k skupnemu jeziku prispeval najvidnejši delež. Kumerdej je bil namreč (za Popovičem in Pohlinom in pred Vodnikom) nosilec programske protinemške usmerjenosti, ki se je izražala v navezavah z drugimi stičnimi in nestičnimi »slovanskimi dialekti«: hrvaško kajkavščino, češčino, slovaščino in posebej občudovano ruščino.² Kumerdejevo delo za slovar se je prav tako začelo konec sedemdesetih let 18. stoletja. Prvi del slovensko-nemškega slovarja (A–F) je končal leta 1787 (slovar kranjskega jezika), drugi del (Gab–Lib) pa 1798 (splošni slovanski slovar). Tudi začetek Kumerdejevega nemško-slovenskega slovarja (do Aderbinde) in več zbirk besed so obogatili kasnejši Vodnikov rokopisni nemško-slovenski slovar (1804–1806/1819).

Kumerdej je bil od 1786 pomemben sodelavec Japlja pri prvem katoliškem prevodu celotne biblije, in sicer pri novozaveznih besedilih in štirih Mojzesovih knjigah iz Stare zaveze. Od leta 1781 je bil član Kmetijske družbe in njen prevajalec. Prevajal je za goriško šolsko komisijo in bil cenzor za slovenske prevode.³ V letih 1785–1805 je bil tudi prevajalec tiskanih uradnih razglasov (patentov).

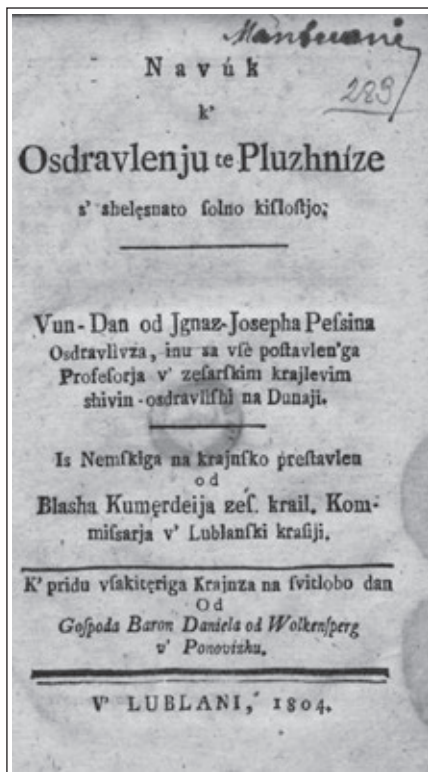
Jezikoslovna analiza dveh Kumerdejevih strokovnih besedil – predstavitev gradiva in namen raziskave

V našem prispevku želimo preveriti oz. prevrednotiti posplošeno sodbo jezikoslovcev o pretiranem vplivu nemščine na Kumerdejev jezik. Za jezikoslovno analizo smo izbrali prevoda dveh nemških del, kjer lahko pričakujemo največ germanizmov: uradni prevod predpisanega berila za trivialne šole *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji*

-
- 1 Prvi del filozofsko-kritične slovnice (*Etimologie: Wortschreibung, Wortänderung, Wortfügung*) je redigiral štirikrat. Drugi del slovnice *Orthographie* je še končal, tretji del *Wortableitung* pa ne več. Historiat slovnice gl. v Janez Logar, Kumerdej, Blaž (1738–1805), *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi309876/#slovenski-biografski-leksikon> (prijeto: 22. oktober 2014)
 - 2 Blaž Kumerdej je 1779 ustanovil Slovensko filološko akademijo. Zaradi nastajajočega *Velikega slovarja vseh jezikov sveta* je ruski akademiji poslal spis *Über die Sprachkunde der Slaven und Russen*, da bi navezal stike, a neuspešno (Irena Orel, *Slovanstvo v zgodovini slovenskega jezika*, 46. seminar SJLK : *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (ur. Vera Smole), Ljubljana 2010, str. 32).
 - 3 Etbin Bojc, *Začetni razvoj osnovnega šolstva na Slovenskem : ob 200-letnici terezijanskih šol*, *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 22, 1974, št. 3, str. 187.

Slovenska naslovnica Kumerdejevega dvojezičnega berila iz 1800 (dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-XGYVZWFT from <http://www.dlib.si>).

Naslovnica Kumerdejevega veterinarskega priročnika iz 1804 (dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-3MCPBGAK from <http://www.dlib.si>).

sa sholarje teh deshelskeh shol v zesarskih krajlevih deshelah (izdaja iz leta 1800) in prevod poljudnega strokovnega priročnika Ignaca Josepha Pessina *Navúk k' osdravlenju te pluzhnize s' shelesnato solno kislostjo* (1804). Raziskava *Vadenj* (1800) in *Navuka* (1804) je v našem primeru osredinjena okrog leksike, predvsem poimenovanj strokovnih pojmov. Zanimajo nas sprejemanje oz. ohranjanje starejših in novejših nemških besed v slovenščini in njihova besedotvorna produktivnost, dobessedno prevajanje po morfe- mih (kalkiranje) in izmenjavanje uveljavljenih germanizmov s slovenskimi leksemi.

O glasoslovni in oblikoslovni podobi kranjskega knjižnega jezika

Glasoslovna in posledično oblikoslovna podoba kranjskega knjižnega jezika izkazuje tipične značilnosti gorenjskega narečnega območja z ljubljanskim govorom, ki ju je močno zaznamovala moderna vokalna redukcija, in dolenske narečne skupine. V drugi polovici 18. stoletja so se nekatere dolenske prvine popolnoma zamenjale z gorenjskimi. Najbolj tipične so se vseeno ohranjale, npr. pri samoglasnikih: odprava

dolenjskega u-jevskega odraza naglašnega dolgega padajočega o, ne pa nenaglašnega izglasnega -u; v knjižni normi se dosledneje uveljavljajo monoftongi namesto dolenjskih diftongov, npr. dvoglasniški odraz naglašnega jata se pri homonimih ohranja; polglasnik se zapisuje kot e, i ali izpade; nenaglašeni a se zapisuje kot a, o ali izpade itd.⁴ Soglasniki doživljajo gorenjske premene, npr. *t > v*, *l' > l* ali *lj*; soglasniški sklopi se poenostavijo, npr. *šč > š*, *črč > če*; samostalniki srednjega spola se maskulinizirajo, dvojinske oblike samostalnikov se opuščajo, oblikoslovne paradigme se tvorijo po analogiji itd.

Vpliv nemščine na oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja

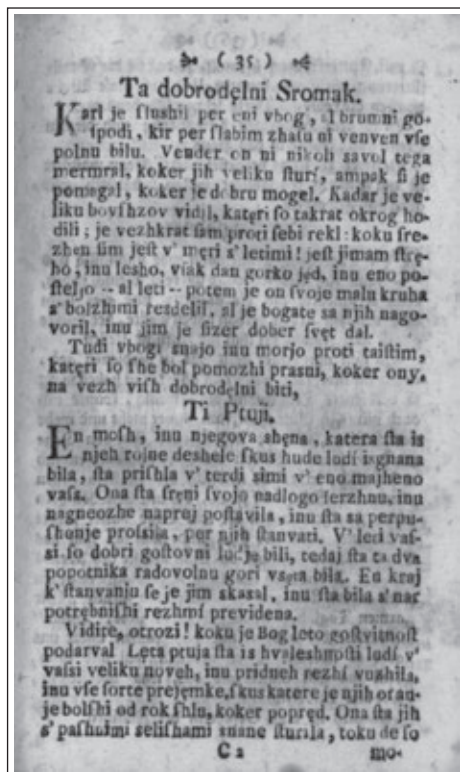
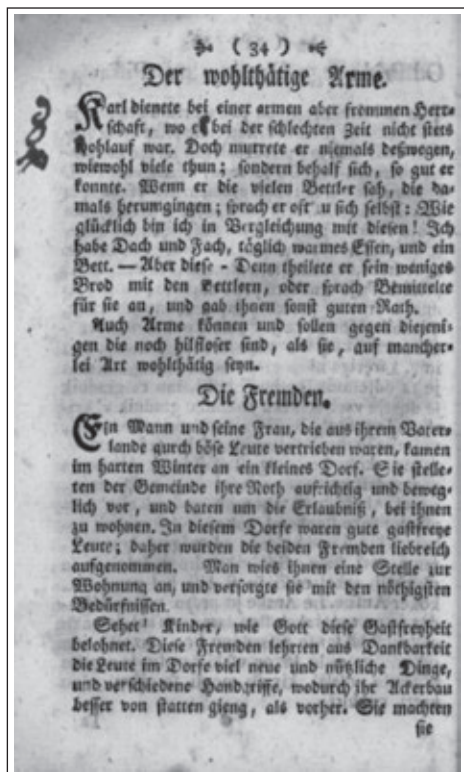
Znano je, da so besede iz stare in srednje visoke nemščine in bavarske nemščine v različnih časovnih obdobjih prehajale v slovenski govorni in pisni jezik. Raba nekaterih prevzetih besed, ki niso bile več spodbujene s prevodno predlogo, dokazuje, da so se le-te trdno ukoreninile v slovenski leksikalni sistem in jih pisci niso doživljali kot tujejezične. Kalkiranje oz. dobesedno prevajanje po morfemih je bil drugi postopek, s katerim so prvine tujega, v našem primeru nemškega jezika, vstopale v slovenski jezikovni sistem.

Vadenje sa brati v'usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v'zesarskih krajlevih deshelah (1800)

Prevzemanje besed iz nemščine

Na podlagi primerjave z izhodiščnim nemškim besedilom lahko v dvojezičnem berilu hitro dokažemo, da niso bili vsi germanizmi v slovenskem prevodu neposredno spodbujeni s prevodno predlogo. Tovrstni zgledi pripadajo vsem polnopomenskim besednim vrstam in so tvorbeno produktivni: *bogati* (gehörchen) 'ubogati', *kamra* (die Stube ali die Kammer), *kregati se* (streiten), *skregati se*, *kregliv*, *merkati* (aufpassen) 'paziti', *navižati* (einrichten) 'urediti', *viža*, *vižati*, *nucati* (brauchen) 'potrebovati', *ponucati* (verbrauchen) 'porabiti', *pruka* (die Bank) 'klop', *scerati* (verdauen) 'prebaviti', *nesceran*, *zacerati*, *spotliv* (schimpflich) 'sramoten', *zaspotvan*, *zacoprati*, *zamerkliv* 'po-

4 Prim. jezik gorenjskih preroditeljev konec 18. stoletja s Trubarjevo in Dalmatinovo knjižno normo v 16. stoletju v: Irena Orel, Normativnost osrednjega slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja, *Slavistična revija*, 58, 2010, 1, str. 31–40.

Odlomek iz dvojezičnega nemško-slovenskega berila:
na levi strani nemško besedilo, na desni slovenski prevod
(dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-XGYVZWFT from <http://www.dlib.si>).

zoren', nezamerkliv, omerkovanje 'pozornost', zastopiti, zastopnost, žlahta.⁵ Zanimiv je leksem, ki je izpričan v treh pomenih: 1. *ratati* (eintreffen) 'uresničiti se', 2. *ratati* (entstehen) 'nastati', 3. *ratati* (geraten) 'uspeti'. Na drugi strani se v slovenskem prevodu ohranja precej starejših in več stoletij mlajših prevzetih besed, ki pa so potrjene tudi v nemški prevodni predlogi: *ahrtenga*, *brumen* (*brumnost*), *činž* 'obresti', *gavge*, *gnada*, *goldinar*, *groš*, *gvišno* (*zagvišnu*), *knedelni*, *kušniti*, *luft*, *muta*, *sparanje* (*sparovnu*), *škoda*, *šola*, *špegel*, *štrafati* (*postrafati* in *postrafati*, *štrafenga* in *štrafngna*), *tadlati*, *taljer*, *žegen* (*žegnati*), *žihernost* itd.

5 Vsi zgledi, ločeni od ostalega besedila s poševnim tiskom, so prečrkovani iz bohoričice, odpravljena je morebitna velika začetnica, opuščata se določni člen *ta* ali nedoločni člen *en*, vse ostale značilnosti takratne knjižne norme pa se ohranjajo, npr. izpad nenaglašanih vokalov, samoglasniške in soglasniške premene, zapis skupaj ali narazen itd.

Kalkiranje po nemščini

Že od 16. stoletja so bili v knjižnem jeziku najbolj razširjeni glagolski kalki, ki so bili prevod nemških ločljivo ali neločljivo sestavljenih glagolov, s prefiksom prislovnega ali predložnega izvora.⁶ Zaradi strukturne izenačenosti z domačimi predponskimi glagoli so bili neločljivo sestavljeni glagoli manj opazni, npr. *držati za* (halten für) 'imeti za', *slisati* (gehoren) 'pripadati, spadati', *dopasti* (gefahlen) 'biti všeč'. V obravnavanem besedilu prevladujejo kalkirani prevodi ločljivo sestavljenih glagolov, ki jih lahko razvrstimo v dva tipa. 1. Pri dobesednem prevodu se izkaže, da je po izvirno slovenskih jezikovnih zakonih prislov odveč: *gori rasti* 'rasti', *naprej pokazati* (vorzeigen) 'pokazati', *notri vsijati* (hineinsäen) 'vsejati', *skuzi predreti* (durchdringen) 'prodreti', *vonizvleči* 'izvleči' itd. 2. Kalkirani prevod s pomočjo prislova bi se moral nadomestiti s sistemsko slovenskim predponskim obrazilom: *gori peljati* (daraufführen) 'pripeljati', *gori vzeti* (annehmen, aufnehmen) 'prevzeti, sprejeti', *gori iti* (aufgehen) 'vzkaliti, vzhajati', *notri pasti* (einfallen) 'vpasti, vdreti', *proč vzeti* (wegnehmen) 'odvzeti' itd.⁷

Med zgledi izstopajo glagolski samostalniki: *podvučenje* (der Unterricht) 'poduk', *usmertenje* (der Mord) 'umor', *sparanje* (die Sparwiligkeit) 'varčnost', *zrejenje* (die Erziehung) 'vzgoja'. Še več se jih je tvorilo pri dobesednem prevodu nemških zloženk,⁸ npr. *dolgazapisanje* (die Schuldverschreibung) 'zadolžnica', *glavabolenje* (Kopfschmerzen), 'glavobol', *niveobdelanje* (die Ackerbau) 'poljedelstvo', *žilopušanje* (der Aderlass) 'puščanje krvi'. Znani so kalkirano prevedeni posamostaljeni pridevniki: *naprejpostavljeni* (Vorgesetzte) 'predstojnik'; pridevniki: *službeprost* (dienstsren) 'oproščen delovne obveznosti, verjetno tlake'; deležniki: *naprej-pisan* (vorschreiben) 'predpisan' itd.

Skoraj neopazno so se kalki uveljavili tudi pri prislovih, npr. *drugikrat* (andermal) 'drugič', *enkrat* (einmal) 'nekoč', *perveč* (erst) 'najprej', *venven* (beständig) 'stalno' (1800) in *vunvun* (1804); in slovničnih besednih vrstah, npr. pri zaimku: *taistiga* (demjeningen) 'tega'; predlogu: *skuz* (durch) 's/z', *zvunaj* (ausser) 'razen'.

6 Podrobneje o besedotvornem kalkiranju v 16. stoletju prim. Majda Merše, Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih), *Slavistična revija*, 51, 2003, Posebna številka, str. 81–103. O kalkih v besedilih konec 18. in v začetku 19. stoletja gl. tudi: Andreja Legan Ravnika, Glagolski kalki med Vodnikovim rokopisnim slovarjem in njegovimi neverskimi tiskanimi besedili, *Globinska moč besede : red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2011, str. 186–192.

7 Maja Malnarič je v svojem diplomskem delu glede na delež kalkiranosti razvrstila kalke na 1. čiste kalke (vse sestavine besede ali besedne zveze so kalkirane), 2. polkalke (kalkiran je njen del) in 3. posredne kalke (mi jih imenujemo starejši kalki, ki niso več izpričani na istem mestu v nemškem besedilu, v slovenščini pa se še ohranjajo). Gl. *Vpliv nemščine (kalki, prevzete besede) na Kumerdejev prevod berila Vadenje sa brati [...] iz leta 1796, Der Einfluss des Deutschen (Lehnprägungen und Lehnwörter) auf Kumerdejs Vadenje sa brati [...] aus dem Jahre 1796*, Ljubljana 2010, str. 20–73.

8 Nemške samostalniške zloženske so se pogosto prevajale z levoprilastkovnimi zvezami, npr. *šolni fant* (das Schulkind), *kruhna gospoda* (die Brodherrschaft), *kruhni gospodar* (der Brodherr) 'gospodar', *peskaste njive* (der Sandacker) 'peščene njive', *nivni kos* (das Ackerstück) 'kos njive', *šolski denar* (das Schulgeld) 'šolnina'; bistveno redkeje z desnoprilastkovnimi zvezami: *reči za rejo* (das Nahrungsmittel) 'živilo'. Gl. poskus tipologije strokovnih ustreznic k nemškim zloženkam v: Andreja Legan Ravnika, Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih, *Slavistična revija*, 59, 2011, št. 3, str. 295–299.

Navúk k osdravljenju te pluzhníze s'shelesnato solno kislostjo (1804)

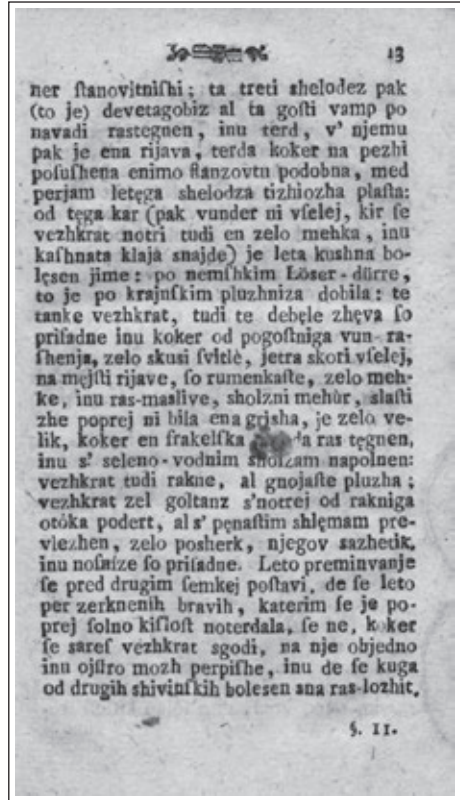
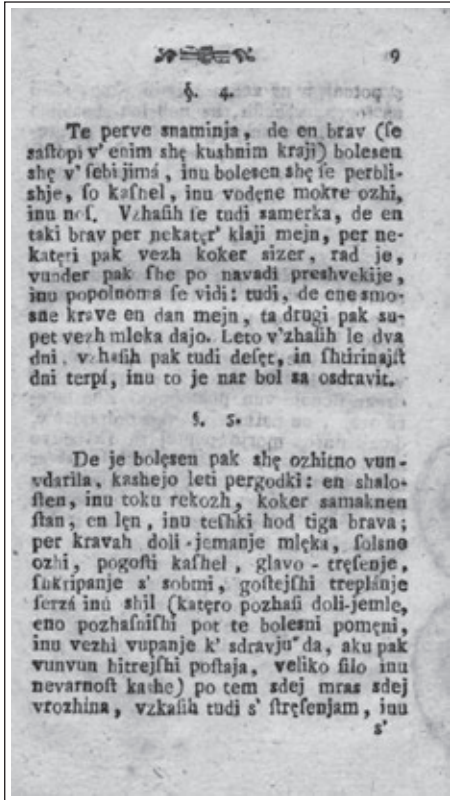
Terminologizacija splošnih leksemov

V prevodu strokovnega besedila s področja živinozdravništva *Navúk k' osdravljenju te pluzhníze s' shelesnato solno kislostjo*, ki ga je napisal Ignac Joseph Pessin, imamo priložnost analizirati zgodnje poskuse slovenjenja veterinarskega strokovnega izrazja. Za poimenovanje osnovnih pojmov je stekel postopek terminologizacije splošnih domačih leksemov, bodisi enobesednih ali večbesednih. Za predstavitev gradiva lahko veterinarske izraze razvrstimo v različne tematske skupine:

- vrsta živine: (kužna, breja) *živina*, (zmozna, visoku breja) *krava*, *vol*, *tele*, *bik*, *brav* 'živina, drobnica, prašič', *kojn*, *govedina* 'goveja živina';
- zgradba telesa (anatomija) živine: *glava*, *oči*, *nos*, *nosnice*, *goltanc*, *pluča*, *žile*, *požerk*, *jezik*, *dušk* 'sapnik', *serce*, *oserčje*, *želodic* («se deli na tretji želodic (to je) deveta gobic al ta gosti vamp, četerti želodic»), *herbet*, *jetra*, *drob*, *žolcni mehur*, *žolc*, *maternica*, *tanke čeva*, *debele čeva*, *ritnek*, *rep*;
- bolezni živine: *plučnica* («al živinska kuga na plučah»), *plučna slabost*, *prisadl/ prisadne čeva* 'gnojna', *rezhladenje* 'prehlad', *griza* in *driska* 'driska';
- potek bolezni, stopnje obolenosti: *bolezen se je počela*, *raste*, *se naleze*, *raznese*, *trpi* 'traja', *od bolezni zadet ali oskrunen* 'okužen', *raz-trosenje*, *nalezenje bolezni* (tudi: *nalesti se*, *nalesba*), *poboljšanje*, *ozdravljenje bolezni*, *perve znamenja*, *pervi pertiski* 'prvi znaki', *druga stopna*, *sredna stopna te bolezni*, *ner vikši inu ner nevarniši stopna*, *zadna inu ner nevarniši stopna*, *smertna stopna*, *ozdraviti*;
- bolezenski znaki so pogosto ubesedeni v levo- in desnoprilastkovnih zvezah ali z opisi: več vrst bolečin, npr. *znotrejna bolečina*, *prisadne bolečine*, *bolečina na herbti*, *na lakatnici*; *treplanje/vtreplanje serca inu žil* (do x krat v eni minuti), *vročina*, *mraz*, *slabost*, *oslabljenje*, *stresenje*, *potenje*, *težku požeranje*, *sopenje*, *povernenje* 'bruhanje', *težku/kašlivo dihanje*, *kašel*, *mazul*, *tur*, *rumeno gnojni tok*, (*rakni*) *otok* 'oteklina', *otekli goltanc*, *oči so vodene*, *mokre*, *vpadene*, *težki hod*, *močna ognusa jedsti* 'neješčnost', *okrepljenje vratu* 'oteklina', *kervavo blato*, *vrat ima kerč*, *rakne/gnojaste pluča*;
- zdravilne učinkovine, predvsem zelišča:⁹ *kislost* 'kislina', *koreninice*, *kamilce*, *stolčene brinje*, *sok*, *zmes*, *sparjenje*, *pitje* 'napitek', *olje*, *vlijak* 'zdravilna učinkovina, ki se vlije';
- prehrana obolele živine: *klaja*, *piča*, *prebasati se* 'prenajesti se', *scerati* 'prebaviti';
- preventiva: *vsajenje (te kuge)*, t.j. »zdravem kravam gnoj od koz vsaditi«, *vsajenje inu vcepljenje*.¹⁰

9 V priročniku je predstavljena priprava zdravila, način, količina in čas doziranja, nasveti o kakovosti (lastnosti dobre kisline, ki ozdravlja kugo) in nakupu zdravila. Avtor oz. prevajalec Kumerdej potencialnega uporabnika («arcnuvavca, gospodarja inu pristavca» 'rejca'?) obvešča, kje na Dunaju oz. v Ljubljani se zdravilo lahko priskrbi in po kakšni ceni (Perdjavék!).

10 Izjemoma se pojavi star germanizem *pelcanje*.

Odlomek iz veterinarskega priročnika o bolezenskih znakih živinske kuge (dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-3MCPBGAK from <http://www.dlib.si>).

Sprejemanje besed iz ali prek nemščine

Prevzetih besed iz nemščine ali latinščine, sprejetih z nemškim posredovanjem s področja medicine, je bistveno manj. Rabijo se za poimenovanje pojmov iz ožje strokovnih tematskih skupin, ki v vsakdanjem sporazumevanju niso bili navzoči:

- veterinarska bolnišnica: *špitallšpitav*;¹¹
- veterinar: *arcnuvavec*;¹²
- zdravila oz. njihove sestavine: živinska *arcnijal arcnuvanje*, *klistiral klistir*, *kafra*, *opium*, *lecian* 'encijan' (»al pelinski prah«), *eibiš* 'slez';
- merske in prostorninske enote za merjenje zdravilnih učinkovin: *lot*, *funt*, *firkell*, *firtel*, *kvintelc*.

11 Izpričan je tudi slovenski prevod *živin-ozdravlíše*.

12 Raba germanizma prevladuje, na naslovnici je zapisana slovenska tvorjenka *ozdravlívec*, znotraj besedila se redko pojavi izraz latinskega izvora *medikus*.

V besedilu so se obdržali nekateri stari germanizmi, znani iz vsakdanjega sporazumevanja, npr. *cerkanje* 'umrljivost', *futer/futrenje*, *scerati* 'prebaviti' (tudi: *sceranje*, »lohku *precerana* piča«), *štala*, *uržahi* (za bolezen), *žmah*, *žnabli*.

Kalkiranje po nemščini

Dobesedni prevodi (kalki) so v obravnavanem strokovnem besedilu sorazmerno redki. Največkrat so spet izpričani pri glagolskih samostalnkih (zloženkah) in glagolih, npr. za poimenovanje:

- kmetijske dejavnosti: *živine-deržanje* (die Viehhaltung, die Tierhaltung) 'živinoreja';
- bolezenskih znakov in poteka bolezni: *žile-treplanje*, *žile-pušanje/žile pušanje*, *vun-spušanje*, *glavo-tresenje*, *bolezen je vun vdarila/vun-vdarila* 'izbruhnila', *bolezen gori jemle* 'se umirja', *prežvekanje vun-ostane* 'izostane'.

Kalkirani leksemi se večkrat pojavljajo v sopomenskih zvezah in nizih, kar pomeni, da je Kumerdej še kolebal pri izbiri primerne prevoda. Tudi zaradi težnje po nedvoumnosti sporočanja strokovne vsebine je npr. zapisal: »*vun-spušanje* al *mehurji*«, »bolezen je *vun-vdarila* ali *se počela*«, »bolezen *raste* inu *gori jemle*«.

Sklep

Iz rezultatov jezikoslovne analize lahko povzamemo, da se v prevodu berila med splošnim izrazjem ohranjajo praviloma starejši germanizmi, ki so se v stoletjih rabe ukoženili v slovenski jezikovni sistem in se v dvojezičnem okolju Kranjske niso občutili kot tujejezični. Kumerdej je v slovensko besedilo redko (nekritično) sprejemal novejša besede iz nemščine. To je posebej vidno pri tvorbi tedaj aktualne terminološke leksike. Zgodnji poskusi slovenjenja veterinarskega izrazja namreč kažejo na Kumerdejevo zavestno skrb za izvirno slovensko (oz. podedovano slovansko) poimenovanje osnovnih strokovnih pojmov, kjer je bilo to le mogoče (gl. postopek terminologizacije splošne leksike). Kumerdej je nemške strokovne izraze prevzemal ali jih dobesedno prevajal (kalkiral) le tedaj, ko ni našel ekvivalentnih slovenskih besed ali se mu že znane niso zdele primerne za poimenovanje strokovnih pojmov. Termin nemškega ali latinskega izvora je sprejel tudi, ko izogibanje tuji besedi ni bilo smiselno, npr. pri poimenovanju merskih in prostorninskih enot, ki so bile mednarodno standardizirane. Zaradi zgoraj predstavljenih jezikoslovnih dokazov ne moremo pritrditi posplošeni sodbi jezikoslovcem o pretiranem vplivu nemščine na Kumerdejev jezik. Pri širjenju rabe slovenskega jezika na nova tematska in strokovna področja je Blaž Kumerdej v svojem času uspešno premagoval vpliv funkcijskozvrstno bolj razvitega nemškega jezika.

Povzetek

Razsvetljenec, pedagog, jezikoslovec in filozof Blaž Kumerdej (1738–1805) je ostajal na obrobju raziskovalnega zanimanja, čeprav je uresničeval pomembne narodnopredne načrte. V našem prispevku želimo preveriti oz. prevrednotiti posplošeno sodbo jezikoslovcev o pretiranem vplivu nemščine na Kumerdejev jezik. Za jezikoslovno analizo smo izbrali prevoda dveh nemških del, kjer lahko pričakujemo največ germanizmov: uradni prevod berila za trivialne šole *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v' zesarskih krajlevih deshelah* (izdaja iz leta 1800) in prevod poljudnega strokovnega priročnika Ignaca Josepha Pessina *Navúk k' osdravlenju te pluzhníze s' shelesnato solno kislostjo* (1804). Pri prvem besedilu smo ugotovili, da niso bili vsi germanizmi v slovenskem prevodu neposredno spodbujeni z nemško predlogo, npr. večpomenski leksem *le* v tretjem pomenu: 1. *ratati* (eintreffen) 'uresničiti se', 2. *ratati* 'nastati' (entstehen), 3. *ratati* 'uspeti' (geraten). Več je kalkiranih prevodov ločljivo sestavljenih glagolov, ki jih lahko razvrstimo v dva tipa: 1. Pri dobesednem prevodu se izkaže, da je po izvorno slovenskih jezikovnih zakonih prislov odveč, npr. *naprej pokazati* (vorzeigen) 'pokazati'. 2. Kalkirani prevod s pomočjo prislova je potrebno nadomestiti s sistemsko slovenskim predponskim obrazilom, npr. *gori peljati* (daraufführen) 'pripeljati', *proč vzeti* (wegnehmen) 'odvzeti'. Pri drugem besedilu smo evidentirali zgodnje poskuse slovenjenja veterinarskega strokovnega izrazja. Za poimenovanje osnovnih pojmov v veterinarski stroki je stekel postopek terminologizacije domačih (splošnih) leksemov - enobesednih ali večbesednih. Veterinarske strokovne izraze smo razvrstili v različne tematske skupine. Prevzetih besed iz nemščine ali latinščine, sprejetih z nemškim posredovanjem, je bistveno manj kot domačih. Rabijo se predvsem za poimenovanje pojmov iz ožje strokovnih tematskih skupin, npr. *klistiral klistir, kafra, opium, lot, funt, firkellfirtel*. Dobesedni prevodi (kalki) so sorazmerno redki. Največkrat so potrjeni pri glagolskih samostalnikih (zloženkah) in glagolih, npr. *živine-deržanje* (die Viehhaltung, die Tierhaltung) 'živinoreja', »bolezen je *vun-vdarila* ali se počela«.

Viri in literatura

Viri:

- Lenčec, Jernej, Kumerdej, Blaž: *Vadenje sa brati v'usse sorte pissanji sa sholarje teh de-shelskeh shol v' zesarskih krajlevih deshelah*. Ljubljana, 1800. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-XGYVZWFT> (pridobljeno: 30. oktober 2014)
- Pessin, Ignaz Joseph, Kumerdej, Blaž: *Navúk k' osdravlenju te pluzhníze s' shelesnato solno kislostjo*. Ljubljana, 1804. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-3MCPBGAK> (pridobljeno: 2. november 2014)

Literatura:

- Bojc, Etbin: Začetni razvoj osnovnega šolstva na Slovenskem : ob 200-letnici terezijanskih šol, *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 22, 1974, št. 3, str. 179–189.
- Legan Ravnikar, Andreja: Glagolski kalki med Vodnikovim rokopisnim slovarjem in njegovimi neverskimi tiskanimi besedili. *Globinska moč besede : red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2011, str. 184–196.
- Legan Ravnikar, Andreja: Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih, *Slavistična revija*, 59, 2011, št. 3, str. 293–305.
- Logar, Janez: Kumerdej, Blaž (1738–1805). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi309876/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. oktober 2014)
- Malnarič, Maja: *Vpliv nemščine (kalki, prevzete besede) na Kumerdejev prevod berila Vadenje sa brati [...] iz leta 1796 Der Einfluss des Deutschen (Lehnprägungen und Lehnwörter) auf Kumerdejs Vadenje sa brati [...] aus dem Jahre 1796*, Filozofska fakulteta: skupno diplomsko delo, Ljubljana 2010.
- Merše, Majda: Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih), *Slavistična revija*, 51, 2003, posebna številka, str. 81–103.
- Orel, Irena: Normativnost osrednjega slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja, *Slavistična revija*, 58, 2010, str. 29–43.
- Orel, Irena: Slovanstvo v zgodovini slovenskega jezika, *46. seminar SJLK : Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (ur. Vera Smole), Ljubljana 2010, str. 27–38.

Zusammenfassung

Blaž Kumerdej als Sprachwissenschaftler und Übersetzer

Andreja Legan Ravnikar

*Der Aufklärer, Pädagoge, Sprachwissenschaftler und Philosoph Blaž Kumerdej (1738 – 1805) blieb stets am Rande des Forschungsinteresses, obwohl er bedeutende Volkserneuerungspläne verwirklichte. Im vorliegenden Beitrag haben wir die Absicht, das Pauschalurteil der Sprachwissenschaftler über den übertriebenen Einfluss der deutschen Sprache auf die Sprache von Kumerdej zu überprüfen bzw. erneut zu bewerten. Für die wissenschaftliche Sprachanalyse wählten wir die Übersetzungen von zwei deutschen Werken, in denen die meisten Germanismen zu erwarten sind: die offizielle Übersetzung des Lesebuches für Trivialschulen *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v' zesarskih krajlevih deshelah* (1800) und die Übersetzung des populären fachlichen Handbuches von Ignac Joseph Pessin *Navúk k' osdravlenju te pluzhnize s' shelesnato solno kislostjo* (1804). Mithilfe des ersten Textes wurde festgestellt, dass nicht alle Germanismen in der slowenischen Übersetzung unmittelbar durch die deutsche Vorlage angeregt wurden, z. B. das mehrdeutige Lexem nur in der dritten Bedeutung: 1. *ratati 'uresničiti se'* (eintreffen), 2. *ratati 'nastati'* (entstehen), 3. *ratati 'uspeti'* (geraten). Es gibt mehr kalkierte Übersetzungen von trennbaren Verben, die wir in zwei Typen einordnen können: 1. Bei der wortwörtlichen Übersetzung stellt es sich heraus, dass nach original slowenischen Sprachgesetzen das Adverb überflüssig ist, z.B. *naprej pokazati* (vorzeigen) '*pokazati*'. 2. Es ist notwendig, die kalkierte Übersetzung mithilfe des Adverbs mit dem systematisch slowenischen Flexionssuffix, z.B. *gori peljati* (daraufführen) '*pripeljati*', *roč vzeti* (wegnehmen) '*odvzeti*' zu ersetzen. Mithilfe des zweiten Textes evidenzieren wir frühe Versuche der Slowenisierung der veterinärmedizinischen Terminologie. Für die Benennung der Grundbegriffe im veterinärmedizinischen Fachgebiet begann man das Verfahren – der einwörtigen oder mehrwörtigen – Terminologisierung der geläufigen (allgemeinen) Lexeme. Die veterinärmedizinischen Fachausdrücke wurden in unterschiedliche Themengruppen eingeordnet. Die Anzahl der Lehnwörter aus der deutschen oder lateinischen Sprache, die durch die deutsche Vermittlung aufgenommen wurden, ist wesentlich geringer als die der heimischen Wörter. Sie werden vor allem für die Benennung der Begriffe aus begrenzten fachlichen Themengruppen verwendet, z.B. *klistira/klistir*, *kafra*, *opium*, *lot*, *funt*, *firnel/firtel*. Wortwörtliche Übersetzungen (Kalkierungen) sind verhältnismäßig selten. Am meisten kommen sie bei den Substantiv-Verbverbindungen (Zusammensetzungen) vor und bei den Verben *živine-deržanje* (die Viehhaltung, die Tierhaltung) '*živinoreja*', *bolezen je vun-vdarila ali se počela 'izbruhniti'* (ausbrechen).*

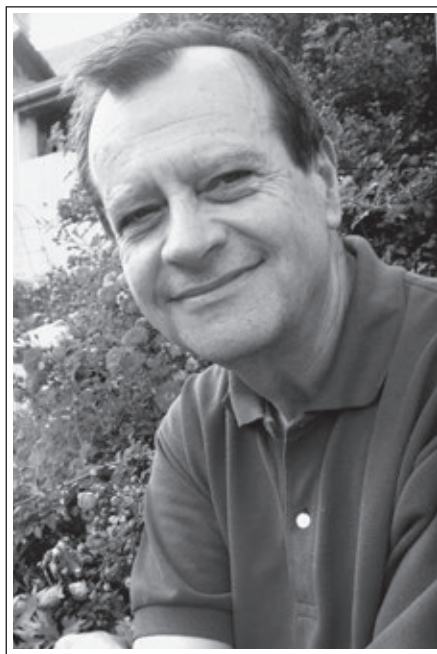
*In memoriam****Dr. Andrej Vovko***
(1947–2015)

V četrtek, 10. septembra 2015, smo se na Žalah v Ljubljani poslovili od nekdanjega sodelavca in direktorja Slovenskega šolskega muzeja, predvsem pa od prijatelja dr. Andreja Vovka, rojenega 22. marca 1947 v Seebodnu v Avstriji. V veliki množici tistih, ki so ga poznali, smo mu izkazali našo hvaležnost in zahvalo za vse, kar smo od njega prejeli in kar smo z njim skupaj delili. Naše slovo pa ni bilo zato, da bi ga lahko prej pozabili, ampak predvsem zato, da bi ga v spominu lažje in dalj časa ohranili.

V Slovenski šolski muzej, ki je tedaj deloval na Poljanski cesti 26, je prišel z Zavoda SRS za spomeniško varstvo Ljubljana in se v njem prvič zaposlil 1. oktobra 1976. Na službenem mestu kustosa arhivske zbirke je bil do 31. oktobra 1987, ko se je kot raziskovalec preselil na Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Po nepolnih šestih letih se je z inštituta 1. avgusta 1993 vrnil v muzej na mesto ravnatelja in se kot direktor od njega poslovil 30. aprila 1998, ko je ponovno nastopil službo na ZRC SAZU.

Dragi Andrej, še tako izbrane besede ob slovesu ne morejo biti dovolj, da bi mogli z njimi izraziti vse naše občutke, ki nas, ki smo te poznali, navdajajo v mislih na skupaj prehojeno pot. V osebni prizadetosti, ker si živel brez očeta, je bila bolečina in je bilo spoznanje, da po končanem študiju, navkljub izkazanim sposobnostim, vrata zate niso bila povsod odprta in da so pred teboj postavili številne ovire. Ker sta se z materjo vrnila iz taborišča, kjer si bil rojen, sta morala v drugačni družbeni stvarnosti zaživeti popolnoma novo življenje.

V naši zavesti živiš tak, kot si bil in s teboj živi vse, kar si v življenju delal in ustvaril. Na eni strani je tvoje strokovno in znanstveno-raziskovalno delo, ki je vgrajeno v samo delovanje muzeja, na drugi pa je predvsem vse tisto, kar si kot človek po svojih močeh in z veseljem dobrega storil ljudem, ki jim je bilo dano, da so del življenja preživeli s teboj ali ob tebi.

Andrej Vovko (hrani SŠM, fototeka, foto: Ksenija Guzej).

Kot kustos v Slovenskem šolskem muzeju si nam bil najprej sodelavec, kot ravnatelj in direktor pa potem tudi predstojnik, toda vseskozi smo si bili prijatelji. Iz muzeja si odšel na druga službena mesta, vendar si se med nas vedno rad vračal in se posebej v zadnjih letih rad družil z nami. Vseskozi smo sodelovali na področju raziskovanja šolske preteklosti in se srečevali pri delu v uredništvu muzejske strokovno-znanstvene revije Šolska kronika. Do konca smo ohranili osebne stike in vedno, ko si prišel v muzej, si s seboj prinesel veliko dobre volje in prešernosti ter nam znal z njima ustvariti prijetno razpoloženje. Med seboj smo ostali povezani tudi po tvoji upokojitvi na drugi ustanovi, saj v muzeju ne prej in ne potem skorajda ni bilo srečanja ali prireditve brez tebe. Bil si eden od najbolj zvestih in zavzetih nekdanjih sodelavcev, ki se jih vsaka ustanova veseli in se jih potem tudi z veseljem spominja.

Dolgo nismo vedeli za tvojo bolečino zaradi izgubljenega očeta. Zdaj te tudi zato bolj razumemo in spoštujemo. Naša življenja so zares polna skrivnosti in mnogi dogodki nam ostajajo nedoumljivi, posebej tisti, ki so z vseh strani obdani s trpljenjem in bolečino, ki je postala toliko večja, ker je, s tvojimi besedami, »okamenela od tišine neslišnosti«. Pridružujemo se tvojemu upanju, da bo na drugi strani vse poravnano.

Dragi Andrej, v imenu vseh nekdanjih in sedanjih sodelavcev Slovenskega šolskega muzeja ti izrekam zahvalo za tvoj prispevek k rasti naše ustanove in za tvoje raziskovalno delo na področju šolske preteklosti. Prav tako lepa hvala za tvoje iskreno prijateljstvo, za navezanost do naše ustanove in njenega poslanstva ter za naklonjenost in podporo njenemu delovanju, kar vse je trajalo do tvoje zgodnje smrti. Andrej, hvala za vse, kar si dal ustanovi, v katero si vedno prihajal z veseljem in z občutkom sprejetosti ter prijateljstva, ki se je v dolgih letih spletlo med nami.

Stane Okoliš

Andrej Vovko*

Pregled srednjega šolstva na Dolenjskem¹

An overview of secondary education in Dolenjska

Izvleček

Prispevek prinaša pregled srednjih šol na Dolenjskem. V uvodnem delu članka je podana pregledna razvojna predstavitev srednjega šolstva na slovenskem ozemlju od 16. stoletja do obdobja osamosvojitve Slovenije (1991). Prikazano je srednje šolstvo katoliške verske obnove oziroma protireformacije, razvoj različnih oblik in tipov srednjega šolstva vse do ponovne oživitve gimnazij ob propadu usmerjenega izobraževanja. V nadaljevanju so predstavljene srednje šole na Dolenjskem. Predstavitev je izdelana po vrstah šol ter po krajih, kjer so delovale v preteklosti do obdobja sredi devetdesetih let 20. stoletja. Predvsem šole iz obdobja pred letom 1945 so predstavljene tudi z osnovnimi zgodovinskimi podatki, razvoj srednjega šolstva po tem obdobju pa predvsem s prikazom srednješolske mreže v šolskih letih 1961/62, 1971/72, 1984/85 in 1992/93. (Ur.)

Abstract

The article offers an overview of secondary schools in Dolenjska. There is a short introductory presentation of the development of secondary education in Slovenia between the 16th century and Slovenia's independence (1991). This is followed by a description of secondary education connected with the Catholic religious reform, i.e. the Counter-Reformation, the development of various forms and types of secondary schools and the revival of the grammar school (gimnazija) after the dissolution of career-oriented education. There is then a presentation of the secondary schools in Dolenjska by school type and location until the mid-Nineties. In particular pre-1945 schools are presented, including their basic historical data, while the development of secondary education after that period is shown through a presentation of the secondary school network in the school years 1961/62, 1971/72, 1984/85 and 1992/93. (Ed.)

* Andrej Vovko (*22. 3. 1947, †5. 9. 2015), dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni in muzejski svetnik, izr. profesor, dolgoletni sodelavec in direktor Slovenskega šolskega muzeja, dolgoletni član uredništva Šolske kronike, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU Ljubljana in PF Univerze v Mariboru, v p.

1 Dr. Andrej Vovko je članek napisal leta 1996 ob praznovanju 250-letnice novomeške gimnazije, a nato ni bil objavljen. Gre za sintetično delo, ki je rezultat njegovega raziskovanja oz. ukvarjanja s šolsko zgodovino. Z objavo članka v Šolski kroniki uresničujemo željo Andreja Vovka, da bi članek objavili v tej reviji, in se tako simbolno zahvaljujemo za vse njegovo delo, ki ga je opravil pri ohranjanju zgodovine šolstva – Uredništvo Šolske kronike.

Ob častitljivi 250- obletnici ustanovitve novomeške gimnazije (1746–1996) je prav, da vsaj v osnovnih potezah predstavimo ostale šolske ustanove na Dolenjskem, ki so omogočale vzgojo ter izobraževanje po končani osnovni šoli. Osnovni namen pričujočega pregleda tako ni dajati izčrpno zgodovino srednjih šol na Dolenjskem, pač pa jih predstaviti po njihovih vrstah ter krajih, kjer so delovale, oziroma kjer delujejo še danes. V tej »srednješolski dolenski topografiji« so predvsem šole iz obdobja pred letom 1945 predstavljene tudi z osnovnimi zgodovinskimi podatki, razvoj srednjega šolstva po tem obdobju pa predvsem s prikazom srednješolske mreže v šolskih letih 1961/62, 1971/72, 1984/85 in 1992/93.

Da bi ta precej suhoparni pregled nekoliko poživili, bomo v uvodu v osnovnih potezah predstavili razvoj srednjega šolstva na slovenskem ozemlju v obdobju, ki ga zajema pregled: od srednjega šolstva katoliške verske obnove oziroma protireformacije do ponovne oživitve gimnazij ob propadu usmerjenega izobraževanja.

Srednje šolstvo, kot ga pojmuje danes, se na slovenskem ozemlju začena v času reformacije. Takrat so protestanti pri nas ustanovili poleg nekaj osnovnih tudi dve šoli na stopnji bodočih gimnazij – stanovski šoli v Celovcu in Ljubljani. Namenjeni sta bili skoraj izključno plemiškim sinovom. Podobno kot srednjeveške šole pred njima sta pozornost posvečali predvsem pouku klasičnih jezikov in v določeni meri nemščine, medtem ko je bil delež slovenščine minimalen. Šoli sta prvič v slovenski šolski zgodovini omogočali svojim dijakom neposreden prehod na univerze.

Poleg obeh stanovskih šol je na slovenskem ozemlju obstajalo se več protestantskih šol različnih stopenj in tipov in učnega jezika (latinskega oziroma nemškega) v Ljubljani, Celovcu, Gomji Radgoni, Mariboru, Krškem (zasebna latinska sola Adama Bohoriča), v Kranju, Brežicah, na Ptujju in na Bledu, v Kamniku, Žužemberku, Črnomlju, Metliki, Idriji, Velikovcu, Brežah, Koroškem Šentvidu in morda še kje. Poleg protestantskih so obstajale tudi katoliške šole, prav tako pa velja omeniti malo znano dejstvo, da je prva slovenska katoliška knjiga Katekizem Lenarta Pachernerkerja izšla leta 1574 v Gradcu.

Ob koncu 16. stoletja je katoliška verska obnova oz. protireformacija na slovenskem ozemlju odpravila protestantske šole, v katerih je predvsem privesek protestantske cerkvene organizacije. Podobno kot slovenskih protestantskih knjig ni uničevala zato, ker so bile slovenske, ampak zato, ker so bile z njenega zornega kota pač krivoverske. Medtem ko je bila protestantska osnovnošolska organizacija pri nas odpravljena in so obstajale le tu in tam kake šole na elementarni ravni, predvsem nekatere mestne oziroma župnijske šole (Glavarjeva v Komendi, Raspova v Kamniku ...), tudi na zelo visoki ravni, pa so protestantske stanovske šole nadomestili šestletni jezuitski “nižji studiji” na stopnji gimnazij. Kot novost pa se v okviru jezuitskih “višjih študijev” prvič na našem ozemlju pojavijo šole nad srednjo stopnjo. To so začetki višjih oziroma visokih študij v Ljubljani, Celovcu, Gorici in sredi 18. stoletja v Mariboru. Poleg jezuitov so v naših krajih svoje gimnazije izjemoma ustanavljali tudi drugi verski redovi, tako pijaristi gimnazijo v Koprju in frančiškani v Novem mestu.

Po ukinitvi jezuitskega reda leta 1773 je srednje šolstvo pri nas v veliki meri prevzela država. Za bivše jezuitske "nižje študije" se je v tem času uveljavilo ime gimnazija, število teh zavodov pa se je precej skrčilo. Državni sta postali najpomembnejši gimnaziji v Celovcu in v Ljubljani, gimnazija v Novem mestu je ostala v rokah frančiškanov, koprška pa piaristov. Frančiškani so za nekaj časa prevzeli še gimnazijo v Trstu, piaristi pa gimnaziji v Gorici in Mariboru.

Na šolah so še vedno poučevali v veliki meri bivši jezuitje ter drugi redovni in posvetni duhovniki, prvi laični profesorji pa so se pojavili okoli leta 1790. Gimnazije so iz šestletnih postale petletne. Prvi učni jezik je bil še vedno latinščina, ki so jo morali dijaki obvladati že ob vstopu v gimnazijo. Drugi učni jezik je postajala nemščina, slovenščina pa je bila neobvezni predmet le na mariborski gimnaziji. Med učne predmete so začeli uvajati naravoslovje, zgodovino in zemljepis. Uvedena šolnina in dejstvo, da ni bil možen prehod iz najnižje organiziranih podeželskih osnovnih šol – trivialk na gimnazije, sta v primerjavi z jezuitskim obdobjem bistveno zmanjšali dotok dijakov iz nižjih socialnih slojev in tako ob vsem razglašanju prosvetljskih idej pomenili za slovensko prebivalstvo bistven korak nazaj. Skrb za zelo zapostavljeno šolanje deklet so prevzele zlasti redovnice uršulinke, ki so v prvih letih 18. stoletja začele delovati v Ljubljani, kasneje pa tudi v Škofji Loki in v Mekinjah. Bivše jezuitske visoke študije so nadomestili državni liceji – višje šole. Pri nas sta bila liceja v Ljubljani in Celovcu, nekaj časa tudi v Gorici. Na njih so tisti, ki so končali gimnazijo, dve leti študirali filozofijo in potem na našem ozemlju lahko nadaljevali s študijem teologije, medtem ko so morali za medicinske in pravne študije na univerze v Gradec, na Dunaj in v tužino. Leta 1791 so v Ljubljani obnovili teološke študije, ki so jih prej imeli jezuiti. Leta 1801 so tovrstne študije obnovili še v Celovcu, leta 1818 pa v Gorici. Na ljubljanskem in graškem liceju sta bili tudi stolici za slovenski jezik, v celovško semenišče pa je slovenščino uvedel Anton Martin Slomšek.

Na razvoj šolstva je na delu slovenskega ozemlja v letih 1809–1813 za kratek čas vplivalo obdobje francoskih ilirskih provinc. Francozi so uvedli njihov šolski sistem, za katerega je značilna med drugim nekoliko večja vloga slovenščine kot učnega jezika v primerjavi s prejšnjim obdobjem ter gimnazije kot nižja in liceji kot višja oblika srednjih šol. Gimnazije so ustrezale nižjim razredom avstrijskih gimnazij in bile praviloma dve – sicer pa tudi tri – ali štiriletne. Dijakov niso neposredno usposabljele za visoke šole oziroma univerze. Delovale so v Ljubljani, Novem mestu, Idriji, Gorici in Kopru, ustanovili pa so jih še v Trstu, Kranju in Postojni ter Beljaku. Kasneje so jih zamenjali kolegiji, ki pa zaradi pomanjkanja sredstev niso posebno uspešno delovali. Liceji, ki so bili po svojem programu kombinacija prejšnjih višjih razredov gimnazij ter prejšnjih filozofskih in teoloških študij, so delovali najprej v Ljubljani, Trstu, Gorici in Kopru, kasneje pa samo v Ljubljani.

Konec francoske zasedbe ilirskih provinc je prinesel nazaj avstrijski šolski sistem. Revolucionarno leto 1848 kljub nekaterim poskusom ni prineslo nobenih sprememb na področju osnovnega šolstva, spremenilo pa je srednje in visoke šole. Z gimnazijsko reformo iz leta 1849 so ukiniteli liceje – višje šole in njihove dvoletne filozofske študije

priključili gimnazijam. Te so iz šestletnih postale osemletne in se delile na štiriletne nižje in štiriletne višje gimnazije. Gimnazija se je končala z na novo uvedeno maturo in omogočala neposreden prehod na univerze. Gimnazijski šolski sistem, ki ga uvedejo leta 1849, je ostal v naših krajih bistveno nespremenjen vse do leta 1958 – uvedbe osemletk. Po letu 1848 se je razvila posebna oblika srednjih šol – realka oziroma realna gimnazija, v kateri so pri pouku posebno pozornost posvečali predmetom iz naravoslovne skupine. Namenjena je bila zlasti šolanju tehniških in trgovskih kadrov, najprej je delovala v okviru normalke, pozneje pa je postala samostojna. Realke so bile v začetku štiriletne, nato šestletne, po letu 1869 pa osemletne.

Veliko prelomnico v razvoju osnovnega šolstva na večinskem delu slovenskega ozemlja, ki je sodilo v avstrijsko polovico habsburške monarhije, je pomenil osnovnošolski državni zakon iz leta 1869. Na področje srednjega šolstva je posegel z uvedbo meščanskih šol. V meščanske šole so učenci stopali po končanih petih razredih osnovne šole. Trajale so tri leta, učenci pa so v njih dobili strokovno izobrazbo obrtne, trgovske in kmetijske smeri. Ustanavljali so jih v večjih industrijskih in trgovskih središčih, učenci pa po končani meščanski šoli že dobili poklicno izobrazbo. Če so hoteli s šolanjem nadaljevati, so se mogli vpisati le v strokovne šole, ne pa tudi na gimnazije.

Temeljna značilnost gimnazij v zadnjem obdobju Avstro-Ogrske je bila odprava latinščine kot učnega jezika. Učna jezika sta pri nas postala nemščina in italijanščina, slovenščina pa si je mukoma utirala pot v gimnazije in druge srednje šole, najprej kat neobvezni učni jezik, pozneje pa kot učni predmet in slednjič kot učni jezik. Njena uveljavitev je bila podobno kot pri osnovnih šolah različna v različnih slovenskih pokrajinah – na Kranjskem in Goriškem večja kot na Tržaškem, Štajerskem in Koroškem. Kot učni jezik si je najprej našla svoje mesto v nižjih, potem pa postopoma tudi v višjih razredih gimnazij in to različno pri posameznih učnih predmetih, po načelu tako imenovane utrakvizacije.

Odpor proti postopnemu poslovenjenju gimnazij je bil v nacionalističnih krogih tako silovit, tako da je zaradi neuresničenega predloga slovenskih paralelk na celjski gimnaziji leta 1895 padla avstrijska vlada. Utrakvistične – dvojezične so tako postale gimnazije na Kranjskem, razen povsem nemške v Kočevju, v Mariboru in v Celju. Večino predmetov so poučevali v slovenščini v prvih dveh razredih idrijske mestne realke, ki je začela delovati v šolskem letu 1901/1902, leta 1909 pa je postala državna. Tik pred izbruhom prve svetovne vojne so gimnazijo v Gorici razdelili na nemški, italijanski in slovenski zavod in slednji je tako postal prva javna slovenska gimnazija s slovenskim učnim jezikom.

Pionirsko vlogo pri ustvarjanju slovenskega učnega jezika in priprave učnih knjig za gimnazije in druge srednje šole je že pred goriško gimnazijo opravila prva popolna gimnazija s slovenskim učnim jezikom – zasebna škofijska gimnazija v Šentvidu nad Ljubljano, ustanovljena leta 1905 predvsem zaradi vztrajnega prizadevanja ljubljanskega škofa Antona Bonaventure Jegliča. Povezana z lastnim internatom je vse do leta 1945 vzgojila in izobrazila dovršen del slovenskih cerkvenih in posvetnih izobražencev.

Omenimo še nekaj drugih srednjih šol, ki so v zadnjem obdobju Avstro-Ogrske delovale na slovenskem ozemlju. Tako so se na srednji stopnji šolanja še vedno zelo zapostavljena dekleta šolala na gimnazijah kot hospitantke (smele so biti navzoče pri pouku skupaj s fanti, profesorji pa jih niso smeli izpraševati) ali kot prvaticke (delale so izpite čez posamezne razrede), sicer pa v izključno dekliških javnih in privatnih šolah verskih redov (uršulink, šolskih sester ...), meščanskih in drugih srednjih šolah ter učiteljskih ter na ljubljanski šestletni laični srednji šoli, imenovani dekliški licej. V Ljubljani so ustanovili državno obrtno šolo, predhodnico bodoče srednje tehniške šole, dvoletno trgovsko šolo. Na Grmu pri Novem mestu in v Šentjurju pri Celju sta začeli delovati kmetijski šoli, v Mariboru pa sadjarsko-vinarska.

Za razliko od "deželnega" učiteljstva so bili srednješolski profesorji državni uradniki z vsem družbenim ugledom in finančnimi ugodnostmi, ki jih je prinašal ta status. Med drugim so imeli pravico nositi svečano uniformo državnih uradnikov, seveda zgolj ob začetku in koncu šolskega leta ter državnih praznikov. Ob koncu avstrijskega obdobja se na srednjih šolah pojavijo tudi prve profesorice.

Kot v prejšnjem obdobju so po končanih srednjih šolah na slovenskem ozemlju lahko študirali le bodoči duhovniki, ostali pa so odhajali po znanje v tradicionalni univerzitetni mesti Gradec in Dunaj, v manjši meri pa v slovansko Prago, čeprav so zanj poseben v liberalnih krogih delali veliko propagando, na italijanske in druge univerze. Poseben v zadnjem obdobju habsburške monarhije se je med Slovenci zelo krepila borba za lastno univerzo, pri čemer se kot njena možna bodoča sedeža pojavljata tako Trst kot Ljubljana.

Razpad Avstro-Ogrske leta 1918 ter vključitev Slovencev v novonastalo državo južnoslovanskih narodov sta se seveda nujno poznala tudi na področju šolstva. Na slovenskem ozemlju, vključenem najprej v kratkotrajno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, nato pa v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, oziroma po letu 1929 Kraljevino Jugoslavijo, je postala slovenščina prvič v slovenski zgodovini glavni, z izjemo nemških in madžarskih manjšinskih šol pa tudi edini učni jezik.

Leta 1931 so sprejeli šolski zakon za meščanske šole, ki so zdaj postale štiriletno, imele pa so tri smeri: obrtno-industrijsko, trgovsko in kmetijsko. Učenci, ki so končali meščanske šole, so lahko nadaljevali šolanje na srednjih strokovnih šolah in učiteljskih, ne pa tudi na višjih gimnazijah.

Po letu 1918 se je večina slovenskih gimnazij spremenila iz klasičnih v realne. Klasične so poleg zasebne škofijske gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano ostali le po ena gimnazija v Ljubljani in Mariboru. Zakon o srednjih šolah, ki so ga sprejeli v letu 1929, je tudi realke spremenil v realne gimnazije. Takoj po letu 1918 so na nekaterih gimnazijah obstajali manjšinski oddelki z nemškim učnim jezikom, vendar so jih ukiniteli že po nekaj letih.

V letu 1929 so postala učiteljska petletna, njihovi absolventi pa se niso mogli vpisati na univerze, pač pa na višje pedagoške šole, na konservatorij (višjo glasbeno šolo), po letu 1931 pa pod določenimi pogoji tudi na univerzo. Leta 1920 se je ljubljanska Državna obrtna sola preoblikovala v Tehniško srednjo šolo. Obstajale so trgovske akade-

mije, prednice kasnejših ekonomskih srednjih šol, šole za medicinske sestre, za otroške negovalke, babiška šola ter cela vrsta javnih in zasebnih trgovskih in gospodinjskih šol.

Leta 1919 so v Ljubljani ustanovili tako zaželeno in dolgo pričakovano slovensko Univerzo. Imela je teološko, filozofsko, pravno, tehniško in nepopolno medicinsko fakulteto. Slovenska javnost se je morala vse obdobje prve Jugoslavije trdo boriti za obstoj in neokrnjen razvoj svoje univerze, ki so ji beograjski krogi vztrajno grozili z ukinitvijo ali vsaj z okrnjenjem.

Obdobje med napadom sil Osi na Jugoslavijo aprila 1941 in majem 1945 je bilo brez dvoma eno najtežjih obdobji v zgodovini Slovencev. Že tako tragični in kruti čas okupacije in široko razvejanega odpora proti okupatorju je postal še dodatno nasilen in krvav in bratomoren z revolucijo in državljansko vojno. Slednja se je razplamtela predvsem v nekaterih delih slovenskega ozemlja (Dolenjska, Notranjska ...), njene sledove pa najdemo tudi po drugih slovenskih pokrajinah.

Leta druge svetovne vojne na Slovenskem seveda niso prizanesla tudi šolstvu. Vojni požar je pogoltnil marsikatero življenje učiteljev in šolarjev, pa tudi mnogo šolskih poslopj z vsem šolskim inventarjem, knjižnicami, učili ... Na od okupatorjev razkosanem slovenskem ozemlju je v vojnih letih obstajalo vsaj šest različnih oblik šolstva – tri oblike okupatorjevega, partizansko šolstvo, šolstvo protikomunističnega tabora in bolj ali manj “nevtralno šolstvo”. Za prve tri je kljub različnim pristopom nemških, madžarskih in italijanskih okupatorjev značilno predvsem raznarodovanje, za druge tri pa kljub različnim ideološko-političnim izhodiščem in povojnim vrednotenjem slovensko-jugoslovanske zmagovite strani prizadevanje za ohranjanje slovenskega naroda. V matični Sloveniji je bilo po letu 1945 deležno pozornosti skoraj izključno le partizansko šolstvo, tako da druge oblike šolstva za svojo celovito in zgodovinsko objektivno obravnavo šele prihajajo na vrsto.

Nemški in madžarski okupatorji so na svojih zasedenih delih Slovenije “s potezo meča” odpravili slovensko šolstvo. Nemci so tako med prvimi skupaj z duhovniki izgnali ali pozaprlji učitelje. Pripeljali so svoje učiteljstvo, ki je bilo v večini primerov, nikakor pa ne v celoti, pedagoško slabo podkovan in zgolj poslušno orodje nacističnega režima. Pouk v nemških šolah, kjer je bila slovenščina strogo prepovedana in preganjana, je temeljil predvsem na nacistični vzgoji in ponemčevanju – na učenju nemščine, petju, telovadbi. Jezikovne tečaje so organizirali tudi za odrasle. Leta 1944 so v razmerah bližajočega se konca vojne tudi nemške okupacijske oblasti predvsem v šolah na Gorenjskem dovolile nekaj slovenščine in slovenskih učbenikov. Podobno potujčevanje in izganjanje slovenščine iz šol so v Prekmurju izvajali madžarski okupatorji, ki so spet pogreli staro “vendsko teorijo”, da prekmurški Slovenci niso Slovenci, ampak iz Keltov izvirajoča mešanica, ki sodi v ovir madžarske države. Italijani so na od njih zasedenem področju tako imenovane Ljubljanske pokrajine uporabili bolj prefinjen in dolgoročnejši način potujčevanja, kot so ga vpeljevali med obema vojnoma na Primorskem in v Istri. V šolah na tem ozemlju so se pustili slovensko osnovno in srednje šolstvo vsaj na videz skoraj nedotaknjeno s slovenskim učnim jezikom. Ob tem so spremenili učni načrt zgodovine in zemljepisa in ju skupaj z učbeniki očistili vsega,

kar je tudi od daleč spominjalo na bivšo jugoslovansko državo. Italijanščino so skušali uvajati z na videz neobveznim poukom in tečajji, mladino pa pridobivati za včlanjevanje v njihove fašistične organizacije.

Kot odgovor na potujčevalno dejavnost okupatorjevega šolstva, v želji po ohranitvi slovenstva, pa tudi kot sredstvo za širjenje ideologije, so na ozemlju, ki so ga v večji ali manjši meri nadzorovali partizani, nastale partizanske osnovne in srednje šole. Pri njihovem organiziranju in delovanju so morale partizanske oblasti premagati marsikatero težavo, predvsem pomanjkanje usposobljenega učiteljskega kadra, šolskih knjig, zvezkov in seveda vprašanje varnosti učiteljev in učencev. Mreža osnovnih šol je bila zlasti dobro razvita po kapitulaciji Italije v Beli krajini in na Primorskem. Posebno velik odmev so imele v tem delu slovenskega ozemlja, kjer je po zatrtju slovenskega šolstva med obema vojnama med slovenskimi ljudmi vladala prava lakota po šolah v materinščini. Partizanske srednje šole – meščanske šole in gimnazije so nastale za krajši čas v Novem mestu, Kočevju, Ribnici in Šmihelu, Loškem potoku, Starem trgu ter Semiču, dalj časa pa zlasti v Črnomlju in v Metliki.

Svoje slovensko šolstvo na osnovni in srednji stopnji je zlasti po kapitulaciji Italije organiziral tudi protikomunistični tabor, predvsem na Primorskem in Gorenjskem, kjer so ga prej Italijani in Nemci za daljši ali krajši čas zatrli. Tako je nastala v Gorici slovenska gimnazija, ki je delovala po učnem načrtu bivših gimnazij v stari Jugoslaviji. Šolstvo te vrste je podobno kot partizansko ob vseh ideoloških razlikah med njima nastalo iz podobnih prizadevanj po ohranitvi slovenstva. Poleg teh šol so iz podobnih nagibov zlasti na Primorskem obstajale tudi slovenske "sredinske šole", na osnovni in tudi srednji stopnji, ki so jih ustanovili in vodili predvsem duhovniki in redovnice (npr. v Trnovem pri Ilirski Bistrici in v Lansprežu). Nekatere izmed teh šol so partizanske oblasti vključile v svoj šolski sistem.

Čas po koncu 2. svetovne vojne je z nastankom nove jugoslovanske države prinesel v slovensko šolstvo toliko in tako globoke spremembe kot nobeno drugo obdobje v slovenski šolski zgodovini. Če velja za čas Marije Terezije že omenjena ugotovitev o šolstvu kot "politicumu", potem velja za veliko večino obdobja šolstva v novi jugoslovanski državi, da je bilo šolstvo takrat vsekakor "ideologicum". Taka opredelitev jugoslovanskega oziroma slovenskega političnega vodstva se je odražala tako v popolni prevladi marksistično-leninistične ideologije kot v strogi selekciji učiteljstva in bodočega učiteljstva ter v bolj ali manj uresničenih prizadevanjih odstraniti iz šolstva vse tiste učitelje in profesorje, ki so si drznili biti verni ali niso mislili o sebi kot o "vojakih revolucije."

Med prvimi ukrepi novih oblasti po koncu vojne na šolskem področju so bili ukinitve vseh zasebnih šol, ki so bile predvsem šole posameznih verskih redov, ukinitve meščanskih šol z argumentacijo, da onemogočajo učencem nadaljnje šolanje na gimnazijah, in sprememba verouka v neobvezni šolski predmet, h kateremu so morali starši otroke posebej prijavljati, kar je nudilo oblastem obilo možnosti za pritiske nanje. Učitelji so bili pri teh oblasteh cenjeni tudi po tem, kako uspešno so zmanjševali obisk verouka v svojih šolah. Verouk je bil ukinjen leta 1952 tudi kot neobvezni šolski predmet, istega leta pa je bila tudi teološka fakulteta izključena iz univerze.

Šolstvo je v tem času doživelo niz najrazličnejših reform. Začele so se s Temeljnimi zakonom o sedemletnem obveznem šolanju z dne 11. julija 1946, ki je uvedel sedemletke. Poleg sedemletk, ki so obsegale štiri razrede nižje in tri razrede višje osnovne šole, so obstajale tudi nižje gimnazije s tremi in višje gimnazije s petimi razredi. Na slovenskem ozemlju, kjer je bila osemletna šolska obveznost dejansko uveljavljena že leta 1869, je to pomenilo korak nazaj. Oblast je v tem primeru očitno priznala svojo napako in v letu 1950 so spet uvedli osemletno šolsko obveznost ter del nekdanjih sedemletk spremenili v štiriletne nižje gimnazije, ki so tako prišle v skoraj vsak malo večji slovenski kraj. Nižje gimnazije so postale obvezne in izgubile značaj izbirnih šol. Delovale so do šolske reforme v šolskem letu 1957/58, ko so jih ukinili oziroma združili v nove osemletke.

Temeljne spremembe v šolskem sistemu je povzročil zakon iz leta 1958, ki je uzakonil enotno osemletno osnovno šolo kot edino obliko obveznega šolanja. Gimnazije so postale štiriletne, vanje pa so se učenci lahko vpisali zgolj po končani osemletki. Klasične gimnazije so bile ukinjene, nekatere gimnazije so obdržale zgolj posamezne klasične razrede.

Poleg omenjenih se je pojavilo se precej novih vrst šol, tako srednje strokovne šole, imenovane tudi tehnikumi, obrtne šole za licence v gospodarstvu (delovale so v letih 1948–1950) in delavski tehnikumi (ukinjeni leta 1952). Učiteljišča, ki so se po letu 1945 preoblikovala iz petletnih spet nazaj v štiriletna, so postala s šolskim letom 1953/54 ponovno petletna. V letih 1964–1968 so se postopno preoblikovala v gimnazije pedagoške smeri. Zakon iz leta 1958 ni reformiral samo osnovnih šol, ampak je začel spreminjati tudi srednje in višje ter visoko šolstvo. Oblastem so šle "v nos" predvsem gimnazije, ki da so bile preveč elitne in malomeščanske, zato so jih skušali "popravljeni" z uvajanjem novih predmetov (sociologije, proizvodnega dela, praktičnih znanj ...). Končno so jih "popravili" z njihovo ukinitvijo ob sprejetju zakona o usmerjenem izobraževanju aprila 1980, kar je bila predvsem politično-ideološka zadeva.

Usmerjeno izobraževanje, ki je imelo svoje botre predvsem pri politikih bivšega režima in veliko manj pri pedagoških strokovnjakih, pa se ob vsej škodi, ki jo je povzročilo, na srečo ni »prijelo«. Tako so se gimnazije spet pojavile na slovenskem šolskem prizorišču še pred letom 1990 in »sestopom« istega režima, ki so mu bile prej tako v napoto.

Meščanske šole

ČRNOMELJ

Meščanska šola je bila ustanovljena z odlokom Ministrstva prosvete št. 19482 z dne 28. 6. 1935. Z odlokom št. 36314 z dne 28. 10. 1935 je ministrstvo dovolilo odprtje 1. razreda. Slavnostni začetek pouka je bil 19. decembra 1935 v 1. nadstropju občinske hiše, kjer so pripravili dve učilnici in pisarno, s poukom pa so začeli šele 12. 1. 1936. Šolsko poslopje so zgradili leta 1938, vanj pa so se vselili 10. 1. 1939. Po sklepu predsedstva SNOS št. 962/44 z dne 9. 10. 1944 so meščansko šolo v Črnomlju spremenili v nižjo realno gimnazijo.

Krško - državna meščanska šola (hrani SŠM, fototeka).

KOČEVJE

Zasebna deklinška meščanska šola redovnic sv. Vincencija Pavelskega v Marijinem domu je bila ustanovljena leta 1919 tako, da so dotedanjo 7-razredno osnovno šolo preuredili v 5-razredno osnovno in samostojno meščansko šolo. V šolskem letu 1920/21 so 3-razredni meščanski šoli priključili še četrti razred. Delovala je do leta 1945, ko je bila ukinjena po koncu vojne.

KRŠKO

Meščanska šola je bila ustanovljena v šolskem letu 1877/78, z rednim poukom pa je začela v naslednjem šolskem letu. Vodstvo šole je prevzel znani slovenski učitelj in pedagog Ivan Lapajne, ki je vodil šolo do leta 1906, za njim pa dr. Tomaž Romih, ki jo je vodil do leta 1923. Do leta 1918 je bil učni jezik nemški, kljub temu da so bili učenci slovenske narodnosti, ravnatelj Lapajne je uspel uvesti slovenščino zgolj kot učni predmet po dve uri tedensko v vse razrede. Po propadu Avstro-Ogrske je postal učni jezik slovenski. Šola je bila po koncu vojne leta 1945 spremenjena v nižjo gimnazijo.

LITIJA

Meščanska šola je bila ustanovljena leta 1934 in je delovala do leta 1945, ko je bila preoblikovana v nižjo gimnazijo.

NOVO MESTO

Meščanska šola je bila ustanovljena leta 1930 in začela z rednim poukom 29. septembra 1930. Prvi ravnatelj je bil Anton Maršič, delovala pa je do leta 1945.

Šmihel pri Novem mestu - zasebna dekliška meščanska šola (hrani SŠM, fototeka).

RIBNICA

Meščanska šola je bila ustanovljena leta 1919 v poslopju osnovne šole. Leta 1925 je dobila lastno šolsko stavbo, njen prvi ravnatelj je bil Anton Mervič. Delovala je do leta 1945, ko je bila z uredbo ministrstva za prosveto v šolskem letu 1945/46 spremenjena v nižjo gimnazijo.

ŠMIHEL PRI NOVEM MESTU

Dekliška zasebna meščanska šola sester De Notre Dame je bila ustanovljena leta 1907 in je isto leto dobila pravico javnosti, ki jo je leta 1924 potrdilo Ministrstvo prosvete v Beogradu. Delovala je do leta 1945.

Kmetijske šole

NOVO MESTO – GRM

Ustanovljena je bila 1886 najprej kot dveletna, od šolskega leta 1958/59 je dobila naziv srednja kmetijska šola, pogoj za vpis pa je postal dokončana osnovna šola.

STIČNA

Šola je imela raven srednje šole, delovala pa je le v šolskem letu 1960/61. Zaradi finančnih težav, slabega priliva učencev in pomanjkljivo opremljenih prostorov je šola prenesla svoje delovanje na šolo na Grmu.

Učiteljišča

DOBLIČE

Učiteljišče je bilo ustanovljeno avgusta 1944. Pedagoški tečaj je vodil Jože Dolgan, tečajnikov je bilo 30 in to večinoma dekleta, ker so bili fantje v vojski. Tečajniki so bili predvsem z Dolenjske, Notranjske, Štajerske in Koroške. Večinoma so imeli solidno prejšnjo izobrazbo, najmanj meščansko šolo, skoraj popolno gimnazijo ali nekaj letnikov učiteljišča.

NOVO MESTO

Učiteljišče je bilo prvič ustanovljeno leta 1945, zaradi odhoda nekaterih dijakov v pedagoški tečaj so ga v naslednjem letu zaprli. Ponovno so ga ustanovili z odlokom ministrstva za prosveto LRS št. 6927/1a z dne 8. aprila 1948. S poukom je začelo kot vzporednica gimnazije, leta 1949 je postalo samostojno. V tem letu je imela šola 4 oddelke s 136 dijadi. Leta 1952 je bila na zavodu prva matura in dala 29 učiteljev. Ob desetletnici šole v šolskem letu 1957/58 je leta imela sedem oddelkov s 176 učenci (38 dijakov in 138 dijakinj), v šolskem letu 1963/64 pa je bilo na zavodu deset oddelkov z 289 učenci in 24 člani profesorskega zbora.

Ostale srednje šole

NOVO MESTO

Ekonomska srednja šola je bila ustanovljena 3. novembra 1945, do šolskega leta 1949/50 je bila triletna, nato pa štiriletna. Prvi ravnatelj je bil Vinko Dular. Ukinjena je bila leta 1952 in ponovno ustanovljena s šolskim letom 1958/59, ko je postal ravnatelj Karel Marn.

NOVO MESTO

Administrativna šola je bila ustanovljena 27. novembra 1957. Predlog za ustanovitev je dal okrajni odbor Zveze borcev Novo mesto, prostore pa je imela v poslopju osnovne šole.

NOVO MESTO

Šola za zdravstvene delavce ambulantno-bolnišnične smeri je bila ustanovljena v šolskem letu 1963/64 z odločbo skupščine Novo mesto št. 023-24/63 dne 5. 7. 1963. Šolska stavba je bila zgrajena v letu 1966, s poukom v njej so začeli novembra 1966.

Črnomelj - gimnazija (hrani SŠM, fototeka).

Gimnazije

ČRNOMELJ

Po sklepu predsedstva SNOS št. 962/44 z dne 9. 10. 1944 so meščansko šolo v Črnomlju spremenili v realno gimnazijo. Bila je v poslopju bivše meščanske šole, njen šolski okoliš je bil bivši okraj Črnomelj. Med vojno poškodovano poslopje so obnovili in nadzidali do septembra 1948, v njem je bilo po dograditvi 12 učilnic in telovadnica. Zaradi zmanjšanega števila dijakov so v šolskem letu 1947/48 ukinili višje razrede, v naslednjem šolskem letu spet odprli 5. razred in nato postopno vse ostale. Prva matura je bila junija 1951. Popolna osemletna gimnazija je bila potem vse do leta 1957/58, ko se je spremenila v štirirazredno gimnazijo. V šolskem letu 1974/75 so ustanovili Center srednjih šol Črnomelj, v katerem so delovale gimnazija, ekonomska srednja šola in poklicna kovinarska šola. V letu 1977/78 so gimnazijo razdelili na splošno in pedagoško smer, z nastopom usmerjenega izobraževanja v šolskem letu 1981/82 pa so začeli gimnazijski program postopoma ukinjati. Center so v šolskem letu 1982/83 preimenovali v Srednjo šolo družboslovne in kovinarske usmeritve Edvard Kardelj, v šolskem letu 1987/88 pa v Srednjo šolo družboslovne in tehniških usmeritev Edvard Kardelj. S ponovno uvedbo gimnazijskega programa se je šola leta 1994 preimenovala v Srednjo šolo Črnomelj.

DOBREPOLJE

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke. Ustanovljena je bila z odločbo Ministrstva za prosveto LRS št. 2237/1 z dne 27. maja 1950. S poukom je začela v šolskem letu 1950/51, in sicer 10. septembra 1950. Prej je bila v kraju sedemletka, ustanovljena z odlokom Ministrstva za prosveto LRS št. 1985/1 z dne 22. januarja 1948, 5. razred pa so uvedli s šolskim letom 1948/49. Šolski okoliš nižje gimnazije je obsegal vse področje bivše občine Videm-Dobrepolje. Nižja gimnazija je bila nastanjena v poslopju osnovne šole, s katero je imela skupno vodstvo in 6 učilnic. S šolsko reformo leta 1957/58 sta bili osnovna šola in nižja gimnazija združeni v popolno osemletno osnovno šolo.

DOBOVA

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, ustanovljena je bila z odločbo Ministrstva za prosveto LRS št. 2236/1 z dne 27. 5. 1950 s šolskim letom 1950/51 in začetkom rednega pouka 10. 9. 1950. Sedemletka v tem kraju je bila ustanovljena z odredbo Ministrstva za prosveto LRS II števil. 15245/1 z dne 11. avgusta 1947. Šolski okoliš nižje gimnazije je obsegal okoliš osnovnih šol Dobova, Kapele in Velika Dolina. Nastanjena je bila v poslopju osnovne šole, kjer je imela 6 učilnic. S šolskim letom 1957/58 je bila združena v osemletko.

DOLENJSKE TOPLICE

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, ustanovljena z že večkrat citirano odločbo Ministrstva za prosveto LRS št. 2236/1. Sedemletka je bila ustanovljena z odločbo Ministrstva za prosveto št. 1985/1 z dne 22. januarja 1948. V nižjo gimnazijo je bila spremenjena s šolskim letom 1950/51. Šolski okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Drganja sela, Dolenjske Toplice, Laze, Poljane, Soteska, Vavta vas in Zgornje Sušice. Nižja gimnazija je gostovala v poslopju osnovne šole, kjer je uporabljala 4 učilnice, po razširitvi pa je dobila 2 učilnici v združenem domu in eno pri Pelku. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

FARA VAS

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke. Ustanovljena je bila z odločbo Ministrstva za prosveto LRS št. 2276/1 v začetku šolskega leta 1950/51. Šolski okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Banja Loka, Borovec, Bosiljeva Loka, Fara-Vas, Dolnja Briga, Kostel, Kuželj, Osilnica in Papeži. Tri učilnice so bile v osnovni šoli v Vasi in ena v internatu v Fari. V šolskem letu 1957/58 je bila nižja gimnazija združena v osemletko.

GABROVKA

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke v začetku šolskega leta 1950/51. Začetek pouka je bil 11. septembra 1950. Delovala je do vključitve v osemletko v šolskem letu 1957/58.

Kočevje - državna realna gimnazija (hrani SŠM, fototeka).

GROSUPLJE

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, ustanovljena je bila z odločbo Ministrstva za prosveto LRS št. 2236/1, 50/51, delovala je v poslopju osnovne šole, kjer je imela 6 učilnic. V šolskem letu 1957/58 je bila vključena v osemletko.

KOČEVJE

Gimnazija je bila ustanovljena kot nemška nižja s cesarskim ukazom 10. septembra 1871 ter odprta 28. oktobra 1872. Šolsko poslopje je bilo zgrajeno leta 1874, do takrat je bil pouk v prostoru, ki ga je dal na razpolago župan Josip Braune. Šola je postala višja gimnazija z nemškim učnim jezikom v šolskem letu 1907/08 in popolna gimnazija s šolskim letom 1910/11. Po letu 1918 je bila spremenjena v nižjo gimnazijo s slovenskim učnim jezikom, kot je bilo sklenjeno na seji Narodne vlade dne 12. 12. 1918, kar je potrdil odlok Oddelka za uk in bogočastje Narodne vlade z dne 30. 12. 1918, št. 10.052. V šolskem letu 1918/19 so bili ukinjeni višji oddelki z nemškim učnim jezikom, pouk v nemščini je bil le še v nižjih. Pouk v slovenskem jeziku se je začel s šolskim letom 1919/20, naslednje leto pa je gimnazija postala popolnoma slovenska. V letih 1923–1927 je postala popolna realna gimnazija in kot taka delovala do 1935/36. V naslednjih letih je bila postopno okrnjena in je izgubila dva višja razreda, potem pa se je od šolskega leta 1938/39 dalje ponovno razširila v popolno gimnazijo na osnovi ukaza kraljevskih namestnikov št. 36.812 z dne 14. 10. 1937. Med 2. svetovno vojno je gimnazija delila svoje poslopje z osnovno, meščansko

in obrtno nadaljevalno šolo. Leta 1942 je stavbo zasedla italijanska vojska, v zadnjih letih vojne pa zaradi popolne zasedbe stavbe ni bilo pouka. Močno poškodovano poslopje so obnovili leta 1948, število dijakov je naraščalo in leta 1954 doseglo številko 500. Z reformo v šolskem letu 1957/58 je gimnazija postala štiriletna, število dijakov je nihalo od 200 do 300 v 8 oddelkih. V šolskem letu 1981/82 se je začelo usmerjeno izobraževanje in postopno ukinjanje gimnazije. S poklicno šolo Kočevje so bivšo gimnazijo združili v enotni srednješolski center. Skupščina občine Kočevje je 28. 6. 1983 sprejela sklep o izdaji soglasja o statutu in novem imenu Srednje šole tehniških usmeritev in družboslovja Kočevje s družboslovno, kovinsko, tekstilno, strojno, naravoslovno-matematično in družboslovno usmeritvijo. V tem letu je število dijakov občutno naraslo na preko 600 v 24 oddelkih. V šolskem letu 1991/92 so spet obnovili gimnazijo Kočevje in takrat je bilo v 10 oddelkih 315 dijakinj in dijakov.

KOSTANJEVICA

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke z odlokom Ministrstva za prosveto št. 2236/1 z dne 27.5.1950. Njen šolski okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Kostanjevica, Črneča vas, Podbočje, Gradec, Veliki Podlog, Zameško in del okoliša šole Raka. Svoje učilnice je imela v poslopju osnovne šole. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

KRKA

Nižja gimnazija je bila ustanovljena iz sedemletke, z odločbo 2236/1 z dne 27.5.1950. Njen šolski okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Krka ter deloma Muljava in Zagradec. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

KRŠKO

Nižja gimnazija je bila ustanovljena 3.9.1945 namesto ukinjene meščanske šole z odlokom št. 233 Ministrstva za prosveto (Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, letnik I/II, št. 33). Z rednim poukom na šoli so pričeli 15.10.1945. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

LANSPREŽ PRI TREBNJEM

Pregnane redovnice uršulinke iz škofjeloškega samostana so organizirale tečaja priprav na srednješolske izpite za dijakinje. Prvi tečaj je bil od 3. 1. do 7. 8. 1944, drugi pa od 7. 11. 1944 do konca vojne. Dijakinje so bile iz Trebnjega, Rodin in Mirne. Posebna izpraševalna komisija je prišla iz Črnomlja v Dolnjo Nemško vas pri Trebnjem, izpiti so bili 23. in 24.8. 1944. Zvezo lanspreškega tečaja s partizanskim odsekom za prosveto novomeškega okrožja je vzdrževal upravitelj osnovne šole v Dolnji Nemški vasi Edo Hofbek. Prave gimnazije niso mogli ustanoviti, ker so smele uršulinke poučevati le žensko mladino.

LESKOVEC

Nižja gimnazija je bila ustanovljena iz sedemletke, z odločbo 2236/1 z dne 27. 5. 1950. Šolski okoliš je obsegal kraje Leskovec, Beli breg, Brege, Dolenje, Drenovec, Drnovo, Brezje, Brezovska gora, Golek, Gorenja vas, Ivandol, Kobile, Libelj, Loke, Mrtvice, Selce, Senuše, Spodnje Dule, Osredek, Trilavce, Turn, Velika vas, Beniše, Volovnik in Zadovinek. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

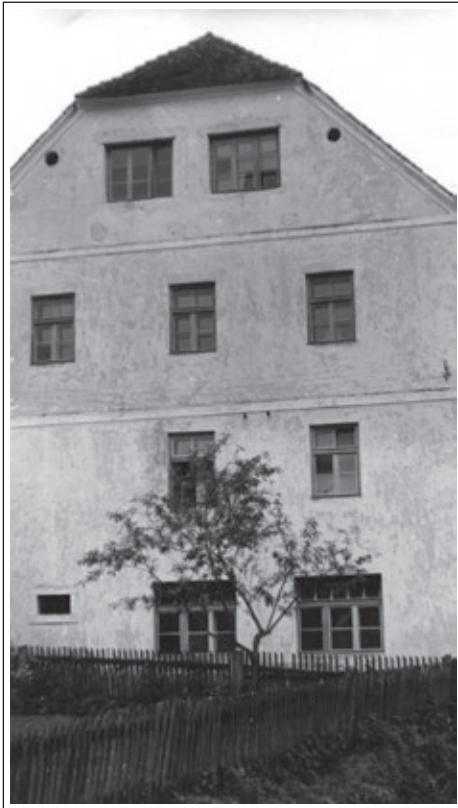
LITIJA

Nižja gimnazija je bila ustanovljena 3. 9. 1945 namesto ukinjene meščanske šole z odlokom št. 233 Ministrstva za prosveto (Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, letnik I/II, st. 33). V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

METLIKA

Po sklepu Predsedstva SNOS št. 962/44 z dne 9. 10. 1944 so meščansko šolo v Metliki, ki je bila ustanovljena istega leta, a ni začela delovati, spremenili v nižjo realno gimnazijo. 14. januarja 1945 je bil odprt peti razred, šola postala realna gimnazija.

Pouk je bil v privatni stavbi, po koncu vojne leta 1945 je bila v Metliki nižja gimnazija, ki je bila v šolskem letu 1957/58 združena v osemletko.

*Mirna Peč - nižja gimnazija
(hrani SŠM, fototeka).*

MIRNA PEČ

Nižja gimnazija je bila ustanovljena iz sedemletke, z odločbo 2236/1 z dne 27. 5. 1950. Gostovala je v stavbi osnovne šole, šolski okoliš nižje gimnazije pa je obsegal okoliše osnovnih šol Mirna peč, Globodol in Karteljevo.

MIRNA

Nižja gimnazija je bila ustanovljena iz sedemletke z odločbo št. 2236/1, z dne 27. 5. 1950. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

MOKRONOG

Po kapitulaciji Italije so organizirali partizanski srednješolski tečaj na pobudo zdravnika dr. Draga Mušica za stare in nove srednješolske dijake kot nadomestilo za redno gimnazijsko šolanje. Tečaj je deloval v letih 1943–1945 v zasebni Ko-

Novo mesto - državna realna gimnazija (hrani SŠM, fototeka).

lenčevi hiši v Mokronogu, obiskovali pa so ga dijaki in dijakinje iz tega kraja, njegove okolice, Šentruperta in Rakovnika. Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, z odločbo Ministrstva za prosveto št. 2236/1, z dne 27. 5. 1950. Delovala je v poslopju osnovne šole, njen šolski okoliš pa je obsegal občine Trebelno in Mokronog ter Veliki Cirknik iz občine Mirna. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

NOVO MESTO

Novomeška gimnazija je bila ustanovljena z odlokom Marije Terezije 6. maja 1746, pogodbo med meščani in ljubljanskimi frančiškani glede vzdrževanja te šole pa so podpisali 27. avgusta istega leta. Gimnazijo so uredili po vzoru ljubljanske jezuitske gimnazije, pouk se je začel jeseni 1746 s 6 razredi. 3. junija 1854 so jo z ministrskim odlokom razširili v osemrazredno z odprtjem 7. in naslednje leto 8. razreda. Državna gimnazija postane s šolskim letom 1870/71. Z razpisom Poverjeništvu za uk in bogočastje z dne 5. julija 1919 se klasična gimnazija postopoma spremeni v realno. Šolsko poslopje ob samostanu je bilo prvotno enonadstropno, v njem je bilo le 5 učilnic, leta 1821 so poslopje razširili, leta 1853 zgradili drugo nadstropje v glavnem in 1871 stranskem traktu. Novo šolsko poslopje so zgradili pod kapiteljskim »marofom« leta 1912, pouk se je začel v šolskem letu 1912/13. Gimnazija je bila po šolski reformi spremenjena v štirirazredno, v šolskem letu 1958/59 je imela 7 oddelkov s 169, leta 1962/63 pa 11 oddelkov s 289 dijaki. Po letu 1981 je bila gimnazija postopoma ukinjena, šola pa preimenovana v Srednjo šolo pedagoške in tehniško naravoslovne usmeritve. V šolskem letu 1990/91 je bila spet preimenovana v Gimnazijo Novo mesto, takrat je bilo v 22 oddelkih vpisanih 674 dijakov.

RIBNICA NA DOLENJSKEM

Nižja gimnazija je bila ustanovljena 3. 9. 1945 namesto ukinjene meščanske šole z odlokom št. 233 Ministrstva za prosveto (Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, letnik I/II, št. 33). Gimnazija se je vselila v prostore bivše meščanske šole, ukinjene v letu 1945. V šolskem letu 1957/58 je bila gimnazija združena v osemletko.

SODRAŽICA

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, z odločbo Ministrstva za prosveto 2236/1 z dne 27. 5. 1950. Obsegala je okoliš občine Sodražica, Sv. Gregor iz občine Velike Lasce in Vinice ter Zapotok iz občine Ribnica. Šolska stavba je bila skupna za osnovno šolo in gimnazijo, zgrajena je bila po vojni. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

STIČNA

Gimnazija je bila ustanovljena leta 1945 kot nižja gimnazija, pouk se je začel 5. 11. 1945. Šolski prostori so bili v »marofu«, ki bil preurejen za učilnice. S šolskim letom 1950/51 so odobrili višje razrede gimnazije. V šolskem letu 1954/55 je bila na zavodu prva matura. V letu 1958 po šolski reformi je bila izdana odločba o odpravi gimnazije v Stični, ker je bilo na njej le 90 učencev, v internatu ob njej pa samo 15. Imela naj bi tudi premajhno zaledje. OLO Ljubljana je na seji 3. 6. 1960 predlagal, naj se stiška gimnazija postopno odpravi. Zadnji četrti razred so odpravili 31. 8. 1963. Kljub temu pa je zaradi večjega dotoka dijakov gimnazija delovala naprej in imela v šolskem letu 1964/65 šest oddelkov in 146 dijakov. Gimnazijo so verificirali 23. 11. 1966, 29. 10. 1970 pa je dobila ime Gimnazija Josipa Jurčiča. V šolskem letu 1974/75 je imela 8 oddelkov z nekaj nad 200 dijaki. Do leta 1981 je imela prostore v stiškem samostanu. V času usmerjenega izobraževanja so 1. 8. 1981 odprli novi Šolski center Ivančna gorica - Stična, s tremi programi: družboslovno-jezikoslovnim, programom za kovinarje-strojnike ter za obdelovalce kovin in upravljalne strojev. Gimnazijski program so postopno ukinjali. V šolskem letu 1990/91 je dobila gimnazija nazaj svoj naziv in program in se preimenovala v Gimnazijo Josip Jurčič, Stična in v Srednjo tehniško šolo Ivančna gorica.

ŠENTJERNEJ

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, z odločbo Ministrstva za prosveto št. 2236/1 z dne 27. 5. 1950. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

ŠENTRUPERT

Nižja gimnazija je začela z rednim poukom v šolskem letu 1953/54, prostore je imela skupaj z osnovno šolo. Delovala je do šolskega leta 1957/58, ko je bila združena v osemletko.

ŠENTVID PRI STIČNI

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke s šolskim letom 1950/51. Gostovala je v prostorih osnovne šole, z njo so jo v šolskem letu 1957/58 združili v osemletko.

ŠMARJETA

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke v šolskem letu 1950/51, tri učilnice je imela v stari kaplaniji in tri v poslopju osnovne šole. Njen okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Šmarjeta, Bela cerkev, Šmarješke Toplice, Škocjan, ter deloma Bučka in Klenovik. V šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

TREBNJE

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke z odločbo Ministrstva za prosveto št. 2236/1 z dne 27. 5. 1950. Šolski pouk se je začel 10. 9. 1950, šolski okoliš pa je obsegal okoliše osnovnih šol Dolenja Nemška vas, Trebnje, Dobrnič, Vrhe, Knežja vas, Čatež, Šentlovrenc in Veliki Gaber. Gostovala je v poslopju osnovne šole, v šolskem letu 1957/58 pa je bila združena v osemletko. V šolskem letu 1975/76 so odprli oddelek pedagoške smeri kot dislocirano enoto gimnazije Novo mesto s 27 dijaki. Šolanje je trajalo 4 leta, nato so oddelek ukinili, dijaki pa so hodili v pedagoško gimnazijo v Novo mesto.

VELIKE LAŠČE

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke z odločbo Ministrstva za prosveto št. 2236/1 z dne 27. 5. 1950. Začetek pouka je bil 10. 9. 1950. Šolski okoliš je obsegal občine Velike Lašče, Dobropolje in del okoliša Ponikve. Zasilno je gostovala v poslopju osnovne šole, v šolskem letu 1957/58 je bila združena v osemletko.

VINICA

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, z odločbo Ministrstva za prosveto št. 2236/1, z dne 27. 5. 1950. Njen šolski okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Vinica, Stara lipa in Zilje. Z osnovno šolo si je najprej delila tri zelo slabe učilnice v treh privatnih stavbah, leta 1954 pa so začeli z gradnjo nove šole. V šolskem letu 1957/58 je bila gimnazija združena v osemletko.

ŽUŽEMBERK

Nižja gimnazija je nastala iz sedemletke, z odločbo Ministrstva za prosveto, št. 2236/1 z dne 27. 5. 1950. Začetek pouka je bil 10. 9. 1950. Šolski okoliš je obsegal okoliše osnovnih šol Žužemberk, Malo Liplje, Šmihel, Sela Šumberk, Dvor, Ajdovec, Seta - Hinje in Prevole. Gimnazija je gostovala v poslopju osnovne šole, v šolskem letu 1957/58 pa je bila združena v osemletko.

PREGLED DOLENJSKIH SREDNJIH ŠOL

po seznamih Zavoda LR Slovenije, SR Slovenije in Republike Slovenije za statistiko

Stanje ob začetku šolskega leta 1961/62

Okraj Novo mesto
 Gimnaziji Črnomelj in Novo mesto,
 Učiteljsiše Novo mesto
 Ekonomska srednja šola Novo mesto
 Kmetijska srednja šola Novo mesto
 Vajenska šola pri BELT Črnomelj
 Vajenska šola raznih strok Novo mesto
 Administrativna šola Novo mesto
 Oddelki za odrasle pri Ekonomski srednji šoli Novo mesto
 Oddelki za odrasle pri Ekonomski srednji šoli Novo mesto v Črnomlju
 Oddelek za odrasle pri Tehniški šoli strojne stroke Ljubljana v Črnomlju
 Oddelki za odrasle pri Tehniških šolah za strojno stroko, elektrotehniško stroko, kemijsko, metalurško, rudarsko in lesnoindustrijsko stroko Ljubljana v Novem mestu
 Oddelek za odrasle pri Administrativni šoli Novo mesto v Črnomlju

Okraj Ljubljana
 Gimnazija Kočevje
 Gimnazija Stična
 Obrtno izobraževalni center kovinskih strok Kočevje
 Vajenska šola šiviljske stroke pri Dekliškem vzgajališču Višnja gora

Stanje ob začetku šolskega leta 1971/72

Občina Črnomelj
 Gimnazija Črnomelj
 Poklicna kovinarska šola Črnomelj

Občina Grosuplje
 Gimnazija Josipa Jurčiča Stična
 Dekliško vzgajališe - poklicna šola oblačilnih strok Višnja gora

Občina Kočevje
 Gimnazija Kočevje

Poklicna kovinarska šola Kočevje
Komerzialna šola Ljubljana, enota za odrasle Kočevje

Občina Metlika
Poklicna šola Beti Metlika

Občina Novo mesto
Gimnazija Novo mesto
Tehniška šola za kmetijsko, metalurško, rudarsko, lesno in papirno stroko
Ljubljana, oddelek Novo mesto z oddelkom za izobraževanje odraslih lesnoindustrijskih delovodij, Novo mesto
Tehniška šola strojne stroke Ljubljana, delovodska šola Novo mesto
Kmetijsko izobraževalni center Grm:
Tehniška kmetijska šola Grm - Šola za kmetovalce Grm
Šola za kmetovalce, oddelek v Litiji
Ekonomsko-administrativni šolski center Novo mesto
Ekonomska srednja šola Novo mesto
Upravno-administrativna šola Novo mesto
Zdravstvena šola Novo mesto
Šolski center ta kovinarsko stroko
Šolski center za gostinstvo Novo mesto:
Gostinska šola (kuhar, natakar)
Poklicna gostinska šola - enota za odrasle Novo mesto

Stanje ob začetku šolskega leta 1984/85

Občina Črnomelj
Srednja šola družboslovne in kovinarske usmeritve Edvarda Kardelja Črnomelj

Občina Grosuplje
Šolski center Josip Jurčič, Ivančna gorica
TOZD Srednja šola družboslovne usmeritve (družboslovje, kovinarstvo) Ivančna gorica
Srednja šola tekstilno-tehnološke usmeritve Višnja gora
Srednja šola za gostinstvo in turizem, Ljubljana, dislocirani oddelek v Višnji gori

Občina Kočevje
Srednja šola tehniških usmeritev in družboslovja, kovinarstvo, tekstil, naravoslovno-matematična, družboslovna

Občina Metlika
Srednja šola tekstilne usmeritve, Metlika

Občina Novo mesto
Srednje šole usmerjenega izobraževanja za mladino
Srednja šola tehniških in zdravstvene usmeritve, Novo mesto (Kovinsko, predelovalna, gradnje, elektrotehniška)
Srednja šola tehniških in zdravstvene usmeritve, Novo mesto (Kemijska)
Srednja šola tehniških in zdravstvene usmeritve, Novo mesto (Zdravstvena)
Družboslovna in ekonomska srednja šola, Novo mesto
Srednja šola pedagoške in tehniško-naravoslovne usmeritve, Novo mesto
Srednja šola za gostinstvo in turizem, Novo mesto
Srednja kmetijska šola Grm
Srednja tekstilna in obutvena šola Kranj, Dislocirana enota pri Srednji šoli pedagoške in tehniško-naravoslovne usmeritve (Obutveni tehnolog)
Srednja lesarska šola Škofja Loka, Dislocirana enota pri Srednji šoli tehniških in zdravstvene usmeritve

Srednje šole usmerjenega izobraževanja za odrasle
Družboslovna in ekonomska srednja šola (Poslovno finančna), Novo mesto
Srednja šola tehniških usmeritev, Šola za promet in zveze, Novo mesto
Srednja šola tehniških in zdravstvene usmeritve, Elektronika, Novo mesto
Srednja šola tehniških in zdravstvene usmeritve, Kemija, Novo mesto
Srednja šola tehniških in zdravstvene usmeritve, Farmacija, Novo mesto

Stanje ob začetku šolskega leta 1992/93

Občina Črnomelj
Srednja šola družboslovne in tehniških usmeritev

Občina Grosuplje
Srednja šola Josip Jurčič, Ivančna Gorica
Srednja šola za gostinstvo in turizem pri Vzgojno-izobraževalnem zavodu Višnja gora
Srednja tekstilna, obutvena in gumarska šola pri Vzgojno-izobraževalnem zavodu Višnja Gora

Občina Kočevje
Gimnazija Kočevje
Srednja tehnična in poklicna šola Kočevje
Srednja komercialna šola oddelek za odrasle Kočevje
Srednja trgovska šola Kočevje

Občina Metlika
Srednja šola tekstilne usmeritve Metlika

Občina Novo mesto
Gimnazija Novo mesto
Srednja šola tehnične in zdravstvene usmeritve Novo mesto:
Dislocirane enote znotraj šole
Srednja kemijska šola Ljubljana
Srednja lesarska šola Škofja Loka
Srednja kmetijska šola Grm
Družboslovna in ekonomska srednja šola Novo mesto
Srednja šola za gostinstvo in turizem

Srednje šole za odrasle

Srednja šola za farmacijo in zdravstvo Ljubljana, Dislocirana enota
Srednja lesarska šola
Srednja šola tehnične in zdravstvene usmeritve Novo mesto

Viri in literatura

Seznami Zavoda LR Slovenije, 1961/62
Seznami Zavoda SR Slovenije, 1971/72, 1984/85
Seznami Zavoda Republike Slovenije, 1992/93

Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.

*Zusammenfassung****Ein Überblick über das Schulwesen in Dolenjsko******Andrej Vovko***

Der vorliegende Beitrag bietet einen Überblick über die Mittelschulen in Dolenjsko. Der einleitende Teil des Beitrags präsentiert übersichtlich die Entwicklung des Mittelschulwesens auf slowenischem ethnischem Gebiet seit dem 16. Jahrhundert bis zum Zeitraum der Verselbstständigung Sloweniens im Jahre 1991. Dargestellt wird das Mittelschulwesen der katholischen religiösen Erneuerung beziehungsweise der Gegenreformation, die Entwicklung verschiedener Formen und Typen des Mittelschulwesens bis zur erneuten Belebung der Gymnasien bei der Auflösung des berufsorientierten Schulwesens. Im weiteren Verlauf werden die Mittelschulen in Dolenjsko vorgestellt. Die Vorstellung ist nach Schularten und Orten geordnet, je nach dem, wo die Schulen bis zur Mitte der neunziger Jahre des 20. Jahrhunderts wirkten. Insbesondere die Schulen vor 1945 werden mithilfe der grundlegenden geschichtlichen Daten vorgestellt, die Entwicklung des Mittelschulwesens nach diesem Zeitraum aber vor allem durch die Darstellung des Mittelschulnetzes in den Schuljahren 1961/62, 1971/72, 1984/85 und 1992/93.

Iz muzejskega dela

UDK 060.016(497.5)»2014«

1.04 Strokovni članek

Prejeto: 8. 12. 2014

Slovenski šolski muzej v letu 2014

Poročilo o delu

Slovenian School Museum in 2014 – Report on Activities

Izvleček

Z umiritvijo zunanjih razmer za delovanje Slovenskega šolskega muzeja in po opravljeni reviziji njegovega poslovanja so se zaposleni in drugi muzejski sodelavci v drugi polovici leta 2014 lahko v celoti posvetili izvajanju muzejskega poslanstva. Muzej je deloval po potrjenem letnem delovnem in finančnem načrtu ter v skladu z letno pogodbo, ki je bila sklenjena z Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport za izvajanje javne službe na področju dediščine šolstva in za projekte, ki so bili dogovorjeni z Uradom za razvoj izobraževanja. Muzej je ohranil visoko raven obiska, ki mu omogoča razvoj novih programov in nemoteno izvajanje javne službe. Več muzejskih pedagoških programov je bilo izpeljanih zunaj matične hiše. Veliko občudovanja je v jubilejnem letu praznovanja 2000-letnice Emona vzbudila Učna ura v antični Emoni.

Abstract

In the second half of the 2014, after the conditions affecting the functioning of the Slovenian School Museum settled down once more and after an operational audit, those working for the museum were again able to focus on carrying out the museum's mission. The museum carried out its activities on the basis of the approved annual work and financial plans, and in line with the annual contract concluded with the Ministry of Education, Science and Sport for performing a public service in the field of school heritage and for projects agreed with the Education Development Office. The museum has maintained a high number of visitors, which enables it to develop new programmes and to carry out its public service without interruption. A number of pedagogical programmes were implemented outside the museum. In the year celebrating the 2000th anniversary of Emona, the School Lesson in Ancient Emona organised by the museum attracted a great deal of admiration.

Uvod

Za delovanje muzeja je bilo strateško najbolj pomembno, da so bile izpeljane vse začrtane naloge in da se je obdržala visoka raven obiska, kar muzeju omogoča razvoj novih programov in nemoteno izvajanje javne službe. Iz pregleda opravljenih projektov in nalog je razvidno, da je bilo več muzejskih programov izvedeno tudi zunaj matične hiše. Poleg muzejskih učnih ur, ki se izvajajo po dogovoru v skupnih projektih z drugimi ustanovami, je bilo tudi več drugih izmenjav in dogodkov, s katerimi je muzej povečal svojo prisotnost in prepoznavnost v javnosti. Prav

tako je bilo z aktivnim odzivanjem na zunanje pobude več dogodkov v matični muzejski stavbi na Plečnikovem trgu, kakor na primer uvodna prireditev za Noč knjigarn in gostovanja razstav.

Na izjemne dosežke pedagoškega dela v muzeju je z odmevnimi nastopi opozorila Učna ura v antični Emoni, ki je v jubilejnem letu praznovanja ustanovitve Emone vzbudila tudi veliko občudovanja. Izdaja znanstvene monografije o oblačilni kulturi v šoli je pokazala na visoko strokovno delo kustosov. Na zavzeto in strokovno delo zaposlenih v javnem zavodu kaže tudi redno izdajanje muzejske strokovno-znanstvene revije Šolska kronika ter drugih tiskov, s katerimi je muzej tudi v letu 2014 predstavil svoje dejavnosti na področju ohranjanja šolske dediščine in raziskovanja šolske preteklosti. Ob mnogovrstnih muzejskih projektih je bilo razgibano tudi mednarodno sodelovanje.

Veliko vloženega dela in prizadevnosti še ni obrodilo sadov. Zagnanost nad pripravami prijav na evropske razpise je proti koncu leta zaradi številnih ovir iz začetne vneme nekoliko popustila, predvsem je težko sprejeti spoznanje, da so bili načrtovani projekti za muzej zaradi majhnega finančnega potenciala nedosegljivi. Tudi prizadevanja za dolgoročno rešitev prostorske problematike in za utrditev materialne podlage za uspešnejši dolgoročni razvoj muzeja so v finančno zaostrenem obdobju zastala.

Čeprav se je obseg muzejskega dela, tudi zaradi izrednega povečanja obiska, v zadnjih letih izjemno povečal, je število zaposlenih več kot desetletje ostalo nespremenjeno in ne sledi povečanju muzejskih dejavnosti. Že več let je jasno, da brez zunanjih sodelavcev celotnega letnega programa, zlasti pri izvajanju pedagoške dejavnosti, ne bi bilo mogoče izpeljati. Za dela na sprejemnici, muzejski trgovini in za pedagoško delo pri izvajanju muzejskih učnih ur (lepopis, računstvo) je bila v začetku leta 2014 podaljšana pogodba o sodelovanju z dosedanja zunanjo sodelavko muzeja Natalijo Žižić. Na novo je bila za razširjeno pedagoško delo, povezano s spremljanjem razpisov in prijavljanjem nanje, s promocijo muzeja in z drugimi potrebnimi deli v muzeju, sklenjena začasna pogodba o delu tudi z Majo Hakl. Večino pedagoškega dela so opravili študenti kot vodiči in animatorji učnih ur.

Od devet redno zaposlenih je v muzeju največ kustosov, ki vodijo muzejske zbirke in oddelke, bibliotekarka skrbi za muzejsko knjižnico, konservatorsko-restavratorski tehnik dela v muzejski delavnici in depojih, 2,5 delavcev pa je sistemiziranih v upravi. Kustos Anton Arko je bil od začetka leta do 4. avgusta 2014 na devetmesečnem porodniškem dopustu. Porodniški dopust je 18. aprila 2014 nastopila tudi bibliotekarka Polona Koželj. Na njenem delovnem mestu jo je s 30. aprilom 2014 nadomestila bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat.

Za druga specializirana dela pri postavitvah razstav, v specialni knjižnici in pri projektih je muzej večji del ohranil sodelovanje z dosedanji zunanji sodelavci. Muzej je za izpeljavo celotnega pedagoškega programa namenjal lastna sredstva, ki jih je povečini pridobil od vstopnin in prodaje v muzejski trgovini, veliko drugih muzejskih dejavnosti je iz istega vira tudi sofinanciral.

Poslovanje muzeja je v poletnih mesecih revidirala revizijska hiša Deloitte. Za novo predsednico najvišjega organa upravljana javnega zavoda je bila na 9. redni seji Sveta muzeja, dne 5. marca 2014, imenovana kustosinja v Muzeju novejših zgodovine Slovenije, mag. Monika Kokalj Kočevar. Vlada RS je na predlog Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport s sklepom z dne 17. decembra 2014 v Svet javnega zavoda ponovno imenovala dr. Eriko Rustja.

Muzej je izkazal razvoj muzejskih programov z uvajanjem novih projektov tako pri postavitvah novih razstav in vse bogatejši dejavnosti ob razstavah, kakor tudi z razvejano pedagoško ponudbo muzejskih delavnic in z vse številnejšimi vsebinami muzejskih učnih ur pa tudi z izdajami novih muzejskih tiskov in z odgovornim izvajanjem vseh dosedanjih muzejskih dejav-

nosti. Krepil je aktivno sodelovanje na muzejskih, vzgojno-izobraževalnih in drugih sejemskih prireditvah (kulturni bazar, srečanje ravnateljev osnovnih šol), na katerih je predstavil svoje dejavnosti in zlasti nove projekte na področju zgodovine slovenskega šolstva, jih promoviral ter spodbujal k obisku muzeja.

Z odprtostjo in pripravljenostjo za sodelovanje je sprejel prirejanje skupnih projektov z drugimi ustanovami in organizacijami. Z uporabo sodobnih medijev je obogatil prisotnost v javnosti. Z razvojem muzejskih učnih ur in uvajanjem novih vsebin je razvijal aktivne metode spoznavanja šolske preteklosti, ki temeljijo na starih učnih vsebinah in vzgojnih prijemih.

Muzej je zagotavljal delovanje vseh muzejskih dejavnosti in skrbel za njihov razvoj. Ob uporabi modernih medijev je obiskovalcem pripravil več vsebin iz šolske preteklosti na sodoben muzejski način. Pri izpolnjevanju začrtanih nalog je med redno zaposlenimi, zunanjimi sodelavci in vodiči prevladal skupen duh odgovornosti in pozitivna delovna naravnost.

Redna dejavnost – javna služba

Delo z muzejskimi predmeti (evidentiranje, dokumentiranje) in urejanje muzejskih zbirk je temelj vsega muzejskega dela. V letu 2014 se je nadaljevala preureditev muzejskih zbirk s prerazporeditvijo pristojnosti posameznih kustosov. Kot nasledstvo prvotne ureditve šolskih muzejev se je v muzeju ohranila razdelitev na oddelke. Delo s predmeti v največji meri izkazuje vpisi v sistemu Galis.

Evidentiranje muzejskih predmetov

Kustos Anton Arko je bil prvo polovico leta na starševskem dopustu. Načrtovano evidentiranje muzejskih predmetov je zato opravil v drugi polovici leta. Evidentiral je 52 predmetov, večinoma knjižnih darov od raznih ustanov, manj pa tudi knjižnih darov posameznikov, med katerimi je večji delež gospe Vide Koporc Sedej in gospoda Jožeta Koširja, ki sta podarjene učbenike, osnovnošolske in srednješolske, sama uporabljala. Muzejska svetnica, mag. Marjetka Balkovec Debevec, je evidentirala in popisala 35 predmetov in enot gradiva in predmetov: oblačila, šolska prehrana, gradivo udeležencev dopolnilnega pouka slovenščine na Hrvaškem, zvezki in šolske potrebščine za matematiko, šolska oprema, šolska dokumentacija, športni copati in oprema, izdelki učencev, drobn tisk, ki se večinoma vežejo na pripravo načrtovane razstave o šolski prehrani in so rezultat njenega sprotne delo. Kustosinja je predmete prevzela in evidentirala v sistem Galis. Večino evidentiranih predmetov je pridobila v last muzeja, deloma so v ponudbi za odkup. Predmete so podarili: H. Matičič Hostnik o šolski prehrani in šolski kuhinji (2 skodelici za čaj, pohištvo in oprema šolske kuhinje iz nekdanje šole na Planini pri Rakeku), Tita Porenta, roj. Ovsenar, zvezke in šolske potrebščine za matematiko, prof. Minka Kuclar gradivo Gimnazije Jožeta Plečnika, Tatjana Hojan športne copate in opremo ter šolski izdelek učenke, Alenka Pavlovec izdelke učencev (obvestilo – konec šole, urnik), OŠ Milke Šobar Nataše Črnomelj izdelek učencev, Neža Hrovat vabilo na podelitev diplome, g. Podgornik 'spričevalo' male šole v Vipavi iz leta 1970, Janez Kure osebno gradivo s fotografijami učiteljice Anice Kure iz Črnomlja, Stanko Perpar filmski posnetek na CD-ju: Maturanti gimnazije Postojna – letnik 1963/64, Ljuba Čugalj, Alenka Pakiž in Metka Pust oblačila ter Alenka Motik gradivo udeležencev dopolnilnega pouka slovenščine na Reki od 1. 9. 2010 do 30. 6. 2014. Manjši del evidentiranih predmetov so lastniki ob podaritvi ponudili v odkup. Kustosinja Mateja Ribarič, ki je pripravljala osrednjo letno razstavo Učilnica v naravi : šolski

vrt včeraj, danes, jutri, je s tem namenom po šolah, pri zasebnikih in drugih institucijah evidentirala 15 raznovrstnih predmetov: fotografije, ustne vire in dokumentarno gradivo, biltene, izpiske iz šolske kronike, publikacije in učne slike na temo šolski vrt. Po novembrskem odprtju razstave je evidentirala še drugih 25 predmetov šolske dediščine, ki so povezani z zgodovino šolskih vrtov. Muzejski svetnik, dr. Branko Šuštar, je evidentiral in za muzej pridobil več raziskovalnih nalog OŠ Zadobrova iz obdobja med letoma 1999 in 2000 od upokojene učiteljice Majde Tekavec, ki je na šoli dolga leta vodila zgodovinski krožek. Muzej je s tem dopolnil zbirko raziskovalnih nalog, ki so nastale v sklopu dela Komisije za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Za muzejsko zbirko šolskih zvezkov si je prizadeval pridobiti več šolskih zvezkov, ki so nastali pod italijansko okupacijo Primorske (1919–1943) in so last družine Sket in Tomažič iz Postojne. Prav tako je pregledal gradivo učiteljice Leopoldine Kogej: publikacije, šolska matica Vojsko 1902/03, pri zasebnikih v Ljubljani pa več vsebinsko in oblikovno zanimivih in redkih šolskih zvezkov iz prve polovice 20. stoletja. Kustos Marko Ljubič je v prvi polovici leta evidentiral 12 predmetov (9 šolskih torb, 2 peresnici, set šestil), ki jih je muzej odkupil leta 2013, in šolsko tablico, ki jo je muzeju v maju 2014 podarila ga. Jelica Slavič. Do konca leta 2014 je v sistemu Galis evidentiral še 17 predmetov šolske dediščine, ki jih je muzej decembra 2014 odkupil od zasebnega zbiratelja Marka Črneha: dva tehnična svinčnika, valček z minami, šestilo Niko Železniki, izkaznica k plesnim vajam Jugoslovanskega naprednega akademskega društva Jadran, dve mašni molitvici za šolarje iz leta 1898 in 1911, dva šolska urnika iz prve polovice 20. stoletja, posetnico (vizitko) učiteljskega para Kmecl iz l. 1932, potrdilo o cepljenju proti davici in škrlatinki za učenca Žlebnik Friderika 1944, pivnik z reklamo za trgovino s papirjem Ivan Bonač Ljubljana iz obdobja med 1. sv vojno, šolski urnik Polenšek Kristine 4. razred z reklamo za Pelikan pred 2. sv. vojno, preparacije – učiteljske priprave za pouk: Fani Jandl iz l. 1902, šolski zvezek državne trgovske akademije Premerl Marije 4. l. 1937/38, reklamni plakat za dijake za varčevanje po 2. sv. vojni ter podarjen šolski zvezek Hribernik Jožefe iz 1919. Posebej je evidentiral dve stari šolski tabli iz Centra Janeza Levca in iz OŠ Vrh pri treh Kraljih iz depoja za večje muzejske predmete v Zalogu.

Kustos / kustosinja	Realizacija 2014	načrt 2014	%
Anton Arko, kustos	52	50	104
mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svetnica	35	27	130
Marko Ljubič, kustos	32	30	107
Mateja Ribarič, muzejska svetovalka	40	40	100
dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik	25	25	100
Skupaj	184	172	107

Dokumentiranje muzejskih predmetov

Zaradi načrtovanih projektov, drugih službenih obveznosti in odsotnosti in prvi polovici leta je bilo delo večinoma opravljeno ob koncu leta. Kustosinja Mateja Ribarič je načrtovano dokumentiranje muzejskih predmetov v sistemu Galis tako opravila po odprtju razstave Učilnica v naravi: šolski vrt, včeraj, danes, jutri, v drugi polovici leta. Pod njenim vodstvom je muzejska vodička Neža Hrovat v sistemu Galis dokumentirala 82 fotografij šolskih stavb. Poleg predmetov, vezanih na razstavo o šolskem vrtu, je kustosinja dokumentirala fotografije in razglednice iz zbirk v fototeki. Kustos Anton Arko je v inventarno knjigo sistema Galis vnesel 110 učbenikov za osnovne in srednje šole za učne predmete: latinščina, grščina, italijan-

ščina, ruščina in francoščina. Kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec je v sistemu Galis dokumentirala in inventarizirala načrtovana oblačila in tekstilne izdelke za tekstilno zbirko. Predmete je muzeju delno podarila, delno predala v odkup ga. Irena Zore, roj. Novak, večinoma iz zapuščine družine Novak iz Vevč. Več predmetov je bilo razstavljenih že na razstavi »Kaj naj oblečem za v šolo?«. Vsi dokumentirani predmeti so pomembni za nadaljnje preučevanje oblačilne kulture otroštva in šolstva ter pouka ročnih del v šoli. Več pozornosti je zbiranju podatkov o predmetih posvetila že pri njihovem evidentiranju, kajti predmeti z dovolj podrobnimi podatki in zanimivimi zgodbami imajo za muzejske prezentacije v prihodnje vse večji pomen. Kustos Marko Ljubič je v sistemu Galis dokumentiral vse predhodno evidentirane predmete. Poleg njih je dokumentiral še 12 raznovrstnih pisal in šolskih pripomočkov, ki jih je za muzejsko zbirko pridobil ob razstavi o pisalih Pišem, torej sem! Kustos dr. Branko Šuštar je dokumentiral šolske zvezke z razstave Zgodbe šolski zvezkov iz leta 2011.

Kustos / kustosinja	Realizacija 2014	načrt 2014	%
Anton Arko, kustos	110	110	100
mag. M. B. Debevec, muzejska svetnica	30	30	100
Marko Ljubič, kustos	42	40	105
Mateja Ribarič, muzejska svetovalka	150	150	100
dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik	30	30	100
Skupaj	362	360	100,5

Digitalizacija muzejskih predmetov in gradiva o zgodovini šolstva

Digitalizacija muzejskih predmetov in gradiva o zgodovini šolstva je potekala v treh različnih sklopih. Največ dela so pri digitalizaciji opravili študenti – vodiči preko študentskega servisa, nekatere digitalizirane posnetke so izdelali redno zaposleni pri svojem tekočem delu, deloma pa je digitalizacija muzejskega gradiva v arhivski zbirki potekala tudi v sklopu digitalizacije gradiva drugih ustanov in spletnih portalov (Sistory). Največji uspeh muzeja v letu 2014 je dokončana digitalizacija map osnovnih šol, ki v dokumentacijskem centru predstavljajo najpomembnejše zgodovinsko gradivo o preteklosti osnovnih šol na Slovenskem. Muzejski vodič Tomaž Gorenc je v prvi polovici leta digitaliziral 44 map osnovnih šol z imeni šol na črko T, od 10. oktobra 2014 do konca tega leta pa muzejski vodič in voditelj pedagoških učnih ur Marko Novak še 188 preostalih map osnovnih šol z imeni šol od črke T do konca črke Ž. V začetku leta je muzejska vodička Maja Hakl v fototeki digitalizirala tudi 472 fotografij šolskih stavb v dveh resolucijah. Muzejski kustosi so digitalizirali predmete in gradivo pri svojem tekočem delu: pri izdajanju muzejskih publikacij in objavah na spletu ter pri postavitvah razstav (računice dr. Franca Močnika, šolski vrtovi). Digitalizirani posnetki muzejskih predmetov in gradiva so shranjeni na muzejskem serverju in so povezani na muzejsko internetno mrežo, varnostna kopija pa se sproti dopolnjuje tudi na zunanjem disku. Digitalizirani šolski listi in drugi statični šolski viri iz arhivske zbirke so dostopni na spletnem portalu Sistory.

Odkupi muzejskih predmetov

Muzej je poleg podarjenih predmetov v skladu z zbiralno politiko ter finančnimi zmognostmi ob koncu leta pridobil nove muzejske predmete tudi z odkupi s prednostnega seznama evidentiranih predmetov za odkup. Od zasebnih zbiralcev so bili odkupljeni naslednji predmeti: dve zelo dragoceni učiteljski fotografiji s Primorske (zadnji slovenski učitelji iz leta 1927

in učitelji najstarejše slovenske šole iz Škednja pri Trstu iz leta 1905), razglednice Gimnazije v Novem mestu in šole v Braslovčah iz začetka 20. stoletja (Milan Škrabec), več fotografij in razglednic s šolsko tematiko, šolska dokumentacija, šolske tiskovine in dokumenti, pisalni pribor, šolski zvezki in atlasi (Marko Črneha) in osebni predmeti podeželskega učitelja Janeza Praprotnika iz sredine 20. stoletja: tako npr. dva kuhinjska stola z mizo, pletena košara, miza za mesenje kruha, stenska ura, pomivalnik, zaboj za drva (Aleš Vogrinčič). Celoten odkup muzejskih predmetov v letu 2014 je v skupni vrednosti znašal 2.610 EUR.

Izposoja muzejskih predmetov

Muzej je iz svojih zbirk izposodil predmete šolske dediščine spodaj navedenim organizacijam, zavodom oz. ustanovam in šolam, ki so jih uporabili pri postavitvah razstav, popestritvah in dopolnitvah raznovrstnih prireditev, še posebej ob šolskih jubilejih, na katerih je s pedagoškim programom pogosto aktivno sodeloval tudi Slovenski šolski muzej.

- 13. 1. Društvo Fran Govekar, Alenka Jeraj
- 17. 1. Muzej za arhitekturo in oblikovanje, Natalija Lapajne
- 31. 1. Muzej za arhitekturo in oblikovanje, Primož Lampič
- 06. 2. Ekonomska šola Ljubljana, Ludvik Mihelič
- 11. 3. Waldorfska šola Ljubljana, Borut Korošec
- 04. 4. Medobčinski muzej Kamnik, Janja Železnikar
- 08. 5. Zavod Ivana Cankarja, Vid Drašček
- 26. 5. OŠ Cerklje ob Krki, Taja Janžek
- 27. 5. Biring Biro d. o. o., Aleš Senegačnik
- 27. 5. Studio Arkadena, Sven Stralleger
- 23. 6. Knjižnica Medvode, Vesna Gombač
- 21. 8. OŠ Brinje Grosuplje, Danijel Haromet
- 16. 9. Mestni muzej Idrija, Milojka Magajne
- 22. 9. Mestni muzej Idrija, Milojka Magajne
- 23. 9. Kulturni dom Krško – enota Mestni muzej Krško, dr. Helena Rožman
- 30. 9. Mestni muzej Idrija, Milojka Magajne
- 10. 10. Knjižnica Duplek, Tatjana Jamnik
- 21. 10. Osnovna šola Zreče, Ivan Olup
- 11. 11. Cankarjev dom, Nina Pirnat Spahič
- 14. 11. Osnovna šola Dobrova, Zvonka Španger, Nina Jakop
- 03. 12. Osnovna šola Preserje pod Krimom, Marjana Plešnar Pirc

Skupno so bili muzejski predmeti šolske dediščine izposojeni enaindvajsetkrat 17. raznolikim organizacijam in ustanovam. Največ zanimanja za izposojajo je bilo za muzejske predmete za opremo šolskega razreda – učilnice, posebno v primerih, ko so šole ob praznovanjih obletnic ustanovitve šole ali postavitve šolske zgradbe želele svojim obiskovalcem in nekdanjim učencem pokazati del šolske dediščine in ob starih predmetih obuditi duh stare šole. Pri izposoji so sodelovali pristojni kustosi, samostojni konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec, ki jih je pripravil za transport, in informatorka/organizatorka Ksenija Guzej, ki je v tajništvu muzeja skrbela za izdajo reverzov in računov.

Konserviranje in restavriranje muzejskih predmetov ter izdelava replik

Samostojni konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec je opravil dela in naloge na muzejskih predmetih v dislocirani muzejski konservatorsko-restavratorski delavnici na Srednji šoli tehniških strok Šiška, Litostrojska c. 51. Konservatorsko-restavratorske posege je v prvi vrsti najprej izvedel za potrebe muzeja pri postavljanju razstav, za izvajanje pedagoške dejavnosti (oprema učilnice in šolski pripomočki), kakor tudi pri izposoji muzejskih predmetov ter pri urejanju muzejskega depoja in muzejskih zbirk. Delo je bilo namenjeno tudi preventivni zaščiti in čiščenju pridobljenih predmetov v dislociranem muzejskem depozitu v Zavodu RS za blagovne rezerve v Zalogu. Poleg čiščenja in konserviranja ter restavriranja muzejskih predmetov je za izvajanje pedagoških programov, zlasti za nove učne ure in delavnice, izdelal 64 posebnih replik muzejskih predmetov (stiluse za rimsko delavnico, lesene paličice za pisanje na glinenih podlagah za sumersko delavnico ter klopi, tablice in tablo za papirus za Učno uro iz antične Emone). Na stalni razstavi je postavil in uredil vitrino za nagačenega medveda ter pripravil izbrane predmete za občasno razstavo Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri. Za prevzem in odkup je pripravil predmete podeželskega učitelja Janeza Praprotnika. Na terenu je v sodelovanju s kustosi pregledoval predmete šolske dediščine za pripravo predvidenih razstav v naslednjih letih. Za razstavo o šolski prehrani je pregledal predmete iz šolskih kuhinj (posode, pohištvo, oprema) in s tem namenom v sodelovanju s kustosinjo mag. Marjetko Balkovec Debevec obiskal in raziskal prostore nekdanje osnovne šole na Planini pri Rakeku. Prvi pregled starejših šolskih predmetov je opravil na Frizerski srednji šoli in Srednji šoli tehniških strok Ljubljana, kjer so se v sodelovanju s Slovenskim šolskim muzejem začeli pripravljati na praznovanje 70-letnice šole in poklicnega izobraževanja. S kustosom Antonom Arkom sta prevzela stara učila na OŠ Bežigrad in OŠ Ljubljana-Šentvid (stari ruski mikroskopi, učne slike, ...), na katere so muzej pred uničenjem opozorili nekateri kulturno bolj osveščeni starši otrok in posamezni učitelji. Na podružnični šoli Topol pri Sv. Katarini nad Ljubljano je pomagal pri pridobitvi starega šolskega katedra. Očistil in konserviral je: telovadno kozo, zaboj za kurjavo v učilnici, stojalo za dežnike v šoli, košarkarsko žogo, maketo o načinih cepljenja, dve maketi predstavitve semen, čebelji panj, predstavitveni hotel za žuželke (za razstavo Učilnica v naravi), šolsko klop – štirised, leseno računalno za izposojanje in staro učno sliko. Restavriral je dve šolski klopi, pripomoček za ročno pranje perila, električno grelno pečico učitelja, šolsko telovadno žogo – medicinko in več šolskih pisal. Konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec se je udeležil vsakoletnega strokovnega posvetovanja Društva restavratorjev Slovenije in se pri svojem delu veliko posvetoval tudi s konservatorji in restavratorji iz drugih muzejskih delavnic. S strokovnimi nasveti je pomagal pri delu krajevnega muzeja v Polhovem Gradcu. V Slovenskem šolskem muzeju na Plečnikovem trgu je sodeloval pri pripravi razstav in s svojim tehničnim znanjem in sposobnostmi pomagal tudi pri drugih prireditvah ter se udeleževal rednih tedenskih sestankov. Skrbel je za vzdrževanje muzeja, za požarno in delovno varnost, preventivo in kurativo pogojev hrambe v muzeju, delavnici in v depozitih. 8. aprila 2015 je organiziral sestanek zaposlenih s pooblaščenim zavodom Varnost 4 o varnosti in zdravju pri delu.

V dislociranem depozitu v Zavodu RS za blagovne rezerve v Zalogu je v prostoru za spravilo knjižnega gradiva učvrstil regale in spodnji podest. Na zgornjem knjižnem podestu je postavil dodatne regale in nanje preselil knjige iz prenapolnjenega prostora za knjižno gradivo. Sodeloval je pri muzejskih gostovanjih z razstavo Šola iz zemlje: učenje visokih Andov in pri prevozu šolske opreme za učilnico za razstavo Z vrlino in delom ob 200-letnici rojstva Franca Močnika v Cerknju. Prav tako je sodeloval pri pripravi, prevozu in postavitvi muzejske učilnice na prireditvenem prostoru za praznovanje obletnice šol na Dobrovi in v Preserjih pod Krimom. Muzejske predmete, predvsem šolsko opremo, za izposajo je pripravil tudi za OŠ Zreče in druge šole.

TABELA: konservatorsko-restavratorski posegi 2014

Vrsta posega	Muzejski predmeti	Real.	Načrt	%
Konserviranje: čiščenje, impregnacija, politura	šolske klopi, telovadno orodje, šolska oprema	78	45	173
Restavriranje: utrjevanje, dodelava, kitanje, barvanje, lepljenje	šolske klopi, telovadno orodje, učila, šolska in druga oprema, peresa	21	21	100
Izdelava replik: za delavnice in učne ure	pisala, klopi, šolske tablice	64	40	160

Pedagoška knjižnica

Bibliotekarske naloge v specialni muzejski knjižnici je do 18. aprila 2014 opravljala bibliotekarka Polona Koželj, po njenem odhodu na porodniški dopust pa od 1. maja 2014 naprej bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat. Po vrnitvi s starševskega dopusta je po 4. avgustu 2014 pri delovanju knjižnice pomaga tudi kustos Anton Arko. Kot prostovoljka je bila v knjižnici vedno prisotna upokojena bibliotekarka Tatjana Hojan, na projektu vpisovanja starega knjižnega fonda v sistem Cobiss pa je delala zunanja sodelavka Darja Tavčar.

Evidentiranih in popisanih je bilo 1418 podarjenih enot gradiva. Bibliotekarka Polona Koželj je do odhoda na porodniški dopust popisala in evidentirala 733 enot starega knjižnega gradiva, za knjižni depo v Zalogu pa poleg navedenega še 134 enot. V sistemu Cobiss je dokumentirala 209 enot novega knjižnega gradiva, od tega je bilo 109 prevzetih iz skupne baze, na novo pa je kreirala 80 in inventarizirala 20 enot knjižnega gradiva. Odgovorna je bila za pridobivanje novega gradiva: prevzemala je predloge za nakup in sodelovala pri pridobivanju in nakupih novega gradiva (17 nakupov, 8 izmenjav, 273 darov). Usklajevala je prevzem ponujenega gradiva iz sorodnih ustanov: Filozofske fakultete – knjižnice oddelka za slovenistiko, Centralne pravosodne knjižnice in knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja. Pri delu z uporabniki knjižnice je 203-krat pripravila gradivo za uporabo, posredovala 82 informacij po telefonu in 15 po e-pošti, izdelala 215 digitalnih posnetkov in 307 fotokopij. Beležila je statistiko knjižnice in opravljala statistične meritve knjižnice za leto 2013 in jih posredovala centru v NUK-u.

Delo v knjižnici je od 1. maja 2014 po pripravniskem načrtu in ob pomoči upokojene bibliotekarke Tatjane Hojan nadaljevala bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat, ki je septembra 2014 opravila dva tečaja za pripravo na bibliotekarski izpit v NUK-u, oktobra pa še vaje iz katalogizacije in iz strokovne obdelave knjižnega gradiva. 2. decembra 2014 je uspešno opravila bibliotekarski strokovni izpit v NUK-u. Opazna je bila njena izostrena skrb za urejenost čitalnice in knjižnice. Urejala je knjižne police, zamenjala je stare nosilce in držala knjig z novimi. Razvrščala je pridobljeno knjižno gradivo za muzejsko knjižnico, za depo v Zalogu in za zbirko učbenikov – dvojnikov. Preuredila in prenovila je napise arhivskih škatel in popisala 77 šolskih map za osnovne šole. Razen vpisovanja knjižnega gradiva v sistem Cobiss je opravljala vsa potrebna bibliotekarska in druga dela. Uredila je popis arhivskih škatel in 1528 map šol (osnovne šole od A do Z), iz knjižnega fonda pa je izpisala učne načrte in osnovnošolske učbenike za matematiko v 20. stoletju.

Do konca leta je knjižnica v celoti pridobila 1068 enot novega knjižnega gradiva, od tega je bilo 45 nakupov, 18 izmenjav in 1005 darov. Knjižna gradiva so bila 646-krat pripravljena za uporabnike knjižnice, posredovanih je bilo 190 informacij po telefonu in 56 po e-pošti. Izdelanih je bilo 252 digitalnih posnetkov in 634 fotokopij. Z medknjižnično izposojajo so bile iz muzejske knjižnice izposojene štiri knjige, v njo pa ena knjiga. Sproti se je vodila statistika knjižnice, prav tako je bila stalna skrb za urejenost čitalnice in njeno pripravo za predavanja in ostale prireditve.

Statistika knjižnice 2014

Pregledane publikacije	2013	2014	index
Pregledane monografske publikacije (n. in z. uporabniki)	14.500	15.200	104,8
Pregledane serijske publikacije (n. in z. uporabniki)	16.700	18.300	109,6
Popis različnih publikacij za depo v Zalogu	661	538	81,4

Število pregledanih monografskih publikacij se je v letu 2014 v primerjavi z letom 2013 povečalo za slabih 5 %, število pregledanih serijskih publikacij pa za skoraj 10 %. Povečanje pregledanih publikacij je logična posledica povečanega števila uporabnikov knjižnega gradiva. Popisanih publikacij za depo v Zalogu je bilo v letu 2014 manj, ker se je v primerjavi z letom 2013 zmanjšalo število prejetega podarjenega knjižnega gradiva.

Uporabniki knjižničnega gradiva	2013	2014	index
Zunanji uporabniki	92	150	163,0
Notranji uporabniki	9	9	100
Vsakodnevni zunanji uporabniki	469	672	143,3
Starejši zunanji uporabniki	374	539	144,1
Mlajši zunanji uporabniki (študenti)	95	133	140
Vsakodnevni notranji uporabniki	1.620	1.620	100
Število informacij po telefonu	59	181	137,3
Število informacij po e-pošti	27	47	174,1
Število posnetkov fotokopiranega gradiva	872	583	67,5
Število digitaliziranih posnetkov gradiva	143	252	176,2

Število uporabnikov knjižničnega gradiva in drugih storitev muzejske knjižnice se je tako v celoti kot tudi po posameznih skupinah v primerjavi s predhodnim letom 2013 močno povečalo. Število zunanjih uporabnikov se je povečalo za več kot polovico, zelo veliki pa so bili posledično tudi povečani odstotki pri vsakodnevnih zunanjih uporabnikih in prav tako pri starejših in mlajših (študentih) uporabnikih. Povečalo se je tudi zanimanje za podatke o knjižničnem gradivu, knjižnici in muzeju nasploh, saj je bilo iz knjižnice v letu 2014 po e-pošti in po telefonu posredovanih za več kot dvakrat več podatkov kot leta 2013.

Gradivo specialne knjižnice	
Število enot knjižničnega gradiva v spec. knjižnici (do 31. 12. 2014)	53.099
Število enot knjižničnega gradiva pridobljenega z nakupom	45
Število enot knjižničnega gradiva pridobljenega z izmenjavo	18
Število enot knjižničnega gradiva pridobljenega z darovi	1005
Skupaj	1068
Število strokovnih delavcev v knjižnici	1
Število zunanjih uporabnikov v knjižnici	672
Dostopnost do elektronskih publikacij	da
Površina prostorov, ki so namenjeni specialni knjižnici	166,00 m ²
Višina sredstev državnega proračuna, porabljenih za nakup knjižničnega gradiva	EUR 4.511.69

Pogoji dela se v muzejski čitalnici/knjižnici v letu 2014 niso spremenili. Med knjigami na policah v knjižnih regalih je bilo nameščeno več dodatnih opornikov. Število knjižničnega gradiva se je povečalo za 1068 enot. Čitalnica je bila primarno namenjena in uporabljena za uporabnike knjižničnega gradiva, večkrat pa tudi za muzejske prireditve (odprtja razstav, predavanj, okroglih miz in raznih sestankov) in delavnice, izjemoma pa tudi za postavitev razstave Poglej me.

Priveditve v muzejski čitalnici 2014

Datum	Prireditev	Št. obisk
13. 2. 2014	Delavnica Za devetimi gorami (slikanice)	23
18. 2. 2014	Delavnica Za devetimi gorami (slikanice)	5
19. 2. 2014	Delavnica strip (slikanice)	20
13. 3. 2014	Delavnica Za devetimi gorami (slikanice)	24
21. 3. 2014	Pomladni dan v SŠM (predstavitev publikacij)	33
20. 6. 2014	Fotografska razstava: Poglej me	75
20. 6. 2014	Noč knjigarn	26
21. 6. 2014	Poletna muzejska noč (delavnica vezenja v knjižnici)	17
21. 6. 2014	Poletna muzejska noč (Sumerska delavnica)	30
16. 7. 2014	Delavnica Za devetimi gorami (slikanice)	15
06. 8. 2014	Delavnica Za devetimi gorami (slikanice)	4
28. 10. 2014	Predavanje: Madžarska v učbenikih	30
20. 11. 2014	Odprtje razstave Šolski vrt	69
25. 11. 2014	Okrogla miza: Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja	85
03. 12. 2014	Predavanje: Pestrost okusov	7
2014	Skupaj obiskovalcev	463
2013	Skupaj obiskovalcev	411
	index	112,7

Število obiskovalcev prireditev v muzejski čitalnici/knjižnici je v letu 2014 preseгло njihovo število v predhodnem letu. Manj kot prejšnja leta je bilo odprtih razstav, zato pa je bilo več raznovrstnih delavnic.

Vnos starega knjižnega fonda v sistem Cobiss

Vnosi tekoče pridobljenega knjižnega gradiva v sistem Cobiss so manjši del v celoti vnesenega knjižnega gradiva v omenjeni sistem. Veliko večji delež predstavlja stari knjižni fond, ki ga že več let v kronološkem zaporedju od mlajšega k starejšemu knjižnemu gradivu obdeluje zunanja sodelavka, višja knjižničarka Darja Tavčar. Delo na starejšem knjižnem fondu poteka v okviru finančnih zmožnosti muzeja, poleg tega pa je zunanja sodelavka velik del vnosov opravila tudi kot prostovoljka. Po odhodu bibliotekarke Polone Koželj na porodniški dopust je v sistem Cobiss vnašala tudi tekoče pridobljeno knjižno gradivo.

Tabela: Vnos na novo pridobljenega knjižničnega gradiva v sistem Cobiss, primerjava 2013 in 2014

Leto	2013	2014	Indeks*
Kreirani zapisi	65	22 + 080*	156,9
Prevzeti zapisi	655	144 + 109*	38,6
Inventarizirani zapisi	48	82 + 020*	212,5
Skupaj	768	248 + 209*	59,5

* Število knjižničnih enot, ki jih je v sistem Cobiss do odhoda na porodniški dopust vnesla bibliotekarka Polona Koželj.

Število tekoče pridobljenih enot knjižnega gradiva v letu 2014 v sistemu Cobiss je nazoren odraz, da je bila več kot polovico leta odsotna bibliotekarka Polona Koželj, ki je v prejšnjih letih pridobila licenco za vpisovanje monografskih enot knjižnega gradiva v sistem cobiss. Opazna je zlasti razlika, ki je nastala pri vpisovanju prevzetih zapisov iz skupne bibliotekarske baze.

Tabela: Vnos knjižničnega gradiva iz starega fonda v spletni sistem Cobiss, primerjava 2013 in 2014

Leto	2013	2014	indeks
Kreirani zapisi	343	388	113,1
Prevzeti zapisi	761	992	130,3
Inventarizirani zapisi	320	329	102,8
Skupaj	1424	1709	120,0

Število vnesenih enot gradiva iz starega knjižnega fonda se je v letu 2014 v primerjavi s predhodnim letom povečalo za 20 %. Vnos v sistem Cobiss je obsegal knjižno gradivo od inventarne številke 17.921 do 16.572. Med vnesenimi publikacijami je tudi 63 takšnih, ki jih v Republiki Sloveniji hrani samo knjižnica Slovenskega šolskega muzeja in so bile natisnjene v obdobju med letoma 1821 in 1890. Največ jih je tiskanih v nemškem jeziku, precej manj pa tudi v italijanskem, latinskem, češkem in drugih jezikih. Po vsebini so predvsem učbeniki, priročniki, drame in romani, nekaj pa je tudi časopisov in revij. Stare nemške publikacije so večinoma pisane v gotici, srbske pa v cirilici, kar predstavlja katalogizatorju še dodaten izziv. Med vnesenimi knjigami sta dve večji dragocenosti tako zaradi starosti, redkosti in vsebine. Prva je nemška poezija v latinščini – FRISCHLIN, Nikodem: Operum Poeticorum Nicodemi Frischlini, Balingensis iz leta 1598, druga pa latinska slovnica – MELANCHTHON, Philipp: Philipp Melanchthonis Grammatica Latina iz leta 1634.

Dokumentacijski center za zgodovino šolstva in pedagogike

S posredovanjem gradiva o zgodovini šol in raznovrstnih informacij o šolski preteklosti je bil Dokumentacijski center za zgodovino šolstva in pedagogike tudi v letu 2014 zelo opazen vezni člen muzeja z njegovimi uporabniki: s posameznimi šolami, organizacijami s področja šolstva in z raziskovalci šolske zgodovine. Z delovanjem Dokumentacijskega centra se širijo informacije o dokumentaciji, virih in literaturi o preteklosti šolstva in še posebej o zgodovini posameznih šol, profesorjev, učiteljev itd. V Dokumentacijskem centru se podatki sproti zbirajo in obdelujejo za nadaljnjo uporabo ter posredovanje uporabnikom. Muzejska svetnica, mag. Marjetka Balkovec Debevec, je v Dokumentacijskem centru nadaljevala utečeno delo z uporabniki pri posredovanju gradiva in informacij, ki se med vsemi muzejskimi oddelki najbolj veže na dejavnost muzejske knjižnice, kjer se hrani tudi večina gradiva. Kot prejšnja leta so bili iz zgodovinskega gradiva Dokumentacijskega centra posredovani mnogovrstni podatki in informacije za zgodovino posameznih šol in za najrazličnejša vprašanja iz zgodovine šolstva. Gradivo map osnovnih šol se je dokončno digitaliziralo. Način dela z digitaliziranim gradivom se je zato nekoliko spremenil, predvsem pa je delo samo postalo precej lažje. Digitalizacija zgodovinskega gradiva omogoča lažji in hitrejši dostop do gradiva, omogoča boljši pregled nad njim, prav tako pa posredovanje gradiva ni več omejeno na kustosinjo dokumentacijskega centra ali na bibliotekarko, pač pa podatke iz tega gradiva lahko posredujejo tudi drugi zaposleni. Ker je večini zaposlenih omogočen dostop do skupne baze podatkov po računalniški mreži, se posledično spreminja statistika vodenja izposoje gradiva in posredovanja informacij. Pod vodstvom mentorice, muzejske svetnice mag. M. B. Debevec, je v dokumentacijskem centru bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat - Trdin opravila inventurni pregled šolskih map in o njih izdelala podroben popis. Ta del Dokumentacijskega centra je bil preurejen tako, da so bile vse šolske mape preložene v nove arhivske škatle z novimi preglednimi napisi. Za dokumentacijski center je kustosinja zbirala tudi drobn tisk šol (3 arhivske škatle), poleg tega je prevzela fotokopijo šolske kronike OŠ Preloka, dar ge. Ane Starešinič.

Tabela: Podatki Dokumentacijskega centra za zgodovino šolstva in pedagogike 2014

Posredovani podatki	2013	2014	index
- osnovne šole	112	75	65,1
- gimnazije	14	12	85,7
- srednje strokovne šole in učiteljišča	8	14	175,0
- obrtne in poklicne šole	7	2	28,5
- druge šole in vzgojno izobraževalni zavodi	3	9	300,0
- učitelji/profesorji, posamezni učenci	21	19	90,4
- druga vprašanja s področja šolske preteklosti	42	39	92,8
- glasbene šole	1	8	800,0
- vrtci	3	3	100,0
Podatki iz Dokumentacijskega centra – skupaj	211	181	85,7
drugi podatki o muzeju, razstavah, prireditvah	348	314	90,22
- podatki, posredovani medijem	8	17	175,0
Vsi posredovani podatki in obvestila kustosinje	567	512	90,2

Skupno je bilo v letu 2014 posredovanih 512 različnih informacij: podatki iz Dokumentacijskega centra, podatki, povezani z aktualnimi razstavnimi/raziskovalnimi temami, in splošni podatki o muzeju, prireditvah, podatki, posredovani medijem, ter predvsem veliko različnih podatkov v zvezi z uredniškim delom pri Šolski kroniki. Kustosinja je še naprej zbirala podatke o lastnikih gradiva, prevzemala in popisovala gradivo in predmete za Dokumentacijski center in za muzejske zbirke. V primerjavi z letom 2013 je bilo posredovanih podatkov iz dokumentacijskega centra in informacij kustosinje nekoliko manj zaradi zgoraj navedenih razlogov, kljub temu pa je raven opravljenega dela še vedno zelo visoka.

V prvi polovici leta so bili iz Dokumentacijskega centra posredovani podatki o naslednjih vsebinah šolske preteklosti: OŠ Angele Ocepek in Vadnica Ljubljana, Gradbeno šolstvo, Čipkarsko izobraževanje v Ljubljani, OŠ Franca Lešnika – Vuka v Slivnici pri Mariboru, Uršulinsko šolstvo – Škofja Loka, OŠ Dobrna, Viški vrtci, OŠ Cerklje ob Krki – oblačilna kultura, publikacije Stanka Koširja – muzej Jesenice, dokumentacija osnovnih šol 1956–1964, Gimnazija Kranj, Realka v Celovcu, Realka v Ljubljani, Slovenske Konjice, Polzela, Celje, Cerkvjenjak, Šmartno, Litija, Javorje (pri Litiji), Posebne osnovne šole (vse mape), Polhov Gradec, Idrija, Gimnazija Poljane (Ljubljana), Radeče, Ženska realka Ljubljana, Državna dvorazredna trgovska šola Ljubljana, Osnovna šola Radeče, Vrhnika, Velike Lašče, Dol pri Ljubljani, Ljubljana Prule, Trebnje, Žažar, Mošnje, Sora, Videm ob Ščavnici, Srednja ekonomska šola, Izvestja srednje tehniške šole (okrog 1950), Zborniki OŠ Prežihov Voranc, Mape osnovnih šol Mohorje in OŠ Frana Albrehta Kamnik, Izvestja klasične gimnazije, Izvestja gimnazije Celje, OŠ Soča, Deutsche Schulferien, OŠ Vavta vas, šole Tržič (3 mape), OŠ Vinica, Kropa. Zanimanje je bilo tudi za podatke o šolskih praznikih in oblačilni kulturi (večkrat), OŠ Ribnica (Prešeren), za učbenike za zgodovino, berila za srednje šole po letu 1945, disciplinske rede in pravila, za zgodovino igrač in otroštva, uvedbo 8-letne šolske obveznosti, za oblačila v rimskem obdobju, za šolske pesmarice in o oblačilni kulturi v šoli. Iskani so bili podatki o naslednjih učiteljih: učiteljici Ani Schmidinger, por. Romih, o Pavli Tušak, učiteljici na OŠ Cerkvjenjak, o Francu Tušaku, učitelju na OŠ v Celju, na Polzeli (1906–1919) in na Pobrežju v Mariboru, o Matildi Farčnik, poročeni Tušak, učiteljici na Polzeli, o Antonu Farčniku, učitelju in ravnatelju na Polzeli, o Slavi Pernat, učiteljici v Slovenskih Konjicah, o Antonu Ažbetu, o učitelju Brejcu v Trziču, učitelju Žirovniku in o Antonu Martinu Slomšku. Uporabnikom so bili večkrat posredovani: Učni načrt za učiteljišča, staleži šolstva, učni načrti po 1960, učni načrti po 1945 in drugi učni načrti ter ročni zapisniki 1895–1915.

Arhiv

Kustos arhivske zbirke, dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik, je zainteresiranim uporabnikom posredoval naročeno arhivsko gradivo in opravljal svetovalno delo. Pri obravnavi gradiva je izbral zbirko šolski listi (1,4 tm), ki predstavlja osnovo za pregled šolskih stavb, njihovega razvoja in umestitve v prostor iz obdobja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Gradivo je nastajalo od 1918 do 1929 na podlagi izpolnjenih statističnih obrazcev. V arhivski zbirki predstavlja uporabno, a zaradi velikosti formata za preučevanje dokaj neizrabljeno gradivo. Že digitalizirano gradivo (šolski listi, statistični viri šolstva) je postalo dosegljivo tudi v elektronski obliki na spletnem portalu Sistory. Kustos je sproti reševal odprte probleme z dr. Andrejem Pančurjem in dr. Mojco Šorn, ki imata zasluge za objavo na portalu. K objavljenim zgodovinskim virom je pripravil uvodno pojasnilo z navedbo uporabne literature. Za lažji dostop do

gradiva je Sistory pripravil iskalnik in povezavo z zemljevidom za iskanje po geografskih imenih krajev. Kustos je vzdrževal stike z ustvarjalci gradiva, z arhivi in muzeji pa tudi s posameznimi šolami in z raziskovalci ter uporabniki gradiva v Slovenskem šolskem muzeju pri posredovanju informacij in svetovalnemu delu. Po e-pošti in telefonu je posredoval tudi druge informacije, ki se nanašajo na predmetno literaturo in vire v Sloveniji in zunaj nje. Na pobudo doc. dr. Petra Pavla Klasinca, predavatelja arhivistike na Alma Mater Europaea, je 22. decembra 2014 v čitalnici Slovenskega šolskega muzeja pripravil predavanje in predstavitev muzejskega gradiva pod naslovom »Arhivski in tiskani viri za zgodovino izobraževanja v Slovenskem šolskem muzeju – med tradicijo in digitalizacijo«.

Fototeka

Ob spisovnem gradivu o zgodovini šolstva je za raziskovalce šolske preteklosti zelo iskano raznovrstno slikovno gradivo, med katerim so zanimive zlasti fotografije. Kustosinja Mateja Ribarič je uporabnikom in vsem zainteresiranim strankam nudila vsestransko pomoč tako z nasveti kakor tudi s posredovanjem informacij o predmetih in gradivu iz zbirk kakor tudi o splošnih šolsko-zgodovinskih vsebinah in samih digitaliziranih posnetkih. Med drugim je tako posredovala fotografije OŠ Zalog in OŠ Sele Vrhe, kar opozarja na ugotovitev, da med uporabniki muzejskega gradiva prevladujejo šole. Digitalizirano slikovno gradivo je primerno in vedno pri roki za uporabo v objavah v muzejskih publikacijah, letakih, na spletu in za razstavne panoje. V letu 2014 je bilo izdelanih 472 digitalnih posnetkov fotografij šolskih stavb, od katerih jih je bilo 82 vnesenih v sistem Galis.

Preučevanje in interpretacija premične kulturne dediščine ter sodelovanje z znanstveno-izobraževalnimi ustanovami

Kustos Anton Arko. Njegovo preučevanje in interpretacija šolske premične kulturne dediščine sta bili razdeljeni na štiri vsebinske sklope: Ideologizacija v učbenikih v dvajsetem stoletju, najdbe v starih knjigah, šolske glasbene skupine in šolska pisala v čitankah in začetnih berilih do konca 2. svetovne vojne. V projektu Najdbe v starih knjigah je pri svojem rednem delu evidentiranja odkril 5 primerkov, ki so vredni predstavitve na razstavi. Primerke je popisal in uredil za uporabo. Med drugim je v učbeniku Zemljepis Jugoslavije za 8. razred iz leta 1979 našel nadroben »plonk listek« za biologijo, v Drugem slovenskem berilu iz leta 1942 je našel plaketo, ki je bila podeljena v spomin na prvo sveto obhajilo, v zvezku iz osnovne šole Bežigrad je naletel na zdravniško opravičilo za izostanek na izobraževanju ter Titovo zahvalo pionirjem za njihovo rojstnodnevno voščilo in v učbeniku Zgodovina za 6. razred iz leta 1976 zanimive razglednice. Za tematsko številko muzejske revije Šolska kronika 2014, št. 3 o pisalih, je napisal sestavek o šolskih pisalih v čitankah. Pri reviji Šolska kronika 2014, št. 1–2, je bil tudi pomočnik urednice. 18. decembra 2014 se je udeležil strokovnega seminarja Arhitektura in gradnja vrtcev, ki je potekal na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, Masarykova 16 v Ljubljani.

Mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svetnica. Po letnem delovnem načrtu je bilo nje- no preučevanje in interpretacija šolske premične dediščine razdeljeno na naslednje sklope: Etnološka in zgodovinska podoba šolstva in vzgoje skozi čas, Šolska kuhinja in prehrana,

Učiteljstvo in njihova društva kot spodbujevalci pedagoškega razvoja in Sodelovanje z znanstven-izobraževalnimi ustanovami. Kustosinja je zbirala, preučevala, predstavljala in skrbela za primerno hrambo različnih etnoloških in zgodovinskih predmetov, ki izkazujejo podobe šolskega vsakdana skozi čas. Intenzivneje se je ukvarjala z oblačilno kulturo v šoli. Aktivno se je vključila v razpravo o šolskih uniformah pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, saj jo je minister 18. septembra 2013 imenoval za članico delovne skupine za preučitev možnosti uvedbe uniform v slovenske javne šole, v kateri je aktivno delovala do izvedbe in analize javnomnenjske ankete o šolskih uniformah oz. do njene predstavitve 23. junija 2014 na ministrstvu. Pripravila je prenovno besedila in fotografskega gradiva za samostojno publikacijo o oblačilni kulturi v šolstvu skozi čas, ki je konec avgusta izšla kot katalog – znanstvena monografija pod naslovom *Obleka v šoli – pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas*. Predstavila jo je 5. septembra 2014 v Medobčinskem muzeju Kamnik na slovesni prireditvi ob sklepu gostovanja razstave *Kaj naj oblečem za v šolo?*, na kateri je bil slavnostni govornik g. Boris Zupančič, vodja sektorja za osnovno šolstvo na ministrstvu za izobraževanje. Knjigo in njeno vsebino, združeno s predavanji o oblačilni kulturi v šoli, je avtorica 6. novembra 2014 predstavila še v Mestnem muzeju Krško, 28. novembra 2014 na Osnovni šoli Borovnica, 3. decembra 2014 v Belokranjskem muzeju Metlika in na povabilo Zgodovinskega društva Ljubljana 18. decembra 2014 v Modrijanovi knjigarni v Ljubljani. Celoten projekt Slovenskega šolskega muzeja o oblačilni kulturi v šolstvu z monografijo je predstavila na III. kongresu muzealcev Hrvaške z mednarodno udeležbo, ki je od 8. do 11. oktobra 2014 potekal v Opatiji. Predstavitve je pripravila pod naslovom *Šolska obleka skozi čas – etnološki pogledi na muzejske razstave* (objavljeno v knjigi povzetkov, str. 84), vse predstavitve knjige pa so imele lep odmev tudi v medijih. Na pobudo uredništva revije *Etnolog* je pripravila znanstveni članek *Prazniki in praznovanja v šolstvu*, v katerem je dediščino šolstva iz zgodovinskega poskušala razširiti tudi na etnološko in druga strokovna področja. Ob 50-letnici male mature na OŠ Vrhnika je z organizatorji prireditve pomagala pri rekonstrukciji šolske klopi, pri razstavnih predstavitvi, pripravila pa je tudi povzetek o zgodovinskem razvoju šolskih klopi in sodelovala na odprtju razstave 24. maja 2014. Objavljen je bil članek: *Po stoletju se je vrnila šolska klop*, *Naš časopis*, 7. julij 2014, str. 10. Za udeležence programa *Etnologija Ljubljane na Univerzi za tretje življenjsko obdobje* je imela 26. in 27. februarja 2014 v dveh skupinah predavanje *Šolstvo v Ljubljani in predstavitev Slovenskega šolskega muzeja*. V sodelovanju z Jožico Kacin je 3. julija 2014 organizirala strokovno ekskurzijo Slovenskega šolskega muzeja v Žiri in okolico z ogledom tamkajšnje zgodovinske in etnološke dediščine. S temami o zgodovinski in etnološki dediščini šolstva je kustosinja z nasveti, informacijami in izjavami v letu 2014 sodelovala z naslednjimi novinarji: Roman Končar 27. februar, *Slovenski šolski muzej – snemanje TV oddaje*; Petra Mlakar, 11. marec, *Dnevnik, šolske uniforme – izjava*; Petra Mlakar, 16. junij, *Dnevnik, šolske počitnice – izjava*, objavljeno v: *Dnevnikov Objektiv*, 21. junij 2014, str. 4–6. Podatke o pisalih, sprejemanju levičnosti v šoli je posredovala novinarki Agati Tomažič, *Pogledi*, 1. julij 2014; podatke o šolskih dnevnikih novinarki Petri Mlakar, *Dnevnik*, 15. julij 2014; podatke o šolskih klopeh pa za krajevni časopis, *Naš časopis, Vrhnika*, 8. julij 2014. Objavila je sestavek *Še pridemo u Žir'*, v: *Žirovske stopinje*, september 2014, str. 24. O šolskih počitnicah in zgodovini šolstva je imela pogovor za *Radio Sora* (31. avgust), za *Radio City-Maribor* in za *TV SLO1 oddajo Infodrom* (27. oktober). Po izidu knjige *Obleka v šoli* je imela večino stikov z mediji o oblačilni kulturi v šolstvu: *Maja Ratej, Val* 202, 8. november; *Zoja Črnilec, STA*, 5. september; *Zvezdana Bercko, Bonbon*, 18. september; *Jožica Rupar, Naš časopis*, december 2014; *Mirjam Bezek Jakše, Dolenjski list*, december 2014; *Verica Marušič, TV Vaš kanal Novo mesto*, 3. december.

Kustosinja je v letu 2014 začela s konkretnjšimi nalogami v zvezi s preučevanjem šolske kuhinje in prehrane skozi čas, ki je predvidena tema za eno od prihodnjih razstav Slovenskega šolskega muzeja. Pripravila je oporne točke za intervjuje, aktivno je sodelovala s prof. Heleno Maticič Hostnik, ki je na OŠ Ivana Groharja Škofja Loka izvedla projektni dan »Šolska malica skozi čas«. Za muzej je prevzela izpolnjene ankete. Za načrtovano razstavo je ob pomoči samostojnega konservatorsko-restavratorskega tehnika Francija Kadivca zbirala in evidentirala ohranjene predmete. Več zanimivih predmetov za razstavo je našla v opuščeni OŠ Planina pri Rakeku, ki jo je nedavno odkupil zasebnik. Navezala je informacije za nadaljnje sodelovanje pri projektu z ministrstvom ter o omenjenih temah preučevala in zbirala literaturo in vire. Kustosinja je pripravila sestavek Šolska prehrana skozi čas, ki je sestavni del vloge za skupni projekt ESS s Ciprom. Aktivno je sodelovala na 37. zborovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije v Ljubljani, ki je od 22. do 24. oktobra 2014 potekalo pod vsebinskim vodilom Zgodovina je slastna – kulturna zgodovina hrane. Na njem je predstavila referat o šolskih malicah v šolah na Slovenskem v stoletju med 1890–1960. Povzetek je objavljen v programski knjižici, str. 35–36.

Kustosinja je nadaljevala s preučevanjem pedagoškega delovanja učiteljstva, posebej s pogledom na vlogo učiteljstva pri zbiranju in ohranjanju etnološke in kulturne dediščine. Temeljiteje je preučila predvsem delovanje učiteljstva na primeru Bele krajine v Vinici. Pripravila je članek za predvideno objavo v zborniku. Ob razstavi o učitelju Ivanu Lapajnetu v Mestnem muzeju Krško je imela predavanje Ivan Lapajne: učitelj, ravnatelj, publicist, Krčan in svetovljan, 15. aprila 2014 je organizirala gostovanje muzejskih učnih ur ter 23. septembra 2014 pomagala pri postavitvi štirih razstavnih lutk. Za katalog ob 200-letnici rojstva dr. Franca Močnika je kustosinja pripravila članek: Kako nam Močnikove matematične naloge razkrivajo življenje ljudi, 30. septembra 2014 pa se je udeležila tudi odprtja razstave s predstavitvijo kataloga v muzeju v Cerknem.

Kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec je bila koordinatorka prireditve Podobe šolstva v Afriki, ki sta jo 15. maja 2014 v Slovenskem etnografskem muzeju v počastitev mednarodnega dneva muzejev skupaj pripravila Slovenski šolski in Slovenski etnografski muzej. Kustosinja je nadaljevala z delom v Komisiji za delovanje zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije pri ocenjevanju raziskovalnih nalog in z aktivno udeležbo na zaključni predstavitvi z ocenjevanjem predstavitev nalog na 45. državnem srečanju mladih zgodovinarjev v OŠ Leskovec pri Krškem 30. maja 2014. Na zadnjem občnem zboru Slovenskega muzejskega društva je bila imenovana za članico komisije za podeljevanje Valvasorjevih odličij za obdobje 2013–2017. Komisija je spomladi 2014 spremljala vse razstave, ki so bile prijavljene in so bile primerne za pridobitev nagrade. Delo za leto 2013/14 so sklenili na slavnostni podelitvi Valvasorjevih odličij v Radovljici 19. maja 2014. Kot članica IO Slovenskega etnološkega društva je aktivno sodelovala pri njegovem delovanju. V Slovenskem etnografskem muzeju je 11. junija 2014 vodila okroglo mizo Aktualno: Vidiki avtentičnosti pri ohranjanju dediščine. Kot članica IO Slovenskega etnološkega društva se je 11. novembra 2014 v Dolenjskih Toplicah udeležila posveta 13. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo in slavnostne podelitve Murkovih nagrad. Za študente Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je imela 7. novembra 2014 predavanje Zbirke Slovenskega šolskega muzeja in zgodovina šolstva za 1. letnik, 2. decembra 2014 pa Šolski prazniki in praznovanja za 4. letnik.

Bibliotekarka Polona Koželj in bibliotekarska pripravnica Neža (Hrovat) Trdin. Bibliotekarka Polona Koželj, po njenem odhodu na porodniški dopust pa bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat, sta med svojimi delovnimi nalogami v prvi vrsti skrbeli za nemoteno delo v knjižnici in sta bili vedno na razpolago uporabnikom knjižnega gradiva. Ob vpisovanju tekoče

pridobljenega knjižnega gradiva v sistem Cobiss se je Polona Koželj posvetila preučevanje gradiva, ki je o zgodovini šole v Rovtah dostopno v zbirkah Slovenskega šolskega muzeja. 26. in 27. februarja 2014 se je udeležila izobraževanja za katalogizacijo kontinuiranih virov v NUK-u, 11. marca 2014 pa prav tam tudi izobraževanja za katalogizacijo sestavnih delov/člankov. 31. januarja 2014 je bila na srečanju sekcije za muzejske in galerijske knjižnice Skupnosti muzejev Slovenije v Narodnem muzeju Slovenije, 15. in 16. aprila 2014 pa sodelovala na sejmu 19. dnevi slovenske knjige za pridobitev novega knjižnega gradiva. Pisala je zapisnike za 8. sejo sveta muzeja (21. januar 2014), za 9. sejo sveta muzeja (5. marec 2014), za sejo uredniškega odbora revije Šolska kronika (21. marec 2014) in zapisnik sestanka o varnosti in zdravju pri delu (8. april 2014). Pripravila je tudi bibliografijo člankov o pedagoški dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja v reviji Šolska kronika (1990–2013) za načrtovano publikacijo ob 15-letnici učnih ur v muzeju. Bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat je po načrtu pripravništva pod vodstvom mentorice mag. Marjetke Balkovec Debevec opravila vse načrtovane naloge in že pred koncem leta naredila bibliotekarski strokovni izpit. V sklopu dodatnih del je na temo preimenovanj šol v Sloveniji po letu 1948 za načrtovan historiat šol pregledovala spletne strani posameznih osnovnih šol in zgodovinsko gradivo, ki ga hranijo muzejske zbirke in muzejska knjižnica. V muzejski reviji Šolska kronika 23/2014, št. 1–2, str. 246–247, je objavila poročilo o knjigi 100 let šole v Bukovščici (1912–2012).

Kustos Marko Ljubič. Ob izpolnjenih delovnih nalogah strokovnega sodelavca na finančno-računovodskem in kadrovskem področju ter skrbi za uvajanje in vzdrževanje IKT tehnologije je po načrtu opravil tudi vse načrtovane naloge kustosa. Njegovo strokovno delo kustosa je potekalo v naslednjih sklopih: Tehnična dediščina šolstva, Preučevanje in promocija pisal in šolskih tabel in uvajanje novosti in nove informacijsko-komunikacijske tehnologije. Kustos se je dejavno vključil v delo sekcije za tehnično dediščino pri Skupnosti muzejev Slovenije v muzeju v Bistri. V sodelovanju s konservatorsko-restavratorskim tehnikom Francijem Kadivcem je navezal prve neposredne stike s Srednjo tehniško šolo Šiška za začetek priprav na razstavo ob 70-letnici tehničnega izobraževanja, ki jo šola skupaj z muzejem načrtuje postaviti leta 2017. S kustosom dr. Primožem Lampičem je sodeloval pri postavitvi razstave Svetloba kot barva: obarvana in barvna fotografija na Slovenskem od začetkov do leta 1945, ki je bila odprta od 17. aprila do 17. avgusta v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje. Kustos Marko Ljubič je za pričujočo razstavo iz zbirke Slovenskega šolskega muzeja izposodil dva epidioskopa, ki sta jih z dr. Lampičem natančneje datirala. Za uporabnike filmskega gradiva je pripravil informacije o mikrofilmih v muzeju.

Kustos je uredil tematsko številko muzejske revije Šolska kronika 23/2014, št. 3, o zgodovini pisal in razstavi Pišem, torej sem! Največ prispevkov je zbral s simpozija o pisalih, ki je v Slovenskem šolskem muzeju potekal 13. in 14. novembra 2013. Vodil je nadaljevanje izvajanja rimske in sumerske delavnice. Na temo o zgodovini pisal je svetoval pri zasnovi diplomske naloge na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Sodeloval je pri projektu Učna ura v antični Emoni, ki ga je muzej pripravil ob praznovanju 2000-letnice ustanovitve Emone. O razstavi Pišem, torej sem! je objavil članek Šolska pisala in opismenjevanje, Pišem, torej sem! v Šolskih razgledih, št. 5, 7. marec 2014, str. 10, o šolskih tablicah pa članek Pisala in tablice nekoč in danes v Računalniških novicah, št. 11, 12. junij 2014, str. 23.

Kustos se je udeležil več praktičnih izobraževanj za uporabo nove tehnologije v muzejske in izobraževalne namene, vseskozi pa tudi sledi novostim na tem področju. Drugo področje v sklopu tega projekta so razpisi ESS, ki so bili zanj pomembni predvsem s finančno-računovodske strani. S sodelavkama iz muzeja se je 17. septembra 2014 udeležil izobraževanja o uporabi

iPad-a v izobraževanju, z g. Matejem Hrčkom iz podjetja PRO 23 pa 26. novembra 2014 posveta ravnateljev šol celjske regije v Šentjurju o uvajanju Inovativne pedagogike 1:1 in o razvoju ios – aplikacij na tabličnih računalnikih. Izobraževanja o razpisih ESS Ustvarjalna Evropa se je udeležil v domu Španski borci, v Narodni galeriji in v Slovenskem etnografskem muzeju, kjer je bil skupaj s Ksenijo Guzej, ki je bila kot muzejska informatorka/organizatorica poleg njega tudi v Koloseju za projekt Erasmus plus. V navedenem sklopu je za oglaševanje muzeja na portal Rume- ne strani posredoval potrebne fotografije. Kakor drugi kustosi je zainteresiranim uporabnikom muzejskega gradiva posredoval iskane informacije: o šolstvu gluhonemih, dostavil je tudi digitalizirane posnetke Gluhonemnice v Ljubljani (Petra Rezar), o zemljevidih Prekmurja (Ladislav Pojbič) in o učni sliki o ustoličevanju karantanskih knezov v Zagozdacu (Milan Dolgan).

Muzejska svetovalka Mateja Ribarič. Naloga kustosinje pri preučevanju in interpretaciji premične dediščine šolstva in sodelovanje z znanstveno-izobraževalnimi ustanovami je opravila v sklopu naslednjih projektov: Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri, Življenjske zgodbe učiteljev, 15 let muzejskih učnih ur naših babic in dedkov, Razvoj pedagoških programov in sodelovanje s sorodnimi ustanovami. Kustosinja je preučevala zgodovino šolskih vrtov in pripravila predmete ter zgodovinsko gradivo za postavitve jesenske občasne razstave. Muzejsko gradivo o šolskih vrtovih je zbirala po območju celotne Republike Slovenije. Razvila je intenzivne stike z Inštitutom za trajnostni razvoj, ki je leta 2011 začel s projektom Šolski eko vrt. Obiskala je šole in posameznike, ki so vključeni v navedeni projekt, ter tudi pri njih zbirala gradivo za razstavo. Opravila je več intervjujev in dokumentirala več šolskih vrtov. Ob odprtju razstave je izšel razstavni katalog Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri. V okviru projekta Življenjske zgodbe učiteljev je opravila pogovor, intervjuje in snemanja s starejšimi učiteljicami in pedagoškimi delavci: Marijo Bavdaž (Idrija), Ivanko in Jožetom Leitgebom (Zgornja Kungota) in Jožetom Dolinškom (Kamnica). Kustosinja je bila imenovana za urednico publikacije ob 15-letnici začetka najbolj uspešnega muzejskega projekta Učnih ur naših babic in dedkov. Z izbranim uredniškim odborom je zasnovala vsebino publikacije. Sklicala je več sestankov uredniškega odbora in vzpostavila prve stike s predvidenimi avtorji člankov za publikacijo. Kot članica Komisije za delovanje zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije je pregledala in ocenila 10 raziskovalnih nalog na temo Ohranjanje spomina. Sodelovala je na sestankih, izobraževanjih ter projektih Pedagoške sekcije pri Skupnosti muzejev Slovenija. Kustosu dr. Primožu Lampiču je pomagala pri izposoji stereoskopskih slik in stereoskopa iz fototeke za razstavo Svetloba kot barva v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje. Z Merjo Paksuniemi je pripravila članek o izobraževanju učiteljic na Finskem in v Sloveniji: The female Theacher image in Finland and Slovenia in early 1900's, ki na Finskem čaka na objavo. Sodelovala je pri projektu o bralni pismenosti in se udeležila več strokovnih predavanj v sklopu Muzeoforuma. Na Waldorfski šoli v Ljubljani je med gostovanjem razstave Šola iz zemlje : učenje visokih Andov predavala o indijanskem šolstvu in nazorno predstavila razstavo. Dva sestavka o razstavi je objavila v Šolskih razgledih. Na radiu Ognjišče je junija predstavila Pedagoški program Slovenskega šolskega muzeja v letu 2014. V osrednji slovenski muzejski reviji Argo (57/1 2014, str. 114–119) je objavila strokovni članek o razstavi Šola iz zemlje: učenje visokih Andov in poročilo o mednarodnem simpoziju: Povezovanje v izobraževanju. Učiteljstvo in njihova društva kot spodbujevalci pedagoškega razvoja. 15. Mednarodni simpozij šolskih muzejev in šolsko-zgodovinskih zbirk, Ljubljana, 26.–29. junij 2013. (str. 94–97).

Dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik. Kustos se je udeležil več mednarodnih srečanj, na katerih so obravnavali teme s področja delovanja muzeja. Večji del preučevanja in interpretacije premične dediščine šolstva zato spada v sklop mednarodne dejavnosti muzeja. Njegovo delo

je po delovnem načrtu potekalo v naslednjih sklopih: Učiteljska društva in šolski muzeji, Vprašanja zgodovine šolstva okoli 1900, Šola v učbenikih, Izobraževanje v obdobju razsvetljenstva in Sodelovanje z znanstveno-izobraževalnimi ustanovami. Za objavo je zbral 18 prispevkov o učiteljskih društvih in šolskih muzejih s 15. mednarodnega simpozija šolskih muzejev in šolsko-zgodovinskih zbirk, ki je potekal med 26. in 29. junijem 2013 v Ljubljani. S prispevkom o vzgojni in izobraževalni preteklosti v šolskih muzejih z vidika predstavitve zgodovine izobraževanja se je v začetku septembra udeležil 17. mednarodne pedagoške konference ECER v Portu na Portugalskem (več glej v: mednarodna dejavnost). Na 36. simpoziju ICOFOM (Odboru ICOM za muzeologijo), ki je 5. septembra 2014 pod geslom »New trends in museology« potekal na Sorboni v Parizu, je predstavil sodelovanje šolskih muzejev in muzejski pogled na šolske muzeje ter njihove razstave. Obj.: How can museums of education create links? : new and traditional orientation of school / pedagogical museums in Europe. V: Nouvelles tendances de la muséologie = New trends in museology = Nuevas tendencias en Museología : 5>9 Juin 2014 Paris. Paris: ICOFOM, 2014, str. 121–123. Poglede na delovanje šolskih muzejev v Evropi je objavil pod naslovom »Zgodovina izobraževanja – nove raziskave in muzejske zbirke. Inovativne oblike predstavitve« je konec oktobra predstavil v bolgarskem Gabrovu, kjer je nacionalni muzej izobraževanja slavil 40-letnico delovanja. O pedagoškem muzeju MUPEGA v Santiagu de Compostela, kjer so ob 10-letnici delovanja leta 2004 postavili novo muzejsko stavbo, je napisal prispevek Pedagoški muzej v Santiagu de Composteli (MUPEGA – Museo Pedagógico de Galicia) – kot svetilnik in povezava ob Atlantiku. Obj. v: Šolska kronika 23/2014, št. 1–2, str. 225–237. V isti številki Šolske kronike, str. 159–162, je objavil tudi spominski zapis o nedavno nepričakovano umrli muzealki in raziskovalki šolske preteklosti iz Hrvaškega šolskega muzeja Vesni Rapo (1961–2014), s katero smo v Slovenskem šolskem muzeju razvili ustvarjalno vsestransko sodelovanje. Na mednarodni konferenci ESSHC (European Social Science History Conference), ki jo je v sklopu projekta Education and Childhood od 23. do 26. aprila 2014 v sodelovanju z Univerzo na Dunaju že desetič pripravil nizozemski International Institute of Social History, je predstavil prispevek učiteljic k slovenskemu kulturnemu in družbenemu razvoju. Njegov članek »Women teachers and their educational activities for improvement family life in Slovenia from the end of 19th to beginning of 20th century« je bil objavljen v: ESSHC Vienna 2014. Amsterdam: International Institute of Social History, 12 str., ilustr. Za 37. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije, ki je od 22. do 24. oktobra 2014 potekalo Ljubljani, je pripravil sestavek »Različne izkušnje slovenskega učiteljstva med prvo svetovno vojno: pri pouku, na fronti, v ujetništvu in begunstvu«, obj. v: Zgodovina je slastna : kulturna zgodovina hrane. 100 let začetka prve svetovne vojne : programska knjižica. Ljubljana: ZZDS, 2014, str. 46–47. V vlogi člana organizacijskega odbora Zveze zgodovinskih društev Slovenije je sodeloval pri programski in tehnični pripravi zborovanja. V tematskem sklopu zborovanja o prehrani je sodeloval kot moderator, pri uredniškem delu programske knjižice Zgodovina je slastna: Ljubljana: ZZDS, 2014. 53 str. pa kot sourednik z Majo Hakl Saje. 23. februarja 2014 je imel ob jubileju župnije sv. Cirila in Metoda za Bežigradom v Ljubljani župnijsko predavanje »Katoliško učiteljstvo v Slomškovi zvezi in tradicija slovenske idejne pestrosti pred 100 leti«. Ob 75-letnici konca španske državljanske vojne je pripravil prispevek o španski državljanski vojni v slovenskih učbenikih za Congreso Posguerras Fakultete za geografijo in zgodovino Univerze Complutense de Madrid. Njegov prispevek »Perceptions of the Spanish civil war in the history textbooks in Slovenia« je bil s posebej izdelanim plakatом predstavljen v tematskem sklopu Didáctica de la guerra civil española y el franquismo in objavljen v: Congreso Posguerras : 75 Aniversario del fin de la guerra civil es-

*Okrogla miza Blaž Kumerdej, 25. november 2014
(hrani SŠM, fototeka, foto: M. Javoršek).*

pañola : Madrid, 3.–5. april 2014. Madrid: Facultad de Geografía e Historia de la UCM, 2014, 10 str., ilustr. V sodelovanju z Inštitutom za novejšo zgodovino in Zvezo zgodovinskih društev Slovenije ter v stikih z veleposlaništvom Kraljevine Španije je 15. maja 2014 v prostorih Inštituta pripravil okroglo mizo pod naslovom Premišljevanja 75 let po koncu španske državljanske vojne, na kateri je sodeloval s prispevkom Naši učbeniki zgodovine o španski državljanski vojni, in vodil diskusijo. V sodelovanju z dr. Wendelinom Sroko, nemškim raziskovalcem prvih beril, sta pripravila prispevek »Vinko Möderndorfer in učbenik Slovenska začetnica 1945« za simpozij, ki ga je 9. in 10. decembra 2014 o Vinku Möderndorferju pripravil Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pri pripravi prispevka je pomagal z informacijami, gradivom in sooblikovanjem besedila. Obj. v: Vinko Möderndorfer : učitelj, revolucionar, narodopisec in angažirani znanstvenik : simpozij ob 120-letnici rojstva, 9. in 10. december 2014, Antiq Palace Hotel, Gosposka ulica 10, Ljubljana. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 2014, str. 23. Poleti je zbiral gradivo o matematiki dr. Francu Močniku in odmevu njegovih učbenikov v sosednjih deželah in po svetu. Izhodišče njegove obravnave je bila bibliografija Močnikovih učbenikov iz leta 1966. Za pripravo članka »Pogledi na Močnikove matematične učbenike v prevodih v številne jezike« v katalogu razstave je bil v osebnih stikih z okrog 20 raziskovalci iz več kot deset držav, relevantne podatke pa je iskal po spletnih in bibliografskih virih. Odmeve Močnikovih učbenikov po svetu je pod naslovom »Svetovi Močnikovih prevodov: razširjenost učbenikov matematike Franca Močnika in poznavanje njegovega dela v nekaterih deželah Evrope« predstavil na strokovnem srečanju ob 66. občnem zboru Društva matematikov, fizikov in astronomov (DMFA) Slovenije 24. oktobra 2014 v Cerknem. Prispevek je bil objavljen v: Razpet, Nada (ur.). Strokovno srečanje in 66. občni zbor DMFA Slovenije, Cerkno, 24. in 25. oktober 2014.

Ljubljana: DMFA – založništvo, 2014, str. 66. Vodil je gostovanje razstave Tite Porente o Blažu Kumerdeju iz Muzejev radovljiške občine ob 240-letnici izida Splošne šolske naredbe v Slovenskem šolskem muzeju. Ob odprtju razstave je 25. novembra 2014 potekala tudi okrogla miza (več o razstavi in okrogli mizi – glej poročilo o razstavi spodaj). Svoj prispevek na okrogli mizi je predstavil pod naslovom »Pogled na slovensko terminologijo prve šolske zakonodaje (1774), Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja.« Kustos je spremljal delo stanovskih društev s področja delovanja muzeja in se udeleževal njihovih prireditiv: muzeoforumi, Zborovanje SMD. V društvu ICOM (International Council of Museums) Slovenija je aktivno sodeloval pri podelitvi nagrad ICOM za delo na mednarodnem področju, ki je potekalo 14. novembra 2014 na Ptujju ob slavnostnem odprtju prenovljenega mitreja. V Mestnem muzeju v Ljubljani je 10. decembra 2014 sodeloval na ICOM-ovem zaključnem kolokviju Muzejske zbirke povezujejo, na katerem je predstavil letno konferenco ICOM-ovega odbora za muzeologijo ICOFOM, ki je potekala od 5. do 9. junija 2014 v Parizu. V Muzeju za arhitekturo in oblikovanje je imel 19. januarja 2014 javno vodstvo po razstavi Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem in pri tem posebej predstavil šolske stavbe kot podobo kulturnega razvoja. Na področju arhitekture šolskih stavb je 13. novembra 2014 sodeloval v akciji Arhitektura v živo, pri kateri je imel javno vodstvo s predstavitvijo poslopja nekdanje realke na Vegovi ulici v Ljubljani. Poleg arhitekture je predstavil zgodovino tehniškega šolstva in gradivo o arhitekturi šol. V Komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri ZPMS je sodeloval pri pripravi seminarja za mentorje, ki je potekal na temo življenja med 1. svetovno vojno. Za srečanje z mentorji je pripravil prispevek »Vse za cesarja in domovino!« Kako je vojna vstopala v šolo v slovenskih deželah 1914–1918, ki je bil objavljen v: Sledi prve svetovne vojne v mojem kraju : zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 2014, str. 42–49. Ob 500-letnici Slovenske frančiškanske province sv. Križa je 12. in 13. septembra 2014 sodeloval na simpoziju, ki sta ga pripravila Slovenska frančiškanska provinca sv. Križa in Umetno-zgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU s preglednim prispevkom »Šolska dejavnost frančiškanov province sv. Križa od konca 18. stoletja do leta 1941.« Povzetek prispevka je objavljen v programski knjižici: Sobratom svojim v dediščino milo : znanstveni simpozij ob 500-letnici Slovenske frančiškanske province sv. Križa, Frančiškanski samostan Ljubljana – center, Slovenska frančiškanska provinca sv. Križa: Umetnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2014, str. 27.

Razstavna dejavnost

Ob stalni razstavi Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja je bila v muzeju večji del leta na ogled razstava o pisalih Pišem, torej sem! v razstavni sobi do 30. oktobra, in razstavo Slikanica – moja prva knjiga v muzejski avli do 20. novembra. Poleg postavitve osrednje muzejske razstave Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri, je muzej razstavo ob 200-letnici rojstva matematika dr. Franca Močnika pripravil skupaj s Cerkljanskim muzejem v Cerknem, ki je del Mestnega muzeja Idrija, v svojih prostorih pa je gostil razstavo Muzejev radovljiške občine Blaž Kumerdej (1738–1805), slovenski razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec, in fotografsko razstavo Poglej me! z razstavo izdelkov uporabnikov varstveno-delavnega centra Tončke Hočevar. S postavitvijo lutke sedečega učenca v klopi v ogledni učilnici je bila dopolnjena stalna razstava. Muzej je v več krajih gostoval z razstavo Šola iz zemlje: učenje visokih Andov, v Medobčinskem muzeju Kamnik pa je v začetku septembra sklenil večletno gostovanje z razstavo Kaj naj oblečem za v šolo? Razstave so

*Odprte razstave Učilnica v naravi, šolski vrt včeraj, danes, jutri,
20. november 2014 (hrani SŠM, fototeka, foto: M. Javoršek).*

spremljali številni dogodki; od kulturnih programov na odprtjih do okroglih miz in raznovrstnih pedagoško-andragoških programov ob razstavi. Celotna izvedba programov ob razstavah je potekala v lastni režiji. Scenarije za odprtja razstav in povezovanje programa je vodila mag. Marjetka Balkovec Debevec, za glasbeni program je poskrbela muzejska glasbena skupina Muzealije in za obrazstavne dejavnosti posamezni kustosi in muzejski vodiči.

Postavitev novih razstav

Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri. Osrednja razstava Slovenskega šolskega muzeja v letu 2014 je bila odprta 20. novembra 2014. Avtorica razstave in kataloga: kustosinja Mateja Ribarič. Oblikovanje: Simona Čudovan. Scenarij odprtja razstave in povezovanje kulturnega programa: mag. Marjetka Balkovec Debevec. Sooblikovanje glasbenega programa: muzejska glasbena skupina Muzealije (Marko Novak, Anton Arko, Gašper Kvartič, Tevž Globokar). Avtorica Mateja Ribarič je za pripravo in postavitvev razstave opravila naslednja dela: zbiranje gradiva, pisanje besedil, izvedba intervjujev in pogovorov s strokovnjaki (Zavod za šolstvo, Inštitut za trajnostni razvoj, Učni sadovnjak), terensko delo (OŠ Zgornja Kungota, OŠ Kamnica, Biotehniški center Naklo, Srednja šola Medlog, Šolski center za pošto, ekonomijo in telekomunikacije, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana). Navezala je stike z društvi, muzeji, inštituti in šolami, ki se ukvarjajo s šolskimi vrtovi, s tematiko vrto in semen ter se dogovorila za sodelovanje na razstavi. Semenarna Ljubljana je za razstavo podarila semena in zeliščne sadike, Kmetijski inštitut Slovenije stare sorte jabolok in Biotehniški center Naklo dekorativno brezo kot uvod v razstavo pred vhodom v muzej. Ekošola je na razstavi predstavila projekt Šolska vrtilnica, računalniško podjetje Posadi.si pa svojo računalniško aplikacijo setveni koledar. Razstava predstavlja zgodovinski razvoj šolskih vrto in sedanje stanje šolskih vrto po šolah. Ob odprtju razstave je izšel priložnosten, lepo oblikovan in slikovit razstavni katalog.

Odprtje Razstave Z vrlino in delom, 30. september 2014, Cerkljansko
(hrani SŠM, fototeka, foto: M. Javoršek).

Postavitev razstave v sodelovanju z drugimi ustanovami

Z vrlino in delom, dr. Franc Močnik (1814–1892). Razstava ob 200-letnici rojstva matematika dr. Franca Močnika je bila odprta 30. septembra 2014 v Cerkljanskem muzeju v Cerkljani, ki je sestavni del Mestnega muzeja Idrija. Razstava o znamenitem matematiku in piscu številnih učbenikov, ki so jih še na prehodu v 20. stoletje uporabljali v šolah po celi srednji Evropi, je bila postavljena v sodelovanju med Slovenskim šolskim muzejem in Cerkljanskim muzejem. Pobudnik postavitve razstave je bila vodja Cerkljanskega muzeja, kustosinja Milojka Magajne, ki je nosila tudi glavno breme organizacije in postavitve razstave ter uredništva kataloga, ki je izšel ob razstavi. Na strani Slovenskega šolskega muzeja je pripravo razstave vodil kustos Anton Arko. Iz muzejske zbirke je za razstavo izbral razstavne predmete in šolsko opremo za učilnico. Poskrbel je za celotno organizacijo sodelovanja Slovenskega šolskega muzeja s Cerkljanskim muzejem. Z gostovanjem učne ure Računstvo je ob razstavi 20. oktobra 2014 potekal tudi pedagoški program. Animatorica učne ure Natalija Žižić je po Močnikovem učnem načrtu štirikrat izvedla navedeno učno uro Računstva iz leta 1908 za učence OŠ Cerkljansko. Ob odprtju razstave je izšel katalog z naslovom *Z vrlino in delom: dr. Franc Močnik (1814–1892): katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva matematika dr. Franca Močnika*. Katalog sta skupaj založila oba muzeja. Svoje prispevke so v njem med drugimi objavili: Anton Arko, *Franc Močnik, učitelj in pisec matematičnih učbenikov*, str. 21–26; Marjetka Balkovec Debevec, *Kako nam Močnikove matematične naloge razkrivajo vsakdanje življenje*, str. 33–40; Stane Okoliš, *Franc Močnik kot c. kr. šolski svetnik in ljudsko šolski nadzornik*, str. 52–57; Branko Šuštar, *Pogledi na Močnikove matematične učbenike v prevodih v številne jezike*, str. 41–51 in upokojena bibliotekarska svetovalka Tatjana Hojan, ki redno in vestno sodeluje pri delu muzeja in posebej muzejske knjižnice, *Dr. Franc Močnik v slovenskih pedagoških glasilih*, str. 58–64.

Gostujoče razstave v Slovenskem šolskem muzeju

Blaž Kumerdej (1738–1805), slov. razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec. Razstavo je pripravil Mestni muzej v Radovljici, ki deluje kot sestavni del Muzejev radovljiške občine. V Slovenskem šolskem muzeju je bila odprta 25. novembra 2014 v počastitev 240-letnice izida Splošne šolske naredbe. Razstavna je bila na 12 rolo panojih v muzejski avli. Avtorica razstave je kustosinja mag. Tita Porenta, postavitev razstave in organizacijo okrogle mize v Slovenskem šolskem muzeju pa je z njenim sodelovanjem vodil kustos dr. Branko Šuštar. Namesto odprtja je bila v prenapolnjeni čitalnici muzeja okrogla miza Blaž Kumerdej in izobraževanje v obdobju razsvetljenstva. Ker so se okrogle mize kot del študijskih obveznosti udeležili študenti zgodovine pedagogike pri prof. dr. Tadeju Vidmarju, je bila z več kot 80 obiskovalci med najbolj obiskanimi muzejskimi prireditvami v letu 2014. Za udeležence okrogle mize je bila razmnožena programska brošura s povzetki prispevkov »Blaž Kumerdej in šolstvo konec 18. stoletja. Okrogla miza ob gostovanju razstave Muzejev radovljiške občine o Blažu Kumerdeju (1738–1805), slovenskem razsvetljencu, pedagogu in jezikoslovcu, SŠM, 25. november 2014.« Program in povzetki, ur. Branko Šuštar, Tita Porenta, 4 str. Na spletni strani je bila dostopna tudi javnosti. Kustos dr. Branko Šuštar je pripravil gradivo in izvedel potrebna souredniška dela. Sedem avtorjev je svoje prispevke predstavilo s krajšimi, do 15 minut dolgimi nastopi, sledila pa je še krajša diskusija. Okroglo mizo sta pripravila in koordinirala: dr. Branko Šuštar in mag. Tita Porenta. Tematsko so predavanja obravnavala Bled in okolico v 18. stoletju, pričujočo razstavo, Kumerdeja in razsvetljensko pedagogiko, elementarno izobraževanje na Kranjskem ob izidu Splošne šolske naredbe, kakor tudi Kumerdeja kot jezikoslovca in prevajalca ter ohranjen zgodovinski spomin na Blaža Kumerdeja. Na okrogli mizi so kot predavatelji nastopili predstavniki obeh muzejev, mariborske Filozofske fakultete, ZRC SAZU, pa tudi blejski župan Janez Fajfar in predstavnica blejske knjižnice, ki nosi ime po Blažu Kumerdeju.

Poglej me! Look at me! Fotografska razstava, postavljena skupaj z izdelki uporabnikov varstveno delovnega centra VDC Tončke Hočevar. Razstava je bila odprta 20. junija 2014 v sklopu projekta Noč knjigarn v čitalnici Slovenskega šolskega muzeja. Muzejska knjižnica je k razstavi, ki so jo pripravili Petra Greiner, Janez Debeljak in Rene Gomolj, prispevala razstavne elemente iz zbirke Moja prva berila. Razstavo je sestavljalo 13 večjih fotografij, ki so prikazovale otroke s posebnimi potrebami. Razstavo si je do 18. novembra 2014 ogledalo približno 210 oseb, večina njih so bili uporabniki muzejske knjižnice. Pri organizaciji prve izvedbe Noč knjigarn v Ljubljani je muzej sodeloval s pobudnikom projekta Društvom slovenskih založnikov.

Gostovanja razstav Slovenskega šolskega muzeja

Šola iz zemlje: učenje visokih Andov. Za razstavo o indijanskem šolstvu v Južni Ameriki, ki je bila leta 2011 v Slovenskem šolskem muzeju postavljena pod vodstvom kustosinje Mateje Ribarič, je bilo v letu 2014 več zanimanja med splošnimi knjižnicami. Z vsakokratnim kulturnim programom na odprtjih je razstava 12. marca 2014 najprej gostovala v prostorih Waldorfske šole v Ljubljani, nato od 27. maja do 13. junija v Knjižnici Prežihov Voranc v Ljubljani, od 23. junija do 24. avgusta v Knjižnici Medvode in od 1. oktobra do konca leta 2014 v Mariborski knjižnici, enota Duplek. Kustosinja Mateja Ribarič je vodila celotno organizacijo gostovanj. Sodelovala je pri postavitvah in zapiranju razstav, pri pripravi programa odprtij in promociji razstav in muzeja. Na odprtjih razstave v Ljubljani in okolici je s priložnostnimi nagovori nastopil tudi direktor muzeja.

Kaj naj oblečem za v šolo? Razstava o oblačilni kulturi v šoli, ki je bila v Medobčinskem muzeju Kamnik odprta že 5. maja 2012, je v njem gostovala do 5. septembra 2014. Avtorica razstave, mag. Marjetka Balkovec Debevec, je imela po razstavi občasna vodstva za posebne skupine. Slovesen sklep razstave v Kamniku je bil 5. septembra 2014 združen s predstavitvijo znanstvene monografije: Obleka v šoli, ki je izšla kot razstavni katalog. Slavnostni nagovor je imel g. Boris Zupančič, vodja sektorja za osnovno šolstvo MIZŠ, kulturni program je oblikovala glasbena skupina Muzealije, avtorica knjige pa je predstavila njeno vsebino. Po zaprtju razstave v Kamniku so bili vrnjeni tudi več let izposojeni razstavni predmeti in gradiva iz Mestnega muzeja Ljubljana, Slovenskega etnografskega muzeja, Pokrajinskega muzeja Maribor, Srednje zdravstvene šole Ljubljana in od drugih posameznikov.

Dopolnjevanje stalne razstave Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja.

Muzejski kustosi so sodelovali v razpravah za pripravo na prenovo starejšega dela in v snovanju novega koncepta razstave. Muzejska svetnica mag. M. Balkovec Debevec je 7. novembra 2014 pripravila izhodišče za pogovore s sodelavci in predloge koncepta razstave. Na podlagi predlaganega koncepta in ob upoštevanju pripomb sodelavcev so kustosinja M. B. Debevec, Ksenija Guzej, prof. likovne umetnosti, in kustos Anton Arko oblikovali temeljni koncept stalne razstave, ki velja kot osnovno izhodišče za nadaljnje pogovore z arhitekti in oblikovalci razstave. Koncept je bil poslan na več naslovov oblikovalcev/arhitektov, ki so izrazili pripravljenost za sodelovanje z muzejem pri prenovi stalne razstave. Za dopolnitev stalne razstave je akad. kiparka Alenka Vidrgar izdelala figuro (lutko) učenca v ogledni učilnici. Ambientalnemu prizoru učitelja, ki na privzdignjenem podestu v stari učilnici s prstom opozarja na potrebno poslušnost mimoidočih, se je pridružil učenec v šolski klopi, ki ob odprti knjigi pazljivo sledi učiteljevim zahtevam. S kiparko Alenko Vidrgar je pri pripravi oblačilnega videza novega učenca sodelovala mag. Marjetka Balkovec Debevec. Na svoje mesto v muzejski ogledni učilnici iz konca 19. stoletja je bil umeščen 1. decembra 2014.

Pedagoško-andragoški programi ob občasnih razstavah

Slikanica – moja prva knjiga. Bibliotekarka Polona Koželj, ki je soavtorica občasne razstave Slikanica – moja prva knjiga in je po razstavi izpeljala več vodstev, posebej na dan odprtih vrat za Prešernov dan, je med dejavnostmi ob razstavi izvedla več likovnih delavnic Za devetimi gorami – delavnica za najmlajše, 13. in 18. februarja ter 13. marca 2014, delavnico Strip – deveta umetnost ni deveta briga 19. februarja 2014 ter dve delavnici Dober (o)glas seže v deveto vas 6. marca 2014. Bibliotekarska pripravnica Neža Hrovat je v sklopu počitniških delavnic v Slovenskem šolskem muzeju 16. julija 2014 prav tako izvedla likovno delavnico Za devetimi gorami.

Pišem, torej sem. Pod strokovnim vodstvom Marka Ljubiča, avtorja razstave o pisalih, je bilo tudi v letu 2014 izpeljanih več delavnic, na katerih so udeleženci na starih pisalnih podlagah spoznavali nekdanje pisave in uporabo takratnih pisal. Poleg sumerske in rimske delavnice je znani ljubljanski kaligraf Marko Drpić v andragoško-pedagoškem programu ob razstavi Pišem, torej sem tudi v letu 2014 za obiskovalce Slovenskega šolskega muzeja izvedel delavnico lepega pisanja – Kaligrafijo. Sumersko in Rimsko delavnico je v glavnem izvajala Maja Hakl bodisi za vnaprej naročene obiskovalce z izdanimi vstopnicami bodisi ob posameznih prireditvah ali prireditvah, pri katerih so bile delavnice za popestritev dogajanja. Med letnimi počitnicami je Rimsko delavnico 22. julija 2014 izvedla tudi pripravnica v muzejski knjižnici Neža Hrovat.

Pedagoška dejavnost

Za Slovenski šolski muzej je pedagoška dejavnost bolj pomembna kot za kateri drugi muzej. Po pedagoških projektih ni le navzven najbolj prepoznaven, ampak je od njih za mnoge stvari tudi eksistenčno odvisen. Ob negovanju in razvijanju vseh drugih muzejskih področij je pedagoško področje središče in stičišče muzejskih aktivnosti in je vprašanje strateškega razvoja muzeja. S poudarjanjem tega področja se izkazuje njegovo izjemno pomembnost. V delo na tem področju so vključeni vsi zaposleni. V projektih se kaže izjemna pestrost dejavnosti. Poleg delavnic, lutkovne igrice, vodenja po razstavi z lutko za najmlajše in drugimi inovativnimi prijemi pri razlagi šolske preteklosti so predvsem muzejske učne ure, ki so najuspešnejši muzejski projekt zadnjih let. Leta 2014 je minilo 15 let od njegovih začetkov. Za muzej je postalo aktualno, da bi izdal posebno publikacijo, ki bi projekt predstavila z vseh zornih kotov in vsebinskih sklopov.

Najpomembnejši rezultat na področju pedagoške dejavnosti v letu 2014 je ohranitev visoke ravni izvedbe učnih ur, uspešna menjava generacije novih vodičev in zelo uspešen začetek izvajanja ter prepoznavnost in sprejetje nove Učne ure iz antične Emone, ki je po vsebinski in formalni strani od dosedanjih učnih ur precej drugačna, saj tudi časovno spada v popolnoma drugo obdobje. Obisk v muzeju je ostal številčno visok predvsem po zaslugi pedagoškega programa, ki muzeju na daljši rok ohranja tudi stabilnost njegovega delovanja.

Sistem izvajanja učnih ur je v primerjavi s preteklimi leti ostal nespremenjen. Skupine obiskovalcev predhodno najavijo svoj prihod na muzejski sprejemnici, kjer se jih razporedi tako, da se v muzeju zagotovi nemoteno in po možnosti vsakodnevno izvajanje dejavnosti v čim večjem obsegu. Sprejem in razpored skupin na sprejemnici je tudi v letu 2014 po dogovoru vodila zunanja sodelavka Natalija Žižić, ki je obenem vodila tudi razpored in organizacijo dela vodičev in animatorjev (izvajalcev) učnih ur. Podobno kot prejšnja leta je izvajala učne ure Računstva, po potrebi in možnostih učne ure Lepopisa in vodila muzejsko trgovino. Opravljala je tudi druga potrebna dela pri organizaciji prijav obiska in sprejemanju obiskovalcev. Prav tako je popisovala prejeto gradivo in predmete za muzejske zbirke. Sodelovala je pri vodenju po stalni in občasni razstavi v slovenskem in angleškem jeziku in pri izvajanju muzejskih delavnic (delavnica lepopisanja, likovne delavnice, delavnica vezenja) med šolskim letom, med počitnicami in ob posebnih priložnostih. Prvič je uredila muzejsko brošuro *Pojdimo v muzej! Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju 2014/2015*, ki je bilo kot promocijsko gradivo poslano na naslove vseh osnovnih in srednjih šole v Republiki Sloveniji, delilo pa se je tudi na sejamskih in drugih prireditvah. Za natis je pripravila učni list za 1. triado OŠ ob stalni razstavi in sodelovala pri pripravi publikacije *15 let učnih ur v Slovenskem šolskem muzeju*. Vodila je organizacijo dogodkov v muzeju ob dnevih odprtih vrat. Z učno uro računstva je sodelovala na gostovanju v Mestnem muzeju Krško in v Cerkljanskem muzeju v Cerknem. Zbirala in digitalizirala je prejete izdelke učencev osnovnih šol o vtisih iz obiska v muzeju.

Večji obseg nalog na področju pedagoških dejavnosti kot v preteklem obdobju je leta 2014 po dogovoru izvajala Maja Hakl Saje. Na prvem mestu so bila vodstva vnaprej napovedanih skupin in nenapovedanih posameznikov po stalni in občasni razstavi v slovenskem, angleškem in nemškem jeziku ter izvajanje učnih ur Lepopisa in Ročnih del. Za tujejezične obiskovalce je pripravila in izvajala prenovljeno Učno uro za tujce, ki je bila poskusno pred sodelavci muzeja izvedena 7. maja 2014, prvič z obiskovalci muzeja pa 9. maja 2014. Po dogovoru z Zasavskim muzejem je deset učnih ur Lepopisa za osnovne šole iz Zasavja izvedla v muzejski zbirki v Hrastniku. Poleg večjega števila učnih ur je izvedla večino muzejskih delavnic

*Festival Igraj se z mano,
Sumerska delavnica, 28. maj
2014 (hrani SŠM, fototeka,
foto: M. Javoršek).*

v prostorih muzeja med šolskim letom, med počitniškimi programi, na dnevih odprtih vrat in na prve sobote v mesecu. Izvajala je Rimsko in Sumersko delavnico, Delavnico vezenja in Zvončke, v pomoč pa je bila tudi pri izvajanju likovnih delavnic. Zunaj muzeja je Delavnico vezenja izvedla 26. marca 2014 na Kulturnem bazarju, Sumersko delavnico pa na 8. mednarodnem festivalu »Igraj se z mano« 28. maja 2014.

Vodstva po razstavah. Osnova pedagoške dejavnosti v muzeju so vodstva po stalni in občasni razstavah. Večino vodenja šolskih in drugih skupin po razstavah so v letu 2014 opravili vodiči, za posebne in zlasti bolj zahtevne obiskovalce pa kustosi. Vodenje posameznih obiskovalcev je potekalo v izjemnih primerih, pa tudi takrat najpogosteje v omejenem obsegu. Posamičnih obiskovalcev je bilo sorazmerno malo. Vsak kustos po postavitvi razstave izvede tudi prva vodstva posebej za vodiče, ki predstavitel razstave vključijo v program ogleda muzeja. Kustosinja M. B. Debevec je tako večkrat vodila posamezne obiskovalce po stalni in občasni razstavah, občasno pa tudi skupine. Več vodstev osnovnošolskih, srednješolskih in odraslih skupin s pripravo na učne ure je opravila Neža Hrovat.

Srečanja z vodiči. Zaradi izjemnega pomena, ki ga izkazujejo vodiči s svojim izvajanjem vodstev, so z njimi potekala redna srečanja, posebej ob koncu in začetku šolskega in ob koncu koledarskega leta. Na njih so bili poleg vodstva muzeja tudi vsi strokovni delavci, med njimi mag. Marjetka Balkovec Debevec, Mateja Ribarič in Ksenija Guzev ter posebej po dogovoru Natalija Žižić, Maja Hakl Saje in Neža Hrovat, ki so v različnih vlogah tesneje sodelovali pri delu z vodiči.

Izbor novih vodičev. Ker se je število vodičev in animatorjev učnih ur v zadnjih letih postopoma zredčilo in so se pokazale potrebe po novih vodičih, je muzej spomladi 2014 pripravil natečaj za izbor nove generacije vodičev. Seznam študentov, ki so izkazali zanimanje za pedagoško delo v muzeju, je nastajal skozi daljše obdobje. Projekt izbora, ki je potekal od aprila do junija 2014, sta ob podpori sodelavcev vodili kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec in organizator/informator Ksenija Guzej. Na uvodni tečaj interpretacije stalne razstave Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja in uvajanja v muzejske učne ure v aprilu in maju 2014 je bilo prijavljenih 15 kandidatov, na preizkus jih je prišlo 12, od katerih je bilo izbranih 5 novih vodičev, in sicer: Rebeka Lovrec, Tevž Globokar, Klara Pavlinič, Mateja Pušnik in Rok Kastelic. Konec junija je večina že opravljala prva samostojna vodstva. Gašper Kvartič in Matej Prevc, študenta Oddelka za klasično filologijo na Filozofski fakulteti, ki sta se tudi udeležila tečaja za vodiče, sta v prvi vrsti ostala animatorja nove Učne ure v antični Emoni. Prva vodstva in uvajanje novih vodičev v razpored vodstev po muzeju so potekala v navzočnosti in ob spremljavi starejših vodičev. Med njimi je bila najbolj aktivna Neža Hrovat, ki je aprila v muzejski knjižnici postala bibliotekarska pripravnica.

Izobraževanje novih vodičev. Po spremljanju in uvajanju novih vodičev v vodenje po muzeju je bilo zanje pred koncem leta v muzejskih prostorih organizirano še dodatno izobraževanje, ki je potekalo v treh terminih (26. novembra ter 4. in 11. decembra 2014) v obliki predavanj, računalniških predstavitev in pogovorov z zaposlenimi. Mag. Marjetka Balkovec Debevec je kot prva predstavila stalno razstavo in v pogovoru z vodiči izpostavila njihovo vlogo in naloge. Kustos Anton Arko je predstavil šolske knjige. Z Majo Hakl Saje, Natalijo Žižić in Nežo Hrovat so predstavili tudi svoje izkušnje pri delu z obiskovalci. Mag. Stane Okoliš je spregovoril o zgodovini šolstva in šolskih muzejih, dr. Branko Šuštar pa v zadnjem terminu »Ob razstavah v šolskih/pedagoških muzejih v tujini še malo o vodenju po našem muzeju.« Kot zadnja je pred vodiči na temo šolskih muzejev nastopila kustosinja Mateja Ribarič. Posebno letno srečanje z novimi vodiči je bilo 13. novembra 2014 v muzejski čitalnici.

Učna ura v antični Emoni. V letu praznovanja 2000-letnice ustanovitve Emone je muzej pripravil in izvedel projekt nove muzejske učne ure, ki se vsebinsko nanaša na visoko obletnico in sega daleč v preteklost. V bistvu se zato nova učna ura močno razlikuje od vseh dosedanjih. Pouk v 19. in 20. stoletju težko vzporejamo s poukom v rimski državi v obdobju ustanovitve Emone. Muzej je pripravo nove učne ure iz rimskega obdobja načrtoval že pred leti. Celoten projekt nove učne ure, ki je ob praznovanju ustanovitve Emone poimenovan Učna ura v antični Emoni, je ob podpori sodelavcev projekta iz muzeja in iz drugih institucij vodila kustosinja Mateja Ribarič. Muzej se je marca 2014 s projektom prijavil tudi na razpis Mestne občine Ljubljana EMONA 2000. Pri prijavi razpisa se je s svojo zagnanostjo poleg Marka Ljubiča in Ksenije Guzej izkazala Maja Hakl, ki je podrobno preučila razpisno dokumentacijo in za razpis zbrala potrebno gradivo in dokumente. Projekt, kljub izkazani kvaliteti, ni bil potrjen, muzej pa ga je po predhodnem načrtu vseeno izvedel. Pri pripravi koncepta in scenarija učne ure sta z vodjo projekta sodelovala Matej Prevc, pozneje tudi Gašper Kvartič, študenta klasične filologije, ki sta učno uro pod mentorstvom prof. dr. Mateja Hriberška vsebinsko oblikovala. Predavatelj na AGRFT Branete Vižintin in Tomaž Gubenšek sta pomagala pri izvedbi učne ure, s praktičnimi nasveti pa je v projektu sodelovala tudi prof. latinščine Aleksandra Pirkmajer Slokan iz OŠ Prežihov Voranc v Ljubljani. Vsi navedeni v projektu so imeli do poletja več srečanj, usklajevanj in vaj. Poskusna učna ura je bila 20. maja 2014 v atriju uršulinskega samostana, kjer so učne ure po dogovoru z vodstvom samostana potekale do konca leta. Na Kongresnem trgu so 6. junija 2014 pri izvedbi v sklopu festivala Igraj se z mano

Ave Emona, Park Zvezda, 22. avgust 2014 (hrani SŠM, fototeka, foto: M. Javoršek).

sodelovali učenci OŠ Prežihov Voranc, ki so se učili latinskega jezika. Prava premierna izvedba je bila 21. junija 2014 na Poletno muzejsko noč. V samostanskem atriju v neposredni sosesčini muzeja sta bili kar dve izvedbi z več kot 100 udeleženci. Na osrednji prireditvi 2000-letnice ustanovitve mesta Ave Emona, ki je bila od 22. do 24. avgusta 2014 na Kongresnem trgu, so vse tri dni potekale tudi Učne ure iz antične Emone. Prispevek Slovenskega šolskega muzeja na prireditvi je pokazala tudi televizija. Prva Učna ura iz antične Emone v redni muzejski ponudbi je bila 5. septembra 2014, do konca leta pa se jih je zvrstilo še enajst.

Animatorji učnih ur. Večina izvajalcev muzejskih učnih ur je bila ista kot v predhodnem letu. Z uvedbo nove Učne ure iz antične Emone sta bila med učitelji, učeniki in gospodičnami učiteljicami tudi »magistra« Matej Prevc in Gašper Kvartič. Po odhodu Jožeta Rupnika je učno uro Fizika sredi leta 2014 prevzel vodič Matej Hrastar, preurejeno učno uro za tujce pa Maja Hakl. »Učenik« Matej Hrastar je poskusno uro uspešno opravil 7. maja 2014, v muzejski javni ponudbi pa jo je prvič izvedel 2. julija 2014. Do konca leta jih je izvedel še petnajst, kar kaže, da se je zanimanje zanje z njegovim nastopom močno povečalo. Poleg tega na pozitivno spremembo opozarja tudi primerjava s številom izvedenih ur leta 2013. Med zaposlenimi je učne ure Nedeljska in Vodnikova šola po potrebi opravljal tudi kustos Anton Arko, ki je tudi animator muzejske glasbene skupine Muzealije.

Gradiva in materiali za izvedbo učnih ur. Za izvedbo muzejskih učnih ur je vsako leto potrebno sproti zagotoviti potrebno učno gradivo (učne liste), učne pripomočke (pisala, črnilo, pisalne podlage) in obleke za učitelje in deloma za učence. Pri uvedbi novih učnih ur je potrebno vse gradivo in vse materiale pripraviti na novo, za »stare« učne ure ali tudi delavnice pa je potrebno gradivo ponatisniti ali materiale očistiti. Za Učno uro iz antične Emone je samostojni konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec izdelal 64 replik voščениh tablic

Delavnica oglasa, 6. marec 2014 (hrani SŠM, fototeka, foto: M. Javoršek).

in stilusov ter po vzorcu iz slikovnih predlog tudi več klopi posebej prirejenih za pouk v rimski šoli. V sodelovanju s šiviljo Marijo Srebot je bilo za učence izdelanih več kot trideset rimskih tunik in posebej tudi za oba magistra, da je pouk tudi navzven potekal čimbolj avtentično. Pri naročilu in izdelavi oblek tako za učitelje kot tudi za učence (telovnike) je s svojimi mnenji in nasveti redno sodelovala tudi mag. Marjetka Balkovec Debevec. V letu 2014 je bilo ponatisnjeno učno gradivo za štiri že izvajane vsebine učnih ur, nabavljeno je bilo črnilo in zamenjani so bili kompleti novih pisal.

Muzejsko mentorstvo. Vlogo mentorjev pri uvajanju novih vodičev v vodenje po muzeju so pod vodstvom obeh kustosinij opravili stari vodiči. Zunanjih pripravnikov ni bilo, zato pa je bila muzejska svetnica mag. M. B. Debevec, poleg vodje knjižnice INZ in višjega bibliotekarja, Igorja Zemljiča, somentorica pri opravljanju pripravništva Neže Hrovat – Trdin, univ. dipl. soc. kult. in zgodovine, za delovno mesto bibliotekarja v muzejski knjižnici od 30. aprila 2014 do konca leta. Kot mentorica je usmerjala njeno delo in ji svetovala pri izbranih dejavnostih. Pripravila je program pripravništva in skupaj z upokojeno bibliotekarko Tatjano Hojan nudila potrebno strokovno pomoč za delo v muzejski knjižnici.

Posebni pedagoški programi. Med zimskimi šolskimi počitnicami (17.–21. feb.), in za Kulturni bazar (26. marca) je muzej pod vodstvom kustosinje Mateje Ribarič pripravil promocijski program posebnih pedagoških aktivnosti, v sodelovanju z vodiči in animatorji učnih ur pa tudi ob dnevih odprtih vrat (Prešernov dan, mednarodni dan muzejev, Poletna muzejska noč, Ta veseli dan kulture) vrsto privlačnih pedagoških dogodkov. Slovenski šolski muzej ob teh dneh omogoča brezplačen ogled muzeja in razgiban program muzejskih učnih ur, delavnic in iger za otroke, pri katerih je tudi za posameznike priložnost, da v skupiniokusijo pravo šolsko zgodovinsko izkušnjo.

Odprti muzej za sodelovanje s šolami in drugimi organizacijami. S projektom Odprti muzej izkazuje široko pripravljenost za odprto sodelovanje na vseh področjih delovanja.

Leta 2014 se je spomladi s projektom Učne ure v antični Emoni začelo uspešno sodelovanje z OŠ Prežihov Voranc iz Ljubljane. V jeseni se je že razširilo na tematsko konferenco učiteljskega zbora, ki jo je 23. oktobra 2014 v muzeju posvetil spoznavanju slovenske šolske preteklosti in se v letu 2015 nadaljuje s skupno pripravo razstave 55 let latinščine v slovenski javni osnovni šoli. S konkretnimi projekti pri pripravi jubilejnih razstav so bile sprožene iniciative za širše sodelovanje z OŠ Zreče, pa spodbude sodelovanja z OŠ Dobrova, OŠ Preserje itn. Z večdesetletno tradicijo je bil muzej s svojimi zaposlenimi še nadalje nadpovprečno zastopan v Komisiji za delovanje zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Uspešno se je začelo tudi sodelovanje s Pedagoškim inštitutom v Ljubljani pri izdelavi strokovnih podlag s področja šolske preteklosti v sklopu raziskovalnih projektov. Muzej si je vseskozi prizadeval, da bi se v okviru svojih kadrovskih in finančnih možnosti odzival na spodbude in izzive svoje okolice glede na poslanstvo in ciljev, zaradi katerih je bil ustanovljen.

Statistika obiska v muzeju

Število obiskovalcev v Slovenskem šolskem muzeju se je v letu 2014 v primerjavi s predhodnim letom malenkostno povečalo. Po rahlem zaporednem upadanju po letu 2010 se je krivulja obiska, četudi samo za 0,9 odstotka, ponovno obrnila navzgor. Najbolj pomembno je, da se ohranja visoka raven obiska, kar muzeju omogoča nemoteno delovanje in razvoj novih programov. V primerjavi z obiskom leta 2013 je razlika le 143 obiskovalcev, večje pa so razlike po posameznih časovnih in vsebinskih kategorijah. Leta 2014 je bil precej večji obisk muzeja v marcu, juniju, septembru, novembru in decembru, obenem pa tudi v obeh poletnih mesecih v juliju in v avgustu, ko je muzej občutno manj obiskan. Opazno manjši je bil obisk januarja in oktobra, manj opazno pa tudi februarja, aprila in maja. Spremembe pri obisku v posameznih mesecih so deloma pogojene tudi s spremembami šolskega koledarja. Obisk šolskih skupin najbolj vpliva na izkazano statistiko. Individualni obiski, ki se v zadnjem obdobju sicer vstrajno povečujejo, so v primerjavi z obiskom skupin še vedno manj zaznavni in na statistiko nimajo večjega vpliva. Za ogled šolskega muzeja je specifično, da ga je mogoče doživeti z udeležbo na učni uri samo v skupini.

Tabela: Obisk muzeja 2014 po mesecih glede na starost obiskovalcev in primerjava z letom 2013

	JAN	FEB	MAR	APR	MAJ	JUN	JUL	AVG	SEPT	OKT	NOV	DEC	Skupaj
Vrtec	0	55	20	4	2	0	0	1	0	0	19	0	101
OŠ	854	905	1167	1086	1560	2074	29	52	578	1143	1083	958	11489
SŠ	24	63	24	116	36	135	36	0	56	1	127	95	713
Študenti	31	10	114	19	108	11	2	1	6	88	281	37	708
Odrasli	149	518	247	172	240	1013	132	75	106	241	256	288	3437
2014	1058	1551	1572	1397	1946	3233	199	129	746	1473	1766	1378	16448
2013	1627	1665	1395	1493	2223	2313	103	77	552	2587	1187	1083	16305
INDEX	65,0	93,2	112,7	93,6	87,5	139,8	193,2	167,5	135,1	56,9	148,8	127,2	100,9

Po starostni strukturi je med obiskovalci tako kot vsa prejšnja leta največ osnovnošolcev. Njihov delež je 69,9-odstoten in je za 2,8 odstotkov nižji kot leta 2013. Sprememba deleža osnovnošolcev v strukturi obiskovalcev muzeja se bo zato odrazila v manjšem številu učnih ur,

saj je za osnovnošolce pripoznano, da muzej obiskujejo predvsem zaradi udeležbe na muzejskih učnih urah. Trend iz preteklih let se je nekoliko presenetljivo obrnil v nasprotno smer, saj muzej največ dela in pozornosti namenja prav osnovnošolski ciljni skupini. Predšolski otroci so tudi leta 2014 dosegli komaj pol odstotka od celotnega obiska, čeprav je bilo ob uvedbi nekaterih novih programov za najmlajše pričakovati boljši odziv. Delež srednješolcev je iz nepolnih 3 odstotkov povečal na dobre 4 odstotke in je za malenkost večji od deleža študentov, ki se je v primerjavi z letom 2013 zmanjšal za manj kot 0,5 odstotka. Za dober odstotek se je v primerjavi s predhodnim letom povečal delež odraslih, ki je leta 2013 padel pod 20 odstotkov, leta 2014 pa se je ponovno povzpел na slabih 21 odstotkov. Delež odraslih je najbolj opazen v knjižnici pri strokovno raziskovalnem delu, pri udeležbi na simpozijih in na drugih prireditvah, kot so odprtja razstav, predavanja in na dnevih odprtih vrat.

Tabela: Primerjava števila obiskovalcev v letu 2014 in 2013

a) po starostnih skupinah obiskovalcev

	predšolski	osnovnošolci	srednješolci	študenti	odrasli	skupaj
2013	105	11.848	439	765	3.148	16.305
2014	101	11.489	713	708	3.437	16.448
index	96,2	97,0	162,4	92,5	109,2	100,9

V primerjavi z letom 2013 je največje povečanje deleža obiska med srednješolci, največji padec pa med študenti. Večjih odstopanj v deležih po posameznih starostnih skupinah, razen povečanja pri srednješolcih, ni. Bolj nazorne so razlike v konkretnih številkah. Po tem kazalcu se je za 359 zmanjšalo število osnovnošolcev, srednješolcev pa ob visokem deležu povečalo zgolj za 274. Ob veliko manjšem indeksu se je število odraslih povečalo za 289. Pri srednješolskih skupinah se vedno znova opaža zlasti prizadevnost učiteljev, da bi neobvladljivi in nezainteresirani mladini pokazali razlike z nekdanjo šolo in opozorili na ugodje, ki ga v šoli uživajo sedanje generacije. Zmerno zmanjšanje obiska med osnovnošolci je tudi zaradi splošnih ekonomskih razmer dokaj razumljivo. Nič presenetljivega ni povečanje obiskovalcev med odraslimi. Za študente pa je značilno, da so tako kot odrasli najpogostejši obiskovalci muzejske knjižnice, ki hrani bogato šolsko zgodovinsko in pedagoško literaturo in vire.

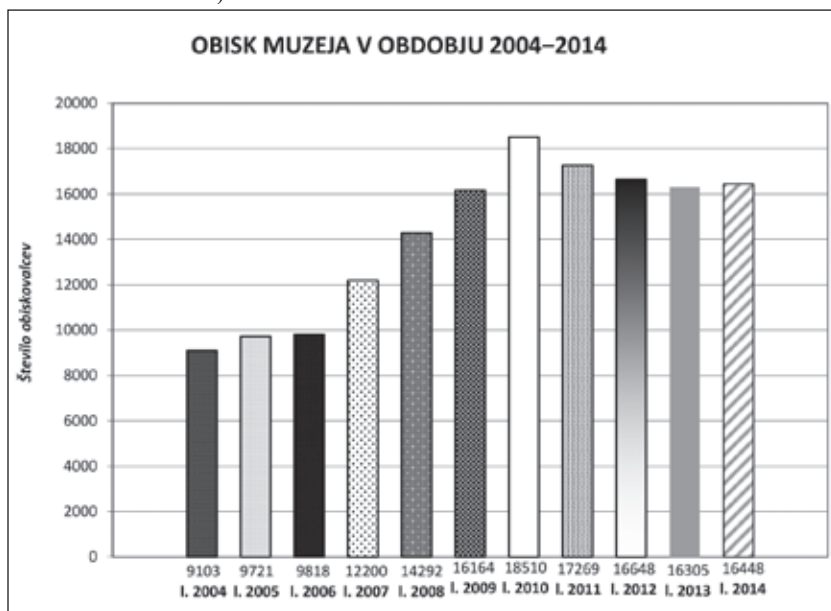
b) po namenu

	Razstave posebej	Učne ure posebej	Razstave in učne ure	Prireditve	Knjižnica	Obisk SKUPAJ
2013	12.889	13.492	14.106	1.767	432	16.305
2014	11.425	12.785	13.486	2.233	729	16.448
index	88,6	94,8	95,6	126,4	168,8	100,9

Muzejske učne ure, ki se v izdelanem programu vodenja skupin po muzeju najpogosteje prekrivajo z ogledi razstav, so glavni razlog za obisk muzeja. V deležu celokupnega obiska predstavljajo 82 odstotkov, kar predstavlja 4,5-odstotni padec glede na leto 2013. Obiski muzeja samo zaradi razstav ali samo zaradi udeležbe na učnih urah so redki. Učne ure in razstave so vsebinsko povezane in tega se zlasti (šolske) skupine skoraj dosledno držijo. Delež udeležbe na prireditvah in delež obiska v knjižnici sta veliko manjša, čeprav sta se v primerjavi z deleži v letu

2013 precej povečala. Zmanjšanje števila osnovnošolcev v primerjavi z letom 2013 se pokriva z manjšim indexom obiska zaradi muzejskih učnih ur in razstav. Število obiskovalcev v knjižnici se je po obdobju vztrajnega upadanja naglo povečalo, kar pomeni, da obisk v knjižnici doživlja velika nihanja. Leta 2014 je delež osnovnošolcev med obiskovalci učnih ur in razstav (izdane vstopnice) predstavljal 80 odstotkov, sledil je delež odraslih z 12 odstotki in srednješolcev s 5 odstotki. Delež srednješolcev se je v primerjavi z letom 2013 povečal za 2 odstotka, delež študentov pa se je s 4 zmanjšal na 3 odstotke. Knjižnico so obiskovali predvsem odrasli (74 %) in študenti (26 %), na prireditve pa je prišlo največ odraslih (61 %), precej manj osnovnošolcev (34 %), zelo malo pa je bilo študentov (3 %), predšolskih (2 %) in srednješolcev (0 %).

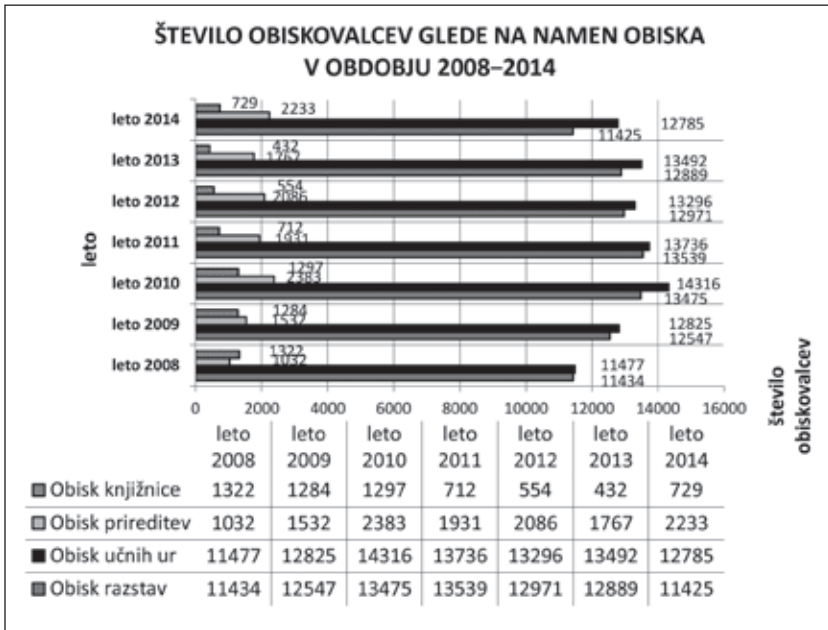
Graf: Obisk v obdobju 2004–2014

Statistično spremljanje obiska v Slovenskem šolskem muzeju je stopilo v drugo desetletje. Po naglem zaporednem povečevanju obiska v letih od 2007 do 2010 je obisk v letih od 2011 do 2013 zmerno upadal, v letu 2014 pa se je krivulja obiska ponovno obrnila navzgor. Leto 2010 je bilo za muzej po večini kazalcev najbolj uspešno in tudi število obiskov je do zdaj samo takrat preseгло mejo 18 tisoč. Zmanjšanje obiska po letu 2010 se je obdržalo nad številom 16 tisoč, kar muzeju v sedanjih razmerah daje zmerni optimizem za naprej. Pri tem je potrebno ugotoviti, da se je v zadnjih letih močno povečalo število muzejskih učnih ur in drugih pedagoških aktivnosti, ki jih muzej izvaja zunaj svojih prostorov. Največji korak v tej smeri je bil narejen v muzejski zbirki Zasavskega muzeja v Hrastniku, kjer se muzejskih učnih ur udeležujejo vse šole iz regije. V prihodnje je potrebno, da se program obiska v Slovenskem šolskem muzeju razširi tudi na tiste (osnovne) šole, ki muzeja iz nejasnih vzrokov še niso obiskale. Veliko je tudi takšnih (osnovnih) šol, ki muzej vsako leto redno obiščejo in vedno znova preizkusijo vsako novost, ki jo muzej pripravi. To je tudi eden od bolj pomembnih razlogov, da muzej svojim zvestim obiskovalcem nudi vedno nove pedagoške in razstavne programe.

Glavni načrt za delo muzeja v prihodnjih leti zato ostaja v tem, da z razvojem novih programov obdrži visoko raven obiska. Potrebno je še več prizadevanja za zbuditev zanimanja za dejavnosti muzeja med vsemi starostnimi skupinami obiskovalcev. Obisk muzeja ne sme biti samo razlog za soočenje s preteklostjo in nostalgичno obujanje starih časov, ampak mora poživiti pogled na današnji šolski vsakdanjik in prihodnost. Muzejske zmogljivosti so bile večinoma dobro izkoriščene, pogosto so se našle tudi alternativne rešitve.

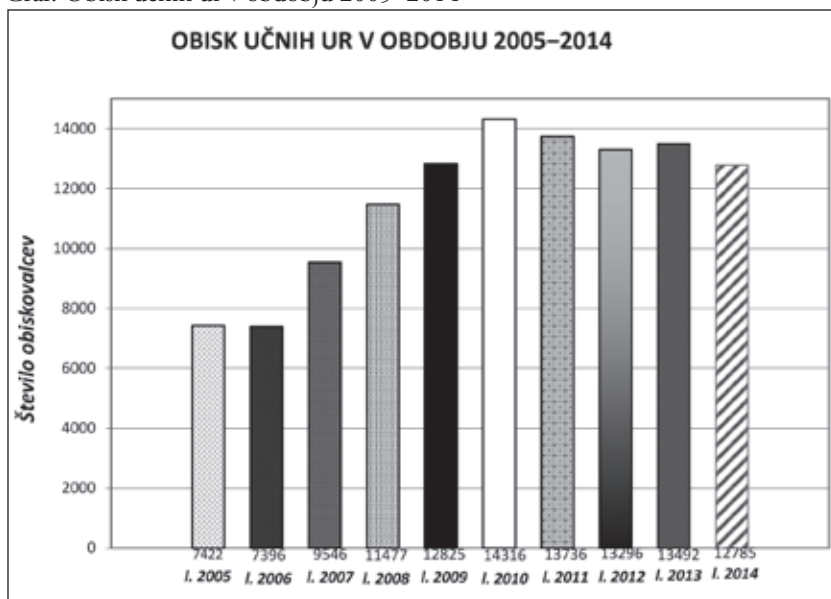
Graf: Število obiskovalcev glede na namen obiska 2008–2014

Navkljub opaznemu povečanju števila uporabnikov knjižnega gradiva v muzejski čitalnici v letu 2014 je potrebno ugotoviti, da je obisk knjižnice v daljšem časovnem obdobju precej upadel. Pri tem je treba upoštevati, da se dostopnost knjižnega gradiva z novimi vpisi v sistem Cobiss stalno izboljšuje, da je uporaba gradiva možna samo v čitalnici in da tako ni izposoje gradiva na dom. Muzejska čitalnica je zato v veliki meri predvsem študijski prostor. V statistiki obiska v knjižnici v zadnjih sedmih letih je treba upoštevati tudi dejstvo, da se je z menjavo bibliotekarke zaostril tudi bolj dosleden način beleženja obiska. Muzejska čitalnica ne služi samo kot študijski prostor, ampak tudi kot glavni prireditveni prostor, v katerem potekajo praktično vsi večji muzejski dogodki oz. muzejske prireditve. Število obiskovalcev se na njih od leta do leta zelo spreminja in nasploh so za obisk prireditev značilna velika nihanja. Odvisna so od števila prireditev in dogodkov v posameznem letu, ti pa od sredstev, s katerimi muzej v posameznem letu razpolaga. Obisk učnih ur je med obravnavanim obdobjem veskozi večji od obiska razstav. Razlika med njima je v letu 2014 največja, kar pomeni, da se je med skupinami obiskovalcev, ki v muzeju obiskujejo razstave in učne ure, povečal delež tistih, ki pridejo samo na učne ure. Obisk učnih ur in razstav je veskozi daleč nad obiskom prireditev in knjižnice. Zaradi narave dela v muzeju je ta pokazatelj povsem razumljiv. Nedvomno imajo učne ure

največji vpliv na obisk v muzeju. Leto 2014 pa je kljub temu prav nasprotno dokazalo, da se je obisk muzeja v celoti zaradi povečanja obiskovalcev na prireditvah in v knjižnici povečal, pa četudi se je število obiskovalcev na učnih urah/razstavah zmanjšalo. Manj novih razstav je v letu 2014 vsaj deloma vplivalo tudi na manjši obisk razstav.

Graf: Obisk učnih ur v obdobju 2005–2014

Pričujoči graf Obisk učnih ur v obdobju 2005–2014 nazorno pokaže, da se je število udeležencev muzejskih učnih ur po predhodnem povečanju leta 2014 ponovno zmanjšalo. Krivulja udeležbe na učnih urah se je po obdobju zaporednega naraščanja v letih od 2007 do 2010, rahlega spuščanja v obdobju med letoma 2011 in 2012 ter zmerne povečanja leta 2013 ponovno obrnila navzdol. V zadnjih dveh letih (2013 in 2014) je vpliv trenda udeležbe na učnih urah obratno sorazmeren trendu obiska v muzeju. Ko se je leta 2013 število udeležencev na učnih urah povečalo, se je število obiskovalcev v muzeju zmanjšalo, in obratno, ko se je leta 2014 število udeležencev na učnih urah zmanjšalo, se je povečalo celokupno število obiskovalcev v muzeju. V prejšnjih letih je bil trend udeležbe na učnih urah sorazmeren s skupnim obiskom v muzeju. Za nadaljnji razvoj pedagoških programov in prihodnost muzeja zmanjšanje udeležbe in števila izvedb učnih ur nikakor ni dobro znamenje. Ker pa na udeležbo skupin obiskovalcev učnih ur, prav tako tudi muzejskih delavnic, vplivajo številni dejavniki, ni primerno dajati preuranjene ocene. Najbolj pomembno je, da se ohranja visoka raven izvedb in udeležbe, prav tako da ni prevelikih nihanj. V razvoj pedagoških programov, med temi pa predvsem učnih ur, bo potrebno še naprej tudi veliko vlagati. Nove vsebine učnih ur in novi pedagoški programi nedvomno poživijo zanimanje za obisk muzeja. V zadnjem obdobju se v pedagoškem programu poživlja pretok med učnimi urami in delavnicami. Ob učni uri Lepopisa se tako vse bolj uveljavljajo muzejske delavnice, ki v osnovi temeljijo na pisanju in so svoj prvi zagon dobile ob razstavi Pišem, torej sem!

Tabela: Učne ure 2014 (po izd. vstopnicah – brez prireditev in gostovanj) in primerjava z letom 2013

Učna ura	Izv. 2013	Izv. 2014	Obisk 2013	Obisk 2014	O/UU 2013	O/UU 2014
Lepopis, 1930	224	193	6106	5074	27,3	26,3
Lepo vedenje, 1907	85	66	1975	1787	23,2	27,1
Nedeljska šola, 1865	84	128	2243	3662	26,7	28,6
Ročna dela, 1926	52	18	1351	444	26,0	24,7
Fizika, 1900	7	16	235	330	33,6	20,6
Začetna šola, 1888	12	/	317	/	26,4	/
Računstvo, 1905	24	32	661	815	27,5	25,5
Vodnikova šola, 1810	3	4	73	84	24,3	21,0
Prirodopis, 1907	13	6	331	168	25,5	28,0
Učna ura za tujce, 1906	4	4	125	119	/	29,8
Učna ura v antični Emoni, 1. st.	/	12	/	302	/	25,2
Učne ure skupaj	511	479	13492	12785	26,4	26,7

V letu 2014 je bilo za udeležence z izdanimi vstopnicami izpeljanih 479 učnih ur v enajstih raznovrstnih vsebinah in prilagojenih starostih obiskovalcev. Poleg v tabeli navedenih učnih ur jih je bilo več izpeljanih v muzejskih matičnih prostorih tudi ob dnevih odprtih vrat brez izdanih vstopnic, drugod po Sloveniji pa na gostovanjih v skupnih projektih z drugimi ustanovami (glej v nadaljevanju: Pedagoški programi Slovenskega šolskega muzeja zunaj matične stavbe). Večina učnih ur je bila po vsebini v prvi vrsti namenjena osnovnošolcem. Zanje so se tudi najbolj prilegale. Nedeljska šola, v prejšnjih letih tudi Začetna šola, je bila bolj primerna za najmlajše, Fizika, Vodnikova šola in Lepo vedenje pa tudi za starejše obiskovalce. Na 479 učnih urah je bilo v muzeju 12.785 udeležencev ali 26,7 na učno uro. Med udeleženci je bilo daleč največ zanimanja za učne ure Lepopisa (izvajalki – učiteljici: Natalija Žižić, Maja Hakl), precej za Nedeljsko šolo (učenik Marko Novak), dokaj za Lepo vedenje (gospodična učiteljica Taja Gubenšek), še kar za Računstvo (gospodična učiteljica Natalija Žižić). Zanimanje med obiskovalci za druge vsebine učnih ur je bilo precej manjše. Izpostaviti je treba Učno uro v antični Emoni, ki je po vsebini in obliki precej drugačna od drugih in se tudi ni izvajala v muzejski učilnici, ampak po dogovoru z uršulinskim samostanom pod samostanskimi arkadami v neposredni sosesčini. V primerjavi s predhodnim letom je bilo v letu 2014 izpeljanih 32 učnih ur manj, kar pomeni, da je bilo izpeljanih za 6,3 odstotkov manj učnih ur oz. da je bilo na učnih urah 707 manj udeležencev kot leta 2013. Najbolj občuten padec izvedb je pri učni uri Ročna dela (34), navkljub visoki številki izvedb pa tudi pri Lepopisu (31), nekoliko manj pri Lepemu vedenju (19). Prav nasprotno pa se je število izvedenih učnih ur ob visokem številu izvedb najbolj povečalo pri Nedeljski šoli (44), ob nižjem številu izvedb pa občutno tudi pri Računstvu in Fiziki, ki jo je po uspešnem preizkusu začel izvajati »učenik« Matej Hrastar. Zanimanje za Učno uro za tujce je ostala na isti ravni kot v predhodnem letu, nad pričakovanji pa se je že v letu uvedbe, od junija naprej, izkazala Učna ura v antični Emoni.

Tabela: Delavnice 2013 (po izd. vstopnicah brez prireditev in gostovanj) in primerjava z letom 2014

Delavnice	Izvedbe 2013	Izvedbe 2014	Obisk 2013	Obisk 2014	O/D 2013	O/D 2014
Zvončki	3	4	90	123	30	30,8
Lepopisanje	1	1	2	6	2	6,0
Stereotipi	3	0	50	0	16,7	0
Sumerska delavnica	0	2	0	23	0	11,5
Rimska delavnica	2	2	26	9	13,0	4,5
Vezenje	0	2	0	21	0	10,5
Lutkovna igrica	3	2	75	28	25,0	14,0
Likovne delavnice	0	8	0	137	0	17,1
Delavnice skupaj	12	21	243	347	20,3	16,5

Muzejske delavnice so bile poleg učnih ur in lutkovne igrice Sovica Zofi odkriva muzej vezane na obisk muzeja v skupinah. Večina jih je nastala v pedagoško-andragoškem programu ob zadnjih občasnih razstavah. Mnogoštevilnih izvedb ni bilo, posebno ne v primerjavi z učnimi urami, večinoma so bile popestritev pedagoških programov ob posameznih prireditvah in ob posebnih dogodkih ter dnevih odprtih vrat. Zaradi tega jih je bilo dejansko izvedenih več, kot so izkazane v zgornji tabeli po izdanih vstopnicah. Brez izdanih vstopnic jih je bilo več zlasti v letu 2013.

Regionalni izvor osnovnošolskih skupin 2014. Med obiskovalci učnih ur od uvedbe projekta naprej vseskozi prevladujejo osnovnošolci. Obiskujejo jih učenci iz vse Slovenije, pokritost po regijah pa je zelo različna. Na obisk vpliva več dejavnikov, opazna je že oddaljenost šol od muzeja.

Regija	Vse šole v regiji	Obisk šol 2013	Obisk šol 2014	Delež šol iz regije 2014	Delež šol v muzeju 2014
Notranjsko-Kraška	16	6	4	25,0 %	2,1 %
Osrednjeslovenska	96	62	64	66,7 %	33,9 %
Zasavska	7	0	0	0,0 %	0,0 %
Jugovzhodna Slovenija	37	21	15	40,5 %	7,9 %
Gorenjska	37	27	27	73,0 %	14,3 %
Goriška	28	12	10	35,7 %	5,3 %
Obalno-Kraška	23	6	9	39,1 %	4,8 %
Spodnjeposavska	22	10	10	45,5 %	5,3 %
Podravska	76	28	16	21,1 %	8,5 %
Savinjska	59	25	23	39,0 %	12,1 %
Pomurska	38	8	7	18,4 %	3,7%
Koroška	17	5	4	23,5 %	2,1 %
Skupaj	456	210	189	41,5 %	100,0 %

Slovenski šolski muzej so v letu 2014 obiskali učenci iz 189 samostojnih osnovnih šol v Republiki Sloveniji. Med vsemi delujočimi samostojnimi šolami je njihov delež 41,5- odstoten. V primerjavi s predhodnim letom se je zmanjšal za 4,5 odstotka. Muzej je obiskalo 21 šol manj kot leta 2013. Najbolj se je zmanjšalo število šol iz Jugovzhodne Slovenije in iz Podravske regije. V drugih regijah je število šol, ki so obiskale muzej, ostalo bolj ali manj nespremenjeno. Največji delež po regionalni pripadnosti v muzeju še naprej predstavljajo šole z Gorenjske. Od vsega 37 šol iz te regije jih je muzej obiskalo 27, kar predstavlja 73-% pokritost regije in 14,3-% delež vseh šol (ali vsaka 7) iz Republike Slovenije, ki so obiskale Slovenski šolski muzej. Drugi največji delež pokritosti regije ima Osrednjeslovenska regija, iz katere je muzej od delujočih 96 samostojnih šol obiskalo 64 ali 66,7 %. S 33,9 % ima ta regija po drugi strani daleč največji delež šol, ki so v letu 2014 obiskale muzej. To praktično pomeni, da je bila vsaka tretja šola v muzeju iz Osrednjeslovenske regije. Po deležih pokritosti šol iz posamezne regije sledijo Spodnjeposavska regija s 45,5-% deležem, Jugovzhodna Slovenija s 40,5-% deležem in Obalno-kraška s 39,1-% deležem. Najslabše zastopana ostaja Pomurska regija s 18,4-% deležem pokritosti. Zasavska regija je v tem pogledu izjema, ker šole iz te regije ne obiskujejo Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, ampak po dogovoru z Zasavskim muzejem Muzejsko zbirko v Hrastniku, kjer je šolski muzej tudi v letu 2014 izvedel učne ure za zasavske šole s 85,7-% pokritostjo. Zelo pomembno je, da so muzej tudi leta 2014 obiskale tri slovenske zamejske šole iz tržaške okolice.

Srednješolske skupine. Število srednjih šol se je v primerjavi s predhodnim letom iz devet povečalo na štirinajst. Največ jih je bilo iz Ljubljane, vendar pa njihov delež ne sega čez polovico.

1. Ekonomska šola Ljubljana
2. Gimnazija Vič, Ljubljana
3. Srednja šola Venon Pilon, Ajdovščina
4. Gimnazija Jožeta Plečnika, Ljubljana
5. III. gimnazija Maribor
6. Srednja šola Domžale
7. Ekonomska šola Novo mesto
8. Ekonomska šola Celje
9. Gimnazija Novo mesto
10. Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Ljubljana
11. Gimnazija Erudio, Ljubljana
12. Šolski center Velenje
13. Srednja vzgojiteljska šola Izola
14. Gimnazija in ekonomska šola Trbovlje

Visoke šole – fakultete. Zanimanje med visokošolskimi zavodi je že daljše obdobje stalno in se povečuje. Najpogostejše so bile do zdaj vedno skupine študentov s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V letu 2014 se je povečalo število oddelkov fakultete, ki so obiskale muzej. Že po tradiciji Filozofski fakulteti sledi Pedagoška fakulteta, dokaj redno je prisotna tudi Filozofska fakulteta iz Maribora. Med visokošolskimi zavodi je od predhodnega leta umanjkal en zavod.

1. Filozofska fakulteta Ljubljana (oddelek za geografijo, oddelek za pedagogiko in andragogiko, oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, oddelek za slavistiko, oddelek za azijske in afriške študije)

2. Pedagoška fakulteta Ljubljana (razredni pouk, likovna in socialna pedagogika)
3. Fakulteta za matematiko in fiziko Ljubljana

4. Filozofska fakulteta Maribor
5. Biotehniški izobraževalni center Ljubljana

Druge skupine obiskovalcev. Med skupinami, ki so obiskale muzej v letu 2014, je potrebno zaradi njihovih posebnosti posebej navesti:

1. OŠ Pivka, skupina socialno ogroženih
2. učenci 1.–5. r. slovenske zamejske OŠ Fran Milčinski Katinara – Trst
3. učenci 3.–5. r. slovenske zamejske OŠ Oton Župančič – Trst
4. učenci 1.–5. r. slovenske zamejske OŠ Vergila Ščeka Nabrežina pri Trstu
5. Gimnazija Vič, izmenjava z nizozemskimi dijaki
6. Sekcija upokojenih članov SVIZ Novo mesto
7. Skupina odraslih (upokojenci, praznovanje novega leta, obletnica mature)
8. Vrtec Kozarje Ljubljana, skupina Pedenjped
9. OŠ Helene Puhar Kranj, prilagojen program
10. OŠ Prežihov Voranc Ljubljana, učiteljska tematska konferenca
11. VIZ Frana Milčinskega Smednik (z vedenjskimi in čustvenimi motnjami)
12. OŠ Danile Kumar, mednarodni oddelek
13. Ljubljansko geografsko društvo
14. Oratorij Kodeljevo
15. Oratorij Trnovo
16. Društvo Izida
17. Filozofska fakulteta – Center za slovenščino kot 2. tuji jezik
18. Turistična agencija Klas
19. Univerza za 3. življenjsko obdobje (ljubitelji kaligrafije idr.)
20. Skupina zamejskih dijakov s Koroške
21. OŠ Poldeta Stražišarja Jesenice, prilagojen program
22. OŠ Glazija, prilagojen program
23. Turistična agencija Pozeidon (OŠ Rače)
24. Augsburg College Minneapolis MN (študenti)
25. Zavod RS za šolstvo, učitelji slovenščine iz tujine
26. Gimnazija Novo mesto, izmenjava z Banja Luko
27. OŠ Dante Alighieri Izola, italijanski učni jezik
28. Filozofska fak., oddelek za azijske in afriške študije, izmenjava z Japonske
29. Vrtec Šmarje Sap
30. Društvo Sožitje, odrasli z motnjami v duševnem razvoju
31. Društvo upokojenih pedagoških delavcev
32. Gimnazija Erudio Ljubljana, zasebna gimnazija
33. Viški vrtci, enota Jamova

Pedagoški programi Slovenskega šolskega muzeja zunaj matične stavbe. Slovenski šolski muzej vsega pedagoškega programa ni izvedel samo v matičnih muzejskih prostorih na Plečnikovem trgu 1, ampak v sodelovanju in po projektih z drugimi ustanovami tudi na gostovanjih zunaj muzeja. Skupno so sodelavci muzeja na njih izvedli 26 pedagoških nastopov. Največji delež predstavljajo gostovanja z učno uro Lepopisa v Muzejski zbirki v Hrastniku.

Datum	kraj	Vrsta pedagoške dejavnosti	Izv.	Udel.
8 x spomladi 2 x jeseni	Muzejska zbirka Hrastnik	Učna ura Lepopis	10	353
19. 1. 2014	Muzej za arhitekturo in oblikovanje, Ljubljana	Učna ura Nedeljska šola	1	/
15. 4. 2014	Mestni muzej Krško	Učna ura Računstvo	4	/
22.–24. 8. 2014	Prireditve Ave Emona, Kongresni trg, Ljubljana	Učna ura v antični Emoni	5	/
20. 9. 2014	Prireditve Sončkov dan, OŠ Dravljje, Ljubljana	Učna ura v antični Emoni	2	/
20. 10. 2014	Cerkljanski muzej Cerkno	Učna ura Računstvo	4	99

Muzejska zbirka Hrastnik 2014. Po dogovoru z Zasavskim muzejem Trbovlje so bile učne ure Lepopisa v izvedbi Maje Hakl Saje izpeljane tudi v Muzejski zbirki Hrastnik. Na skupaj 10 učnih urah se je udeležilo 353 učencev (2013: 349) iz šestih osnovnih šol zasavske in iz ene osnovne šole savinjske regije.

Obisk razstav 2014 – število po razstavi

Stalna razstava	Pišem, torej sem! (do 31. 10.)	Slikanica – moja prva knjiga	Učilnica v naravi (od 21. 11.)	Blaž Kumerdej (gost. od 26. 11)	Skupaj
11.425	9.117	11.425	1.579	1.325	11.425

Dnevi odprtih vrat: Primerjava obiska 2013 in 2014

		2013	2014	index
08. februar	Kulturni praznik – Prešernov dan	511	689	134,9
18. maj	Mednarodni dan muzejev	62	62	100,0
03. sobota v juniju	Poletna muzejska noč	471	1024	217,4
03. december	Ta veseli dan kulture	110	123	111,8
	Skupaj	1154	1898	164,5

Evidenca obiskovalcev. Domačih obiskovalcev z izdanimi vstopnicami je bilo 13.302, poleg njih je muzej obiskalo tudi 184 tujcev. Brez vstopnic je bilo v muzeju 2.962 obiskovalcev (v knjižnici, na odprtju razstav, na drugih prireditvah itd).

Promocija in oglaševanje

Na področju promocije in oglaševanja muzejskih dejavnosti in sploh obveščanja o dogodkih v muzeju in v povezavi z muzejskimi vsebinami v tajništvo muzeja na službenem mestu informatorka/organizatorka deluje Ksenija Guzej, prof. likovne umetnosti. Poleg administrativnih del v polni meri opravlja naloge stikov z javnostjo. Redno spremlja zlasti dogajanje na

spletnih strani in na socialnih spletnih omrežjih. O muzejskih dogodkih redno obvešča s sprotnimi vpisi na muzejsko spletno stran in na druge sodobne elektronske medije in spletna omrežja. Pri uporabi nove komunikacijske tehnologije sledi naglemu razvoju in razširitvi e-komunikacijskih poti in omrežij. Znanje in izkušnje iz oblikovanja sporočil v e-okoljih s pridom uporablja tudi pri oblikovanju muzejskih publikacij, letakov in razstavnih panojev. Promoviranje in oglaševanje muzejskih prireditev sta ob uvajanju novih načinov posredovanja informacij v večji meri kot prejšnja leta spodbudila več posamičnih obiskov v muzeju. Muzej z uporabo razpoložljive IKT tehnologije zadostuje vsem kriterijem sodobnega načina komuniciranja, ki mu mora kot muzej slediti.

Objave dogodkov na spletu. Kot oseba, pooblaščenca za stike z javnostjo, je Ksenija Guzej v tajništvu muzeja na posameznih spletnih mestih in socialnih in strokovnih omrežjih objavila naslednje število muzejskih dogodkov: 1. na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja – 38, 2. po e-pošti – 38, 3. na Zgodovinski listi – 20, 4. na FB poslovni strani – 51, 5. na FB strani prijateljev – 372, 6. na FB strani Šolska kronika – 33, 7. na FB strani Sovica Zofi – 14 (od 30. junija 2014), 8. na twitter strani – 95 (od marca 2014), 9. na Twitter Culture.si – 95, 10. na Google+ – 59, 11. na Google+ Page – 28 (od 21. julija 2014), 12. na Museums.si – 27, 13. KIC Ljubljana – 11 (do marca, spletna stran ne deluje več), 14. Napovednik – 26, 15. KAM? V Ljubljani – 12, 16. MMC Prireditve info – 24, 17. YU-GO App – 2 (od oktobra, vezano na poslano e-pošto), 18. LinkedIn – 15. Na omenjenih spletnih straneh in omrežjih je bilo vsega skupaj objavljenih 960 dogodkov. Za njihovo objavo je v letu 2014 poleg dosedanji spletnih orodij na novo začela uporabljati Twitter Culture.si, Google+ Page in YU-GO App.

Oglaševanje muzejske dejavnosti. Oglaševanje dejavnosti muzeja je potekalo na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja, na njegovih facebook spletnih straneh (Facebook, Facebook poslovna, Facebook Šolska kronika, Facebook Sovica Zofi), na Twitterju in Twitter Cultural.si, na spletni strani Napovednika, KIC-a (do marca 2014), MMC prireditve info, Google+ Slovenski šolski muzej, Google+ pages Slovenski šolski muzej (Poslovna stran), Museums.si, LinkedIn, Zgodovinska lista, Kulturnik, YU GO mobilna aplikacija in na spletni strani KAM v Ljubljani? Na novo se je za oglaševanje uporabilo naslednje spletne strani: Facebook Sovica Zofi, Twitter, Twitter Cultural.si, Google+ pages Slovenski šolski muzej (Poslovna stran), Kulturnik in YU GO mobilna aplikacija. Muzej je za objavo podatkov poleg navedenih spletnih strani in orodij brezplačno uporabljal še spletne strani na Bizi.si poslovni imenik, Planet Siol.net, Visit Ljubljana – Turizem Ljubljana in Najdi.si. Plačane objave muzejskih podatkov je imel na: TIS Telefonski imenik RS, PIRS in PIRS App in na Rumenih straneh. Promocija in oglaševanje muzejskega dela je potekala tudi neposredno s samim delovanjem in opravljenimi projekti muzeja. Pri tem posebej izstopajo muzejske prireditve, prisotnost muzeja na sejensko-muzejskih prireditvah, razstave, izdajanje publikacij, brošur, letakov in drugega promocijskega materiala ter nasploh pojavljanje muzeja v medijih. Za načrtovane promocijske akcije je bila ob Kseniji Guzej posebej zadolžena Maja Hakl, in sicer za sestavljanje, pošiljanje in dostavo promocijskega gradiva na muzejske in druge dogodke po ustanovah in šolah. Poleg navedenih promocijskih nalog je Maja Hakl izvajala tudi druge muzejske aktivnosti. Med njimi je potrebno omeniti pripravo sponzorskih prošenj, izmenjavo podatkov s šolami, prodajo koledarja 2015 po telefonu, pomoč pri pripravi muzejskih prireditev.

Obisk muzejskih vsebin na spletnih portalih. Obisk muzejskih vsebin na spletnih portalih, na katerih se s svojim delovanjem predstavlja Slovenski šolski muzej, je izkaz zanimanja za muzej, dediščino šolstva in za šolsko preteklost. Statistiko zanimanja za področje dela muzeja po spletu smo v muzeju začeli bolj pozorno spremljati v zadnjih letih. Rezultati bodo

dobrodošli pri načrtovanju dejavnosti muzeja v bodoče. Število spletnih omrežij se je v zadnjih letih sproti širilo. Statistični podatki po posameznih spletnih straneh so za leto 2014 naslednji:

Spletna stran: www.solski-muzej.si. Na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja je bilo 111.683 obiskovalcev in 393.547 ogledov strani.

Facebook strani in Facebook poslovne strani. Na Facebook strani je bilo 18.168 obiskov, na Facebook poslovni strani pa še 10.721. Skupaj je bilo na muzejskih Facebook straneh 28.889 obiskov.

Twitter. Uporaba twitterja za muzejske objave se je začela marca 2014. Od takrat pa do konca leta je bilo na njem 2.090 ogledov muzejskih objav.

Google+ in Google+ Page. Na obeh Google e-straneh je bilo (8.935 + 5.784) 14.719 obiskov.

Museums.si. Na spletni strani, ki med objavami številnih muzejev posreduje tudi objave Slovenskega šolskega muzeja, je bilo 133.000 obiskovalcev in 411.000 ogledov strani.

Napovednik. Na spletni strani Napovednika, kjer svoja sporočila redno objavlja tudi Slovenski šolski muzej, je bilo 1.337.269 (mesečno 120.000–160.000) obiskovalcev.

Muzejske publikacije in tiski

Vsakoletna javna predstavitev muzejske revije Šolske kronika in drugih muzejskih tiskov za preteklo leto z napovedjo projektov v tekočem letu je bila 21. marca 2014 po seji uredniškega odbora. Prireditve je bila v prvi vrsti namenjena za javnost in medije, ki jih je muzej na ta način seznanil s preteklimi uspehi in načrti za naprej. Na predstavitvi, ki se je imenovala »Pomladni dan v Slovenskem šolskem muzeju«, so publikacije in revijo predstavili njihovi avtorji in uredniki. Ob predstavitvi, na kateri so s svojim prispevkom sodelovali vsi zaposleni, je v prepletu glasbe, pregleda dela v preteklem letu, načrtov muzeja za naslednje leto in drugih vsebin iz šolske preteklosti potekal kulturni program. Scenarij prireditve je pripravila mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki je ob bibliotekarki Poloni Koželj program povezovala, za glasbeno spremljavo pa so poskrbeli člani muzejske glasbene skupine Muzealije (Marko Novak, Polona Koželj).

V letu 2014 so po analogiji iz prejšnjih let in z ozirom na letni delovni načrt izšle vsakoletne uveljavljene in nepogrešljive publikacije, brez katerih si delovanja muzeja ni mogoče predstavljati. Na prvem mestu je muzejska revija Šolska kronika, ki je leta 2014 izšla kot trojna številka v dveh zvezkih. Prva je redna z uveljavljenimi rubrikami, druga pa je tematska, posvečena razstavi o zgodovini pisal »Pišem torej sem!«. Uveljavljeni muzejski reviji sledita vsakoletni Koledar SŠM za tekoče leto in publikacija Pojdimo v muzej! Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju za tekoče šolsko leto. Na naslednjem mestu so katalogi občasnih razstav: Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri in skupni katalog s cerkljanskim muzejem Z vrlino in delom o slavnemu matematiku dr. Francu Močniku ob njegovi 200-letnici rojstva. Presežek muzeja v izdajanju publikacij je natis znanstvene monografije mag. Marjetke Balkovec Debevec Obleka v šoli. To je pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas, ki predstavlja zelo uspešen sklep projekta o oblačilni kulturi v šoli na Slovenskem. Muzej je v letu 2014 poleg nosilnih publikacij ponatisnil tudi več učnega gradiva za nemoteno izvajanje pedagoških programov, v promocijo posameznih projektov pa tudi več promocijskih letakov in zgibank. Pri nekaterih skupnih projektih so promocijski materiali izšli skupaj z drugimi inštitucijami. Prav tako so pri pripravi izida večine muzejskih publikacij pomagali tudi drugi

muzejski sodelavci. Pri urejanju redne številke Šolske kronike je bil posebej aktiven pomočnik urednice Anton Arko, ki se je 15. oktobra 2014 v novi vlogi na ZRC SAZU udeležil predavanj o označevalnem jeziku XML – TEI v humanistiki.

Publikacije muzeja 2014

1. Pojdimo v muzej! Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju v šolskem letu 2014/15. Publikacija muzeja (brošura) št. 123. (urednica Natalija Žižić)
2. Marjetka B. Debevec. Obleka v šoli. Pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas. Publikacija muzeja (znanstvena monografija) št. 124.
3. Koledar SŠM 2015. Pišem, torej sem! Zgodovina šolskih pisal v 12 mesecih koledarskega leta. Publikacija muzeja (koledar) št. 125. (urednik Marko Ljubič)
4. Mateja Ribarič. Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri. Publikacija muzeja (katalog) št. 126.
5. Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje, št. 1–2/2014, 23/XLVII, 1– 252 str. (urednica mag. Marjetka Balkovec Debevec, pom. ur. Anton Arko)
6. Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje, št. 3/2014, 23/XLVIi, str. 253– (urednik Marko Ljubič)
7. Milojka Magajne (ur.). Z vrlino in delom. Dr. Franc Močnik (1814-1892). Katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva matematika dr. Franca Močnika. Cerkljano, Ljubljana, 2014. (sozaložnika: Slovenski šolski muzej – Mestni muzej Idrija : odd. Cerkljanski muzej Cerkljano)

Ponatis učnega gradiva:

1. Lepopis. Učna ura naših babic in dedkov iz leta 1930. Učni list. 6.000 izv.
2. Nedeljska šola. Učna ura naših babic in dedkov iz leta 1865. Učni list. 6.000 izv.
3. Računstvo. Učna ura naših babic in dedkov iz leta 1905. Učni list. 3.000 izv.
4. Lepo vedenje. Učna ura naših babic in dedkov iz leta 1907. Učni list. 3.000 izv.
5. Spomini pridonosti (300 pol)

Letaki, zgibanke, katalogi, vabila – promocijski material muzeja

1. 8. februar – Prešernov dan, slovenski kulturni praznik, 8. 2. 2014, letak
2. Zimske počitnice v Slovenskem šolskem muzeju, 17.–21. 2. 2014, letak
3. Šola iz zemlje: učenje visokih Andov – razstava na Waldorfski šoli 12. 3. 2014, letak
4. Pomladni dan v SŠM, 21. 3. 2014, letak
5. Učilnica v naravi: Šolski vrt včeraj, danes, jutri, letak
6. Avete discipuli!, letak
7. Avete discipuli! Old School Lesson in Roman Emona, letak
8. Old School Lesson for Foreigners, letak
9. Šola iz zemlje - učenje visokih Andov, Knjižnica Prežihov Voranc, 27. 5. 2014, letak
10. Poletna muzejska noč, 21. 6. 2014, letak + nalepke + katalog (finanč. soudeležba)
11. Dobrodošli v Slovenskem šolskem muzeju, zloženka št. 107 (prvi ponatis),
12. Juhuhu, počitnice so tu!, 14.–21.8.2014, letak
13. Predstavitev knjige Obleka v šoli, Medobčinski muzej Kamnik, 5. 9. 2014, vabilo
14. Z vrlino in delom - dr. Franc Močnik 1814-1892, zgibanke (finančna soudeležba)
15. Jesenske počitnice 27.–30. 10. 2014, letak
16. Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri, 20. 11. 2014, vabilo

17. Ambasade in konzulati v Sloveniji, Ljubljana, zemljevid
18. POI- Points of interest Ljubljana, zemljevid
19. Srečno 2015, e-voščilnica + voščilnica

Promocijski materiali skupaj z drugimi institucijami

1. Mesec Kulture ŠOU v Ljub., 3.–28. 3. 2014, ŠOU in SMS, zloženska
2. Teden odprtih vrat muzejev in galerij, 3.–7. 3. 2014, ŠOU in SMS, zloženska
3. Kulturni bazar, 26. 3. 2014, e-katalog
4. Arhitektura 19. st. na Slovenskem, program ob razstavi, 28. 11. 13–30. 3. 14, MAO, zloženska
5. Podobe šolstva v Afriki, 15. 5. 2014, SEM + SŠM, letak
6. Noč knjigarn, 20. 6. 2014, Založba Morfem, plakati
7. Ave, Emona, 22.–24. 8. 2014, Turizem Ljubljana, letak
8. Dediščina gre v šole, Dnevi evropske kulturne dediščine in teden kulturne dediščine, 27. 9.–4. 10. 2014, ZVKD, letak + vabilo + brošura
9. Z igro do dediščine, 6.–12. 10. 2014, SMS, brošura
10. Kaj naj oblečem za v šolo, 6. 11. 2014, Mestni muzej Krško, vabilo
11. Blaž Kumerdej (1738–1805): Slovenski razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec, 25. 11. 2014, Muzej Radovljiske občine, vabilo + e-vabilo
12. Ta veseli dan Kulture, 3. 12. 2014, MK, baloni + plakat
13. Predavanje Obleka v šoli, 18. 12. 2014, Modrijanova knjigarna, vabilo
14. Katalog ponudbe Kulturno-umetnostne vzgoje za šolsko leto 2014/2015, e-katalog

Objave o muzeju v tiskanih medijih

1. Stane Okoliš, Med preteklostjo, prihodnostjo in tradicijo, v: Šolski razgledi, letnik LXV, št. 1, 10. 1. 2014, str. 1,
2. Marko Ljubič, Šolska pisala in opismenjevanje, Pišem, torej sem!, v: v Šolski razgledi, Skozi čas, letnik LXV, št. 5, 7. 3. 2014, str. 10,
3. pe, Minister Pikalo gre po glas ljudstva, v: Dnevnik, 18. 3. 2014, str. 2,
4. Ranka Ivelja, Izobraževanje/Anketa o uniformah, v: Dnevnik, 27. 3. 2014, str. 4,
5. Mateja Ribarič, Šola iz zemlje: učenje visokih Andov, Prva oseba ni jaz, pač pa mi, v: Šolski razgledi, Potep, letnik LXV, št. 7, 4. 4. 2014, str. 9,
6. Elizardo Perez, Učenje za življenje, v Šolski razgledi, Odzivanja, preprosto, letnik LXV, št. 10, 23. 5. 2014, str. 4, 5,
7. Sandra Krkoč, Noč knjigarn, Med knjižnimi policami sredi noči, v Dnevnik, Kultura, leto 64, št. 142, 2. izdaja, 20. 6. 2014, str. 17,
8. Tatjana Hojan, Iz starih listov, Dolgčas, v: Šolski razgledi, Mozaik, letnik LXV, št. 12, 20. 6. 2014, str. 14,
9. Petra Mlakar, Šolske počitnice, Vzeli smo jim ulico, v: Dnevnik, Objek., 21. 6. 2014, str. 4–6,
10. Eva Košak, Čestitam za enice! Šolska spričevala skozi čas, v: Nedelo, Reportaža, leto XX, št. 25, 22. 6. 2014, str. 21,
11. Jana Zupanič Grašič, Ponočevanje z razlogom, Poletna muzejska noč, v: Nedelo, Po Sloveniji, leto XX, št. 25, 22. 6. 2014, str. 9,
12. A. P., Noč knjigarn, v: Nedeljske novice, 8. 6. 2014,

13. Marko Ljubič, Biring Biro d. o. o, Pisala in tablice nekoč in danes, v: Računalniške novice, št. 11/XIX letnik 2013, 12. 6. 2014, str. 23,
14. Andrej Predin, Noč knjigarn vabi na druženje, v: Slovenske novice, Kultura, 17. 6. 2014, str. 39,
15. Tina Palaič, Družbena odgovornost muzejev: preseganje stereotipov kot pot k pravičnejši družbi, v: Didakta, letnik XXIV, št. 173, junij–julij 2014, str. 12–14,
16. Gašper Tominc, Po stoletju se je vrnila šolska klop, v: Naš časopis, Občina Vrhnika, XLI, št. 47, 7. 7. 2014, str. 10,
17. Agata Tomažič, Kaj imata skupnega svinčnik in telefonska govornica? O izginjanju pisanja na roke, v: Pogledi.si, Družba – kultura in mediji, 28. 7. 2014
18. Tatjana Hojan, Iz starih listov, Dolgčas, v: Šolski razgledi, Mozaik, letnik LXV, št. 13, 5. 9. 2014, str. 10,
19. Zvezdana Bercko, V šolo brez spodnjih hlač, v: BonBon, št. 2, 18. 9. 2014, str. 18–20,
20. Aleš Debelak, Muzej, v: Šolski razgledi, Nekoč je bil mlad vedež – Abeceda otroštva, letnik LXV, št. 14, 19. 9. 2014, str. 8,
21. Petra Mlakar, Šolske uniforme: Večno vprašanje: Kaj naj oblečem za v šolo?, v: Dnevnik, Magazin, št. 219, 20. 9. 2014, str. 27,
22. mag. Marjetka Balkovec Debevec, Še pridemo u Žir, v: Žirovske stopinje, št. 4, leto 4, september 2014, str. 24,
23. Mateja Ribarič, List iz dnevnika, v: Šolski razgledi, Odprta šola, letnik LXV, št. 17, 7. 11. 2014, str. 7,
24. M. Bezek-Jakše, Oblačenje v šoli: V oblačilih se zrcali odsev časa, v: Dolenjski list, Ne nazadnje, št. 50, 11. 12. 2014, str. 40,
25. Koledar SŠM 2015, v: Šolski razgledi, Mozaik, letnik LXV, št. 20, 19. 12. 2014, str. 15,
26. Jožica Rupar, Kulturni večer Pesem in knjiga, v: Naš časopis, Občina Borovnica, LXLI, št. 422, 19. 12. 2014, str. 21–22,
27. Nadja Valetinčič Furlan, DEF po DEF, Podobe šolstva v Afriki in Poletna muzejska noč, v: Gladnik SED, 54/3 2014, str. 76–77,
28. Preteklost, Slovenski šolski muzej, v: Poljanščice, Šolski časopis OŠ Poljane 2013/2014, str. 17,
29. Marjetka Balkovec Debevec, Od prvega šolskega dne do obletnic matur, Prazniki in praznovanja v šolstvu, v: Etnolog, 24/2014, str. 127–151,
30. Tanja Tomažič, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoj: glasilo Slovenskega šolskega muzeja. Letnik 22(46), 2013, št. 1–2 in 3, v: Etnolog 24/2014, str. 391–394,
31. Rebeka Kunej, Obleka v šoli, v: Folkloristik 10/2014, str. 183–184,
32. Mateja Ribarič, Šola iz zemlje: učenje visokih Andov, Razstava v Slovenskem šolskem muzeju, v: ARGO 57/1 2014, str. 114–119,

Projekti ESS

Pri načrtovanju delovanja muzeja v prihodnje je v preteklih letih prišlo vedno bolj do izraza spoznanje, kako pomembna so za razvoj muzeja sredstva iz Evropskih strukturnih skladov. Narejeni so bili prvi koraki, uspeh pa predvsem zaradi skromnih finančnih in človeških virov, s katerim muzej razpolaga, ni bil najbolj zavidljiv. Pozitivna je bila izkušnja iz leta 2013, ko se je muzej vključil v projekt Infrastrukturni in tehnološki potencial za vključevanje oseb s

posebnimi potrebami v sistemu vzgoje in izobraževanja, ki ga je vodil Geodetski inštitut Slovenije. Slovenski šolski muzej se je leta 2012 vključil tudi v pripravo mednarodnega projekta Evropski šolski muzej, ki pa v Bruslju žal ni bil uspešen. Ker se je leta 2014 zaključila prejšnja evropska finančna perspektiva (2007–2013) in se je začela nova (2014–2020), muzej pa si je prizadeval aktivno pristopiti k posameznim razpisom, je k delu na tem področju pristopil bolj sistematično in načrtno. Na eni strani je bilo potrebno sproti slediti razpisom in novostim, ki so jim podvrženi, po drugi strani pa se je bilo potrebno v tej smeri izobraževati in pridobivati izkušnje. V letu 2014 sta na tem področju delala Ksenija Guzej in Marko Ljubič iz uprave muzeja ter predvsem Maja Hakl, ki je imela ob razvejani pedagoški dejavnosti in skrbi za promocijo muzeja po pogodbi posebej opredeljene naloge pri razpisih. Maja Hakl je v muzeju najprej vodila prijavo projekta Učna ura iz antične Emone na razpisu Mestne občine Ljubljana EMONA 2000. V sodelovanju s kustosom Markom Ljubičem in kustosinjo Matejo Ribarič, ki sta za projekt skrbela po vsebinski strani, ter v tajništvu s Ksenijo Guzej je pred prijavo pripravila razpisno dokumentacijo in zbrala potrebno gradivo. Čeprav projekt ni bil potrjen, ga je muzej zaradi vsebinskih razlogov na koncu zelo uspešno in nad pričakovanji izvedel. Podrobno je preučila razpisno dokumentacijo Erasmus+. Obenem je vzpostavljala stike s potencialnimi partnerji za mednarodni projekt o šolskem vrtu, ki je bil tudi tema osrednje muzejske razstave v letu 2014. Ker se je iskanje primernih tujih partnerjev izkazalo za dolgotrajno in naporno delo, ga muzeju v zelo kratkem roku do konca aprila ni uspelo prijaviti. Podrobno je pregledela razpisno dokumentacijo za program Ustvarjalna Evropa, podprogram kultura. Na Centru Ustvarjalna Evropa sta se s kustosom Markom Ljubičem podrobneje pogovorila o možnosti prijave projekta. S Tino Palaič sta vsebinsko zasnovali projekt o stereotipih, pri katerem sta upoštevali vse kriterije razpisa in prednostne naloge programa Evropa 2020. Več mesecev je intenzivno iskala partnerje za prijavo omenjenega projekta, vendar partnerjev do roka za prijavo ni bilo mogoče dobiti. V iskanje partnerjev, pripravo dopisov v angleškem in nemškem jeziku, korespondenco s potencialnimi partnerji in v preučevanje razpisne dokumentacije je bilo vloženo veliko prizadevanja, rezultatov pa žal (še) ni bilo. V skrbi za sodelovanje muzeja na raznih razpisih je Maja Hakl maja izpolnila prijavno dokumentacijo za Teden evropske kulturne dediščine, na katerem je muzej nastopal z delavnico vezenja in Učno uro v antični Emoni. V prizadevanju za seznanitev s pogoji ESS razpisov se je udeležila naslednjih izobraževanj in delavnic: 1. CMEPIUS, Delavnice programa Erasmus+ KA2 strateška partnerstva, Kolosej, 15. 4. 2. CED: Ustvarjalna Evropa, Informativni dan in delavnica za podprogram Kultura, Projekti sodelovanja 2015 3. Delavnica za pripravo razpisne dokumentacije, MG +MSUM, 4. 9. 4. CED – Ustvarjalna Evropa, Konferenca Razvoj občinstva, Atrij ZRC SAZU, 9. 9. 5. Pro23, Apple Event: Special Education Needs, Centar za rehabilitacijo Zagreb, 17. 9. 6. Eurocoop, ABC priprave evropskih projektov, SEM, 23. in 24. 9. Navedenih izobraževalnih seminarjev in delavnic o prijavah projektov na razpise programov ESS sta udeleževala tudi Ksenija Guzej in Marko Ljubič, ki sta se na njih neposredno seznanila z obsegom in težo nalog ter sredstev, ki bi jih z vključitvijo v projekt ESS nase prevzel muzej. Z novimi muzejskimi pristopi v marketingu sta se informirala v Slovenskem etnografskem muzeju na strokovnem kolokviju Marketing muzejev (7. marec) in na delavnici projektov sodelovanja za leto 2015 CED – Ustvarjalna Evropa (15. julij), v Narodnem muzeju pa na muzeoforumu o vizualni naraciji muzeja (7. april). Maja Hakl se je 19. maja 2014 v Narodni galeriji udeležila tudi seminarja: Kakšne so priložnosti EU razpisov v obdobju 2014–2020 in kako uspešno pripraviti projekte?«

Mednarodno muzejsko sodelovanje

Na medinstitucionalni ravni je muzej ohranjal stike in povezave s sorodnimi šolskimi muzeji, ki so bili z izmenjavo informacij, strokovne literature, obiski in osebnimi stiki posebej intenzivni s Hrvaškim šolskim muzejem v Zagrebu. Kustos dr. Branko Šuštar je od udeležencev 15. mednarodnega simpozija šolskih muzejev in šolsko-zgodovinskih zbirk, ki je bil od 26. do 29. junija 2013 v Ljubljani, zbiral in urejal tudi prispevke za objavo v posebnem zborniku simpozija. Na razpisih Skupnosti muzejev Slovenije, Slovenskega muzejskega društva in ICOM – Slovenija za sofinanciranje mednarodnega sodelovanja je bilo sprejetih tudi več predlogov projektov aktivne udeležbe za kustosa dr. Šuštarja in kustosinje mag. Balkovec Debevec. S podporo muzeja sta oba uspela izpeljati vse načrtovane mednarodne aktivnosti.

Z udeležbo na izobraževalnem seminarju o uporabi iPada v izobraževanju otrok s posebnimi potrebami, ki je bilo 17. septembra 2014 v Centru za rehabilitacijo v Zagrebu, so se v mednarodno sodelovanje vključili tudi Ksenija Guzej, Maja Hakl in Marko Ljubič. Ob robu obiska v Hrvaškem šolskem muzeju se je kustos Marko Ljubič na Fakulteti za elektrotehniko in računalništvo v Zagrebu srečal z dr. Predragom Paletom, direktorjem svetovalnega podjetja Aquilonis, ki se ukvarja tudi s prijavi na razpise projektov EU na področju izobraževanja. Leta 2012 sta sodelovala pri prijavi projekta Evropski digitalni šolski muzej, pri katerem sta poleg drugih sodelovala tako slovenski kot tudi hrvaški šolski muzej. Čeprav prijava na koncu ni bila uspešna, se je iz sodelovanja nabralo veliko znanja in izkušenj, ki so spodbudile namero po obuditvi projekta s prilagoditvijo tekočim ciljem projektov, ki jih je razpisala EU.

Mag. Marjetka Balkovec Debevec se je udeležila III. kongresa muzealcev Hrvaške z mednarodno udeležbo, ki je potekalo od 8. do 11. oktobra 2014 v Opatiji. Z referatom Šolska obleka skozi čas – etnološki pogledi na muzejske razstave (objavljeno v knjigi povzetkov, str. 84) je na kongresu predstavila projekt Slovenskega šolskega muzeja o oblačilni kulturi v šolstvu in znanstveno monografijo, s katero je projekt zaključila.

Z obsežno mednarodno aktivnostjo se je v letu 2014 izkazal kustos dr. Branko Šuštar, ki se je povezoval s šolskimi muzeji, z ustanovami na področju muzejstva in zgodovine šolstva ter s strokovnimi društvi po Evropi z izmenjavo in posredovanjem informacij, iskanjem podatkov in drugimi oblikami sodelovanja. S posredovanjem raziskovalnih dosežkov in informacij o razstavah ter o drugih muzejskih rezultatih na srečanjih in konferencah v tujini je predstavljal tudi delo Slovenskega šolskega muzeja v mednarodni javnosti, ki se nadaljuje po e-pošti, z izmenjavo muzejske revije Šolska kronika in z drugimi informacijami na spletni strani muzeja. Neposredni rezultat njegovih prizadevanj je tudi sodelovanje v knjigi *Education across Europe : a visual conversation / edited by Catherine Burke ... [et al.] s poglavjem Slovenia – a brief overview of Slovenian education.*

Kustos je spodbujal slovenske strokovnjake s pedagoškega področja v regionalno povezavo ICOM CECA (Committee for Education and Cultural Action) in v druge mednarodne povezave. V Etnografskem muzeju v Zagrebu se je od 23. do 25. maja 2014 na povabilo Željke Jelavić, regionalne koordinatorice, udeležil srečanja mednarodnega muzejskega odbora ICOM-CECA, na katerem so predstavniki iz šestih evropskih držav predstavili muzejsko izobraževanje, pedagoške aktivnosti v muzejih v posamezni državi in se pogovarjali o možnosti sodelovanja in povezovanja. Kustos je predstavil delovanje Slovenskega šolskega muzeja in slovenskih muzejev nasploh.

Na letni konferenci mednarodnega komiteja za zbirateljstvo COMCOL, ki je od 3. do 6. decembra 2014 potekala v Celju pod naslovom »Collecting and collections in times of war

or political and social change«, je nastopil s prispevkom »Educational heritage with dissonant political dimensions : youth organisations of totalitarian regimes (from Balilla-GIL and Hitler-Jugend to pioneers) in some museums in Europe«, s katerim je predstavil nekatere dileme zbiranja in razstavljanja disonantne pedagoške zgodovine v muzejih v Evropi. Njegov prispevek je bil objavljen v programski knjižici konference na strani 18.

Kustos se je v Portu med 2. in 5. septembrom 2014 udeležil 17. mednarodne pedagoške konference ECER, na kateri je predstavil sodobne muzejske pristope v muzejih v Evropi ter dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja na področju raziskovanja in predstavljanja zgodovine izobraževanja. Mednarodno srečanje v Portu, ki je potekalo pod naslovom »The Past, the Future and Present of Educational Research in Europe«, je bilo široko zasnovano srečanje evropske pedagoške znanosti, na katerem so se v posebnem delu zbrali tudi raziskovalci zgodovine izobraževanja. Kustos je pred konferenco v Portu konec avgusta 2014 v Lizboni obiskal Museu João de Deus – Bibliográfico, Pedagógico e Artístico, v Leirii pa Museum Escolar Marrazes, oba močno zaznamovana tudi z zgodovino šolstva.

S pomočjo ICOM (International Council of Museums) Slovenia, t. j. mednarodnega muzejskega sveta, ki je vodilna svetovna, neprofitna in nevladna organizacija, in povezuje muzeje vseh vrst in disciplin, je 5. junija 2014 sodeloval na 36. simpoziju ICOFOM (Odboru ICOM za muzeologijo) v Parizu. V svojem prispevku je v sekciji »znanost – umetnost - etnografija ... pogled na sodobni svet« predstavil tradicionalne in nove muzejske usmeritve v šolskih/pedagoških/izobraževalnih muzejih v Evropi. Na boulevard Saint-Germain 222 si je ogledal Musée des Lettres et Manuscrits, v katerem so na stalni razstavi originalni rokopisi, pisma, zvezki, zapiski znamenitih francoskih politikov, besednih in likovnih umetnikov, glasbenikov in znanstvenikov, nekaj pa je tudi svetovno znanih oseb iz drugih koncev sveta.

Kustos dr. Šuštar je bil v rednih e-stikih s slovanskimi šolskimi muzeji v Zagrebu, Bratislavi, Beogradu, Pragi in v Kijevu. V bolgarskem Gabrovu, kjer je nacionalni muzej izobraževanja slavil 40-letnico delovanja, je 29. in 30. oktobra 2014 sodeloval jubilejni konferenci s prispevkom, v katerem je predstavil delovanje šolskih muzejev v Evropi. Kot edini tuj predavatelj je dobil čast, da je z njim odprl nacionalno znanstveno konferenco.

Na ugledni mednarodni konferenci ESSHC 2014 (European Social Science History Conference), ki je bila od 23. do 26. 4. 2014 na Dunaju, je predstavil prispevek učiteljic k slovenskemu kulturnemu in družbenemu razvoju. Konferenca s 420 zasedanji in okrog 1900 udeleženci s celega sveta je potekala istočasno na več mestih v glavni stavbi dunajske univerze in je bila do zdaj največje evropsko srečanje zgodovinarjev in raziskovalcev družbenih ved. Ob konferenci je obiskal tudi dunajski šolski muzej Wiener Schulmuseum, ki v nekdanji dvorazredni ljudski šoli v severnem dunajskem predmestju Breitenlee od leta 1992 ponovno deluje kot društvo.

Investicije

Slovenski šolski muzej je imel po načrtu razvojnih programov za investicijske transferje za leto 2014 na PP 863210 pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, v precej manjši meri pa tudi iz lastnih sredstev, 16.095,00 EUR, ki jih je v celoti tudi realiziral. Realizacija investicij je bila izpeljana v drugi polovici leta. Z razpoložljivimi sredstvi za investicije je muzej v letu 2014 nabavil 9 enot osnovnih sredstev, inv. št. od 563 do 571, in sicer: polični regali 4000 x 500 x 2500 (depo Zalog), računalniški program Poslovanje (sprejemnica, uprava),

inverter Mitshubishi (računovodstvo, tajništvo), sistem Telehum za elektronsko meritev vlage, temperature, prahu (knjižnica – kustodiatu za muzejske predmete), omara za kemikalije (restavratorska delavnica), dva računalnika Lenovo TC E73+RAM Crucial 4GB (knjižnica, fototeka), videonadzorni sistem – s Srednje šole tehniških strok Šiška, in fotoaparati Nikon Coolpix S9600 (uprava, kustodiatu). Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport je v letu 2014 muzeju v upravljanje predalo tudi Programsko opremo Microsoft. Poleg navedenih enot osnovnih sredstev se je iz razpoložljivih sredstev nabavilo še drobn inventar (5 novih enot): tračni brusilnik (restavratorska delavnica) in štiri Wi-Fi oddajnike Air Port Express Base Station (razstavna in pedagoška dejavnost).

Muzej je ob sredstvih za redno dejavnost, investicije in projekte pri MIZŠ in Uradu za razvoj izobraževanja uspel pridobiti dodatna finančna sredstva še na javnih razpisih za posamezne projekte. S sredstvi iz razpisa Javne agencije RS za knjigo za znanstveno periodiko je uspel zagotoviti nemoteno izhajanje muzejske revije Šolska kronika, na razpisih Skupnosti muzejev Slovenije, Slovenskega muzejskega društva in ICOM – Slovenia pa je pridobil finančna sredstva za sofinanciranje mednarodne dejavnosti. Z lastnimi sredstvi, ki jih je pridobil od vstopnin, prodaje replik muzejskih predmetov (spominkov) in publikacij/tiskov, so bili financirani razvejani pedagoški in založniški projekti.

Z razumevanjem in finančnim pokritjem uršulinskega samostana, ki je lastnik okrog polovice prostorov, v katerih na Plečnikovem trgu 1 deluje Slovenski šolski muzej, je bila septembra 2014 na stopnišču vhoda v muzej odstranjena razpadajoča umetna masa. Stopnišče je bilo zbrušeno, očiščeno in lakirano. S službo za investicije in drugimi deležniki je bilo več srečanj o iskanju in možnosti pridobitve ustrežnejših prostorov za nadaljnje delovanje in razvoj muzeja. Konkretnih rezultatov v obdobju finančnega zategovanja pasu in zastoja večjih investicij ni bilo. Za vzdrževanje muzejskih prostorov je skrbel samostojni konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec. Večjih posegov ni bilo.

Muzejska trgovina

Vodenje muzejske trgovine od njene uvedbe leta 2007 opravlja Natalija Žižić. Njeno delo v muzejski trgovini je vezano tudi na njene naloge na sprejemnici in pri pedagoški dejavnosti. Sprejemnica in muzejska trgovina sta fizično povezana in tudi vsebinsko predstavljata težko deljivo celoto. Delo v muzejski trgovini je osredotočeno predvsem na prodajo replik muzejskih predmetov (prodajnih artiklov), na urejanje zaloge in nabavo in na vodenje blagajne, delo na sprejemnici pa na sprejem in razporeditev obiskovalcev. Delovanje muzejske trgovine kot oblike tržne dejavnosti muzeja predstavlja v prvi vrsti predvsem dopolnitev muzejske ponudbe v funkciji javne službe. Poslovanje v muzejski trgovini je v letu 2014 tako kot celotno poslovanje muzeja dokončno prešlo na nov e-sistem Poslovanje, ki ga je za muzej razvilo podjetje DataStudio d. o. o. Po potrebi je Natalija Žižić poleg tekočih nalog v letu 2014 opravljala tudi druge naloge, kot npr.: popis prejetega gradiva in predmetov, prvi vnos v program Galis, izdelava digitalnih posnetkov za evidence popisanih in evidentiranih predmetov in gradiva. V sklop njenih obveznosti v muzejski trgovini in na sprejemnici spada še vodenje mesečne in letne statistike in vodenje baze obiskov osnovnih šol v Slovenskem šolskem muzeju od leta 2007.

Za potrebno pomoč med sprejemanjem večjih skupin ali za nadomeščanje v primeru njene odsotnosti sta na sprejemnici in v muzejski trgovini v letu 2014 poskrbeli Neža Hrovat in Maja Hakl. V takšnih primerih je bilo potrebno zlasti zagotoviti, da so bile obiskovalcem

nemoteno izdane vstopnice, da je nemoteno potekala prodaja artiklov in da je nemoteno potekalo sprejemanje naročil skupin po telefonu in drugih IKT poteh. Maja Hakl je za potrebe muzejske učne ure in za muzejsko trgovino izdelala nove motive za vezenje, posebej tudi motiv za božično-novoletno voščilnico muzeja za leto 2015, sodelovala pa je tudi pri oblikovanju muzejskega koledarja za leto 2015 z izdelavo pisalne površine iz gline, z zapisom v klinopisu, z zapisom v rimski kurzivi na voščeno tablico in z zapisom s štilčkom na škrlasto tablico.

V muzejski trgovini so bili na voljo prodajni artikli, večinoma kot replike muzejskih predmetov, predvsem šolskih pripomočkov, in replike drugih predmetov šolske dediščine ter različne publikacije. Med muzejskimi publikacijami je veliko izvodov Šolske kronike v prosti prodaji (za nenaročnike), razstavnih katalogov in drugih publikacij in tiskov s področja zgodovine šolstva in vzgoje. Najbolj priljubljeni prodajni artikli tudi v letu 2014 ostajajo replike starih šolskih pripomočkov, v prvi vrsti kovinska peresa z lesenim držalom, črnilo in šolske tablice. Nekoliko se je povečalo zanimanje za sodobnejše šolske pripomočke. Še naprej ostaja priljubljen Ring-Pen, ergonomsko oblikovano pisalo, ki ga je v Republiki Sloveniji trenutno mogoče dobiti le v Slovenskem šolskem muzeju, precej pa se je povečalo tudi zanimanje za Roler pisalo ter za barvice. Med prodajnimi artikli je mogoče kot novost izpostaviti večje magnetne različnih motivov (spomini pridnosti, šolske stavbe, različni šolski motivi, itd.), ki so se navkljub nekoliko višji ceni (vsaj v primerjavi z magneti črk abecede) zelo dobro prodajali.

Leto 2014 je zaznamovala pestra muzejska izdajateljska dejavnost. Med novimi muzejskimi publikacijami je potrebno tudi s prodajnega vidika poleg vsakoletnega koledarja in obeh zvezkov Šolske kronike (2013/1–2 in 2013/3) posebej omeniti zlasti monografijo Obleka v šoli: pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas (Balkovec Debevec, 2014), saj se je prodajala izjemno dobro, še posebej komisijsko, t. j. preko posredništva (Buča d. d. o.). Med publikacijami iz prejšnjih let po prodaji izstopata razstavna kataloga Šola iz zemlje – učenje visokih Andov (ur. Ribarič, 2012) in zlasti Pišem, torej sem! (Ljubič, 2013).

Tabela: Prosta prodaja replik muzejskih predmetov in tiskov

REPLIKE MUZEJSKIH PREDMETOV	2013	2014	index
Šolska tablica – majhna	235	321	136,6
Šolska tablica – velika	142	/	/
Pero – kovinsko z lesenim držalom	564	503	89,2
Ring-Pen	102	88	86,3
Roler pisalo	40	84	210,0
Vrtavka	30	17	56,7
Svinčnik	19	8	42,1
Svinčnik z radirko	85	36	42,4
Lesena peresnica	9	9	100,0
Magnet »Abeceda«	312	122	39,1
Magnet »Spomin pridnosti«	/	41	/
Magnet »Slovenski šolski muzej«	/	139	/
Nalivno pero	39	14	35,9
Notesnik	25	19	76,0
Radirka	30	24	80,0

REPLIKE MUZEJSKIH PREDMETOV	2013	2014	index
Šilček	19	13	68,4
Črnilo	434	340	78,3
Barvice (v svinčniku, v peresnici)	19	32	168,4
Voščenske	37	29	78,4
Obesek za ključče	9	9	100,0
Ovratni trak	12	8	66,7
Zvezek A5 črtni	149	164	110,1
Mali pisalni komplet	2	1	50,0
Veliki pisalni komplet	16	6	37,5
Lepopisni komplet (Lepopisne vaje, držalo s peresom, črnilo)	53	16	30,2
KOLENDARJI SLOVENSKEGA ŠOLSKEGA MUZEJA			
Koledar 2014	349	17	4,9
Koledar 2015	/	311	/
KATALOGI RAZSTAV			
Šolstvo na Slovenskem I. (1988)	1	4	400,0
Šolstvo na Slovenskem II. (1999)	2	/	/
Šolstvo na Slovenskem III. (2002)	1	1	100,0
Pišem, torej sem! (Ljubič, 2013)	3	113	3766,7
Slikanica, moja prva knjiga (Arko, Koželj 2013)	88	7	8,0
Hiše učenosti na Slovenskem na starih razglednicah (Ribarič, 2006)	2	1	50,0
Zgodbe šolskih zvezkov (Šuštar, 2011)	3	3	100,0
Šola iz zemlje – učenje visokih Andov (ur. Ribarič, 2012)	33	66	200,0
Učilnica v naravi (Ribarič, 2014)	/	6	/
ŠOLSKA KRONIKA – REVIJA ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA IN VZGOJE			
ŠK 2012/1–2	1	0	0,0
ŠK 2013/1–2	/	3	/
ŠK 2013/3	/	2	/
DRUGE KNJIGE / PUBLIKACIJE MUZEJA			
Lepopisne vaje (Žižić, 2010)	25	13	52,0
Obleka v šoli (Balkovec Debevec, 2014)	/	153	/
Zgodovina šolstva na Slovenskem (Okoliš, 2009)	11	7	63,6
Z vrlino in delom (Magajne ... et al., 2014)	/	0	/
The History of Education in Slovenia (Okoliš, 2008)	8	4	50,0
Plakat Abeceda	3	0	0,0

Sklep

Muzej je leto 2014 tudi finančno sklenil pozitivno. Računovodstvo muzeja je vodil računovodski servis Truden & Truden-R, za protipožarno ter protivlomno varovanje muzeja je bilo pooblaščen podjetje FIT varovanje. Za čiščenje muzeja je skrbelo podjetje Sijaj Treven. Pri reševanju pravnih vprašanj in dilem se je muzej za pomoč obračal na Šolski pravni servis. Celotni prihodki muzeja za leto 2014 so znašali 531.214 EUR in so bili za 0,02 % nižji kot leta 2013. Iz državnega proračuna je muzej prejel 454.631 EUR, kar predstavlja 85,58 % vseh prihodkov leta 2014. Od tega je muzej od Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport dobil 451.171 EUR (84,93 %), Agencija za raziskovalno dejavnost RS pa je prispevala sredstva v vrednosti 3.460 EUR (0,65 %). Lastni prihodki v znesku 75.213 EUR predstavljajo 14,15 % vseh prihodkov muzeja v letu 2014. V primerjavi z letom 2013 se beleži padec lastnih prihodkov za 0,04 %, kar v razmerju vseh prihodkov muzeja predstavlja padec za 0,39 %. Muzej je za mednarodno dejavnost prejel tudi donacijo Skupnosti muzejev Slovenije, Društvo ICOM-Slovenija in Slovenskega muzejskega društva v skupni višini 1.363 EUR (0,25 %). Odhodki za leto 2014 znašajo 530.461 EUR in so za 0,02 % nižji od odhodkov iz leta 2013. Za bruto osebne dohodke in nadomestila je bilo namenjeno 259.999 EUR (49,01 %), za stroške redne dejavnosti skupaj z redno pedagoško dejavnostjo 207.495 EUR (39,11 %), od tega za redno dejavnost 178.066 EUR (33,56 %) in za redno pedag. dejavnost 29.429 EUR (5,55 %); za projekte 62.967 EUR (11,87 %), od tega za razstave 20.130 EUR (3,79 %) in za muzejsko revijo Šolska kronika 9.310 EUR (1,76 %). Stroški dela v letu 2014 predstavljajo manj kot 50 % vseh stroškov. Za investicije v osnovna sredstva je bilo namenjeno 21.648 EUR. Od tega je 21.490 EUR prispevalo Ministrstvo za šolstvo in šport, preostalih 158 EUR pa je iz sredstev presežka prihodkov nad odhodki iz preteklih let. Razlika med prihodki in odhodki izkazuje pozitivni poslovni izid, to je presežek prihodkov nad odhodki v višini 753 EUR, ki se zmanjša za davke od odhodka pravnih oseb v znesku 205 EUR. Končni poslovni izid za leto 2014 je 548 EUR.

mag. Stanko Okoliš,
direktor muzeja

Drobtinice iz šolske preteklosti

1.25 Drugi članki ali sestavki

Prejeto: 12. 2. 2014

Slovenski begunci pred sto leti (Učiteljski tovariš 1915)

Slovene refugees hundred years ago (Učiteljski tovariš 1915)

Rojaki

Vojna z Italijo je prisilila tisoče obmejnih Slovencev, da so morali zapustiti rodno zemljo, domačijo in vse svoje imetje ter se preseliti v tujino. Večina si ni mogla rešiti nič drugega kot življenje. Ti živijo sedaj v največjem uboštvu in nimajo niti potrebne obleke. Lahko si mislimo žalost teh naših beguncev, zlasti staršev, ki so morali bežati s svojimi še nepreskrbljenimi otroki.

Kar se je do sedaj storilo v pomoč tem nesrečnim ljudem, je sicer že veliko, a ne zadostuje, zlasti ker narašča število beguncev od dne do dne vedno bolj. Treba je, da jim priskočimo vsi z ljubeznijo in požrtvovalnostjo na pomoč. V ta namen se je osnoval poseben pomožni odbor, ki bo imel nalogo skrbeti za slovenske begunce. Slovenci smo požrtvovalno pomagali Poljakom iz tožne Galicije, prav tako in še v večji meri moramo pomagati sedaj slovenskemu narodu, ki ga je zadela ista strašna nesreča.

Podpisani odbor se torej obrača na vse Slovence in Slovane sploh, naj vsakdo kaj žrtvuje za svoje brate na skrajni južni meji. Darove sprejema: »Odbor za pomoč slovenskim beguncem« v Gorici, Via Ponte Isonzo 28.

V Gorici, dne 24. junija 1915.

Učiteljski tovariš 1915, (16.7.), št. 12, str. 3.

Pripravila Tatjana Hojan

Poročila in ocene

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Šolstvo v domžalski občini: zbornik ob 150-letnici ustanovitve osnovne šole v Domžalah. Domžale: Občina, 2014, 272 str.

Sredina 19. stoletja je pomembna prelomnica v gospodarsko-socialnem, prosvetno-kulturnem in demografskem razvoju Domžal. Z razmahom slavninarske industrije, ki se je kmalu uveljavila na evropskem trgu, je bila povezana tudi nagla rast prebivalstva v kraju. V takih razmerah je konec leta 1864 začela v Domžalah delovati tudi prva javna šola - trivialka. V domžalski občini so ta 150-letni jubilej bogato zaznamovali.

Odbor, sestavljen iz predstavnikov izobraževalnih in kulturnih zavodov ter vodstva občine, je v sodelovanju s posameznimi šolami pripravil za celotno jubilejno leto 2014 program številnih strokovnih dejavnosti in kulturnih prireditev, kot najobsežnejše delo pa si je zastavil izdajo tematskega zbornika in postavitve razstave s prikazom celovite podobe razvoja šolstva na območju sedanje Občine Domžale od konca 18. stoletja do sedanjega časa. Uresničenje te zahtevne naloge je zaupal strokovni skupini, sestavljeni pretežno iz učiteljic zgodovine oziroma pedagoginj, ki so že raziskovale zgodovino posameznih šol in objavljale prispevke v šolskih in lokalnih glasilih ter zbornikih. Na delovnih posvetih je skupina oblikovala vsebinsko strukturo zbornika, se dogovorila o obsegu posameznih prispevkov in ilustrativnem gradivu ter se seznanila z ohranjenimi viri in dosedanjo literaturo o zgodovini šolstva v domžalski občini. V sodelovanju z vodstvi šol je pripravila tudi seznam avtorjev, ki naj bi vsak zavod predstavili v obsegu, ki je sorazmeren s časom njegovega obstoja.

V zborniku je 24 avtoric in avtorjev napisalo 16 strokovnih člankov. Urednica zbornika Andreja Pogačnik Jarc, podžupanja in dolgoletna ravnateljica, se jim je v predgovoru zahvalila za prizadevno raziskovalno delo, s katerim so osvetlili značilnosti razvoja vseh izobraževalnih zavodov in dejavnosti v domžalski občini. Zbornik je razdeljen na tri vsebinske sklope. Uvodnemu prikazu pogloblitnih posebnosti razvoja šolstva v vseh obdobjih sledi osrednji del, posvečen 150-letnici šolstva v Domžalah, ki vsebuje 11 člankov o razmahu šolstva v mestu, v sklepnem delu pa trije prispevki osvetlujejo razvoj šol v drugih večjih krajih domžalske občine.

Glede na jubilejni značaj zbornika je v prvem članku prikazan razvoj Domžal od vaškega naselja do trga (1925) in mesta (1952) ter njihova pot do pomembnega izobraževalnega središča za južni del nekdanjega kamniškega okraja, ki se je začela leta 1921 z ustanovitvijo Obrtno-nadaljevalne šole in sklenila z oblikovanjem sedanje Srednje šole Domžale leta 2002. V njem so osvetljeni tudi gospodarski, demografski in drugi dejavniki, ki so v različnih obdobjih vplivali na oblikovanje šolske mreže in uvajanje različnih stopenj šolstva. Krepitev industrije, obrti in trgovine je vplivala na

razmah in oblike poklicnega in strokovnega izobraževanja, demografska rast posameznih krajev pa je bila pomemben dejavnik v razvoju osnovnega šolstva.

Prve osnovne šole so nastale na sedežih starih župnij, najprej v Dobo leta 1887, le domžalska trivialka pa je bila ustanovljena iz demografskih razlogov. Za otroke tirolskih delavcev in uslužbencev v številnih slavninarskih tovarnah je delovala v obdobju 1880–1918 tudi nemška osnovna šola. V začetku 20. stoletja je bilo v sedanji domžalski občini deset osnovnih šol. Po drugi svetovni vojni je bila največja prelomnica šolska reforma leta 1958 z oblikovanjem osemletk in ukinitvijo manjših šol. V šolskem letu 2013/14 je bilo v sedmih devetletkah in dveh podružničnih šolah 3480 učencev. Uspešno je potekala tudi nadgradnja osnovnega šolstva s srednjim in v jubilejnem letu je Srednjo šolo Domžale obiskovalo 640 dijakov.

Težišče drugega uvodnega članka Prizadevanja za napredek šolstva v domžalski občini je podrobna osvetlitev vloge lokalne skupnosti pri ustvarjanju prostorskih in drugih razmer za uspešno izobraževalno delo vseh šolskih zavodov. Zlasti obsežen je prikaz gradnje šolskih prostorov v obdobju 1969–1989, ko so občani z glasovanjem za štiri samoprispevke pomembno obogatili proračunska sredstva za naložbe in po poročilu iz leta 1990 so bile vse šolske stavbe v domžalski občini med najbolj modernimi v Sloveniji. Prizadevanja za gradnjo in modernizacijo šol pa so se nadaljevala tudi v zadnjih dveh desetletjih, prav tako pa občina s proračunskimi sredstvi sofinancira nekatere nadstandardne dejavnosti v šolah. Podeljuje tudi priznanja najuspešnejšim pedagoškim delavcem in učencem. Posamezne šole in pedagogi so za svojo pomembno dejavnost prejeli tudi visoka državna priznanja.

Osrednji del zbornika z naslovom 150-letnica osnovnega šolstva in razvoj srednjega šolstva v Domžalah začne članek o ustanovitvi domžalske osnovne šole in njenem razvoju do leta 1941. Tedaj je šestrazrednico obiskovalo 423 učencev in poučevalo jih je 12 učiteljev, ob njenem začetku leta 1864 pa je 116 učencev poučeval prvi učitelj Franc Pfeifer. Naslednica najstarejše osnovne šole je Osnovna šola Venclja Perka, sedaj pa delujejo v mestu še tri devetletke: Domžale (1958), Rodica (1972) in Roje (1984). Širitev osnovnega šolstva v Domžalah je posledica njihove velike demografske rasti, ki ga ilustrirata podatka, da je bilo pred nastankom slavninarske industrije sredi 19. stoletja v domžalskem vaškem naselju manj kot tisoč prebivalcev, sedaj pa je v mestu okoli 14.000 prebivalcev. Poleg osnovne šole je v Domžalah v obdobju 1938–1945 delovala meščanska šola (med okupacijo nemška glavna šola – Hauptschule) industrijsko-obrtne smeri z nad 200 učenci. Leta 1945 se je preoblikovala v nižjo gimnazijo, ki je delovala do preoblikovanja v osemletko leta 1958. Obe šoli so obiskovali tudi učenci okoliških občin.

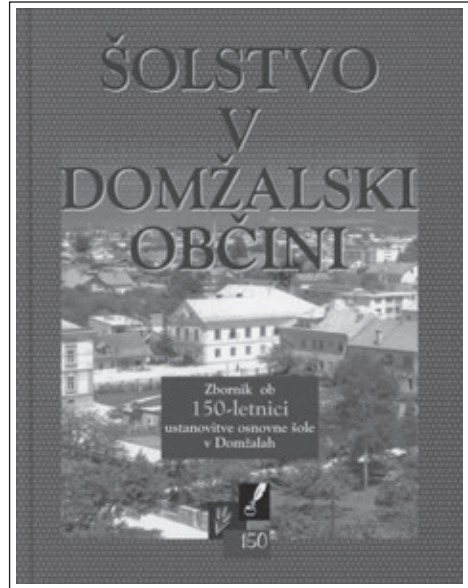
Še pomembnejše izobraževalno središče so postale Domžale po ustanovitvi Usnjarskega tehnikuma leta 1948, edine srednje šole te stroke v Jugoslaviji. Programsko in organizacijsko so se poklicne in srednje strokovne šole v Domžalah v povojnih desetletjih prilagajale aktualnim gospodarskim potrebam. Leta 2002 sta v Srednji šoli Domžale delovali dve organizacijski enoti Poklicna in strokovna šola ter Gimnazija, v kateri je bilo v zadnjem šolskem letu 182 dijakov, večina (448) pa jih obiskuje različne

poklicne in srednje strokovne programe. V domžalski občini se od leta 1950 uspešno razvija tudi glasbeno izobraževanje. V zadnjem šolskem letu je Glasbeno šolo Domžale obiskovalo 465 učencev. Podoba šolstva v Domžalah dopolnjuje članek Rodica pri Domžalah: Višja gospodinjstva šola (1953–1967), Raziskovalna postaja Rodica (1967–1975) in Oddelek za zootehniko Biotehniške fakultete, ki deluje že dve desetletji. Tudi izobraževanje odraslih ima v občini bogato tradicijo. Po vojni je to nalogo opravljala Ljudska univerza, v obdobju 1959–2004 Delavska univerza, ki je organizirala tudi večerne srednje šole ekonomske in tehniške smeri, sedaj pa potekajo v okviru Univerze za tretje življenjsko obdobje različne oblike splošnega in jezikovnega izobraževanja.

V sklepnem delu so prikazi delovanja osnovnih šol zunaj občinskega središča od najstarejše dobske iz konca 18. stoletja prek Osnovne šole Preserje v Radomljah do najmlajše devetletke v Dragomlju (2006), ki jo obiskujejo tudi učenci iz bližnjih krajev Mestne občine Ljubljana.

Pisci so za vsako osnovno šolo navedli temeljne podatke o nastanku in šolskem okolju, o številu učencev in oddelkov ter pedagoških delavcih, o prizadevanjih za ureditev šolskih prostorov z novogradnjami ter skrbi za posodabljanje pouka oziroma za pedagoške inovacije in nadstandardne programe. Pri vsaki sedanjí devetletki so prikazane tudi vse nekdanje šole v njihovem šolskem okolju. V drugem delu člankov so predstavljene obšolske dejavnosti, s katerimi so se posamezne šole posebej uveljavile in zanje dobivale občinska, državna in tudi mednarodna priznanja. Tudi prispevki o poklicnih, srednjih in visokih šolah ter glasbeni šoli vsebujejo temeljne podatke o njihovem razvoju in delovanju. Na koncu vsakega članka so podatki o uporabljenih virih in literaturi. Med viri je bilo najpomembnejše arhivsko gradivo, ki ga za starejša obdobja hranita zlasti Zgodovinski arhiv Ljubljana in Slovenski šolski muzej, novejše šolske kronike, poročila, zapisniki sej šolskih organov in statistična dokumentacija pa so še v arhivih posameznih šol in v arhivu Občine Domžale. Dragoceni so tudi podatki v lokalnih in šolskih glasilih. Tudi literatura je že precej obsežna, saj so avtorji različnih del o zgodovini domžalske občine posvetili veliko pozornost tudi šolstvu. Posebno pomembnih je šest jubilejnih šolskih zbornikov iz zadnjih let, v katerih so objavljena tudi dragocena pričevanja nekdanjih učiteljev in učencev.

Zbornik je bogato ilustriran s fotografijami in dokumenti. Fotografije o učiteljih in učencih, o gradnji in opremljenosti šol, o njihovih pomembnih dosežkih na kultur-

*Šolstvo v Domžalski občini
(hrani SŠM, knjižnica).*

nem, športnem in številnih drugih področjih ter izbrani dokumenti so bili tudi temelj za razstavo v Knjižnici Domžale septembra 2014, za katero so posamezne šole zbrale še dodatno gradivo, tudi različne predmete, ki so jih v preteklosti šole uporabljale ali pa so nastali v okviru občolskih dejavnosti. Zbornik in razstavo je oblikoval Roman Kos. Med številnimi jubilejnimi prireditvami naj posebej poudarimo strokovni posvet Pedagog in izzivi časa, povzetki predavanj in predstavitev različnih oblik pedagoških dejavnosti so izšli tudi v posebni publikaciji, ter sklepno slavnostno akademijo z nastopom 400-članskega pevskega zbora z vseh domžalskih šol. Zbornik, razstava in številne druge prireditve ob 150-letnem jubileju šolstva v Domžalah so velik prispevek k osvetlitvi prosvetno-kulturne podobe Občine Domžale in pomembnega deleža izobraževalnih zavodov za njen napredek.

*Miroslav Stiplovšek**

* Zaslužni profesor dr. Miroslav Stiplovšek je 18. julija 2015 praznoval 80-letni jubilej. Uredništvo Šolske kronike mu ob tem iskreno čestita in želi še veliko ustvarjalnih let!

Gimnazija Črnomelj po sedmih desetletjih (1944/45–2014/15)
Mozaik, Glasilo Srednje šole Črnomelj, jubilejna izdaja ob 70-letnici
Gimnazije Črnomelj. Mentor: Miroslav Plut, prof., Črnomelj: Srednja šola, 11. april
 2015, 102 str.

V februarju 2014 je bil objavljen seznam najuspešnejših srednjih šol v Sloveniji. S ponosom sem prebrala, da je bila (tudi moja) Gimnazija Črnomelj uvrščena na izjemno 9. mesto! Pred njo so bile le: Gimnazija Bežigrad, Škofijska klasična gimnazija, Gimnazija Vič, Gimnazija Želimlje, Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, Gimnazija Poljane, I. gimnazija Celje in Gimnazija Kranj. Seznam je obsegal 81 srednjih šol, kjer opravljajo splošno maturo.¹ Raziskava, ki jo je na podlagi podatkov Državnega izpitnega centra izdelala in objavila Fakulteta Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor, je sprožila polemike o primernosti tovrstnega rangiranja šol, saj pokazatelj uspešnosti šole niso le rezultati mature, temveč so pokazatelj njeni dijaki, ki so lahko uspešni na drugih področjih. Prav tako pa zagotovilo za dobro opravljeno maturo ni le ime šole, temveč učenje vsakega posameznika, ki se odvija skozi vsa štiri leta šolanja.² Gotovo je izdelava tovrstnih lestvic občutljiva in zahtevna naloga, ki mora zajemati vrsto dejavnikov in okoliščin. A kar je res, je res, če je šola dobra, je pač dobra! In Gimnazija Črnomelj je dobra že sedem desetletij.

Ko je v šolskem letu 1994/95 Gimnazija Črnomelj praznovala 50-letnico delovanja in sem bila na osrednji slovesnosti v maju 1995 v Kulturnem domu Črnomelj povezovalka prireditve in recitatorica, si še nisem predstavljala, da se bom že čez nekaj let začela tudi poklicno ukvarjati z zgodovino šolstva in da bom na vlogo izobraževanja v kraju gledala tudi iz drugih, raziskovalnih perspektiv. Na slovesnosti ob 60-letnici Gimnazije Črnomelj v letu 2005 sem se tako že dobro zavedala, kako pomembno vlogo je za razvoj Bele krajine odigrala ta šola s svojimi profesoriciami in profesorji. Še bolj je ta zavest rasla ob letošnji prireditvi, ko smo med drugim nekdanje dijakinje te gimnazije, ki nas je sicer življenjska pot postavila v Ljubljano, v en glas zatrjevale, da smo ponosne tudi na sedanje črnomaljske gimnazijce, ki so na prireditvi prikazali toliko različnih talentov in ki se v svojih nastopih mirno kosajo z dijaki večjih in prestižnejših gimnazij.

Vrnimo se v čas pred sedemdesetimi leti, v obdobje druge svetovne vojne. Po kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943, je Bela krajina postala osvobodeno ozemlje. Obdobje do konca druge svetovne vojne je bilo za to območje zelo pomembno, saj je kljub hudi krizi in pomanjkanju in ne glede na današnje različne ideološke poglede Bela krajina takrat polno zaživela v upravnem, kulturnem, znanstvenem pogledu, bila

1 Natisnjene podatke, objavljene na spletni strani Fakultete Alma Mater Europaea hrani Slovenski šolski muzej, Dokumentacijski center, mapa šole: Gimnazije splošno.

2 <http://filternet.si/os/clanki/katera-srednja-sola-je-najuspesnejša/> (pridobljeno: 9. 11. 2015).

Mozaik (hrani SŠM, knjižnica).

časnikarsko društvo, delovati je začel radio OF, v kulturnem domu Črnomelj, kjer so bila številna zborovanja, prireditve, nastopi, je bilo ustanovljeno Slovensko narodno gledališče. Tako so bili ob številnih pomembnih izobražencih in kulturnih delavcih, ki so tu živeli in delali, ustvarjeni tudi pogoji za nadaljnji razvoj šolstva, kljub temu, da je bila vsenaokrog še vedno vojna.

V Črnomlju sta bili pred drugo svetovno vojno osnovna in meščanska šola, 9. oktobra 1944 pa je predsedstvo Slovenskega narodno osvobodilnega sveta izdalo sklep, da se *Meščanska šola v Črnomlju spremeni v nižjo srednjo šolo realno gimnazijskega tipa in se na tej srednji šoli odpreta dva razreda višje srednje šole, namreč peti in šesti razred. Uradni naziv šole je: Realna gimnazija v Črnomlju.*⁵ Odlok sta podpisala Jože Zemljak, načelnik odseka za prosveto, oddelek za srednje šolstvo, sicer slavist, kasneje politik in diplomat, ter Viktor Smolej, vodja odseka, sicer literarni zgodovinar, prevajalec in leksikograf. S Slavico Pavlič, nekdanjo ravnateljico Slovenskega šolskega muzeja, sta avtorja knjige *Partizansko šolstvo na Slovenskem* (Založba Borec, 1981). Za prvega vršilca dolžnosti ravnatelja gimnazije v Črnomlju je bil imenovan slavist dr. Jože Bevk, ki je bil po vojni tudi med organizatorji slovenskega šolstva v Trstu in drugje na Primorskem.⁶

Kratek pregled zgodovine šole podaja tudi jubilejni *Mozaik* (št. 3, april 2015), glasilo Srednje šole Črnomelj, ki je bil izdan ob praznovanju 70-letnice Gimnazije Črnomelj. Prejšnji jubileji s podrobnejšimi zgodovinskimi prikazi so bili objavljeni v

3 Janez Kramarič, *Črnomelj v daljni in bližnji preteklosti*, Črnomelj 1999.

4 http://szd.si/user_files/vsebina/Zdravniski_Vestnik/vestnik/st5-7-8/st5-7-8-477-484-2.htm (pridobljeno: 9. 11. 2015).

5 Kopija dokumenta je dostopna na spletni strani Srednje šole Črnomelj: <http://www.sscrnomelj.si/70-let-gimnazije/odlok/> (pridobljeno: 9. 11. 2015). Original hrani Inštitut za novejšo zgodovino.

6 Več glej: <http://www.pdtolmin.si/clanarina/2-podatki/40-krpelj5#bevk> (pridobljeno: 9. 11. 2015).

posameznih zbornikih,⁷ tokratnemu jubileju pa je namenjena jubilejna izdaja glasila Srednje šole Črnomelj, Mozaik. Nastal je pod mentorstvom Miroslava Pluta, prof. nemščine in angleščine, ter dijakov: urednice Petre Mišica in sourednika ter oblikovalca Matica Brinca.

V nagovoru aktualne ravnateljice Elizabete Prus je bila poudarjena skrb za prihodnost gimnazije, saj slovenski srednješolski sistem doživlja hude čase, hkrati pa je bilo izraženo prepričanje, da mora imeti Bela krajina še naprej gimnazijo, ki daje belokranjski mladini možnost kvalitetnega izobraževanja, primerljivega z vsako slovensko gimnazijo. Nagovoru sledi strnjen zgodovinski pregled razvoja črnomaljske gimnazije, nato pogovor z Marijo Jelenič, nekdanjo dijakinjo partizanske gimnazije in nato profesorico geografije, ki je v Gimnaziji Črnomelj poučevala 33 let in je o pomenu te šole rekla: »Z ustanovitvijo gimnazije v Črnomlju se je belokranjskim otrokom odprlo okno v svet.«⁸ Sledijo intervjuji z nekdanjimi ravnateljicami in ravnatelji oz. direktorji šole: s profesorjem matematike in fizike Jožetom Pavlišičem, ki je kot direktor Centra srednjih šol Črnomelj vodil izgradnjo nove šolske stavbe. Zgrajena je bila leta 1980 in je še vedno namenjena črnomaljskemu srednjemu šolstvu. Zgodbo nadaljuje profesorica angleščine in nemščine Gabrijela Vidic Mihelčič, ki je bila najprej dijakinja, nato profesorica in od 1982 do 1997 ravnateljica, ki je med drugim poudarila, da na šolo nikoli niso mogli vpisovati le odličnjakov, so pa na koncu dosegli zelo lepe rezultate, kar je dokaz, da so učitelji zelo odgovorno opravljali svoj poklic. Nasledil jo je Stanislav Vrščaj, ki je po končani fakulteti za strojništvo od leta 1974 naprej učil strokovne predmete in matematiko, ravnatelj oz. direktor šole je bil med letoma 1997 in 2013. Poudaril je, da je vesel, da je bil ravnatelj, v pokoju pa najbolj pogreša tisti del, ko je imel stalno odprta vrata pisarne in so k njemu lahko prihajali dijaki, ki jim je skušal pomagati pri različnih problemih. V Mozaiku so nato v sliki in z osnovnimi podatki predstavljeni vsi dosedANJI ravnatelji šole, med njimi tudi profesor matematike Janez Kambič, ki je bil ravnatelj gimnazije v Črnomlju kar 23 let (od 1958 do 1981). Sledita dve fotografiji profesorskega zbora gimnazije, prva iz leta 1944/45 in druga sedemdesetletij kasneje 2014/15.

Naslednji del Mozaika je namenjen zlatim maturantom, ki so opravljali maturo od leta 1995 dalje; do leta 2014 jih je bilo kar 41. V jubilejnem zborniku je nato pozornost namenjena bogati gledališki dejavnosti dramskega krožka gimnazije, ki ji lahko sledimo od leta 1946 naprej. Doslej je najdaljše obdobje med letoma 1979 in 1995 dramski krožek vodila profesorica primerjalne književnosti in filozofije Bogomira Kure, ki se ji za neprecenljive izkušnje in doživetja ob tem zahvaljujem tudi sama.

7 Več glej: *Ob 40-letnici ustanovitve gimnazije v Črnomlju 1944–1984* (Zgodovinski krožek gimnazije v Črnomlju pod vodstvom prof. Majde Kavčič), Novo mesto 1984; *Gimnazija v Črnomlju: 50 let od ustanovitve: 1944–1994* (glavna urednica Milka Rauh), Črnomelj: Srednja šola 1995; *Gimnazija Črnomelj – 60 let: zbornik Gimnazije Črnomelj: 1994–2004* (ur. Gordana Popovič Lozar idr.), Črnomelj: Srednja šola, 2005; 95 let poklicnega in strokovnega izobraževanja v Črnomlju: 1909–2004 (glavna urednica Mateja Juran Kordiš), Črnomelj: Srednja šola, 2005. Poročila o zbornikih so objavljena tudi v Šolski kroniki 1998 in 2005, št. 1.

8 *Mozaik*, 11. april 2015, str. 19.

Sledijo štirje spomini na gimnazijska leta nekdanjih dijakov Gimnazije Črnomelj: Jožefa Černič (Judnič) iz prvih generacij gimnazije, Dušan Plut - Dule (med 1965 in 1969), Janko Lozar (med 1987 in 1991), Franci Mravinec (gimnazija, pedagoška smer med 1975 in 1977). Vsak izmed spominov doda tradiciji črnomaljske gimnazije drobce svoje duše, a kljub vsemu je kar nekaj spominov takih, ki bi jim lahko pritrtili številni nekdanji dijaki te gimnazije. Med njimi na primer tale, ki nam jo podaja (upokojeni redni prof. dr.) Dušan Plut: »*Tudi zame osebno so bila črnomaljska gimnazijska leta ne le pospešena leta polnjenja baterij znanja, temveč razburljiva leta iskanja osebne identitete, druženja z veliko začetnico. Tudi tukaj so nam bile naše profesorice in profesorji odlični pomočniki, da smo se z bolj osebno, odkrito in človeško bolj odprtimi posredovanji tudi njihovih osebnih izkušenj lahko uspešno znašli v nam neznanih labirintih življenja v odrasčanju.*»⁹ Glede enakovrednosti gimnazijskega znanja pa: »*Za tiste, ki smo nadaljevali izobraževanje na fakultetah so naši gimnazijski učitelji maksimalno poskrbeli, da smo se enakopravno z drugimi vključili v študijski proces, v nobenem primeru nismo bili v podrejenem položaju.*«¹⁰

Jubilejnemu delu zbornika sledi t. i. mozaični del Mozaika, kjer se prepletajo prispevki dijakov, profesorski leksikon oziroma zbornica se predstavi, rubrika 10 na kratko, ne manjka pa tudi ljubezenski horoskop in za konec še slastna recepta.

Zbornik sklene mentor Miroslav Plut, prof. nemščine in angleščine, s svojim Zagovorom, v katerem se tudi zahvaljuje vsem, ki so pripomogli k izdaji jubilejnega Mozaika, posebej dijakinjam in dijakom in še posebej Štefki Fortun, ki je desetletja vestno, z veliko osebno zavzetostjo arhivirala sodobno življenje gimnazijskega utripa. V Zagovoru pa je s kancem grenkobe omenjena tudi problematika, saj zadnja leta vpis na Srednjo šolo Črnomelj upada zaradi demografskih in drugih vzrokov. Več kot pol generacije belokranjskih devetošolcev nadaljuje šolanje izven pokrajine, zato je potrebno ukrepati, kot navajajo: »*da ne bo čez čas nekdo opazil, da tu svetijo luči v prazno, da pipe odpirajo stare roke, in da nekaj ali nekdo manjka.*«¹¹ Vsekakor je ob načrtovanju nadaljnjega razvoja srednjega šolstva v Črnomlju imeti v mislih tudi dejstvo, da je, kot piše Darko Štrajn, gimnazija »*v marsičem določila umeščenost Črnomlja na svetovnem zemljevidu. Praktično za vse generacije šolajočih se Belokranjcev je bila gimnazija velika opcija in s tem v vseh pogledih več kot samo oznaka pomembnosti mesta. /.../ Gimnazija je torej bila, še zlasti v tako majhnem kraju, kot je Črnomelj, krajevni intelektualni center, gimnazijski profesorji pa na sploh zelo spoštovani člani skupnosti.*«¹² Naj se torej uresničijo vse dobre želje ob praznovanju 70-letnice gimnazije Črnomelj za njeno svetlo prihodnost.

Marjetka Balkovec Debevec

9 Mozaik, str. 63.

10 Mozaik, str. 62.

11 Mozaik, str. 98.

12 Darko Štrajn, Gimnazija v majhnem mestu, *Črnomaljska in metliška knjiga* (ur. Milček Komelj), Ljubljana, 2010, str. 338–339.

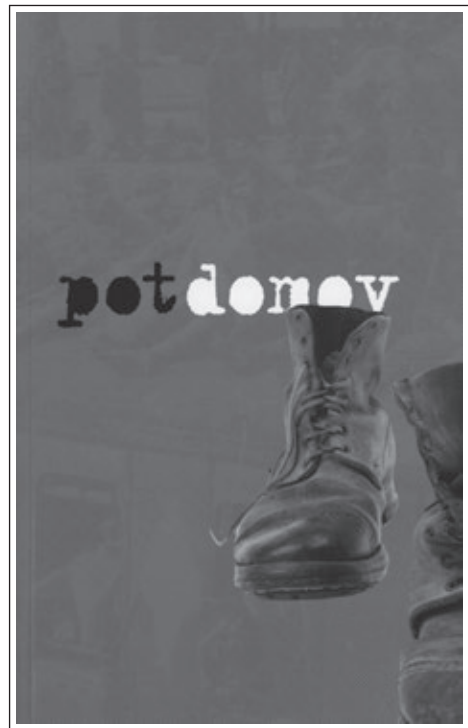
Pot domov. Pisci besedil: Marko Štepec ... [et al.], uredila Monika Kokalj Kočvar in Marko Štepec. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije, 2015.

Zbornik z naslovom *Pot domov* je zanimiv in napet izbor zgodb posameznikov iz različnih časovnih obdobj in krajev, vsem pa je skupno hrepenenje po domovini in njihovo vračanje v domači kraj.

Eden izmed večjih dejavnikov, ki človeka prisilijo k odhodu od doma, je vojna, ki preusmerja vojake na več sto ali tisoč kilometrov oddaljena bojišča. Civilno prebivalstvo v selitev prisilijo nove meje, nova oblast ali želja po preživetju. Leto 2015 zaznamujeta obe svetovni vojni – stota obletnica začetka Soške fronte in sedemdesetletnica konca 2. svetovne vojne, zato so v Muzeju novejše zgodovine Slovenije postavili razstavo *Pot domov*, na kateri so prikazali osebne predmete in zgodbe šestindvajsetih oseb, ter hkrati izdali istoimenski katalog. Ker papir ponuja več prostora kot razstavni prostor, vsebuje katalog kar 60 zgodb.

V tematiko vračanja domov nas uvedeta prispevka dr. Kaje Širok in dr. Marka Štepca, ki osvetlita bralcu čas in prostor zgodb ter sam razstavni projekt. Popotovanje pričnemo z Andrejem Pajkom, ki je leta 1810 kot ujetnik francoske vojske prepotoval skoraj polovico Evrope, se vrnil domov na Kranjsko in bil leta 1812, tokrat kot francoski vojak, poslan na rusko bojišče. Zopet ga je čakalo ujetništvo, tokrat v eni izmed litovskih vasi, od koder se je leta 1815 končno vrnil v domovino. Katalog se zaključuje z zgodbo Ide Velikanje Petronijević, ki je leta 1992 s svojo družino prišla iz Sarajeva v domovino svojih staršev, da je ubežala vojnim grozotam na Balkanu.

Za natančnejše razumevanje si pogledajmo eno od zgodb: Martin Muc se je rodil v Metliki leta 1894. Njegov prvi večji odhod iz domačega kraja se je zgodil avgusta, leta 1914, ko ga je vlak skupaj z ostalimi vojaki 27. domobranskega pehotnega polka odpeljal na bojišče v Galicijo. Tam je pri Przemyslanih doživel ognjeni krst, bil ranjen in prepeljan na okrevanje na Dunaj in v Ljubljano. Vojna s tem zanj ni bila končana, saj se

Pot domov (hrani SŠM, knjižnica).

je že konec oktobra istega leta vrnil nazaj na fronto. Na bojišču pri Jasli ob reki Visloki je bil konec decembra zajet in odpeljan v dolgotrajno rusko ujetništvo. Pot ga je vodila preko mest Lvov, Kijev, Samara in Taškent. Ob koncu leta 1917 je pobegnil iz ujetniškega taborišča in se napotil proti Sibiriji ter s tem pričel svojo dolgo trajajočo vrnitev proti domu. Z vlakom je potoval od Kazalinska do Čeljabinska, Omska in Tajge, kjer je ostal do konca leta 1918. Z veliko sreče in iznajdljivosti je preživel rusko državljansko vojno. Konec avgusta 1919 se je iz mesta Blagoveščensk odpeljal v Vladivostok, kjer se je z množico povratnikov skušal vkrcati na ladjo, a mu to ni uspelo. Pomanjkanje denarja, slabe prehranske razmere in nezmožnost pridobitve dela so ga prisilile v vrnitev v Blagoveščensk, kjer je imel zaposlitev in znance. Mejo je še enkrat neuspešno poskušal prečkati preko Odese, nato pa je pobegnil v Šanghaj, kjer se mu je končno uspelo vkrcati na ladjo, ki ga je pripeljala v Evropo. V Marseillu je uredil dokumente ter se februarja 1927 prek Italije vrnil v Ljubljano in rojstno Metliko. Doma ga ni pričakoval nihče. V svojih spominih je Muc zapisal: »V Metliki me gleda vse z nekako pritajeno grozo v očeh, kakor da sem se v resnici dvignil iz groba in sem še ves poln mrtvaškega duha. Že pred davnimi leti so me proglasili za mrtvega in me črtali iz svojih spominov.« Sklenil je še, da bi bilo morda bolje, da bi umrl v Sibiriji, saj ga je ob prihodu domov čakalo preveč slabih novic, med njimi tudi ta, da mu je umrla žena. Martin Muc je sklenil svojo življenjsko pot leta 1959.

Neža Trdin

Pol stoletja našega poslanstva v slovenski šoli »Stati inu obstati«. Zbornik dijakov Tolminskega učiteljišča generacije 1960–1965 ob 50-letnici zaključka šolanja, ur. Marija Heberle Perat in Zvonko Perat, Tolmin, 2015, 107 str.

Med učiteljiščniki iz Tolmina generacije 1960–1965 so se tekom šolanja stkale močne vezi. Le kako bi sicer zmogli ohranjati stike dolgih 50 let? Na rednih, sprva petletnih, pozneje pa vsakoletnih srečanjih privrejo na dan spomini. *»Lepo je obujati mladostne spomine in če se imaš česa spominjati, ostaneš večno mlad.«*¹ Na pobudo urednikov Marije Hebrle Perat in Zvonka Perata so nekdanji sošolci z učiteljišča zadnje, 50. obletnico obeležili ne le s prijetnim druženjem, temveč tudi z zbornikom, ki bo trajno ohranil njihove spomine.

Zbornik sestavljajo z zgovornimi fotografijami podkrepljeni zapisi spominov, katere je prispevalo osemnajst nekdanjih sošolcev ter dva njihova razrednika. Nekateri se spominjajo trnovih poti do sprejema na učiteljišče, vsakodnevnega večurnega pešačenja, čakanja avtobusa v mrzlih zimah, lakote, strogih učiteljev, cvekov ... Drugim pa se misli raje ustavljajo ob sobotnih plesih, skrivnih izhodih, ekskurzijah, ustvarjanju Novih brazd – glasila naprednih učiteljiščnikov, izkušnji brigadirstva, tabornikih, petju, skrivnih ljubeznih, živih in že preminulih prijateljih ... Posebej bogate spomine imajo nekdanji dijaki, ki jim je zaradi oddaljenosti Tolminsko učiteljišče nudilo tudi začasni dom (dijaški dom Petra Skalarja). *»Dijaški dom – zidovje staro – še vedno pomni pesmi naše, naš korak in od ljubezni strt v lipo vrezan srca znak.«*²

Vsak izmed njih je tekom zorenja našel svoj izraz – v pesmi, besedi, sliki, kipu, fotografiji. Delček njihovega ustvarjanja nam je predstavljen tudi v jubilejnem zborniku. Bralec tako lahko spozna ne le nadebudne dijake Tolminskega učiteljišča iz 60. ih

*Pol stoletja našega poslanstva
v slovenski šoli "stati inu obstati"
(hrani SŠM, knjižnica).*

1 Odar Inge, Pol stoletja našega poslanstva v Slovenski šoli »Stati inu obstati«, Tolmin, 2015, str. 95.

2 Levin (Brus) Jože, nav. d., str. 32.

let, temveč tudi njihove nadaljnje življenjske zgodbe ter osebe, ki so se iz njih razvile. Generacija Tolminskih učiteljiščnikov 1960–1965 je bogato obrodila, saj so postali magistri kemije, doktorji matematike, akademski slikarji, glasbeniki, ljubiteljski pesniki, kiparji, ustvarjalci ter predvsem srčni pedagogi.

Zavest, da imajo iskreni, prijateljski stiki posebno veljavo v življenju, jih žene k redni organizaciji srečanj, katerih je bilo do sedaj že dvajset. Fotografije pričajo, da so obletnice vedno bolj obiskane. Jubilejne, petdesete, se je udeležila več kot polovica nekdanjih sošolcev, za kar lahko prejmejo le iskrene čestitke in naj se njihova obljuba *»da se ob letu obsorej spet srečamo«* čim dlje uresničuje.

Polona Koželj

Šola v mozaiku časa: zbornik ob 25-letnici OŠ Loka Črnomelj. Uredniški odbor: Sonja Jerman ...[et al.].Črnomelj: Osnovna šola Loka, 2015, 106 str.

Začetki organiziranega šolstva v Črnomlju najverjetneje sodijo v 13. stoletje, v naslednjih stoletjih pa je potekal nadaljnji razvoj, ki je privedel do današnje stopnje osnovnošolskega izobraževanja.

Pred 25 leti sta se iz otnote osnovne šole v Črnomlju oblikovali dve samostojni šoli: OŠ Loka in OŠ Mirana Jarca. Tako je v letu 2015 OŠ Loka Črnomelj s prireditvami in z izdajo jubilejnega zbornika *Šola v mozaiku časa* praznovala 25-letnico delovanja. Sestavni del OŠ Loka Črnomelj sta tudi podružnični šoli Adlešiči in Griblje, ki imata že pestro zgodovino. Prva šolska stavba v Adlešičih je bila dograjena leta 1860, ko je prišel tudi prvi redni učitelj, otroke pa so poučevali že prej. Poznan učitelj v Adlešičih, tudi zbiralec in zapisovalec ljudske dediščine, je bil Božo Račič. Slovesno odprtje šolskega poslopja v Gribljah pa je bilo leta 1889 in je ena redkih šol, ki je ohranila enako zunanjo podobo do danes, zadnja temeljita prenova šole je bila leta 2008. Ko je potekala obnova šolske stavbe, so starši učencev poskrbeli za staro šolsko pohištvo. Skrbno so ga očistili in tako so na šolskem podstrešju uredili staro učilnico z didaktičnim materialom in napravami, ki jih več ne uporabljajo. Staro učilnico z veseljem razkažejo obiskovalcem. Učenec gribeljske šole je bil tudi Nikolaj Dragoš (roj. 27. 8. 1907), najstarejši Slovenec, ki je v letu 2015 dopolnil 108 let.

Ob 25 letnem jubileju samostojne OŠ Loka je ravnateljica šole, Damjana Vraničar, v uvodu zbornika *Šola v mozaiku časa* izbrala naslednjo misel: »Postati in biti učitelj, učiti in vzgajati otroke je nekaj najlepšega in najzahtevnejšega, kar lahko človek počne. Biti učenec pa je ravno tako lepo, saj se ves čas uči in postaja modrejši. Za učitelja je najlepše to, da ga učenec preraste« (Anthony de Mello).¹ Misel je dobra popotnica za četrletje delovanja šole, v katerem je zajet pregled dogodkov in spominov ter usmeritve v prihodnost. V zborniku so predstavljeni pomembnejši dogodki iz življenja in dela šole, navedeni so statistični podatki, podatki o učiteljih in vseh zaposlenih na šoli. Kar nekaj učenek in učencev OŠ Loka je bilo uspešnih na različnih šolskih tekmovanjih, dosegali so tudi prva mesta v državi; nekaj učencev je doseglo 100% uspeh pri posameznih predmetih na zunanjem preverjanju znanja. Pri pregledovanju zbornika se hitro začuti živahen utrip šole tako na športnem in kulturnem področju ter pri številnih projektih, ki so lepo predstavljeni. Med njimi naj omenimo le projekt Loški Parižan, ko je 4. a razred OŠ Loka v šol. letu 1995/96 zmagal na natečaju in postal ambasador Slovenije na tretji letni konferenci vrha otrok v palači UNESCO v Parizu. Med največje kolonije za mlade v Sloveniji pa sodi mednarodna kiparska kolonija mladih Črnomelj z začetkom v letu 2008. Učenci se že vrsto let pod

1 Šola v mozaiku časa: zbornik ob 25-letnici OŠ Loka Črnomelj. Črnomelj, 2015, str. 1.

Šola v mozaiku časa (hrani SŠM, knjižnica).

vodstvom mentorjem preizkušajo tudi v raziskovalnem delu, velik poudarek dajejo tudi šoli v naravi. Svoje talente otroci razvijajo pri interesnih dejavnostih. Posebej aktivni so v otroški folklorni skupini Adlešiči, pri pevskem zboru, gledališki dejavnosti in astronomskem krožku na matični in podružničnih šolah. Kot center informacij in zbiranja vsako leto znova zaživi šolska knjižnica, šolsko glasilo je Zeleni Jurij, učenci sodelujejo pri bralni znački. Na šoli je aktiven otroški parlament, pester utrip dodajajo različne prireditve. Ob zaključku šolanja vsako leto pripravljajo slavnostno prireditev – valetu, na kateri vedno znova presenetijo s kakšno novostjo, izvirnostjo. Nekaj zanimivih naslovov valetu govori o tematiki prireditve, npr.: Od ringaraja do prve ljubezni, As ti tud vn fteku, Sojenje idr. Po končani prireditvi, za katero se poleg slovenistk, razrednikov in drugih učiteljev zelo potrudijo tudi učenci, sledi tradicionalni ples v šolski jedilnici.

Zbornik dopolnjujejo literarni prispevki učencev, v drugem razdelku pa zanimiva spoznanja prinašajo strokovni prispevki zaposlenih: Uvajanje devetletke (Marija Plavec, Darinka Radovič, Zdenka Konda); Moj pogled na delo z nadarjenimi učenci (Maja Kunič); Dosežki naše šole na nacionalnem preverjanju znanja, 25 let šolskega svetovalnega dela (oba Zdravko Kunič); Šola in računalniki (Katarina Pavlakovič), Moje razmišljanje o ... (Darinka Rogina). Prispevki so zelo zanimivi, saj prinašajo pregled nekaterih temeljnih značilnosti šolstva med 1990 in 2015, o večnem vprašanju vzgoje otrok pa je vredno prisluhniti tudi psihologu Zdravku Kuniču, ki svoje

ugotovitve ob 25-letnem šolskem svetovalnem delu strne z nasvetom staršem: »Povejte jim, da jih imate radi in da ste ponosni nanje. Srečno, vzgoja ni učenost, je le preizkus potrpežljivosti.«²

Spomine zaposlenih začenja Danica Pucelj, ki je na šoli ravnateljela kar 17 let (med 1990 in 2007) in ji je ob spominih na to obdobje »prijetno pri srcu, saj so bila to lepa, a naporna leta mojega življenja, ki so predstavljala skoraj polovico moje delovne dobe.«³ Naslednje utrinke spominov so zapisali nekateri učitelji in zaposleni: Vida Adlešič, Fanica Bahor, Marjanca Bahor, Marija Banovec, Nada Blažič, Mirko Čadonič, Bogomir Jakša, Dušica Petruna in Franc Žunič.

Ob praznovanju 25-letnice OŠ Loka Črnomelj so priredili tudi razstavo foto krožka, ki ga je na šoli od leta 1966 do 1990 vodil zavzet učitelj Jože Zabukošek (r. 1932). Ob tem je Jože Zabukošek Slovenskemu šolskemu muzeju podaril v trajno last skupno 170 filmov (negativov) foto krožka OŠ Črnomelj iz obdobja 1966–1990. Filmi so razdeljeni v posamezne sklope: Dan mladosti, Titova štafeta, kurirčkova pošta, obrambni dan, telovadni nastop; Vesela šola, Veseli tobogan; Napredek Bele krajine; Ekskurzije; Proslave, pionirske konference, samoprispevek šole; Bralna značka; Kolesarji; Maškarada; Dedek Mraz; Delo na šolskem vrtu. Podarjeni filmi so s svojo pričevalno vrednostjo dragocen dokument življenja šole v drugi polovici 20. stoletja. Slovenski šolski muzej jih bo hranil in uporabljal pri nadaljnjih raziskovalnih in razstavnih projektih o zgodovini šolstva in vzgoje.

Marjetka Balkovec Debevec

2 Šola v mozaiku časa, str. 87.

3 Šola ..., str. 92. Op.: Danica Pucelj je bila na takratni OŠ Črnomelj tudi moja razredničarka (med 1975 in 1978); s hvaležnostjo se spominjam teh šolskih let. Prav tako se hvaležno spominjam vseh učiteljic in učiteljev, še posebej pa se Jožetu Zabukošku zahvaljujem za darovano gradivo Slovenskemu šolskemu muzeju. M. Balkovec Debevec.

Avtorji prispevkov Šolske kronike št. 1–2, 24/XLVIII, 2015

- Anton Arko**, prof. zgod. in ruskega jezika, kustos, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM) Ljubljana.
- Marjetka Balkovec Debevec**, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM Ljubljana.
- Teodor Domej**, mag. dr., strokovni nadzornik za slovenščino na Deželnem šolskem svetu v p., Celovec, Avstrija.
- Aleš Drolc**, višji svetovalc za zunanje preverjanje znanja, Državni izpitni center (Ric) Ljubljana.
- Anja Dular**, dr., bibliotekarska, muzejska in znanstvena svetnica, vodja knjižnice Narodnega muzeja Slovenije v p., Ljubljana.
- Milan Hladnik**, izr. prof., dr. matematičnih znanosti, Fakulteta za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani, v p., Idrija.
- Tatjana Hojan**, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana.
- Polona Koželj**, prof. likovne umetnosti, bibliotekarka, vodja knjižnice SŠM, Ljubljana.
- Tjaša Lajovic**, višja svetovalka za zunanje preverjanje znanja, Državni izpitni center (Ric) Ljubljana.
- Andreja Legan Ravnikar**, dr. jezikoslovnih znanosti, znanstvena sodelavka, doc. za jezikoslovje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Stane Okoliš**, mag. zgodovinskih znanosti, direktor SŠM, Ljubljana.
- Tita Porenta**, mag. zgodovinskih znanosti, prof. zgod. in univ. dipl. etnologinja, muzejska svetnica, Muzeji radovljiške občine – Čebelarski muzej, Radovljica.
- Miroslav Stiplovšek**, zaslužni prof., dr. zgodovinskih znanosti, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, v p., Domžale.
- Branko Šuštar**, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svétnik, SŠM Ljubljana.
- Vesna Tomc Lamut**, univ. dipl. slav. in komp., prof. slovenščine v p., Koper.
- Neža Trdin**, univ. dipl. zgod. in soc. kult., bibliotekarka, SŠM Ljubljana.
- Andrej Vovko** (*22. 3. 1947–†5. 9. 2015), izr. prof., dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni in muzejski svétnik, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU Ljubljana in PF Univerze v Mariboru.

Sodelavci Šolske kronike št. 1–2, 24/XLVIII, 2015

- Anton Arko**, prof. zgod. in ruskega jezika, bibliotekar, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM) Ljubljana.
- Marjetka Balkovec Debevec**, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM Ljubljana.
- Martin Grum**, prof., samostojni strokovni sodelavec specialist v humanistiki, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU Ljubljana.
- Ksenija Guzej**, prof. likovne umetnosti, organizator/informator, SŠM Ljubljana.
- Tatjana Hojan**, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana.
- Matej Hrastar**, študent zgod. in ruskega jezika, vodič SŠM, Ljubljana.
- Marijan Javoršek**, oblikovalec, zunanji sodelavec SŠM Ljubljana.
- Matjaž Kavar**, računalniško oblikovanje, Brezovica, Kropa.
- Polona Koželj**, prof. likovne umetnosti, bibliotekarka, vodja knjižnice SŠM, Ljubljana.
- Marinka Krenker**, prof. nem. jezika, Ljubljana.
- Marija Lesjak Recihenbergl**, mag. socioloških znanosti, svétnica, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, vodja Založbe, Ljubljana.
- Marko Ljubič**, prof. zgod. in univ. dipl. ped., poslovni sekretar, strokovni sodelavec, SŠM Ljubljana.
- Zdenko Medveš**, zaslužni prof., dr. pedagoških znanosti, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, v p.
- Stane Okoliš**, mag. zgodovinskih znanosti, direktor Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana.
- Mojca Peček-Čuk**, prof., dr. pedagoških znanosti, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Leopoldina Plut Pregelj**, doc. za didaktiko, dr. pedagoških znanosti, ZDA, Univerza v Ljubljani.
- Edvard Protner**, prof., dr. pedagoških znanosti, Filozofska fakulteta univerze v Mariboru.
- Mateja Ribarič**, prof. zgod. in sociologije, muzejska svetovalka, SŠM Ljubljana.
- Branko Šuštar**, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svétnik, SŠM Ljubljana.
- Neža Trdin**, univ. dipl. zgod. in soc. kult., bibliotekarka, SŠM Ljubljana.
- Maja Visenjaka - Limon**, prof. angleškega jezika, prevajalka, Ljubljana.
- Mojca Uran**, univ. dipl. dramaturginja, bibliotekarka, Biblioteka SAZU, Ljubljana.
- Andrej Vovko** (*22. 3. 1947–†5. 9. 2015), izr. prof., dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni in muzejski svetnik, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU Ljubljana in PF Univerze v Mariboru.
- Natalija Žižić**, univ. dipl. zgod. in soc. kult., sodelavka SŠM Ljubljana.

Navodila avtorjem in avtoricam / Instructions to contributors

Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje, ki jo izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani, **objavlja izvirne prispevke** s področja zgodovine šolstva in pedagogike pa tudi poročila in ocene posvetovanj, razstav in publikacij s to tematiko.

Prispevke prebere uredniški odbor oziroma recenzenti, ki se odločijo, ali je prispevek primeren za objavo ali pa ga po potrebi s pripombami vrnejo avtorju v dopolnitev. Recenzijski postopek je anonimen. Za trditve v prispevku odgovarjajo avtorji.

Oblika prispevka

Vsa za objavo oddana besedila naj bodo v elektronski obliki, napisana v programu Word. Velikost pisave naj bo 12 z 1,5 razmikom med vrsticami. Prispevke lahko pošljete tudi po elektronski pošti na naslov: solski.muzej@guest.arnes.si.

Znanstveni in strokovni članki naj bodo v obsegu do ene avtorske pole (do 16 strani običajnega tipkopisa) ali okoli 5.500 besed oz. okoli 35.000 znakov s presledki. Avtorji morajo svoje v objavo oddane prispevke posredovati jezikovno ustrezne. Članek mora vsebovati tudi:

- **izvleček** (v obsegu od 5 do 10 vrstic) z opisom prispevka in
- **povzetek** (v obsegu od 10 do 12 vrstic) z glavnimi ugotovitvami.

Slikovne priloge (3–4 na članek)

Fotografije, skice in risbe naj bodo poskenirane (vsaj 300 dpi) in dodane z besedilom prispevkov v elektronski obliki, označene z zaporedno številko. V besedilu mora biti jasno razvidno, kam slikovne priloge sodijo. Slik ne vstavljajte v besedilo.

Podnapisi slik naj bodo s točno navedenim virom dodani na koncu besedila, ležeče.

Podnapis za slikovno gradivo iz publikacij:

Opis (Ime Priimek avtorja: Naslov, letnica, str., številka strani).

Primer: *Šolarji na vasi (Ferdinand Bobič: Preljubo Veselje, o kje si doma, 1939, str. 1).*

Podnapis za ostalo slikovno gradivo:

Opis (hrani ustanova/oseba, foto Ime Priimek).

Primer: *Delavnica lepomisja (hrani SŠM, fototeka, foto Marijan Javoršek).*

Primer: *Učitelj matematike (hrani Janez Novak).*

Navajanje opomb

Opombe naj bodo pisane enotno, na dnu vsake strani, velikost pisave 10.

navajanje virov

arhivski viri

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva, sicer pa:

Arhiv/ustanova, oddelek, številka fascikla/škastle: Vsebina.

SŠM, arhivska zbirka, fasc. 9: Spisi trivialke v Trnovem v Ljubljani (1831–1870).

spletni viri:

Če gre za knjižno delo v digitalni različici, potem navedemo tako, kot bi navedli ustrezno delo v tiskani obliki in za piko dodamo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Za vsak drug spletni vir zapišemo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Primer: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/aboutmuseum.php?page=9> (pridobljeno: 12. 3. 2015)

navajanje literature*monografije:*

Ime Priimek, *Naslov dela*, kraj: Založba, leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987, str. 123.

serijske publikacije:

Ime Priimek, Naslov članka, *Naslov revije*, številka letnika, leto izdaje, št. številka zvezka, str. številka strani.

Primer: Tatjana Hojan, Nekaj stoletnih šol v letu 2013, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2013, št. 3, str. 542.

zborniki in katalogi:

Ime Priimek, Naslov članka, *Naslov zbornika* (ur. Ime Priimek urednika), kraj (brez vejice) leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Mateja Ribarič, Zgodovina šolskih stavb na Slovenskem, *Hiše učenosti na Slovenskem na starih razglednicah* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 2006, str. 15.

ponovne opombe:

Če se ponovna opomba sklicuje na isto delo kot opomba pred njo, se zapiše: Prav tam ali Ibid., številka strani. Če gre za isto stran: Prav tam ali Ibid.

Če se ponovna opomba sklicuje na delo, ki ni bilo omenjeno neposredno pred njo: Priimek avtorja (brez vejice) leto izida, str. številka strani.

Primer: Ciperle, Vovko 1987, str. 125.

Viri in literatura

V tem sklepnem poglavju morajo biti po abecednem vrstnem redu navedeni najprej vsi viri in nato vsa literatura, ki so v prispevku citirani v opombah.

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva (kot v opombah).

Literaturo navajamo tako, da najprej zapišemo: Priimek, Ime: – od tod naprej pišemo enako kot v opombah, le da ne navajamo strani.

Podatki o avtorju

Vsak pisec naj izpolni priložen obrazec s podatki o avtorju. Ob oddaji besedila prispevka naj **avtor posreduje izjavo**, da pošilja svoj izviren, še neobjavljen prispevek, ki ga ni poslal v objavo še kakšni drugi publikaciji. Poleg tiskane objave v Šolski kroniki se avtor strinja tudi s spletno objavo članka ter objavo določenih podatkov o avtorju.

PRAKTIČEN SPOMINEK, KI BO VEDNO ZNOVA SPOMINJAL NA VAS

Svojim obiskovalcem ponudite turistične magnetke s podobami vaših znamenitosti. Praktičen spominek jih bo spominjal na vas in vaše čudovite kraje, kamor se bodo radi vračali.

INFORMACIJE IN NAROČILA

T: 04 5336 535 M: 041 979 827

E: info@raora.com

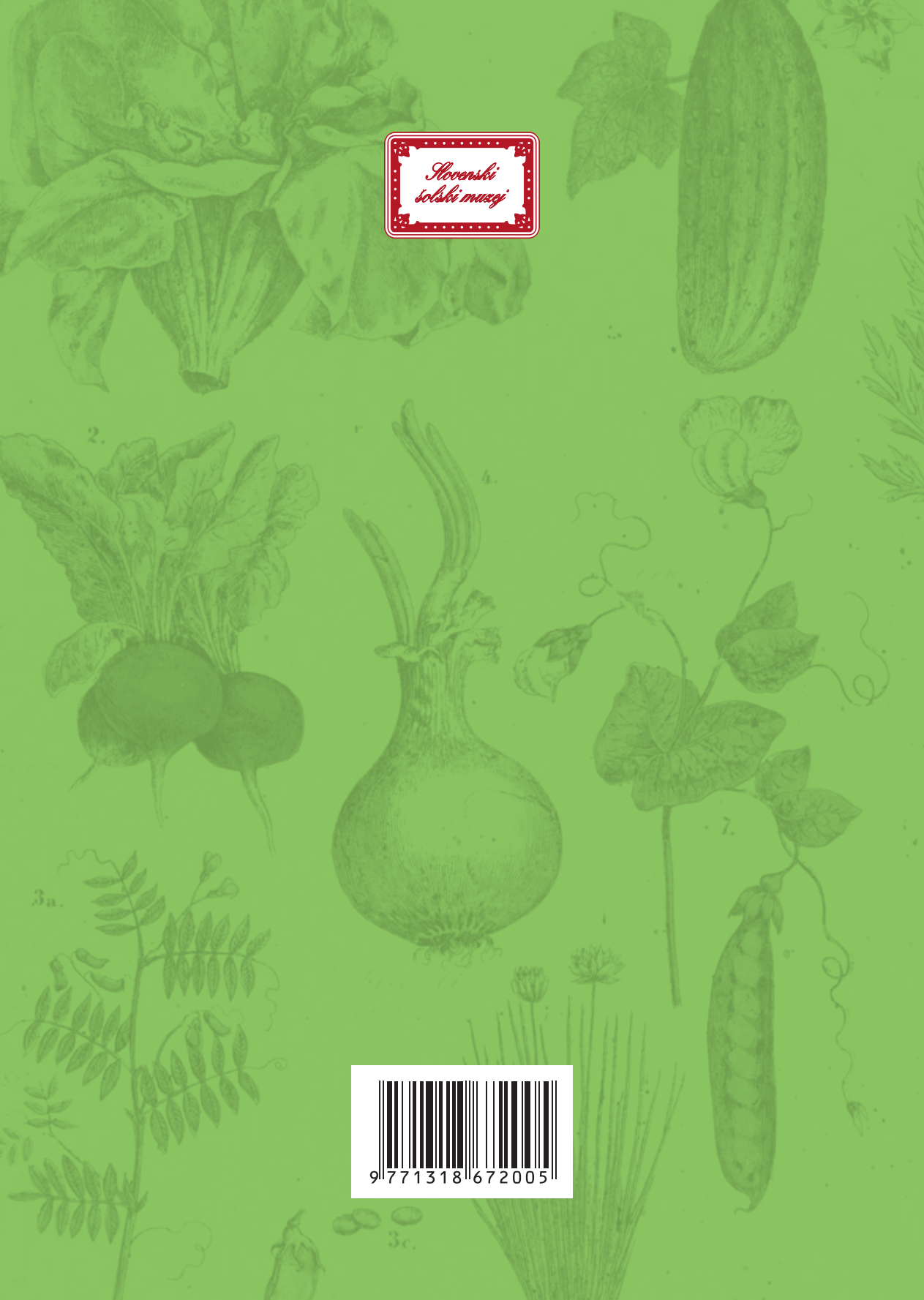
www.raora.com

Fotografije so tiskane na kakovosten samolepilni polipropilen in kaširane na 1,8 mm knjigoveško lepenko. Za zaščito pred zunanjimi vplivi so magnetki mat plastificirani. Na hrbtni strani so opremljeni z 0,5 mm magnetno folijo.

Pri eni velikosti lahko kombinirate več motivov, vendar je minimalna količina enega motiva 50 kos.

*Slovenski
solški muzej*

9 771318 672005